Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
Doktori Iskolája

Tihanyi Miklós

A VALLÁSGYAKORLÁS KÜLÖNÖS ALANYAI

Doktori értekezés

Témavezető:

Dr. Dr. h. c. Ádám Antal
professzor emeritus, az MTA doktora

Pécs, 2015

Tartalomjegyzék

Bevezető gondolatok ... 5
I. A VALLÁSSZABADSÁG ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEI ... 9
1. A lelkiismereti,- és a vallásszabadság alapkérdései ... 9
1.1 Fogalmi meghatározásokból eredő problémák ... 9
1.2 A lelkiismereti,- és a vallásszabadság tartalmi elemei ... 12
1.2.1 A meggyőződés megválasztása ... 12
1.2.2 A meggyőződés kinyilvánítása ... 13
1.2.3 A meggyőződés gyakorlása ... 18
1.2.4 A meggyőződés tanítása ... 19
1.2.5 A lelkiismereti adattal való önrendelkezés ... 20
II. AZ ÁLLAM ÉS EGYHÁZ KAPCSOLATÁNAK VÁZLATA ... 25
1. Az állam és egyház viszonyát meghatározó történelmi fejlődés ... 25
1.1 Rövid történelmi körkép ... 26
1.1.1 Padovai Marsiglius ... 27
1.1.2 Husz János ... 28
1.1.3 Savonarola ... 30
1.1.4 Luther ... 31
1.1.5 Kálvin ... 34
1.1.6 A felvilágosodás kora ... 38
2. Az állammal való kapcsolatot meghatározó tényezők ... 40
2.1 Az elválasztás általános kérdéseiről röviden ... 40
2.2 A semlegesség egyes kérdései ... 43
2.3 A felekezeti egyenjogúság ... 47
2.4 Az állam és egyház viszonyának alaprajza Finnországban ... 52
2.5 Egyház-állam kapcsolatai Horvátországban ... 55
3. Az egyházjog jogi jellege ... 57
3.1 Problémafelvetés ... 58
3.2. Az egyházjog fogalmáról ... 59
3.2.1 Katolikus álláspont ... 59
3.2.2 Protestáns álláspont ... 63
3.2.2.1 Luther ... 64
3.2.2.2 Kálvin ... 69
3.2.2.3 Világi jogászok az egyházjogról ... 75
3.3 Az egyházjog fogalmi jellemzői ... 83
3.4. Az egyházjog értelmezéséből fakadó gyakorlati problémák ... 92
III. A VALLÁSSZABADSÁG SPECIÁLIS ALANYAI ... 104
1. Közös szabályok ... 104
1.1 Állami intézmények szolgáltatásait igénybe vevők ... 106
1.2 Az állam szolgálatában állók ... 107
2. Vallásgyakorlás a katonai szervezetben ... 107
2.1 Vallásgyakorlás főbb sajátosságai katonai szervezetben ... 107
2.2 A honvédelmi kötelezettség és lelkiismereti meggyőződés konfliktusa ... 111
2.2.1 Az alternatív szolgálat hazai helyzete ... 112
2.2.2 Az alternatív katonai szolgálat nemzetközi standardjai ... 123
2.2.3 AZ Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata ... 124
2.3 A Tábori Lelkészi Szolgálat ... 128
2.3.1 A Tábori Lelkészi Szolgálat működésének alapjai ... 128
2.3.2 Gondolatok a Tábori Lelkészi Szolgálat történelmi előzményeiről ... 128

2.3.3 A katonai lelkészség jogforrási rendszere ... 132
2.3.4 A Tábori Lelkészi Szolgálat szervezete ... 142
2.3.4.1 A Tábori Lelkészi Szolgálat szervezete és az elválasztott működés viszonya ... 142
2.3.4.2 A Tábori Lelkészi Szolgálat szervezetének egyházjogi szabályozása ... 148
2.3.4.3 A Tábori Lelkészi Szolgálat feladatai ... 150
2.3.4.4 Rövid nemzetközi kitekintés ... 152
2.3.4.5 A tábori lelkészek jogállása az állami szabályok alapján ... 155
2.3.4.6 A tábori lelkészek helyzete az egyházjog fényében ... 157
2.3.4.6.1 A szolgálati ágak vezetői (ordinárius, protestáns tábori püspök, vezető tábori rabbi) ... 157
2.3.4.6.2 A tábori lelkészek ... 164
2.3.4.7 A katonai vallásgyakorlás összefoglalása, fejlesztése ... 171
3. Rendvédelmi szervek tagjainak vallásszabadsága ... 174
3.1 Rendvédelmi, avagy rendészeti szervek ... 175
3. 2 A rendészet szerepe ... 182
3.3 Közrend, közbiztonság, rendészet a keresztény közgondolkodásban ... 189
3.3.1 A fogalomalkotás nehézségei ... 189
3.3.2 Közrend, közbiztonság, rendészet hagyományos közjogi megközelítése 192
3.3.3 Keresztény etikai felfogások ... 198
3.3.3.1 Katolikus oldalról megközelítve ... 198
3.3.3.2 Protestáns nézőpontból ... 203
3.4 Lelkiismereti és vallásszabadság a rendészeti jogalkalmazásban ... 208
3.5 A rendészeti szolgálati viszony alanya ... 214
3.6 Rendőri lelkészi szolgálat európai példái nemzetközi kérdőíves felmérés alapján ... 223
3.7. Fejlesztési irányok ... 226
3.8 A rendészeti szféra egyéb szereplői ... 229
4. Fogvatartottak vallásgyakorlása ... 232
4.1 Személyes szabadságukban korlátozottak vallásgyakorlásának közös szabályai ... 232
4.2 Vallásszabadság a büntetés-végrehajtási intézetekben ... 246
4.2.1 A bv. intézetben fogvatartottak jogállása ... 246
4.2.2 Szabadságvesztésre ítéltek vallásgyakorlásának főbb vonalai ... 247
4.2.3 Az egyházak szerepe a büntetés- végrehajtásban ... 251
4.2.3.1 Az egyházak tevékenységének általános vonásai ... 251
4.2.3.2 A vallási részleg ... 253
4.2.3.3 Egyházak szerepe a reintegrációban (reszocializációban) ... 255
4.2.4 A vallásgyakorlás korlátozásának speciális esetei ... 257
4.2.5 Elítéltek vallásgyakorlásának jellemzői ... 262
4.2.6 Bv. intézetben lévő előzetes letartóztatottak vallásgyakorlása ... 264
4.3 Fiatalkorúakra vonatkozó eltérések ... 265
4.4 Rendőrségi fogdában lévők vallásgyakorlása ... 269
4.4.1 Rendőrségi fogdában lévők jogállása ... 269
4.4.2 Fogdában fogvatartottak vallásgyakorlásának elmélete és gyakorlata ... 270
4.5 A Börtönlelkészi Szolgálat ... 274
4.5.1 A Börtönlelkészi Szolgálat kialakítása ... 274
4.5.2 A Börtönlelkészi Szolgálat szervezete ... 275
4.5.3 A börtönlelkész jogállása ... 277

4.5.4 A Börtönlelkészi Szolgálat működése 279
5. Külföldiek vallásgyakorlása 286
5.1 Alapvetések 286
5.2 Vallásgyakorlás az idegenrendészetben 288
5.2.1 Vallásgyakorlás szerepe az idegenrendészeti eljárás alatt 288
5.2.2 Az őrzött szállások 290
5.2.2.1 Az őrzött szállás fogvatartottainak jogállása 290
5.2.2.2 Vallásgyakorlás az őrzött szállásokon 292
5.2.2.3 Vallásgyakorlás a közösségi szállásokon 297
5.3 Menedékjogot élvezők vallásgyakorlása 298
5.3.1 Menedékjog hatálya alatt állók jogállása 298
5.3.2 A vallás mint a menekült státusz alapja 301
5.3.3 Vallásgyakorlás a menekültügyi őrzött befogadó központokban 311
5.3.3.1 A menekültügyi őrizetben lévők jogállása 311
5.3.3.2 Vallásgyakorlás lehetőségei a menekültügyi őrzött befogadó központokban 312
5.3.4 Vallásgyakorlás a befogadó állomásokon 314
5.3.4.1 Befogadó állomások szerepe és az itt elhelyezettek jogállása 314
5.3.4.2 Vallásgyakorlás lehetőségei a befogadó állomásokon 315
5.4 Külföldiek vallásszabadságának jellemzői 316
5.5 Egyházak a menekültekről 320
Záró gondolatok 322
Felhasznált irodalom 324

„Az igaz ember pedig mindent,
és jobban tesz, mint ahogy azt a törvény
megköveteli.”

/Luther Márton/

Bevezető gondolatok

A vallásszabadság speciális alanyainak témaköre az önálló jogágazatot jelentő állami egyházjog területéhez tartozik. Az állami egyházjog fogalmát és terrénumát illetően több szakirodalomi meghatározás létezik. Ezek közös vonása úgy összegezhető, hogy az állami egyházjog a különböző jogágak határterületét képezi.[1] A legkifejezőbb módon úgy lehetne megfogalmazni, hogy a különböző jogágak halmazának meghatározott szempontú metszetét képezi. Ez a sajátos szempont pedig nem más, mint a lelkiismereti és vallásszabadság tartalma, valamint az egyházak jogalanyisága. A vallás és közösségi gyakorlásának központi intézményét jelentő egyház tárgykörei elsősorban azok érdeklődését kelti fel, akik emocionálisan kötődnek e témákhoz. Gyakorta olvasni olyan megfogalmazást, amely tükrözi azt, hogy melyik szerző milyen felekezeti álláspontot képvisel az állami egyházjog által szabályozott jelenségek értelmezése során. Talán nem túlzás azt állítani, hogy az egyházjog hazai művelői közül *Schanda* Balázs elsősorban katolikus, *Boleratzky* Lóránd evangélikus, *Szathmáry* Béla református értékek mentén értelmezi az állami egyházjog szabályozási körébe tartozó viszonyokat, jelenségeket. Nem azt állítom, hogy az említett szerzők minden tekintetben felekezetileg elkötelezett álláspontot képviselnek, de műveik egészén kimutatható módon tükröződik világnézeti álláspontjuk. A kivételt talán *Ádám* Antal jelenti, akinek munkássága az axiológiai elvek mentén elhelyezkedő általános és alapvető emberi értékek melletti mély elkötelezettséget mutat. Tagadhatatlan a témaválasztás iránti személyes és emocionális elkötelezettségem, mint ahogy az is, hogy 2015-ben kereken 20 év állami szolgálat után kutatásaim egyik fő célkitűzése az volt, hogy alkotmányos keretek között megvizsgáljam miként egyeztethető össze hivatás és hitvallás.

---

[1] Az állami egyházjog fogalmáról bővebben:
Ádám Antal: Az állami egyházjog fogalma, jellemzői és problémái Magyarországon. Magyar Közigazgatás 2000.9.
Schanda Balázs: Állami egyházjog. Bp. 2012. 4
Boleratzky Lóránd: Az állami egyházjog alapjai. Valóság, 2000.1.
Szathmáry Béla: Az állami egyházjog fogalma. Magyar Jog 2006.6.

A témaválasztás további indoka volt, hogy az állami egyházjog legkevésbé feltárt területe a vallásgyakorlás speciális alanyi köre. Az egyházjog művelői kevesebb érdeklődést mutatnak a rendészet, a honvédelem, a büntetés-végrehajtás, vagy akár az idegenjog iránt. Igaz ennek a fordítottja is: az előbb felsorolt tudományterületek művelőinek érdeklődési körében marginális szerepet tölt be a vallásgyakorlás. Ezt a hiányt is igyekeztem pótolni azzal, hogy bemutatom a vallásgyakorlás KÜLÖNÖS eseteit.

Az Alaptörvénynek a vallásszabadság sarokköveit meghatározó rendelkezése szerint *„mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa.”*[2] Lényegében ugyanezt a meghatározást veszi át a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. tv (továbbiakban: Ehtv.) 1. § (1)-(2) bekezdése. A „mindenki” szóhasználat és a jogosultság tartalmi elemeinek utána következő felsorolás kifejezésre juttatja a vallásszabadság alapvető jogának azokat az attributumait, amelyek egyben alanyi jogosultságot is jelentenek. Az Ehtv. Az általános érvényű meghatározáson túl a 3. § (1) bekezdésében eképen nevesít egy személyi kört, amelyhez tartozók vallásszabadságáról külön is rendelkezik: *„A lelkiismereti és vallásszabadság gyakorlását az oktatási, egészségügyi, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi intézményben ellátott, valamint a büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartott számára egyéni és közösségi szinten is lehetővé kell tenni. (2) A lelkiismereti és vallásszabadság joga a rendvédelmi szerveknél, a Magyar Honvédségnél és a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatnál szolgálati jogviszonyban állók számára szolgálatteljesítésük során – a szervezet működési rendjével és a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összhangban – szabadon gyakorolható.”*

[2] Alaptörvény VII.cikk (1) bekezdés

Az idézett szöveg alapján a megkülönböztetett figyelem kiterjed a katonákra, a rendészeti (rendvédelmi) szervek állományára, a büntetés-végrehajtási intézményben fogvatartottakra, illetve az oktatási, egészségügyi, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi intézményben ellátottakra. A jogalkotó valamiért fontosnak érezte, hogy a nevesített személyi kör vallásszabadságáról külön rendelkezzen. Az Ehtv. 3. § (1) és (2) bekezdései által meghatározott személyi körhöz tartozók több szempont alapján is csoportosíthatóak. Egyik lehetséges szempont a vallását gyakorolni kívánó személy és az állam közötti kapcsolat jogi jellege. E szerint a szempont szerint az *oktatási, egészségügyi, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi intézményben ellátott* személyek állami közszolgáltatást vesznek igénybe. Ezek közös eleme az, hogy a semleges állam által nyújtott közszolgáltatás igénybevétele során kívánják vallásukat gyakorolni. A másik csoportba a *büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartott személyek tartoznak.* E tekintetben az Ehtv. meghatározása korántsem tekinthető teljes körűnek, hiszen nem rendelkezik a javítóintézeti neveltekről, a rendőrségi fogdában, az őrzött szálláson, menekültügyi őrzött befogadó központban, közösségi szálláson, vagy éppen befogadó állomáson elhelyezett személyekről, akik ugyancsak különleges élethelyzetet élnek meg. Végül a harmadik csoportba tartoznak a *rendvédelmi szerveknél, a Magyar Honvédségnél és a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatnál szolgálati jogviszonyban állók.* E személyi kör egyik közös sajátossága, hogy az állammal állnak közszolgálati viszonyban, a másik közös vonás pedig a fegyveres szolgálat. Kutatásaimat a második és harmadik csoportban lévő, pontosan meghatározható személyi kör vallásgyakorlására fókuszáltam. Ennek oka az, hogy bizonyos tekintetben egy érem két oldalán állnak. Az egyik oldalt az állam legitim biztonsági igényét kielégítő szervek jelentik, a másik oldalt pedig éppen azok a személyek, akik valamilyen formában a biztonság alkotmányi értékére jelentenek, vagy jelentettek kihívást.

E munka elkészítése közben Ádám Antal professzor úrtól sok minden más között megtanultam, hogy a jogtudománynak három funkciója van, úgy mint a valóság feltárása, a valóság rögzítése és a végül a joganyag fejlesztési irányainak meghatározása. Ezt a szemléletmódot igyekeztem érvényre juttatni. Munkám egyik fő célkitűzése annak vizsgálata, hogy a semleges állam szolgálata és a lelkiismereti és vallási meggyőződés egymáshoz való viszonyát milyen összefüggések jellemzik, az esetleges konfliktusok feloldására milyen alkotmányos lehetőségek kínálkoznak. Ennek

fényében vizsgáltam a rendészeti szervek és honvédség állományának vallásgyakorlását. A másik fő célkitűzés pedig az volt, hogy azok a személyek, akik a semleges állam hatalmával valamilyen cselekményük miatt szembe kerülnek, milyen módon tudják megőrizni vallási identitásukat, milyen eszközök állnak ehhez rendelkezésükre, illetve az egyházak ezekben a helyzetekben milyen szerepet vállalnak. Így került vizsgálatra a büntetés-végrehajtás és az idegenrendészet alanyainak vallásgyakorlása.

A harmadik célt pedig a feltárt és rögzített valóságot szabályozó joganyag lehetséges fejlesztési irányainak vázolása jelentette. Alapvetően két megközelítési mód kínálkozott. Az egyik a vallásszabadság és annak részét képező vallásgyakorlás eseteinek, módjainak feltárása. A másik – negatív – megközelítés pedig ugyanezeknek a jogoknak a korlátait vonja vizsgálódás alá. A vallásszabadság részjogosultságai kimerítő jelleggel fel nem sorolhatóak.[3] Kutatásaimban mindkét megközelítést alkalmaztam, de nagyobb hangsúlyt helyeztem a korlátok meghatározására, mert elfogadva azt, hogy a részjogosultságok kimerítő jelleggel fel nem sorolhatóak, a speciális alanyok vallásgyakorlása sajátosságinak feltárására alkalmasabb annak a terrénumnak a kijelölése, amelyen belül az egyén szabadon élhet jogaival.

Természetes módon az általános jellegű, mindenkire kiterjedő szabályozás és ennek mentén kialakult viszonyrendszer feltárásával, bemutatásával kellett kezdeni a munkát. Ez jelenti a kiindulási alapot annak megállapításához, hogy a speciális alanyok vallásgyakorlása tényleges módon milyen indokok alapján és mennyiben tér el az „általános alanyok” vallásgyakorlásához képest. Ezt követően önálló fejezetekben kerültek feldolgozásra a vallásgyakorlás speciális alanyainak jogi helyzete. A választott területre jellemző, hogy állami és egyházi normák egyaránt igyekeznek szabályozni, illetve hogy ez a két normarendszer gyakran találkozik egymással a két entitás megállapodásaiban. Ez abból ered, hogy a különös élethelyzetekben lévők vallásgyakorlásának biztosításában az egyházak garanciális szerepet töltenek be. Az autonóm jogalany egyházak számára pedig az állam nem határozhat meg feladatokat. Ahhoz, hogy az állami hatalom számára fenntartott valamelyik területen az egyházak be tudják töltetni társadalmi rendeltetésüket, szükség van az állami felhatalmazásra. Ugyanakkor ahhoz, hogy az állam ugyanezen a területen igénybe tudja venni az

[3] Vö. Ádám Antal: Bölcselet, vallás, állami egyházjog. Budapest-Pécs, 2007. 276.

egyházak szolgálatait, szükség van az egyházi akaratra. Ezért a meghatározott területeken jelentkező közös feladatokat, jellemző módon megállapodásokban rögzítik. Ennek megfelelően szükségszerűen jelentkezett a két normarendszer egymáshoz való viszonyának meghatározása. Ehhez el kellett végezni azt az elemző munkát, amelynek eredményeként az egyházjog sajátosságai pontosan meghatározhatóakká váltak. Ezt követően kerülhetett sor arra, hogy az egyes területeket állami jogi, egyházjogi és a két jogalkotó hatalom által kötött megállapodások oldalról is bemutassam, majd megfogalmazzam a fejlesztés irányaira vonatkozó javaslataimat.

I. A VALLÁSSZABADSÁG ÁLTALÁNOS KÉRDÉSEI

1. A lelkiismereti,- és a vallásszabadság alapkérdései

1.1 Fogalmi meghatározásokból eredő problémák

A vallásszabadság értelmezése az emberi jogok fejlődésének eredményeképpen mára szorosan összefügg a lelkiismereti szabadsággal. Mint azt később részletesen kifejtem, a lelkiismereti szabadság gondolata – igaz kezdetben a maitól lényegesen eltérő tartalommal – lényegét tekintve egyidős a vallásszabadsággal. Mindez pedig a reformációra, közelebbről pedig *Luther* munkásságára vezethető vissza. Elsőként *Luther* fogalmazta meg, hogy a lelkiismeret szabad a világi hatalom uralma alól, minthogy egyedül Istennek tartozik engedelmességgel.[4] Később *Kálvin* is hasonló álláspontra jutott azzal, hogy a lelkiismeretet minden külső emberi kényszer alól, tehát az egyházi kényszer alól is mentes területnek tekintette.[5] A reformáció teológiájában a lelkiismeret egyértelműen szakrális jellegű területnek minősül, ezért tér el reformátoroknál a lelkiismereti szabadság értelmezése a jelenleg használatos szekuláris jelentéstartalomtól. Eszerint a lelkiismeret nem azért szabad, mert az embernek, mint szuverén alanynak lehetősége van arra, hogy az egyes eszmei áramlatok között szabadon döntsön, hanem azért, mert az emberi életnek ez a területe Isten számára van fenntartva, ezért ember azt nem korlátozhatja.

---

[4] Luther, Márton: A világi felsőségről. In: Masznyik Endre: D. Luther Márton egyházszervezői iratai. III. kötet Pozsony 1906. 389

[5] Kálvin János: Tanítás a keresztény vallásra. (Institutio), (fordította: dr. Békési Andor) Budapest 1991. 249

A lelkiismereti és vallásszabadság egyik alapkérdése a lelkiismeret, illetve vallás fogalma. A vallás jogi meghatározásának nehézségeit egyfelől az okozza, hogy annak tartalma vallásonként változó, másfelől ezt a nagyfokú változatosságot igyekszik a semleges állam kellően magas fokú absztrakcióval a jog számára értelmezhető módon meghatározni. A vallás fogalmaként e helyütt elfogadom az Ehtv.-ből is levezethető fogalmat, amely szerint a vallás olyan világnézet, amely a természetfelettire irányul, rendszerbe foglalt hitelvekkel rendelkezik, tanai a valóság egészére irányulnak, valamint sajátos magatartáskövetelményekkel az emberi személyiség egészét átfogja.[6]

A lelkiismeret fogalma még a vallás fogalmához képest is bizonytalan jogi tartalommal bír, mert a fogalomalkotáskor más nehézségekkel kell megküzdeni. A lelkiismeret kifejezés évszázadokon át kizárólag szakrális jelentéstartalommal bírt, keresztény vallások körében jelenleg is ebben a kontextusban értelmezhető. Ugyanakkor észlelhető az a törekvés, hogy a lelkiismeret a jog számára mintegy a vallással azonos értékű, de vallás nélküli, a transzcendenciát nélkülöző belső meggyőződésként kerüljön meghatározásra. A világiasított lelkiismereti meggyőződést ugyancsak a diverzitás jellemezi. Megfelelően érzékelteti ezt a tendenciát a hazai jogalkotás. A honvédelmi törvénynek a polgári szolgálatot újraszabályozó 1990. évi módosításához hozzáfűzött miniszteri indokolás elismeri, hogy hazai és a nemzetközi jogalkotás sem korlátozza a lelkiismereti meggyőződést a vallási motivációkra.[7] Ez a megfogalmazás értelmezhető oly módon is, hogy a lelkiismereti meggyőződés – mely nem azonos fogalom a lelkiismerettel – magában foglalja a vallási és azon túl az egyén életfelfogását alapjaiban meghatározó világi meggyőződéseket is.

A lelkiismeret keresztény értelmezése a történelmi fejlődés révén is mélyen társadalomba ágyazottá vált. Ezért célszerűbb lenne a lelkiismereti meggyőződés helyett a „világi meggyőződés" fogalmat használni. Minthogy ennek a fogalmi változásnak realitása nincs, elfogadom a jelenleg is használt lelkiismeret, illetve lelkiismereti meggyőződés fogalmakat. *Ádám* Antal álláspontja szerint a vallásszabadság a lelkiismereti szabadság tárgy szerint nevesített változata. A lelkiismereti szabadság magában foglalja a meggyőződés megválasztásának, megváltoztatásának és

[6] Schanda Balázs: Állami egyházjog. i.m. 25
[7] 1990. évi LXXXVIII tv. miniszteri indokolása

kinyilvánításának szabadságát. E meggyőződések meghatározhatatlan módon sokfélék lehetnek bárki választhat ateista, materialista és vallási szempontból közömbös vallási nézetet.[8]

Schanda Balázs hivatkozik olyan szerzők álláspontjára, akik a lelkiismereti meggyőződést nem a vallási meggyőződéssel szemben, hanem a nem vallásos személyek belső meggyőződését védő jogként való kiterjesztéseként értelmezik. Álláspontja szerint ez a nézet nem fogadható el, mert a negatív vallásszabadság joga magában foglalja valamely vallási nézet elutasítását is, ezért a szekularizált tartalmú lelkiismereti szabadság nem jelent mást, mint negatív vallásszabadságot.[9]

Álláspontom szerint igaz az a megállapítás, amely szerint nem fogadható el a lelkiismereti meggyőződés és ezért a lelkiismereti szabadság a vallásszabadság kiterjesztéseként. Ugyanakkor ennek hivatkozott indokával azonosulni nem tudok, minthogy ez a megközelítés nincs tekintettel arra, hogy valamely nézet elutasítása önmagában még nem jelent egy más nézettel való azonosulást. A negatív vallásszabadság csupán elutasítást jelent, értékválasztást nem. A lelkiismereti szabadság pedig magában foglalja valamely eszmerendszer elfogadását is. Az értékválasztás jogát a lelkiismereti és vallásszabadság teljessége adja azáltal, hogy lehetőséget biztosít az egyén számára arra nézve, hogy ne kizárólag vallási, hanem világi ideológiák sorából is választhasson olyat, amely az egész életére döntő befolyással bír. Mindezek alapján magam részéről azért nem fogadom el a lelkiismereti szabadság kiterjesztett vallásszabadságként való értelmezését, mert az feleslegessé tenné a vallásszabadság fogalmát, hiszen azt magában foglalná. Ezzel pedig ugyan a vallásos emberek jogai nem sérülnének, méltóságuk viszont annál inkább.

Az alkotmánybíróság értelmezése szerint a lelkiismeret a személyiség integritásához való jogként értelmezhető, amely alapján *„az állam nem kényszeríthet senkit olyan helyzetbe, amely meghasonlásba vinné önmagával, azaz amely összeegyeztethetetlen a személyiségét meghatározó valamely lényeges meggyőződésével. A lelkiismereti szabadság és a vallásszabadság külön is nevesített joga azt ismeri el, hogy a lelkiismereti meggyőződés, s ezen belül, adott esetben a vallás az emberi*

[8] Ádám Antal: Bölcselet, vallás, állami egyházjog. i.m.: 2007. 277
[9] Schanda Balázs: Állami egyházjog. i.m. 24

minőség része, szabadságuk a személyiség szabad kibontakozásához való jog érvényesülésének feltétele".[10] Eme rövid meghatározásból kitűnően az AB akként foglalt állást, hogy a lelkiismereti meggyőződés tágabb fogalomként magában foglalja a vallási meggyőződés fogalmát is.

1.2 A lelkiismereti,- és a vallásszabadság tartalmi elemei

A lelkiismereti és vallásszabadság hagyományosan elfogadott tartalma szerint magában foglalja a vallás, vagy más meggyőződés szabad megválasztását, annak kinyilvánítását, gyakorlását, illetve tanítását. Mindezekből pedig okszerűen következik a lelkiismereti meggyőződésre vonatkozó személyes adattal való önrendelkezés joga. Ezek összességét tekinthetjük vallási önrendelkezésnek, mint az emberi méltóságból levezethető önrendelkezési jog egyik sajátos szempontú területét. A továbbiakban a lelkiismereti- és vallásszabadság imént említett, mintegy öt tartalmi elemének rövid, korántsem a teljesség igényével történő kibontására vállalkozom. Nélkülözni kényszerülök a tárgyalt szabadságjogok speciális területeken való érvényesülésének bemutatását, mert e területek vagy nem képezik dolgozatom témáját, vagy pedig későbbi fejezetekben kerülnek alaposabb kibontásra.

1.2.1 A meggyőződés megválasztása

A vallási, vagy más meggyőzőség szabad megválasztása szükségképpen további két jogosultságot jelent. Egyfelől az Ehtv. által is rögzített jogot a meggyőződés megváltoztatására. Másfelől pedig annak jogát, hogy az egyén valamely nézetet elutasítson, ide értve az általa korábban vallott nézetet is. Valamely nézet elutasításának jogát nevezzük hagyományos módon negatív vallásszabadságnak. A nemzetközi jogi dokumentumok és a Magyar Alaptörvény nem pusztán a vallásszabadsághoz való jogot biztosítják, hanem a lelkiismereti szabadság jogát is. A mostanra szekularizált tartalommal bíró lelkiismereti szabadság a vallási meggyőződéssel azonos módon védi a – nevezzük így – világi meggyőződést is, amely az egyén életére ugyancsak meghatározó befolyással bír.

[10] 64/1991. (XII. 17.) AB határozat

Az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége kiterjed arra is, hogy semlegességet tanúsítva biztosítsa az eszmék, gondolatok szabad áramlását, ezáltal lehetővé téve a társadalom számára a szabad akaraton alapuló értékválasztást. Az ilyen elveken nyugvó társadalmat nevezzük nyitott társadalomnak, ahol az eszmék szabad versenye termékenyítőleg hat a társadalmi gondolkodásra. Ahol az állam egy vallás privilegizálásával, vagy épp ellenkezőleg diszkriminálásával, esetleg kriminalizálásával polgárai döntését befolyásolja, ott a vallásszabadság gyakorlása csorbát szenved. Tehát az állam nem részesíthet előnyben egyetlen vallást sem, hanem mindegyiket egyforma oltalomban kell részesítenie. Az állam felelőssége a szabad értékválasztás biztosítására terjed ki. Így tehát valamely vallás elfogadását, illetve kinyilvánítását ugyanolyan értékűnek kell tekinteni, mint a vallás elutasítását, vagy ki nem nyilvánítását. Az államnak mindkettőt az egyén választására bízva, egyenlő értékként kell kezelnie.

1.2.2 A meggyőződés kinyilvánítása

A vallási meggyőződés kinyilvánításának – hasonlóan a meggyőződés megválasztásához – létezik negatív oldala is, amely azt a jogot biztosítja az egyén számára, hogy tartózkodjon meggyőződésének kinyilvánításától. A meggyőződés kinyilvánítása biztosítja azt a jogot, hogy az egyén akár magánéletében, akár a társadalmi közéletben nyilvánosan is kifejezésre juttassa világnézeti meggyőződését. A világnézeti meggyőződés kinyilvánítása történhet szóban, írásban, illetve ráutaló magatartással.

A vallási hovatartozás, illetve meggyőződés és a kinyilvánított vélemény, avagy igény egymáshoz való viszonyával kapcsolatban jegyzi meg *Schanda* Balázs, hogy a meggyőződéshez önmagában véve jogok és kötelezettségek nem kapcsolódnak. Ezzel szemben a kinyilvánított igény, vagy szekuláris lelkiismeret a döntő.[11] Ennek megfelelően ugyan senki nem kötelezhető arra, hogy meggyőződését megvallja, de egyes vallásszabadsághoz fűződő jogok gyakorlásához ez mégis elengedhetetlen. Ilyen például a katonák, vagy a fogvatartottak vallásgyakorlása. Ezekben az esetekben az állam köteles attól tartózkodni, hogy a meggyőződését kifejezésre juttató személyről nyilvántartást vezessen.

[11] Schanda Balázs: Állami egyházjog. i.m. 34

A meggyőződés kinyilvánításához kapcsolódó, azt lehetővé tevő állami feladatokról az Alkotmánybíróság akként szólt, hogy az államnak kötelessége, hogy a vallásos meggyőződés kinyilvánítása, tanítása és az életvitelben való követése, a vallás elutasítása, továbbá a vallási meggyőződésről való hallgatás számára olyan teret biztosítson, amelyben a különböző felfogások szabadon képződhetnek és fejlődhetnek, s ezen keresztül lehetővé teszik az egyéni meggyőződés szabad kialakítását. Az államnak ezt a szabad kommunikációs folyamatot kell biztosítania; ez a kötelessége a gondolatszabadsághoz és szabad véleménynyilvánításhoz való jogból is adódik. Ugyanakkor – teszi hozzá az AB – a vallásszabadságnak azt az elemét, hogy bárki meggyőződése szerint élhessen, nyilvánvalóan másként kell jogilag kezelni, mint a klasszikus, a véleménynyilvánítás szabadságával rokon, „vallásos cselekmények, szertartások végzése útján" való vallásgyakorlást. De a lelkiismereti meggyőződés megvalósítása a társadalmi életben egyben szimbolikus kommunikáció is, amire a kommunikációs szabadságjogok jellemzői megfelelően alkalmazhatók.[12]

Az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt számos esetben merült fel a vallási meggyőződés öltözködési szabályok betartásában megjelenő kinyilvánítása. A Leyla Sahin esetben a Török medika az orvosi egyetem rektorának tiltó rendelkezése ellenére fejkendőben kívánt vizsgázni. A felügyelők két ízben megtagadták az írásbeli vizsgára bocsátást, melynek eredményeként Sahin a Török bíróságokhoz fordult. Az Isztambuli Közigazgatási Bíróság megállapította, hogy rektornak joga van törvényes keretek között szabályozni a hallgatók öltözködését. Több demonstrációt követően végül felfüggesztésre került Sahin hallgatói jogviszonya. Törökországban a köztársaság 1923-ban történ kikiáltásakor alkotmányos szabályozást nyert az állami szekularizáció. A fejkendő viselésével kapcsolatos vita az 1980-as években bontakozott ki erőteljesen. Két álláspont ütközött egymással. Az egyik nézet szerint a fejkendő viselése a vallási identitás kifejezésének eszköze, hiszen vallási kötelezettségen alapul. A másik felfogás viszont azonosította a politikai iszlámmal, melynek célja egy vallási tanokon felépülő állam létrehozása. Végül 1981-ben a közoktatási intézményekben tiltásra került a fejkendő viselése. Az Emberi Jogok Európai Bírósága úgy foglalt állást, hogy az államnak joga van korlátozni a fejkendő viselését, ha az összeegyeztethetetlen mások jogainak, szabadságának, a közrendnek, vagy a közbiztonságnak a védelmével. Magát a

[12] 4/1993. (II. 12.) AB határozat

fejkendőviselést pedig erőteljes külső szimbólumként határozta meg, amely alkalmas arra, hogy térítő hatást váltson ki. Ez pedig mások – az adott vallást nem követők – számára a vallásszabadság jogának korlátozását jelenti. A Bíróság elfogadta azt az érvelést is, hogy a vallási szimbólumnak számító fejkendő politikai jelentőségűvé vált, amely nem összeegyeztethető a Török szekularizmussal. Mindezek alapján a Bíróság végül úgy foglalt állást, hogy Törökország nem sértette meg az Emberi Jogok Európai Egyezményének[13] (továbbiakban: Egyezmény) 9. cikkét, mert a korlátozást kényszerítő társadalmi szükség indokolta.[14]Leyla Sahin végül Bécsben fejezte be orvosi tanulmányait.

Korábban hasonló álláspontra jutott a Bíróság a Dahlab v. Switzerland ügyben.[15] A kérelmező általános iskolai tanítónőként munkahelyén nem volt hajlandó levenni fejkendőjét. A Bíróság elutasította a kérelmet, mert megítélése szerint a tilalom nem haladta meg a demokratikus társadalomban szükségesség mértékét. A Bíróság megítélése szerint a panaszos által tanított 4-8 éves tanulók rendkívül befolyásolhatóak, így a tanítójuk által hordott fejkendő térítő jellegűnek tekinthető. Emellett a leghangsúlyosabb indok az Egyezmény értékeinek védelme, amelynek fényében „nehéz összeegyeztetni a muzulmán fejkendő hordását a toleranciával, a másik ember tiszteletével, illetve az egyenlőséggel és a hátrányos megkülönböztetés tilalmával, amely üzenetet egy demokratikus társadalomban a tanítónak közvetítenie kell diákjai számára”.

Mindezek alapján arra következtethetnénk, hogy a Bíróság gyakorlatában a vallási meggyőződés szimbólumok viselésével történő kinyilvánítása – egyéb körülmények fennállása esetén – alkalmas lehet arra, hogy térítő hatása révén sértse mások vallásszabadsághoz való jogát. Ugyanakkor az okszerű következtetés a Bíróság egyéb esetjogát is figyelembe véve elmarad. Ugyanis a Lautsi-ügy megítélésében a Bíróság a vallási jelkép befolyásoló jellegét nem találta Egyezménysértőnek.[16] Az ügy tényállása szerint Soile Tuulikki Lautsi finn-olasz kettős állampolgár két gyermekét szekuláris nézetben kívánta felnevelni. Ennek megfelelően iskoláztatásukról állami

[13] Az 1993. évvi XXI. tv.-el kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv
[14] ECHR application 29/06/2004 Leyla Sahin v. Turkey
[15] ECHR application 42393/98 Dahlab v. Switzerland
[16] ECHR application 30.814/06 Lautsi v. Italy

oktatási intézményben kívánt gondoskodni. Itt azonban férjével együtt azzal szembesültek, hogy az osztálytermek mindegyikében feszület került kifüggesztésre. Ezt az iskola vezetése előtt sérelmezték, kérve a keresztek, mint egyértelműen keresztény vallási jelképek eltávolítását. Miután kérelmük nem talált meghallgatásra bírósághoz fordultak. Az Olasz bírói fórumok a kérelmet elutasították, mondván az nem kizárólag vallási jelkép, hanem egyben az olasz történelem, kultúra, végső soron pedig az olasz identitás kifejezésének egyik eszköze. A felülvizsgálatban eljáró bíróság pedig úgy foglalt állást, hogy a kereszt az Olasz polgári értékek és az Olasz alkotmány által garantált értékek megtestesítője. A kérelmet az Olasz alkotmánybíróság is elutasította arra való hivatkozásként, hogy a kereszt állami iskolákban történő kihelyezését két – 1924-ből, illetve 1928-ból – származó királyi rendelet írja elő, nem pedig törvény, melynek alkotmányosságát vizsgálhatná.

A Bíróság héttagú kamarájának egyhangú határozata szerint a kereszt jelenléte az állami iskola osztálytermeiben egyfelől sértette a szülők jogát, hogy világnézetükkel összhangban taníttassák gyermekeiket, másrészt sértette a gyermekek vallásszabadságát, vagyis azt a jogukat, hogy az Egyezmény 9. cikke alapján dönthessenek vallásos meggyőződésükről. A Nagykamara 2011. március 18-án kihirdetett ítéletével megfordította a Bíróság korábbi döntését. Akként foglalt állást, hogy feszület kötelező tantermi kihelyezéséről hozott döntés az állam mérlegelési jogkörébe tartozó ügy, különösen mert ebben a kérdésben nincs európai egyetértés. A feszületek állami iskolai tantermekben való jelenlétének előírásával az Olasz szabályozás az ország túlnyomó vallási többségének láthatóságát biztosítja az iskolai környezetben. Ez azonban önmagában véve még nem ad kellő alapot ahhoz, hogy az állam térítő tevékenységet folytasson, vagyis megsértse az Első kiegészítő jegyzőkönyv 2. cikkében foglalt oktatáshoz való jogot. A Nagykamara szerint önmagában az, hogy valamely ország történelmi fejlődésének eredményeként valamely vallás túlsúlyba került és ez megjelenik az oktatási programban, még nem mindősül térítő tevékenységnek. A Nagykamara megjegyezte, hogy a feszület a falon lényegében egy passzív, azonosulást nem igénylő jelkép, amely a tanulókra gyakorolt hatásában nem hasonlítható össze a beszéddel vagy a vallási cselekményekben való részvétellel. A feszület látványa nem követeli meg a tanulótól a kereszténységgel való azonosulást. Ennek megfelelően a vallásszabadságra tekintettel kell értelmezni az államnak azt a kötelezettségét, hogy a neveléssel és oktatással kapcsolatban vállalt feladatai ellátása közben tiszteletben tartsa

a szülők jogát arra, hogy gyermekeik számára saját vallási és világnézeti meggyőződésüknek megfelelően biztosítsák a nevelést és az oktatást. A Nagykamara határozata szerint ebben a kérdésben az államnak széleskörű mérlegelési joga van, melynek keretében hozott döntésével az Olasz állam nem sértette az Egyezményben biztosított jogokat.

A Bíróság ítéleteinek közös vonása – ezáltal a vallási meggyőződés kinyilvánításának standardja –, hogy figyelembe veszi az ország történelmi, kulturális fejlődését, illetve jelenkori társadalmi berendezkedését. Ezzel a vallási meggyőződés kinyilvánításához való jog standardjait a Bíróság relativizálja, vagyis történelmi, kulturális, politikai, és szociális szempontoktól teszi függővé. Ezt megteheti, minthogy a vallásszabadság nem tekinthető korlátozhatatlan jognak. A korlátozás lehetséges indokai között az Egyezményben megtalálunk olyan fogalmakat is, amelyek országonként eltérő tartalommal bírnak. Ilyen a közrend és az erkölcsök. A vallásszabadság e területének relativizálása szükségszerűen fakad abból, hogy a vallás kérdése minden állam, illetve társadalom életében mást jelent. Így válik egyaránt elfogadhatóvá a szekuláris Török államban az iszlám fejkendő viselésének tilalma és a mélyen katolicizált Olasz társadalomban a kereszt kihelyezésének kötelezettsége. Hiba lenne elvárni egy abszolút, minden európai állam számára elfogadható zsinórmérték meghatározását.

A vallási meggyőződés öltözködési szabályok betartásával történő kinyilvánításának sajátos területét jelenthetik az egyenruhás szolgálatok. E téren eddig még nem merült fel jogalkalmazási probléma, de azt a jövőre nézve teljesen kizárni nem lehet. Úgy vélem, ez az a terület, ahol a vallásszabadságnak engednie kell az állami feladatok megvalósításának zsinórmértékét jelentő semlegesség elvével, és tegyük hozzá a józan ész szabályaival szemben is. Ennek indokát az alábbiakban látom. Az egyenruhák közös vonása, hogy azokon megjelennek az állami hatalom szimbólumai. Ezek között ugyan találunk szakrális jellegűeket, de azok nem az állam vallási elkötelezettségét hivatottak kifejezni, hanem az ország történelmi tradícióit. Ezért ezek az állami szimbólumok a semlegesség elvét nem sértik. Az egyenruha viselése nem az önkifejezés eszköze. Az egyén az egyenruha viselőjeként a semleges állam képviselőjévé válik, miközben birtokolja, illetve érvényre juttatja az állam hatalmát. Ezért eljárásában őt magát is köti a semlegesség követelménye. Ezzel nem azt mondom,

hogy hivatása gyakorlása közben hitét sutba kell dobnia, csupán azt állítom, hogy a semleges államhatalmat szimbolizáló egyenruha semlegességét – és tegyük hozzá előírásszerűségét – meg kell őrizni. Ezzel ellentétes álláspont elvezethet az egyenruha viselés lényegének elvesztéséhez, mert a vallások tarka sokasága, és a velük azonos jogi oltalom alatt álló lelkiismereti meggyőződések végtelen variánsa az egyenruhát egyéni öltözetté tennék, amely így már nem lenne alkalmas az államhatalom kifejezésére. A másik indokom pedig abból fakad, hogy az egyenruha egyben funkcionális viselet is. Egyes darabjainak, illetve a viseléséhez kapcsolódó öltözködési tilalmaknak munkavédelmi, balesetvédelmi szerepe van. Érthető módon egyenruhás szolgálat közben tilos olyan kiegészítő viselet hordása, amely a biztonságos szolgálatellátást veszélyeztetné. Amennyiben teret engednénk a vallási öltözködésnek, az oda vezetne, hogy le kellene mondjunk az egyenruha viselési szabályokban rejlő élet- és egészségvédelmi szempontok érvényesüléséről. Ez pedig önmagában véve ellentétes lenne az állam objektív életvédelmi kötelezettségével, hiszen megengedné, hogy polgárai – akik ez esetben egyben alkalmazottai is – életüket, egészségüket veszélyeztető magatartást tanúsítsanak. Természetesen igaz, hogy az egyenruhás szolgálatok ellátása általában az élet és egészség kockáztatásával járnak, csakhogy ez nem öncélú kockázatvállalás, hanem mások érdekében, a köz érdekében megvalósuló állami feladat ellátásából fakadó hivatásbeli kötelezettség. Ehhez képest a vallási öltözködésben rejlő esetleges kockázatok már az állami feladatok ellátásához szükséges mértéket meghaladóak lennének. Mindazon túl, hogy a vallási öltözködés igényével fellépő személy adott esetben szükségtelen egyéni kockázatot vállalna, de ezzel kockáztatná társai életét, testi épségét, illetve az állami feladatok ellátását.

1.2.3 A meggyőződés gyakorlása

A meggyőződés gyakorlása nem kizárólag a vallásos cselekmények végzését, illetve az ilyen cselekményeken való jelenlétet jelenti, hanem magában foglalja a vallás életvitelszerű megélését. Ez jelentheti többek között a fegyveres katonai szolgálat megtagadását, a vallás szerinti munkaszüneti nap megtartását, a vallásnak megfelelő hit és erkölcstan óra választását, a vallási szabályoknak megfelelő étkezést, köszönést. Az Alaptörvény alapján mindenkinek joga van arra, hogy vallását vagy más meggyőződését vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon gyakorolja. A megfogalmazás alapján az Alaptörvény nem a vallásos cselekményeket védi, hanem a

meggyőződést, amelyből a magatartás fakad.[17] A meggyőződés gyakorlásának körében védi az Alaptörvény a vallási egyesülési jogot. Ez a jog nem azonos az egyházalapítás jogával. Hiszen a közösségi vallásgyakorlás joga nem függ attól, hogy azt milyen jogállású szervezet keretei között végzik. Még csak jogi személyiséggel rendelkező szervezet létrehozása sem szükséges a közösségi vallásgyakorlás megvalósulásához. A meggyőződés gyakorlásának körében létrehozhatóak vallási társulások, vagyis olyan szervezetek, amelynek keretei között a tagok egyéni vallásszabadságukat gyakorolják. *A közösségi vallásgyakorlás sine qua non-ja a vallási közösségek autonómiája.* Ennek alapján jogosultak saját szervezetük alakítására, illetve saját közösségi életük szabályozására. Az egyházi autonómia egyik alapkérdése a belső szabályozási jog, amelynek keretében az egyházak jogosultak egyházjogi szabályok megalkotására. Az autonómia határait többek között az egyházjog érvényesülése jelöli ki. Ez pedig szükségképpen felveti az egyházjog és az állami jog egymáshoz való viszonyát, melyet a későbbiekben részletesen tárgyalok.

1.2.4 A meggyőződés tanítása

A meggyőződés tanítása nem azonos a meggyőződés tartalmi elemeinek elfogulatlan, tárgyszerű ismertetésével. Ez utóbbi a semleges állam oktatási, tájékoztatási feladatai közé tartozik, melynek keretében bemutathatja a különböző vallási és egyéb ideológiai eszmék hitvallását, álláspontját. Az állami semlegesség ez esetben megköveteli a különböző eszmék közötti azonos távolságtartást és a befogadó személyektől sem követelheti meg az értékválasztást. Természetesen azt nem is tilthatja meg számukra. Az állam a semleges tájékoztatási kötelezettségének tesz eleget a közmédiában a vallási eseményekről adott beszámolójával, illetve a vallási nézeteknek az állami köznevelési intézmények tantervébe való felvételével. Ezzel szemben a meggyőződés tanítása nem jelent semleges megközelítést, sőt a tanító részéről kifejezetten elvárható az azonosulás. Ennek alapján az egyházi intézmény jogszerűen támaszthat vallási követelményeket az alkalmazottaival szemben. Miként azt *Schanda* Balázs kimutatja az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata alapján, nem csupán a közvetlenül hitéleti tevékenységet végző alkalmazottaktól várható el lojalitás az egyház irányába, hanem más alkalmazottaktól is, (pl. orgonista, kántor, óvónő) feltéve,

[17] Schanda Balázs: Állami egyházjog. i.m. 37

ha a munkaszerződésben ez rögzítésre kerül és a munkáltató a sajátos szempontjait következetesen – a hátrányos megkülönböztetés tilalmát nem sértő módon – érvényesíti.

A meggyőződés tanítása tipikusan közösségi tevékenység, minthogy legalább két fél (tanító, és a tanítást befogadó) kapcsolatát feltételezi. A tanítás meghallgatása, befogadása önkéntes kell, hogy legyen. Ezért a világnézetileg elkötelezett oktatási intézmények nem jelenthetik a semleges állami intézmények olyan alternatíváját, amely – kizárólagossága folytán – választási szabadságot nem engedve, adott településen lakók számára lényegét tekintve kötelezővé tenné az elkötelezett oktatásban való részvételt.[18] A szabad iskolaválasztás joga az intézményfenntartó egyház részéről szabad diákválasztást is jelent. Hiszen amennyiben a nevelési-oktatási intézmény vallási, világnézeti szempontból elkötelezett intézményként működik, abban az esetben ennek megfelelően a gyermekek vagy a tanulók felvételének előfeltételeként kiköthetí valamely vallás, világnézet elfogadását, és ezt felvételi eljárás keretében vizsgálhatja.[19]

1.2.5 A lelkiismereti adattal való önrendelkezés

A lelkiismereti és vallásszabadság jogával összefüggésben állami hatóság által különleges adat nem gyűjthető. Állami hatóság által a lelkiismereti és vallásszabadsággal összefüggésben korábban már nyilvántartott különleges adat kizárólag az érintett hozzájárulásával – halála esetén leszármazója hozzájárulásával – továbbítható és hozható nyilvánosságra. Ez a megfogalmazás azt mutatja, hogy nem a meggyőződés nem lehet nyilvántartás tárgya, de a meggyőződéshez kapcsolódó, abból fakadó egyéb jogosultságok gyakorlásából származó adatok sem. Így többek között a

[18] A nemzeti köznevelésről szóló 2011.évi CXC tv. 74. § (3) bek. szerint: *"Ha a köznevelési közfeladat ellátása vallási, világnézeti szempontból elkötelezett nevelési, nevelési-oktatási intézmény fenntartójával kötött köznevelési szerződés útján történik, a szerződés megkötése nem mentesít a feladatellátási kötelezettség alól azon gyermekek tekintetében, akiknek a szülei nem akarják vallási, világnézetileg elkötelezett óvodába, iskolába járatni gyermeküket. Az állami intézményfenntartó központ, óvoda átadása esetében a települési önkormányzat, gondoskodik arról, hogy ezekre a szülőkre, gyermekekre, tanulókra a köznevelési szerződés miatt a vallási, világnézeti szempontból el nem kötelezett nevelésben, nevelésben-oktatásban való részvételhez fűződő joguk érvényesítésében aránytalan teher nem hárulhat. Akkor adható át nevelési, nevelési-oktatási intézmény vallási, világnézeti szempontból elkötelezett nevelést, oktatást folytató fenntartó számára, ha az intézménybe beíratott kiskorú gyermekek, tanulók esetén a szülők, nagykorúság elérése esetén a tanulók több mint fele azt támogatja. Az állami intézményfenntartó központ akkor tehet javaslatot az oktatásért felelős miniszternek, hogy az intézmény átadásával egyidejűleg kössön köznevelési szerződést a vallási, világnézeti tekintetben elkötelezett nevelést-oktatást folytató fenntartóval, ha az iskola állami tulajdonban van, vagy a tulajdonos települési önkormányzat az átadásról döntött, és a nevelést-oktatást, a szakképzést a vallási, világnézeti szempontból el nem kötelezett nevelést-oktatást igénylő tanulók számára változatlan színvonalon biztosítja."*

[19] A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. tv. 31.§ (2) bek. a) pont

hitoktatáson való részvétel, katonai, vagy börtön lelki gondozáson való megjelenés sem. Érdekes esetet jelenthet, ha valaki nem azért jelenik meg egy vallásgyakorlásra szolgáló helyszínen, mert ott vallását kívánja gyakorolni, hanem azért mert oda családi eseményre kapott meghívást. Ugyanez az elvi probléma merül fel, ha valaki fogvatartottként nem azért kér vallási ételt, mert vallásszabadságát kívánja gyakorolni, hanem azért mert jobb ellátást szeretne. Úgy vélem az állam nem ítélheti meg polgárai meggyőződését, nincs abban a helyzetben, hogy bárkiről azt állítsa: „Tudom én, hogy te igazából mást hiszel". Ezért az államnak a lelkiismereti és vallásszabadságból eredő jogokat akkor is biztosítania kell, ha valaki azt csupán színleg, de nem meggyőződésből kívánja gyakorolni. Ezt kívánja azok érdeke, akik meggyőződésükből fakadóan gyakorolják ugyanezen jogokat. Ezzel ellentétes álláspont azt eredményezné, hogy az állam mondaná meg, kinek milyen meggyőződése van. Ez pedig messzemenőkig ellentétes lenne mindazzal, amit az alkotmányos szabadságjogokról vallunk.

Az adatgyűjtés tilalma természetéből eredően azt jelenti, hogy olyan adat nem gyűjthető, amely alapján valamely egyedileg azonosítható személy lelkiismereti, vagy vallási meggyőződésére vonatkozó következtetés vonható le. Minthogy a különleges adat is személyes adat, melynek fogalmi ismérvei között tartjuk számon azt, hogy az, az érintettel kapcsolatba hozható, vagy abból az érintett személyre következtetés vonható le.[20] Ennek alapján az önkéntes alapú és anonim adatgyűjtés nem tartozik a törvényi tilalom alá. Érdemes megjegyezni, hogy az Ehtv. csupán a népszámlálás esetén teszi lehetővé, hogy az állam önkéntes alapon, anonim módon adatot gyűjtsön a lelkiismereti és a vallásszabadság jogával összefüggésben.

Úgy vélem, hogy az önkéntesség és anonimitás fenntartása mellett lehetővé kellene tenni az adatgyűjtést más területeken is. (pl. nevelési, oktatási intézmény, büntetés-végrehajtási szervezet, honvédség, rendvédelmi szervek) Ezzel alkalmas indikátort kapnánk az egyházak és az állam együttműködése valós helyzetének megítéléséhez. Nem állítom, hogy kötelezővé kellene tenni a példaként említett intézmények számára az adatgyűjtést, de a lehetőséget biztosítani kellene, mert ilyen módon alá lehetne támasztani egy-egy vallási közösség igényeit.

[20]Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. tv. 3. § 2. és 3. pontja

Amellett, hogy az állam meggyőződéssel kapcsolatos adatot nem gyűjthet, senki nem kötelezhető arra, hogy meggyőződéséről nyilatkozzon, még akkor sem ha annak tartalma nem kerül nyilvántartásba. Ha mégis nyilatkozatot tesz, vagy más módon kifejezésre juttatja meggyőződését – minthogy ebben semmi nem gátolja –, abban az esetben ez az adat a lelkiismereti és vallásszabadság jogával összefüggő különleges adatnak minősül. Az erre vonatkozó információ csak az érintett hozzájárulásával továbbítható és hozható nyilvánosságra.[21] *Az idézett jogi meghatározásból is kitűnik, hogy nem kizárólag valamely meggyőződéssel való azonosulás, vagy attól való elhatárolódás, hanem egy vallási közösséghez tartozás is különleges adatnak minősül. A hazai jog tehát e tekintetben nem tesz különbséget a világnézeti meggyőződés és a felekezeti hovatartozás között. A*z információs önrendelkezés körében a jogalkotó a vallási meggyőződés mellett a „más világnézeti meggyőződést" tekinti különleges adatnak.[22] A használt kifejezés arra utal, hogy más, tehát nem vallási világnézet a vallási világnézettel azonos védelmet élvez. A rendszertani értelmezés szabályai szerint a hazai jogalkotó a különböző jogszabályokban a „lelkiismereti meggyőződés" és a „más világnézeti meggyőződés" kifejezéseket azonos tartalommal használja.

Érdemesnek tartom felhívni a figyelmet arra, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság jogával összefüggő adatgyűjtés tilalma az Ehtv.ben abszolút érvényű tilalomként került szabályozásra, amely alól a nemzetbiztonsági szervek sem kaptak e törvényben felmentést. Pedig aligha tagadható, hogy radikális vallási csoportokhoz tartozás, illetve a velük való kapcsolattartás biztonsági kockázatot jelent. Érzékelte ezt a jogalkotó is, hiszen a bevett egyházzá válás egyik feltétele, hogy a vallási közösség ne jelentsen nemzetbiztonsági kockázatot. Amennyiben elfogadjuk azt, hogy valamely vallási közösség nemzetbiztonsági kockázatot jelenthet, abban az esetben nehezen tagadható, hogy ehhez a közösséghez tartozók semmilyen kockázatot ne jelentenének. Nehezen tartom elképzelhetőnek, hogy valamely radikális vallási csoporthoz tartozás ne keltené fel a nemzetbiztonsági szervek érdeklődését. De az is irreálisnak tűnik, hogy amennyiben egy nemzetbiztonsági vizsgálat közben a hatóság tudomására jut egy vallási csoporthoz tartozás, vagy azzal való kapcsolat, abban az esetben ez az adat ne

[21] Ehtv. 5. § (1) bek.

[22] Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. tv. 3.§ 3. pont a) alpont alapján különleges adat „a faji eredetre, a nemzetiséghez tartozásra, a politikai véleményre vagy pártállásra, a vallásos vagy más világnézeti meggyőződésre, az érdek-képviseleti szervezeti tagságra, a szexuális életre vonatkozó személyes adat."

kerülne rögzítésre. Ezért az Ehtv-ben megfogalmazott abszolút tilalom alól a nemzetbiztonsági szervek úgy mentesülnek, hogy az információs önrendelkezésről szóló törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogával összefüggő adatok kezelését lehetővé teszi, amennyiben azt a nemzetbiztonság, bűncselekmények megelőzése vagy üldözése érdekében avagy honvédelmi érdekből törvény elrendeli.[23] A nemzetbiztonsági törvény általános jelleggel felruházza a nemzetbiztonsági szerveket arra, hogy feladatkörükben eljárva *„különleges adatot”* kezeljenek.[24] Ezzel a felhatalmazással széleskörűre nyílik a lelkiismereti és vallásszabadsággal összefüggő adatok kezelése, ideértve természetesen azok gyűjtését is. A *„különleges adat”* törvényi fogalmát értelmezve ez a felhatalmazás a vallási, vagy más világnézeti meggyőződésre vonatkozó adatok kezelését teszi lehetővé. A meggyőződésre utaló adatok körébe tartoznak mindazon információk, amelyek e fejezetben tárgyalt jogok gyakorlása során keletkeznek.

Mindezekkel szemben az általános rendőri feladatokat ellátó rendőri szerv számára a lelkiismereti és vallási adatok kezelése már meglehetősen korlátozott. A bűnügyi felderítés célját és jellegét tekintve jelentősen eltér a nemzetbiztonsági célú felderítéstől, hiszen konkrét bűncselekmény gyanúja szükséges hozzá. Ennek megfelelően a rendőrségi törvény értelmében „*vallási meggyőződésre utaló különleges adat*” csak akkor kezelhető, ha az bűnüldözési tevékenység során felmerülő bűncselekmény tényállási eleméhez tartozik.[25] Figyelmet érdemel, hogy a rendőri szervek számára adott felhatalmazás „vallási meggyőződésre utaló adatokra” vonatkozik. Ez a megfogalmazás elméletileg szűkebb tartalmú adatgyűjtést tesz lehetővé, mivel a más világnézeti – tehát nem vallási, hanem szekularizált – meggyőződésre nem terjedhet ki a bűnügyi információszerzés. Emellett szigorúan vett értelemben hibás a megfogalmazás, mert csak a meggyőződésre utaló adatok kezelését teszi lehetővé. A színleges vallásos cselekmények pedig nem utalnak az egyén

[23] Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. tv. 5. § (2) bek. a) és b) pont alapján „személyes adat akkor kezelhető, ha ahhoz az érintett hozzájárul, vagy azt törvény vagy – törvény felhatalmazása alapján, az abban meghatározott körben – helyi önkormányzat rendelete közérdeken alapuló célból elrendeli (a továbbiakban: kötelező adatkezelés).

[24] A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. tv. 38. § a) pont szerint: „A nemzetbiztonsági szolgálatok az e törvényben meghatározott feladataik ellátása érdekében személyes adatot, különleges adatot és bűnügyi személyes adatot kezelnek.

[25] Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. tv. 90. § (3) bek: *„A faji eredetre, vallási meggyőződésre, szexuális magatartásra és politikai véleményre utaló különleges adat csak akkor kezelhető, ha az bűnüldözési tevékenység során felmerülő bűncselekmény tényállási eleméhez tartozik, vagy ahhoz az érintett írásban hozzájárult.”*

meggyőződésére. De ennek megítélése nem tartozhat az állam hatáskörébe. A rendőrség lehetőségeit tovább szűkíti az a kitétel, amely szerint csak abban az esetben kezelhetnek vallási jellegű adatot, ha az valamely konkrét bűncselekmény tényállási eleméhez tartozik. A vallási adatot tényállási elemként megfogalmazó deliktumok közös vonása, hogy a meggyőződés a speciális sértetti kör (gyűlölet bűncselekmények), vagy elkövetési tárgy (vagyon elleni bűncselekmények) meghatározására szolgál. A vallási csoportok ellen elkövethető bűncselekmények tényállásaiban nem nyer értékelést az elkövető lelkiismereti, vagy vallási meggyőződése, legfeljebb a sértetti körrel szembeni ellenséges érzülete, ez pedig csak a negatív vallásszabadságot jelenti, az elkövető értékválasztását nem. Ezáltal éppen azoknak a bűncselekmények az esetében leginkább korlátozott a rendőrség eszköztára, ahol az elkövető saját belső meggyőződése (pl. vallási terrorizmus) jelent motivációt. A nem kellően körültekintő jogalkotás könnyen a jogtalanság talajára vezetheti a rendőrséget, ha az a feladatainak és a társadalom elvárásainak, nem pedig a törvény betűjének akar megfelelni.

Mindezek alapján szükségesnek tartom az Ehtv. módosítását oly módon, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság jogával összefüggő általános adatgyűjtési tilalom alóli nemzetbiztonsági, vagy bűnügyi célú kivételek megfogalmazást nyerjenek. Ennek körében az Ehtv. 5. §-át ki kellene egészíteni egy (3) bekezdéssel, amely szerint *„Az (1) bekezdés szerinti tilalom nem érinti az állami szervek nemzetbiztonsági, vagy bűnügyi célú adatkezelési tevékenységét, melyek tartalmát külön törvények szabályozzák.”* Szükségesnek tartom továbbá a rendőrségi törvény harmonizációját az információs önrendelkezésről szóló törvénnyel, annak érdekében, hogy ne kizárólag vallási, hanem más meggyőződéssel kapcsolatos adatok gyűjtésére is mód nyíljon a rendőrség számára. E körben nem tartom támogathatónak azt a szabályozást, amely csak abban az esetben teszi lehetővé a vallási, vagy lelkiismereti meggyőződésre vonatkozó adat gyűjtését, ha az a bűncselekmény tényállásában értékelést nyer. Ezt abban az esetben is fenntartom, ha elfogadjuk, hogy nem kizárólag a tényállásban értékelt vallási adat, hanem bármilyen egyéb, az adott bűncselekményre vonatkozó – pl. az elkövető meggyőződését érintő – adat is gyűjthető.

Ugyancsak a módosítás mellett szóló érv, hogy kizárólag a meggyőződésre utaló különleges adat nem azonosítható a meggyőződéssel kapcsolatos adatok körével, mert nem számol a színleg történő vallásgyakorlással. *Ezért szükségesnek tartom a*

rendőrségi törvény 90. § (3) bekezdésének módosítását, amely alapján így szólna: *„A faji eredetre, vallásos, vagy más világnézettel, szexuális magatartással és politikai véleménnyel kapcsolatos különleges adat csak akkor kezelhető, ha az bűnüldözési tevékenység során felmerülő bűncselekmény felderítéséhez elengedhetetlenül szükséges, vagy ahhoz az érintett írásban hozzájárult.”*

A vallási adattal való önrendelkezés sajátos korlátja, hogy az egyházi jogi személy az általa gyakorolt vallási tevékenységhez kapcsolódó személyes adatot a bevett egyház belső szabálya szerint kezeli. Ezzel ugyanis a vallási adatok kezelésével kapcsolatban az állam elismeri az egyház belső jogát, vagyis az egyház által kezelt adatok szabályozását az állami jogalkotás fenségterületén kívülre helyezi. Ennek megfelelően az állami adatvédelmi szabályok nem vonatkoznak az egyház adatkezelési tevékenységére. Az egyetlen korlátot az jelenti, hogy ezeket az adatokat az egyház csak az érintett hozzájárulásával – halála esetén leszármazója hozzájárulásával – továbbíthatja és hozhatja nyilvánosságra.[26]

II. AZ ÁLLAM ÉS EGYHÁZ KAPCSOLATÁNAK VÁZLATA

1. Az állam és egyház viszonyát meghatározó történelmi fejlődés

A vallási szervezetek státusza jelenleg az egyik legvitatottabb vallásügyi kérdés. Az elmúlt időszakban az Alaptörvény két módosítása, az egyházügyi törvény sajátos kálváriája, alkotmánybírósági határozatok, az Emberi Jogok Európai Bíróságának Magyarországot érintő ítélete mind-mind azt mutatja, hogy e kérdés számos vitára adhat még okot. Választott témám szempontjából különös jelentőséggel nem az egyházak fogalmi meghatározása, illetve az egyházak elismerésének törvényi szempontrendszere bír, hanem sokkal inkább az állam és egyház kapcsolatrendszerét meghatározó elvek, illetve ezek következményeit jelentő jogok és kötelezettségek rendszere. Ezért e műben nem kívánok részletekbe bocsátkozni az egyházi státusz alkotmányjogi jellemzőit illetően.

[26] Ehtv. 25. §: „Az egyházi jogi személy az általa gyakorolt vallási tevékenységhez kapcsolódó személyes adatot a bevett egyház belső szabálya szerint kezeli, azokat az érintett hozzájárulásával – halála esetén leszármazója hozzájárulásával – továbbíthatja és hozhatja nyilvánosságra.”

Ehelyett az egyház alkotmányi jogalanyiságával kapcsolatban *Ádám* Antal nyomán elfogadom, hogy *„olyan jogképességet jelent, amely lehetővé teszi, igényli és egyben biztosítja, hogy az egyház rendelkezzék a jellegéhez illő és rendeltetésének betöltéséhez szükséges jogokkal és mentességekkel. Ebből az következik, hogy az egyház alkotmányi jogalanyiságának az egyház rendeltetéséhez igazodó sajátos autonómiában, az államhoz fűződő partneri viszonyban, ezen belül számos közszolgálati feladatra kiterjedő együttműködésben, az állam világnézeti semlegességében és a vallásszabadság gyakorlását, valamint az egyház egyéb közérdekű aktivitását segítő intézményes támogatási kötelezettsége teljesítésében kell megnyilvánulnia."*[27] Mindazok, akikről szólni kívánok azzal a közös jellemzővel bírnak, hogy vallásgyakorlásukra meghatározó befolyással bírnak az állammal fennálló közjogi viszonyuk jellemzői, melynél fogva az állammal függőségi viszonyba kerülnek. Ez a viszonyrendszer magában hordozza a kiszolgáltatottság jegyeit, ezért a vallásgyakorlás szempontjából különös jelentőséggel bírnak az egyházak jogosultságai és az állam aktivitása, mellyel a jogok gyakorlását elősegíti. A vallásszabadság és az egyházak működése egymástól nem elválaszthatóak el, még akkor sem, ha elfogadjuk, hogy az egyházi státusz elnyerése sem az egyéni, sem a közösségi vallásgyakorlásnak nem feltétele.[28] Ennek oka, hogy a vallás tipikusan közösségi követésre igényt tartó eszme, a vallásgyakorlás pedig közösségi élmény. Mindazok vallásgyakorlása szempontjából, akik valamilyen oknál fogva az állammal szemben kiszolgáltatott helyzetbe kerülnek, kiemelkedő jelentőséggel bír a közösséghez tartozás. Az egyházak ennek a közösséghez tartozásnak az intézményesített forrásai. Ezért témám szempontjából meghatározó jelentőséggel bír az egyház és állam viszonyrendszere. Mindezek alapján vázlatosan bemutatni kívánom a két entitás viszonyrendszerének elveit és ezek kialakulásához vezető történelmi utat.

1.1 Rövid történelmi körkép

A vallásszabadság egyik sarkalatos kérdése, hogy az állam, mint a legfőbb közjogi hatalom birtokosa mekkora szabadságot biztosít az egyházak számára. Legalább ilyen lényeges kérdés, hogy az egyházak milyen politikai igénnyel lépnek fel, és ennek megvalósításához milyen eszközökkel rendelkeznek. Az egyház államtól elválasztott

[27] Ádám Antal: Bölcselet, vallás, állami egyházjog. i.m. 307
[28] 4/1993. (II. 12.) AB határozat

működése régtől fogva fennálló problémakör. A két entitás közötti viszonyrendszer a történelem folyamán meglehetősen változatos képet mutatott.

E helyütt azonban csak két szélsőséges modellre hívom fel a figyelmet. Az egyik a Nagy Konstantinuszi-modell, melyet általában cezaropapizmusnak is neveznek. Ennek lényege, hogy az egyház állam-egyházként működik, melynek viszonyait az állami hatalom irányítja. Az elválasztás széles skálájának másik végpontján a klerikális modell helyezkedik el, melyet szokás államegyháziságnak is nevezni. Ebben a modellben az egyház igyekszik irányítani az államot és a társadalmat.[29] A következőkben röviden vázolni törekszem azt a történelmi utat, amelynek bejárásával az emberiség az egyházi, illetve világi hatalom egymástól való elválasztásával megteremtette a modern kori plurális demokrácia alapjait.

1.1.1 Padovai Marsiglius

A középkori Európára jellemző klerikális modellel szembeni első kihívást a cezeropapizmus középkori védelmezőjeként Padovai Marsiglius intézte.[30] Marsiglius, egyik fő művében, a Defensorban, vázlatát adja az olyan állam és egyház viszonynak, ahol az elválasztás alapját a funkcionalitás adja. Ennek alapján az egyház semmilyen világi üggyel nem foglalkozhat, mivel ezek az állam feladat körébe tartoznak. A Defensorban élesen elkülöníti egymástól az egyházat és a papságot. Az egyház a hívők közösségét, testületét jelenti, a papság szerepe pedig a hívek szolgálatára szorítkozik. Így a hangsúly a papság és az állam elválasztására tevődik. Az elválasztás funkcionális alapjának megfelelően a papság cselekvése kizárólag az üdvösség útjának tanítására, és a szentségek kiszolgáltatására korlátozódik. Így a papság a társadalomra semmilyen kényszerítő nyomást nem gyakorolhat, legfőbbképpen pedig az üdvösség kérdésében nem. Ennek alapja az, hogy az üdvösség egyedül hit által nyerhető el, mégpedig olyan hit által, amely szabad választáson alapul. E tételei miatt Marsigliust bizonyos szempontból a reformáció előfutárának lehet tekinteni.

---

[29] Harmati Béla: Az egyházi vagyon visszaadásának kérdése a nem-katolikus egyházak szempontjából. In: partnerek vagy ellenségek. Bp. 1996. 53-54

[30] Scott W. Hahn and Benjamin Wiker: Politicizing the Bible: The Roots of Historical Criticism and the Secularization of Scripture 1300-1700. New York 2013. 17–59

Az előzőeken túlmenően ő mondta ki először, hogy Isten és ember között a papság nem játszhat közvetítő szerepet, legfőbbképpen nem a bűnök bocsánatában, mivel a pap is csak ember, aki tévedhet. Az egyetlen közbenjáró maga Jézus Krisztus. Az elválasztás alapján az állam szerepe a béke és az evilági közjó szolgálatára terjed ki. Marsiglius haladó gondolatai mellett látni kell, hogy az elválasztással egy időben az egyházat alárendeli az államnak. Az alárendeltségi viszony legfőbb megnyilvánulása, az uralkodó minden körülmények között meglévő egyház-ellenőrzési jogában látható.[31] Vagyis Marsiglius a cezeropapizmus középkori védelmezője volt. Nézetei nem találtak széles körben elfogadásra, erre talán még nem érkezett el az idő.

1.1.2 Husz János

Tanulmányait a prágai egyetemen végezte, majd pappá szentelték. Husz nagy valószínűséggel itt ismerkedett meg a 14. század végi angol prédikátor, John Wycliffe tanaival, aki tagadta a pápa egyház feletti főségét, a papság apostoli szegénységének visszaállítása érdekében prédikált, és azt vallotta, hogy az igaz keresztény vallásgyakorlás csak a Szentírás betűjének szigorú tiszteletével lehetséges. A Szentírás alapján tanította, hogy a szentek közössége a mennyekben van, ahol maga Isten uralkodik, az egyház pedig a keresztények közössége, akikben Isten Szentlelke lakozik. Tehát az egyházat, mint a szentek közösségét nem a pápa – minthogy Péter apostol sem volt az egyház feje –, hanem maga Isten vezeti.[32]

Wycliff tanai hamarosan rendkívül népszerűvé váltak, szimpatizált vele az egyházi társadalom nagy része, de még IV. Vencel király is. Az egyházzal szemben megfogalmazott kritika aktualitását többek között az adta, hogy az avignoni „fogságot” követően, 1378-ban a nyugati kereszténységen belül is szakadás következett be, amely miatt az Avignonban és Rómában uralkodó pápák-ellenpápák állandó hatalmi harcot vívtak egymással. A misén felmutatott áldozat átalakulásáról szóló dogma – amely szerint a kenyér és bor átalakul Krisztus testévé és vérévé – tagadása azonban hamarosan eretnekgyanúba keverte a prédikátort.

---

[31] Molnár Attila: Padovai Marsiglius - Elválasztás és /vagy alárendelés 24-27.o. In: Forrai Tamás (szerk.): Az állam és egyház elválasztása. Bp. 1995

[32] David S. Schaff: John Huss – his life, teachings and death – after five hundred years. New York 1915. 35-39

Az 1408. évi pisai zsinatot azzal a céllal hívták össze, hogy a pápai hatalom kérdésében megoldást találjanak. Ez azonban csak tovább fokozta a káoszt, mert V. Sándor személyében immár egy harmadik ellenpápa is megválasztásra került. Husz és követői semleges álláspontra helyezkedtek az 1408-as zsinat fejleményeit illetően. V. Sándor szintén Wycliffe – ezáltal pedig Husz – tanainak betiltását követelte, és teljhatalmat adott Zajic érsek számára az eretnekek felkutatására, aki egyházi átokkal sújtotta a prágai papot. Még az sem segített, hogy Bolognába zarándokolt, hogy V. Sándor, majd utódja XXIII. János előtt megvédje tanait. Husz azzal haragította magára véglegesen az egyházi hatalmat, hogy az 1411. évi keresztes hadjárat szervezésével kapcsolatban kifejtette, hogy a pápa nem jogosult szent háború hirdetésére. XXIII. János pápa ekkor már egész Prágára kimondta az egyházi átkot, így Husz kénytelen volt elutazni a városból. Husz tanai nemzetközi viszonylatban a Luxemburgi Zsigmond magyar,- és német király által összehívott konstanzi zsinaton kerültek ismét elő.

Vencel király öccse azzal a céllal szervezte meg az egyházi gyűlést, hogy békét teremtsen a keresztény közösségen belül. Ezt a célt szolgálta a Husz János számára küldött meghívó is, aki 1414 novemberében, az uralkodó sértetlenséget biztosító menlevelével érkezett Konstanzba. Husz házi őrizetben töltötte az első hónapot, majd Zsigmond tiltakozása ellenére egy domonkos rendház foglya lett. Ennek ellenére kezdetben úgy tűnt, Husz számára kedvezően alakulnak a zsinat eseményei, ugyanis XXIII. János ellen per indult, mely végül a bukásával végződött. Később azonban a Rajna túlpartján fekvő várba szállították, ahol minden kapcsolatát elvesztette a külvilággal. Ügye 1415 júniusában került a zsinati bíróság elé, ahol háromnapos processzus ellenére Husz kitartóan védelmezte tanait. Kész volt a zsinat előtt elismerni hibáit, ha azokat a Biblia alapján bebizonyítják neki. Ehelyett bírái máglyára küldték a prédikátort, aki élete végéig hithű katolikusnak vallotta magát, fel sem merült benne más, min az egyház evangéliumi megújítása.

Husz János tanai végül nem csak a cseh, morva, lengyel és magyar területeken gyökeret verő huszitizmus ideológiai alapját rakták le, hanem a Luther nevéhez köthető reformáció előfutáraként is szolgáltak. A Wycliffe nyomán vallott, pápaságról, Szentírásról, anyanyelvi prédikációról, szerény életmódról szóló nézetek alapul

szolgáltak a wittenbergi hitújító számára, aki a hit általi megigazulás tanával teljesítette ki a 16. századi vallási mozgalom programját.[33]

1.1.3 Savonarola

Girolamo Savonarola domonkos barát éveken keresztül a virágzó Firenzében fejtette ki nézeteit, melyek a városra jellemző fényűző életmód evangéliummal ellentétes megítéléséből születtek. Első nagyhatású fellépésére Firenzén kívül került sor. San Gimignanóban és Bresciában 1485-86-ban tartott prédikációi alkalmával fogalmazta meg álláspontját, amely szerint az egyház reformra szorul és meg kell újulnia. Tanításai Itália szerte gyorsan elterjedtek. Ezért később, 1489-ben Lorenzo de Medici visszahívta Firenzébe. Itt élesen kritizálta az egyházi és világi urakat, és Krisztus tiszta és feltétlen követésére buzdította híveit. A városban támadt felfordulás hatására Lorenzo követeket küldött Savonarolához azzal a felhívással, hogy mérsékelje magát, különben könnyen száműzetésben lesz része. De ő mereven elutasította az intést. Ennek oka abban keresendő, hogy hangsúlyozni kívánta saját magának, mint papnak, és mint egy vallásos testület fejének (priorság) függetlenségét a politikai tekintély minden kötelékétől.[34]

Mielőtt meghalt volna, Lorenzo Savonarolát kérte fel, hogy gyónást követően oldozza fel bűnei alól. Ennek teljesítésér a domonkos barát három feltételt szabott. Az első az volt, hogy higgyen az isteni kegyelemben, a második, hogy vagyonát ossza szét, végül pedig az, hogy állítsa helyre a köztársaságot. A harmadik feltétel jelentette az igazi nehézséget, melyet végül a haldokló megtagadott. Firenze élén ezt követően apjának nagyságára nyomokban sem emlékeztető Piero Medici foglalt helyet.[35] Őt Firenze lakói megrémülve üldözték el, mikor VIII. Károly francia király hadai Milánóhoz közeledtek, így Károly harc nélkül vonulhatott be Firenzébe. A városból való kivonulást követően Savonarola volt az, aki mögé a lakosság felsorakozott. Ő pedig meghirdette, hogy Firenze királya és a városi tanács feje Krisztus, akinek szava

---

[33] Tarján M. Tamás: 1415. július 6. Husz Jánost megégetik a konstanzi zsinaton
forrás:
http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1415_julius_6_husz_janost_megegetik_a_konstanzi_zsinaton/
[34] Szávay László: Savonarola az utópista. Valóság online 2013. I-VI.
forrás: http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=931&lap=0
[35] Szávay László: uo. 10

rajta keresztül hallható. Tanítása szerint Firenze a választott város, Isten városa, amely az új Jeruzsálem.[36]

A városállam államformája köztársaság lett, ahol a legfőbb államhatalmat, vagyis a jogalkotás hatalmát egy választott tíztagú testület gyakorolta, amely azonban nem volt azonos a továbbra is működő Tízek Tanácsával.[37] A barát lényegében a város lelki vezetője lett, aki Krisztus nevében gyakorolta hatalmát. Savonarola prófétikus vezető volt, nem pedig politikus. Azt vallotta, hogy vallás és politika, illetve a vallási és a politikai hatalom szorosan összefüggnek egymással.[38] Politikai rövidlátásának következményeként a város külpolitikailag elszigetelődött, a gazdasági élet hanyatlásnak indult, ami végül a korábban vallásilag buzgó lakosság elégedetlenségét váltotta ki. Ezzel egyidőben a pápa kiátkozta a már régóta terhére való barátot. Mivel ezzel ő maga nem sokat törődve tovább prédikált, a pápa interdictummal fenyegette meg a várost arra az esetre, ha Savonarolát nem zárják el. A városi tanács nehezen, de engedett a pápa akaratának és elrendelte a tűzpróba alkalmazását. Ezen Savonarola nem jelent meg, egy vihar pedig azt is lehetetlenné tette, hogy a próbát a helyette elvállaló munkatársán hajtsák végre. Végül ez sem volt elég ahhoz, hogy a lakosság jelentős részének támogatásával ki ne végezzék.

Savonarola utópistának tekinthető abban az értelemben, hogy figyelmen kívül hagyta az őt körülvevő világ, illetve az emberi természet realitását. Miként arra később Luther rámutatott, nem lehet a világot evangéliumi eszközökkel irányítani, mint ahogyan Isten felé sem lehet senkit világi törvényekkel vezetni.

1.1.4 Luther

Luther Márton, aki 1517 október 31-én (ez a nap azóta a reformáció ünnepe lett) a wittenbergi székesegyház kapujára kiűzött 95 tételével elindította a protestantizmus máig ható mozgalmát, elsősorban teológusként igyekezett választ találni az egyház és az állam viszonyának, illetve a jog és az egyház viszonyának alapvető kérdéseire. Nézeteit

[36] Donald Weinstein: Savonarola and Florence: Prophecy and Patriotism in the Renaissance Princeton. 1970. 43
[37] Patrick D. McCorkle: Fifteenth-Century Florentine Exceptionalism: Civic Humanism, the Medici, and Savonarola University of Wisconsin Oshkosh Oshkosh Scholar – Volume IX – 2014
[38] Felix Gilbert: Florentine Political Assumptions in the Period of Savonarola and Soderini. Journal of the Warburg and Courtauld Institutes 20. no. 3 & 4 1957, 190

alapjaiban határozták meg korának katolikus egyházában tapasztalható visszásságok. Ezek nélkül a visszásságok nélkül talán fel sem merül volna a reformáció gondolata.[39]

Luther teológiájában két birodalom jelenik meg, mellyel az Isten által kormányzott világ egészének két területét különbözteti meg. Az egyik birodalomba, Isten országába azok tartoznak, akik hisznek Krisztusban, a másik birodalom, a világ birodalma pedig a gonoszokért van. Luther élesen megkülönbözteti a két birodalmat. A világi felsőbbség kezébe a kardot adja a külső rend és a béke fenntartásáért.[40] A Krisztus birodalmához tartozóknak nincs szükségük a világi kardra és a világi jogra. Ha tehát minden ember keresztyén lenne, akkor nem lenne szükség se királyra, se kardra, hiszen a világi törvények nem az igaz emberek ellen, hanem a törvényszegők és bűnösök ellen vannak. A világi birodalomban azonban a béke fenntartásához szükség van törvényre és kardra, a világi hatalomgyakorlás eszközeire, melyek nélkül a rend elképzelhetetlen volna. A két birodalom, két különböző uralmat gyakorol, jelesül a lelki uralmat, és a világi uralmat. A lelki uralom vezeti az embereket Krisztus uralma alá, a világi uralom pedig, a törvényszegők féken tartásával, a béke biztosításra törekszik. E két világot nem szabad összekeverni, hiszen aki a világot az evangéliummal kívánná irányítani, az teret engedne a törvényszegőknek, elszabadítaná az emberi lélekben megbúvó vadállatot. Ha pedig az egyházi dolgokat a világi karddal kívánnánk megoldani, annak az egyházon belüli képmutatás lenne az eredménye, mivel hitre senki sem kényszeríthető. Nygren Anders álláspontja szerint Luther nem törli el a világi hatalmasságot, amely a maga területén uralkodik. Ha e világi hatalom az uralkodásába bele akarja keverni az evangéliumot, azzal két hibát követne el. Egyfelől megrontja az evangéliumot azzal, hogy az evangéliumból újabb törvényt csinál, másfelől pedig megrontja a világot.[41] Mert ha valaki — idézi a hivatkozott szerző Luthert — „*a világot az evangélium által akarja kormányozni és megszüntet minden világi jogot és pallost,... mondd, mit fog ezzel elérni? Felszabadítja a vad, gonosz állatokat kötelékeikből és bilincseikből. így a gonoszok keresztyén név alatt visszaélnek az evangélium szabadságával*”.

[39] David Cawhton: Philosophical Foundations of Leadership, New Jersey 2002. 83
[40] William Ebenstein – Alan O. Ebenstein: Great Political Thinkers. Plato to the Present. Harcourt Brace College. Fort Worth (USA). 1991. 338
[41] D. Nygren Anders: Az állam és az egyház. Evangélikus Theologia 1947.6.

Néhány szerző Isten bal keze felől állóknak nevezi azokat, akik kedvéért Isten a világi kormányzati eszközöket teremtette, jobb keze felöl állóknak pedig azokat, akik felett szentlelke révén uralkodik.[42] Ez az allegória arra a bibliai tanításra vezethető vissza, amelyben Jézus az utolsó ítéletről tanít eképpen: *„Amikor pedig az Emberfia eljön az ő dicsőségében, és vele az angyalok mind, akkor odaül dicsősége trónjára. Összegyűjtenek elé minden népet, ő pedig elválasztja őket egymástól, ahogyan a pásztor elválasztja a juhokat a kecskéktől. A juhokat jobb keze felől, a kecskéket pedig bal keze felől állítja. Akkor így szól a király a jobb keze felől állókhoz: Jöjjetek, Atyám áldottai, örököljétek az országot, amely készen áll számotokra a világ kezdete óta." …….”Akkor szól a bal keze felől állókhoz is: Menjetek előlem, átkozottak, az ördögnek és angyalainak elkészített örök tűzre”*[43] Joggal merül fel a kérdés, hogy Luther hogyan látta azok helyzetét, akik Isten jobb keze felől állnak, de testben mégiscsak itt élnek a földön, abban a társadalomban, amelynek világi uralkodója a fejedelem és a császár. Pál apostol szavai nyomán tanítja azt Luther, hogy *„Minden lélek engedelmeskedjék a hatalomnak és felsőségnek, mert nincs hatalom mástól, mint Istentől.”*[44]

Luther tanítása szerint a keresztyén ember engedelmeskedni köteles a világi hatalomnak, de csak azért, mert a külső fegyelem fontos a felebarátra nézve, illetve a világi élet fenntartására nézve is. Luther a két hatalmat Isten színe előtt egymás mellé helyezte. Ugyanakkor a hívőknek alkalmazkodniuk kell a világi felsőséghez, sőt segíteniük kell annak munkáját. Ugyanakkor a hívő ember Istennek kell, hogy engedelmeskedjék[45] Luther kijelöli a világi hatalom korlátait is, mégpedig úgy, hogy az a külső dolgokra vonatkozik, mint az élet, vagy a vagyon. Nem tartozik tehát a világi uralom alá a lélek, illetve a lelkiismeret, amely felett kizárólag Isten rendelkezik, aki a lelkeket megítéli. Úgy tartja, minden hatalom csak ott cselekedhet, ahol láthat, ismerhet, bírálhat. A lélek dolgai pedig senki előtt nem lehetnek világosak, csak Isten előtt, ezért hiábavaló dolog volna bárkit erőszakkal rábírni valamilyen hit követésére, ha az lelkiismeretével ellentétes.[46] A külsőleg megnyilvánuló – mondhatni világi – ügyekben az állam hatalmat gyakorol az egyház felett is.

---

[42] Boleratzky Lóránd: A magyar evangélikus egyházjog alapjai és jogforrása. Budapest 1991. 61, illetve Julius Bodensieck: The Encyclopedia of The Lutheran Church., Minnesota 1965. 2423
[43] Biblia, Máté evangéliuma 25, 31-34, valamint 25,41.
[44] Biblia, Pál apostol levele Római levele 13,1
[45] Jos Colijn: Egyháztörténelem. Bp. 2001. 167-169
[46] Luther Márton: A világi felsőségről. i.m. 387

Luther ilyetén módon nem jutott el az egyház és az állam elválasztásának gondolatáig, élete során gyakran kereste az egyház védelmét fejedelmi udvarokban. A reformáció kezdetén fontos tényező volt a fejedelmek álláspontja. A wormsi, illetve az augsburgi birodalmi gyűlésen az őt támogató fejedelmek és lovagok kiállása nélkül alighanem Luther is Husz sorsára jutott volna. Luther állammal kapcsolatos gondolkodásmódját erősen meghatározta az a politikai közeg, amelyben alkotott. A monarchikus alapokon álló fejedelmi hatalom természetének egyenes következménye az állam hatalmának elismerése az egyház világi dolgai felett. Ugyanakkor továbbra is fontos, hogy mind az egyházi, mind a világi hatalom Isten kezében van.

1.1.5 Kálvin

Kálvin állam és egyház kapcsolatáról vallott nézeteiben fellelhetőek a Luthernál megismert teológiai alapok. Megtalálható többek között a világi és az Isteni uralom motívuma. Az Isten uralma a keresztyéneket a tiszta Istentiszteletre neveli, a világi uralom azonban a polgári társadalomban való felelősségvállalásra. Luthertól eltérően azonban Kálvin tanításaiban a két uralom szoros kapcsolatban van egymással. E kapcsolatban a világi uralom feladata, hogy biztosítsa az egyház szabadságát. Egyes vélekedések szerint így tulajdonképpen segédeszköz az egyházi tanítások műveléséhez.[47] Ha segédeszköznek éppen nem is tekinthetjük az államot az mindesetre igaz, hogy Kálvin álláspontja szerint az államnak elő kell segítenie az egyház céljait. A kálvini modell az állam és az egyház elválasztásának azt a formáját tűzte ki célul, melyet találóan a szabad egyház, szabad államban kifejezéssel lehet összefoglalni.[48]

Kálvin választ kívánt adni a keresztények lelki szabadsága és a keresztények állammal szembeni engedelmessége között mutatkozó látszólagos ellentmondásra is. A kérdés megválaszolásához abból indul ki, hogy minden hatalom Istentől ered. Ezért sem a monarchia fejedelme, sem a köztársaság népe nem követelheti magának a szuverenitást úgy, mintha az természeténél fogva lenne az övé. Ebből következően Kálvin elutasítja a király közvetlen isteni jogát a hatalom gyakorlására, de ugyanígy a

[47] Jos Colijn: Egyháztörténelem i.m. 219.
[48] Szathmáry Béla: A református egyház és a felekezeti egyenjogúság – Az 1947. évi XXXIII. tv. értékelése református szemmel. In: Köbel Szilvia (szerkesztő): Egyházak és tolerancia Magyarországon – Tudományos konferencia az 1947. évi XXXIII. törvény megszületésének 60. évfordulója alkalmából. OKM Egyházi Kapcsolatok Titkársága, Budapest 2008. 156

népszuverenitást is. Az abszolút szuverenitás Istené. Szükségét látja azonban a közösség rendjének megteremtése érdekében a polgári kormányzatnak is, amely a mindennapi élet számára megalkotja a törvényeket, fenntartja a rendet.[49] Állam és egyház elválasztása a korszellemnek megfelelően nem jelentett és nem is jelenthetett a mai fogalmaink szerinti állami semlegességet. A középkori Európában senki nem gondolhatott semleges államra, amely a keresztények, zsidók és mórok vallását egyforma értékként fogadta volna el. Ezért is mondja Kálvin, hogy az államnak elő kell segíteni az egyház építését. A felsőbbségnek abban is segítenie kell, hogy minden egyes gyülekezeti tag egységes hitvallásra kötelezze magát.[50]

Kálvin állam és egyház elválasztására irányuló törekvését első alkalommal 1535-1538 között Genfben próbálta a gyakorlati életben is megvalósítani. Ennek eredményeként kiéleződött a helyzet közte és a városi tanács között. A világi hatóság követelte magának azt a jogot, hogy teológiai, sőt liturgiai téren is engedelmeskedjen neki az egyház. A tanács végül addig jutott, hogy elhatározta, minden olyan polgárt megfosztanak jogaitól, aki kivonja magát a vallástétel kötelezettsége alól. Ezzel szemben Kálvin elválasztotta egymástól a politikai közösséget és a vallási közösséget és csak azokat akarta volna az úrvacsora szentségében részesíteni, akik evangéliumi hitvallást tettek. Ezt azonban a tanács megtiltotta. Az ezt követően kibontakozó konfliktus tétje az egyház és állam teljes elválasztása volt. Itt azonban Kálvin egyelőre kudarcot vallott. Nyilvános engedetlenségének következménye a száműzetés lett.[51] Mikor később Genf polgárai Kálvint visszahívták, már lehetőséget kapott arra, hogy nézeteit a gyakorlatban is megvalósítsa. Munkatársaival rövid idő alatt elkészítette Genf városának egyházalkotmányát, melyet 1541-ben népszavazással fogadtak el, majd az időközbeni tapasztalatokkal javítva 1561-ben megint csak népszavazással újították meg. Ebben a dokumentumban kimondásra került állam és az egyház elválasztása. A jogász végzettségű Kálvin meghatározó szerepet játszott Genf alkotmányának kidolgozásában is, mely a későbbi alkotmányfejlődés szempontjából több város számára is mintaként szolgált.

---

[49] Szathmáry Béla: Kálvin és a kálvinizmus aktualitása a világban és az egyházban. http://srta.tirek.hu/data/attachments/2011/05/17/K%C3%A1lvin_%C3%A9s_a_k%C3%A1lvinizmus_aktualit%C3%A1sa_a_vil%C3%A1gban_%C3%A9s_az_egyh%C3%A1zban.pdf
[50] Joachim Staedtke: Kálvin János megismerés és formálódás. Vásárosnamény 2009. 18
[51] Joachim Staedtke: Kálvin János i.m. 19

Találóan mutatja ki *Szathmáry* Béla, hogy a kálvini alkotmányozás a későbbi jogfejlődésre milyen hatásokat gyakorolt. Mintegy hét olyan, a kálvinizmusra jellemző egyház- és államszervezeti megoldást vázol fel, amelyek érzékelhetőek a jogfejlődés későbbi szakaszaiban is. Ezek a következők: 1. Minden ember egyenlő, mert bűnös emberként mindannyian kegyelemre szorulunk; 2. Az egyházban minden tisztséget választás útján kell betölteni; 3. A lelkipásztorok is egyenlőek, nincs közöttük hierarchikus viszony; 4. Az egyházközségek önálló, befejezett egyházak, melyek egymással egyenlő jogúak. Ez fog mintául szolgálni az állam szerződéses keletkezése elméletének; 5. Az egyház országos szervezetei alulról építkező testületek. Ez a későbbi parlamentarizmus irányába mutat; 6. Az egyházközségek életét, az egyházfegyelmezést az egyháztagok közül választott presbitérium intézi. Ez az állam és az egyház szervezeti különválásának a legegyértelműbb példázata. A korábban papi feladatot jelentő presbiteri bíráskodás a hatalmi ágak elválasztása elvének lehetett az alapja; 7. A kormányzat alappillérei a törvények. A kormányzati hatalom pedig nem jelent korlátlan hatalmat. Ezzel pedig Kálvin elveti az alkotmányos jogállam magjait.[52]

Mindehhez két megjegyzést lehet fűzni. Az első az, hogy meglehet *Kálvin munkássága a demokratikus jogállam fejlődésében kimutatható mind a mai napig, sőt annak több tekintetben mintaként szolgált*, ugyanakkor az egyház- és államszervezetben meglévő demokratikus elemek nem a mai, politikai ételemben vett demokrácia fogalmából erednek, hanem egyenesen az evangéliumból. Az egyenlőség, a választás elve, a hatalom Isteni eredete és emiatt az ember által gyakorolt formájában korlátozott jellege, mind-mind a Krisztust követő századok ősegyházának idejére nyúlnak vissza. Abban az időben, amikor az egyház még nem távolodott el az Evangéliumtól. Kálvin nem egy demokratikus államberendezkedést, avagy egy ideális állam képét kereste, hanem az egyházat és a hívők közösségét igyekezett visszaterelni az evangéliumi útra. Ugyanakkor Kálvin felismerte, hogy Isten törvényei nem értelmezhetőek tértől és időtől függetlenül. A zsidóknak adott törvényekről is úgy tartotta, hogy Isten ezekkel az adott nép, adott időben való életét kívánta szabályozni.[53] Kálvin érdemét többek között abban látjuk, hogy a társadalmi fejlődés adott szintjéhez mérve megtalálta az Evangélium

---

[52] Szathmáry Béla: Kálvin és a kálvinizmus i.m. 4-5

[53] Kálvin ezt így fogalmazza meg: *„Először is, nem becsüljük többre ezeket a törvényeket amannál, mert hiszen, amikor ezek mellett foglalunk állást, az nem egyszerű összehasonlítás alapján történik, hanem a kor, a hely és a nép viszonyainak a tekintetbe vételével.”* Kálvin János: Tanítás a keresztyén vallásra (Institutio) IV. 20.16 297 fordította: Békési Andor, Bp. 1991.

szerinti helyes mércét és azt adaptálta a kor politikai viszonyainak megfelelő formában, így biztosítva azok későbbi recepcióját. Érzékelhető ez abban is, hogy Lutherhez képest Kálvin több helyen „a nép által választott felsőbbséget” említ. Ez kiváló indikátora annak, hogy a két reformátor mennyire eltérő társadalmi közegben alkotott. *Luther* alapvetően egy „feudálisabb” fejedelemség alattvalója, míg *Kálvin* egy, a mai fogalmaink szerint demokratikusabb (de mai fogalmainak szerint demokratikusnak azért nem nevezhető) városállam „polgára”.[54] A későbbi államfejlődés számára az alapvetően vallási normákon nyugvó politikai berendezkedés elvei termékenyítőleg hatottak ugyan, de nem közvetlenül abból eredtek, hiszen a népszuverenitás, mint a modern demokráciák attribútuma merőben más elvi kiindulási alapot szolgáltat, mint a *Kálvin* által is vallott felfogás, amely szerint „minden hatalom Istentől való”. Ugyanakkor vitathatatlan, hogy a szekularizált demokrácia felfogásig vezető hosszú út protestáns gyökerekkel rendelkezik, mint ahogy vitathatatlan az is, hogy a kálvini államszerveződés ezen az úton jelenleg is ható mintát nyújt.

A másik megjegyzésem arra vonatkozik, hogy miként az később bemutatásra kerül, *Kálvin felszabadítja a lelkiismeretet a világi és az egyházi hatalom alól egyaránt, ezzel pedig a vallásszabadság talaján állva megveti az alapjait a liberális alapjogok közé tartozó szóláshoz és véleménynyilvánításhoz való jog számára.* A reformáció előtt szinte ismeretlen volt a gondolat szabadsága, az egyház határozta meg a társadalmi, filozófiai gondolkodás irányát. Az ettől eltérők hamarosan szembe találták magukat az inkvizícióval. Ezért úgy vélem a kálvinizmus számára a demokrácia és a liberális szabadságjogok egymástól nem elválaszthatóak. Maga Kálvin erről így ír: *„Az emberek gyarlóságaiból és hibáiból következik, hogy biztosabb és elhordozhatóbb, ha a kormányzást többen gyakorolják úgy, hogy az egyik segíthesse a másikat, s hogy egymást taníthassák és inthessék, és ha valamelyik a megengedettnél tovább akarna menni, többen legyenek, akik bírákként és mesterekként megfékezzék annak szenvedélyét. …… Ehhez jön még, hogy a felsőbbségnek is a legnagyobb igyekezettel arra kell törekednie, hogy a szabadságot – melynek védelmezőjéül van rendelve – semmilyen tekintetben ne engedje megkisebbíteni, még kevésbé megsérteni.”*[55] Természetes, hogy *Kálvin* nem beszélt sem demokráciáról, sem liberalizmusról,

[54] John W. Sap: Paving the Way for Revolution. Calvinism and the Struggle for a Democratic Constitutional State. University Press. Amsterdam 2001. 64
[55] Kálvin János: Tanítás a keresztyén vallásra. (Institutio) Bp. 1991 i.m. IV. 20.8 291

minthogy ezek későbbi kor fogalmai. De ha elfogadjuk azt, hogy a mai értelemben vett demokrácia alapjai a kálvinizmusban keresendőek, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy a liberális szabadságjogok is ebből a forrásból fakadnak.

1.1.6 A felvilágosodás kora

A felvilágosodás elválasztás modellje az előzőektől eltérően ateista alapokon nyugszik. Gyökerei egészen Jean *Bodin* által kidolgozott szuverenitás tanig nyúlnak vissza. *Bodin* elmélete szerint az állam a versengő felek felett álló hatalom, amely lemondott arról, hogy vallási kérdésekben igazságot tegyen. Ezen a ponton válik el egymástól a felekezeti hovatartozás és az állam iránti lojalitás. *Bodin* még nem nélkülözte az államhatalom Istennel való kapcsolatát, úgy tartotta, hogy *„Ez a hatalom abszolút és szuverén, mivel nincs más feltételhez kötve, mint amit Isten és a természet törvénye parancsol”*.[56]

A szuverenitás későbbi értelmezése az állam mindenhatóságának irányába tolódott el. Ezen az úton indult el Thomas *Hobbes* szuverenitás elmélete is. Leviatán című művében kifejti, hogy az uralkodó a törvény fölött áll, de ő minden törvény forrása. Felségjogai közé tartozik a tulajdon szabályainak megállapítása, a legfőbb igazságszolgáltatás joga, a hadüzenet, illetve a békekötés joga, a tisztségviselők kiválasztásának és beiktatásának joga, a jutalmazás és a büntetés joga. Ezeket csak időlegesen átruházhatja, de velük együtt nem száll át a szuverenitás, hanem az megmarad a főhatalom oszthatatlan tulajdonságának.[57] *Hobbes* hipotézisének alapja már a szerződéselméletek körébe tartozik. Eszerint a társadalom tagjai biztonságuk érdekében a hatalmat átruházzák a szuverénre, aki biztosítja a belső rendet és a külső biztonságot. A bűn fogalmát a szerződés megszegésének fogalmával azonosítja, mentesítve azt mindenféle morális érték alól.[58] Ha a szuverén nem tudja betartani a szerződést, akkor annak következménye az, hogy a társadalom visszatér az ős-állapotába, ahol mindenki-mindenkinek farkasa.[59] Maga a többségi akaratból származó

---

[56] Jean Bodin: Az államról. (Válogatás) (Válogatta Sz. Jónás Ilona; ford.: Máté Györgyi – Csűrös Klára) Budapest 1987. 78

[57] Hobbes, Thomas: Leviatán vagy az egyházi és világi állam anyaga, formája és hatalma. (Ford. Vámosi Pál) Magyar Helikon, Budapest 1970

[58] Ludassy Márta: A Leviatántól a polgári kormányzatig. Hobbes és Locke államelmélete. Rubicon 1996.4-5

[59] Bayer József: A szuverenitás politikaelmélete. Magyar Tudomány 2013/4

szerződés az, ami a hatalom forrását biztosítja. Ebben a szerződésben még azok is részt vesznek, akik nem értenek egyet a többséggel, hiszen ellentétes véleményük kifejezésével részt vettek a döntés meghozatalában. Ettől fogva pedig reájuk nézve is kötelező a szerződés betartása, vagyis a szuverénnek való engedelmesség. *Hobbes* szekularizált álláspontja tükröződik abban, ahogyan a nemzetközi viszonyokat értelmezi. Itt ugyanis álláspontja szerint nincs semmiféle hatalom, ami az államok egymás közti viszonyát rendezné, hanem az ember ős-állapotára jellemző viszonyok uralkodnak.

John *Locke* teljes egészében szekularizált államelméletét a polgári kormányzatról szóló értekezésében fejti ki. Eszerint a hatalom korántsem tekinthető oszthatatlannak, hanem az emberek képesek arra, hogy többségi döntéseket hozva maguk alkossanak törvényt.[60] Elméletének kiindulási alapja az, hogy az emberek a természettől fogva egyenlők és szabadok. Saját akaratukból alkotnak egy politikai közösséget. Ebben a relációban a szabadság azt jelenti, hogy az ember a törvényhozó által alkotott keretek között szabadon követheti saját akaratát és nincs kiszolgáltatva más ember önkényének. A politikai hatalom alapja, legitimációs bázisa a polgárok egyetemleges konszenzusa. Miután így az általuk akart állam létrejött, elegendő a többségi elvre hagyatkozni, amely a törvények meghozásához szükséges. *Locke* szerint minden hatalom csak delegált, a társadalmi szerződés csak időleges felhatalmazást ad az uralkodásra, a szuverenitás ezért végső soron mindig a politikai közösségnél marad, aki az uralkodó méltatlansága esetén ezt a felhatalmazást vissza is vonhatja.[61]

Jean Jacques *Rousseau* radikalizálta a társadalmi szerződés elméletét, amely szerint a főhatalom forrása minden esetben maga a nép. Az, hogy ezt a hatalmat a nép nem közvetlenül gyakorolja csupán racionalitás kérdése. Ha azonban a nép, mint a hatalom birtokosa kifejezi akaratát, akkor az előtt a hatalmat korábban a nép akaratából gyakorló szuverénnek is meg kell hajolnia. Az állam a közérdek megtestesítője, az általános akarat képviselője. Ennek alapján pedig az állami akarat megkérdőjelezhetetlen.[62]

---

[60] John Locke: Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról. (Ford. Endreffy Zoltán) Budapest 1986.
[61] Bayer József: A szuverenitás i.m. 377
[62] Paczolay Péter: A semleges állam és kritikája. 82-84.o. In: Az állam és egyház elválasztása

A felvilágosodás kiteljesedésével végbement szekularizációs folyamat eredményeként az állam és egyház elválasztása az eszmék szintjén megvalósult. A tényleges politikai megoldások már természetszerűen országonként eltérő képet mutatnak. Tény, hogy a felvilágosodás máig ható eszmerendszere meghatározó befolyással bír az állam és egyház kapcsolatára.

2. Az állammal való kapcsolatot meghatározó tényezők

Széles körben elfogadott nézet szerint szokás az egyház(ak) állammal való kapcsolatát az elválasztott működés és az állami semlegesség dimenziójában meghatározni. Az elválasztás mértéke és módja koronként és társadalmanként változó skálán határozható meg, amely a cezeropapizmustól a radikális, esetenként ellenséges elválasztásig terjedhet. A semlegesség ehhez képest egzaktabb módon határozható meg, azt juttatja kifejezésre, hogy az állam nem azonosul egyetlen világnézettel sem, hanem vagy egyenlő távolságot tart mindegyiktől, vagy mindegyiket egyenlő módon támogatja. Az egyenlő módon történő támogatás nem azonos az „egyforma módon történő támogatással", mert az „egyenlő mód" megengedi, hogy az állam figyelembe vegye az egyházak között tényszerűen meglévő társadalmi különbségeket. Ennek megfelelően nem sérti a semlegesség elvét, ha az állam az egyházakkal való együttműködés, különösképpen pedig a támogatás terén figyelembe veszi az egyházak közötti társadalmi különbségeket. Ahhoz, hogy az elválasztás és a semlegesség közötti összhang biztosított legyen, szükségesnek tartom a felekezeti egyenjogúság biztosítását. Elképzelhető-e az állami semlegesség felekezeti egyenjogúság nélkül is?

2.1 Az elválasztás általános kérdéseiről röviden

Hatályos Alaptörvényünk szabályozása szerint az állam és a vallási közösségek különváltan működnek. A megfogalmazásból az tükröződik, hogy – hasonlóan korábbi Alkotmányunkon nyugvó szabályozáshoz – az elválasztott működés nem egy megvalósítandó program, hanem ténylegesen meglévő állapot. Ugyancsak tényként kerül rögzítésre a vallási közösségek önállósága.

Schanda Balázs álláspontja szerint „*az állam világnézeti semlegességéből szükségszerűen következik az állam és egyház elválasztása*”.[63] Vajon igaz-e a tétel megfordítva is? Elmondhatjuk-e azt, hogy az elválasztott működés szükséges következménye az állam semlegessége? Elméletileg elképzelhető olyan alkotmányos berendezkedés, amely nem semleges, mert valamely világnézettel azonosulva, azt előnyben részesíti, ugyanakkor az egyházak elválasztott működése lényegében biztosított, mert az állam nem tart igényt az egyházakkal való intézményi kapcsolatokra, illetve az egyházak felügyeletére, az egyházak pedig nem lépnek fel a politikai cselekvés igényével. Ennek rövid, a rendszerváltás-kori átmeneti időszakot jellemző példáját láthattuk a rendszerváltást közvetlenül megelőző időszakban, amikor a Németh-kormány javaslatára az Elnöki Tanács 1989. június 30-i rendelete jogutód nélkül felszámolta az Állami Egyházügyi Hivatalt, megszüntette az állami hozzájárulás kötelezettségét az egyházi állásokhoz, azt csak olyan állásoknál hagyva meg, amelyek nem magyar, hanem pápai joghatóság alá tartoznak. Ugyanazon év Július 1-jével megszűnt az egyházi kiadói tevékenység és az egyházi sajtótermékek ellenőrzése. Megszűnt az egyházaknak az a kötelezettsége, amelynek értelmében egyetértést kellett beszerezniük a helyi tanácsoknál, ha istentiszteletre szánt épületet kívántak kialakítani. Megszűnt az előzetes állami hozzájárulásnak az az esete, ha külföldiek magyar egyházi főiskolára kívántak felvételt nyerni. Mindezek következtében az állam nem rendelkezett a továbbiakban speciálisan egyházi területet érintő felügyeleti jogokkal. Ugyanekkor a 66/1989. (VI. 30.) MT rendelet bővítette a művelődési miniszter feladatkörét. Mindazon jogokat, amelyeket az egyházakkal kapcsolatban az állam gyakorolhat, a művelődési miniszterre ruházta. Ezek az állami költségvetésből az egyházpolitikai célú eszközökkel való gazdálkodásra, a felekezetek állami bejegyzésére, az egyházak és az állam közötti kapcsolatok alakítására, az állam egyházpolitikai céljainak megvalósítására terjedtek ki. Egyes egyházi oktatási intézmények már kivettek voltak az állami oktatásügyi igazgatás alól. Tehát megjelent az intézményi elválasztás, de az állam ideológiai semlegessége még fel sem merül, mert az ateizmuson nyugvó szocialista ideológia még az állam által preferált eszmerendszer volt.[64] A vázolt történelmi állapot, tényleges módon csak pillanatkép, nem pedig egy tartós berendezkedés volt, ezért kijelenthető, hogy az elválasztás és az állam semlegessége történeti kontextusban sem választható el egymástól, hanem egymást feltételező követelmények.

---

[63] Schanda Balázs: Állami egyházjog. i.m. 65
[64] Az oktatásról szóló 1985. évi I. tv. 161. § (2) bek.

Az egyház államtól elválasztott működésének törvényi alapjait korábbi Alkotmányunk 60. §-a rögzítette. Ez úgy szólt, hogy a *„Magyar Köztársaságban az egyház az államtól elválasztva működik.”* Érdemes odafigyelni a törvény szóhasználatára – működik kifejezés –, amelyből következik, hogy az alkotmány nem egy program megvalósítását tűzte ki célul, hanem meglévő állapotot rögzített.[65] Az idézett rendelkezés indokolása a lelkiismereti és vallásszabadság egyik alapfeltételeként beszélt az egyház és az állam különválasztásáról. Ez arra enged következtetni, hogy az elválasztás 1989. évi módosítást követően Alkotmányban rögzített rendszere nem az egyházakkal szembeni ellenségesség talaján állt korábban sem, hanem mondhatni barátságos elválasztást jelentett.[66] Ennek fontosságát akkor látjuk, ha mellétesszük az 1949-1989 közötti időszak erre vonatkozó alkotmányi rendelkezését, amely így szólt: *„A lelkiismereti szabadság biztosítása érdekében a Magyar Népköztársaság az egyházat különválasztja az államtól.”*[67] Látható, hogy itt egy megvalósítani kívánt programról van szó. A törvény programjával ellentétes módon azonban a gyakorlat éppen az egyházak legteljesebb függőségi viszonyát eredményezte.

Az elválasztás valós tartalmát, illetve követelményrendszerét az Alkotmánybíróság a 4/1993. (II. 12.) számú határozatában fejtette ki. Ennek alapján az elválasztás elvéből következik, hogy *„az állam sem az egyházakkal, sem valamelyik egyházzal nem kapcsolódhat össze intézményesen; hogy az állam nem azonosítja magát egyetlen egyház tanításával sem; továbbá, hogy az állam nem avatkozik be az egyházak belső ügyeibe, és különösen nem foglalhat állást hitbéli igazságok kérdésében. Mindebből következik – ami egyébként az Alkotmány 70. §-ból is folyik –, hogy az államnak az egyházakat egyenlőkként kell kezelnie.”* Ezzel szemben a 8/1993. (II. 27.) AB határozat már akként foglal állást, hogy *„az állam nem azonosíthatja magát egyetlen vallás tanításával sem.*” Ez utóbbi – kétségkívül pontosabb megfogalmazással – szembeni jogos kritikaként mondja *Ádám* Antal, hogy a semlegességi formula igazán teljes akkor lenne, ha így hangzana: *„Az állam nem azonosítja magát egyetlen vallás, vagy más világnézet tanításával sem.”*[68] Az elválasztás rendszere nem csupán

[65] Schanda Balázs In: Fundamentum 1997/2 Fórum 62
[66] Erdő Péter In: Fundamentum 1997/2 Fórum 57
[67] A Magyar Népköztársaság Alkotmánya 54. § (2) bek.
[68] Ádám Antal: Bölcselet, vallás, állami egyházjog. i.m. 319

alkotmányos rendelkezés, hanem ennek hiánya esetén a vallásszabadsághoz való jog természetéből egyébként is következne.[69]

Az elválasztásra és a semlegességre vonatkozóan a korábbi egyházügyi törvény is tartalmazott rendelkezést. A törvény egyrészt megismételte az Alkotmány 60. §-át, másrészről kinyilvánította, hogy az egyházak belső törvényeinek, szabályainak érvényre juttatásában állami kényszer nem alkalmazható.[70] Az Ehtv. jelenleg hatályos szövege szerint *„a vallási közösség hitelvei, belső törvénye, alapszabálya, szervezeti és működési szabályzata vagy azoknak megfelelő más szabályzata (a továbbiakban együtt: belső szabály) alapján hozott határozat érvényre juttatására állami kényszer nem alkalmazható, azt állami hatóság nem vizsgálhatja. A vallási közösség belső szabályon alapuló döntését állami szerv nem módosíthatja vagy bírálhatja felül, a jogszabályban nem szabályozott belső jogviszonyokból eredő jogviták elbírálására állami szervnek nincs hatásköre."*[71] Mivel az elválasztás attribútumát jelentő autonómia határait nagyban kijelöli az egyházak belső jogalkotási jogosultsága, ezért ennek értékelésére az egyházjog jogi jellegének ismérveit bemutató fejezetnél térek ki részletesen. További garanciális szabály volt, hogy az állam az egyházak irányítására, felügyeletére szervet nem hozhatott létre.[72] Ezt a szabályozást lényegét tekintve az Ehtv. is átvette.[73]

2.2 A semlegesség egyes kérdései

Hatályos Alaptörvényünk ugyancsak az elválasztás, avagy újkeletű fogalomként a különválasztás talaján áll. *Schanda* Balázs igen alapos magyarázattal szolgál arra, hogy az Alaptörvény preambulumaként szolgáló Nemzeti Hitvallás, illetve a Himnuszból vett idézet egyfajta mottóként történő beillesztése miért nem sérti a semlegesség elvét. Álláspontja szerint maga a hitvallás – noha az Alaptörvény értelmezése során tekintettel kell rá lenni – megmutatja a normativitás határait. Ennek alapján úgy véli, hogy a kereszténységre az európai identitás részeként, illetve nemzetmegtartó tényezőként való utalás inkább minősül a történelem előtti főhajtásnak,

[69] Sólyom László: Az állam és egyház elválasztása az Alkotmánybíróság alapjogi koncepciójában. 107, In: Az állam és egyház elválasztása
[70] A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. tv. (továbbiakban: Lvetv 15. §
[71] Ehtv. 8. § (2) bek.
[72] Lvetv. 15.§,
[73] Ehtv. 8. § (1) bek.

semmint normatív szabálynak. Az pedig vitán felül áll, hogy Magyarország történelmi fejlődésére a kereszténység meghatározó tényezőként hatott.[74]

Lehet némi igazsága *Luthernek* abban, hogy a „keresztény fejedelem ritka madár lesz a mennyek országában", és abban is, hogy „ha valaki az Evangélium szerint akar kormányozni, akkor előbb mindeneket kereszténnyé kell tennie. Ez azonban soha nem lesz és nem is lehet, mert a többség nem keresztény, még ha annak is van keresztelve."[75] Vagyis el kell fogadjuk, hogy keresztény államról beszélni nem lehet. Azt azonban el kell ismerni, hogy a kereszténység a történelem során nem pusztán vallási, hanem politikai közösségként is értelmezhető volt. Mi több, a kereszténység hajnalán a keresztény identitás lényegi esszenciáját jelentette, hogy ők Isten országának polgárai. Ez pedig legalábbis lelki értelemben felszabadította azokat, akik magukat keresztségnek vallották, noha társadalmi státuszukat tekintve szolgák voltak. Valamely ország polgárának lenni, azt jelenti, hogy valaki részese az ország politikai közösségének. Ez természetesen csak annyit jelentett, hogy a keresztények egy elképzelt – de nem képzeletbeli – ország polgárainak vallották magukat. A kereszténység későbbi államvallássá válásától kezdve viszont rálépett arra a pályára, amelynek eredményeként a kereszténység tényleges módon politikai közösséggé vált.[76] A pápák királykoronázó hatalma pedig azt eredményezte, hogy a politikai értelemben vett európai kereszténység feje a pápa lett. Az európai államfejlődés későbbi szakaszai sem nélkülözték az egyház politikai közösségként történő értelmezését. Elégséges az Angol mintára gondolni, ahol is az egyház pápasággal való szakítása és ezzel a világi uralkodó hatalmának való alávetése nem az egyházi törekvések eredményeként jött létre, hanem az uralkodó hatalmi, illetve személyes törekvéseit szolgálta. Az ország politikai uralkodója által vezetett egyház természetszerű módon vált politikai közösséggé. Napjainkban is megfigyelhető, hogy a kereszténydemokrácia politikai programja szintén a kereszténység politikai közösségként való értelmezését juttatja kifejezésre.

Magyarország történelmi fejlődése szorosan kötődött a keresztény eszmeiséghez, beleértve annak a politikával mutatott összefüggéseit is. Ezért a keresztény-

---

[74] Schanda Balázs: Állami egyházjog. i.m.

[75] Luther Márton: A világi felsőségről. In: Masznyik Endre: D. Luther Márton egyházszervezői iratai III. kötet. Pozsony 1906. 394

[76] Dr. Rowan Williams Centrebury érsek „Relations between the Church and state today: what is the role of the Christian citizen?" címmel Manchester Egyetemen 2011. március 01-jén tartott előadásának írott formája.
forrás: http://rowanwilliams.archbishopofcanterbury.org/articles.php/2009/relations-between-the-church-and-state-today-what-is-the-role-of-the-christian-citizen

ségre, mint nemzetmegtartó tényezőre, illetve mint az európai identitás összetevőjére való utalás véleményem szerint sem sérti az elválasztás elvét. Ugyanakkor felmerülhet annak a gyanúja, hogy az állami semlegesség sérül azáltal, hogy az Alaptörvény egyetlen vallásnak tulajdonít nemzetmegtartó, illetve az európaiságban jelentőséggel bíró szerepet. Tény, hogy Magyarország talán soha nem volt egyvallású nemzet, még akkor sem, ha a lakosság túlnyomó része kereszténynek vallotta magát, lévén a zsidóság már idejekorán jelent volt az ország területén. Ugyanakkor az is tény, hogy a zsidóságnak az állami életben betöltött szerepe messze elmarad attól a hatástól, ami a kereszténységet jellemzi. Ezért a kereszténység kiemelése ugyancsak a történelmi realitást tükrözi, nem pedig az állam vallási elkötelezettségét. Az Alaptörvény arra is törekszik, hogy ne csupán az elválasztás és a semlegesség elvét, de a vallási érzékenységet se sértse. Hiszen úgy rendelkezik, hogy *„Becsüljük országunk különböző vallási hagyományait”*.[77]

Az idézett rendelkezések alapján az egyház államtól való elválasztását és az állam semlegességét egy érem két oldalaként fogom fel. Az egyik nincs a másik nélkül. Nem beszélhetünk elválasztott működésről akkor, ha az állam, valamely egyház mellett elkötelezi, vagy valamely vallási tanítással azonosítja magát. Az egyházak államtól való elválasztása minden ország esetén sajátos történelmi körülményeinek megfelelően alakul. Így tehát az elválasztás aktuális tartalma nem választható el az egyházaknak a magyar történelemben betöltött szerepétől, sem a tényleges működésüktől, sem pedig a folyamatban lévő társadalmi változásoktól.[78] Ily módon a jelenlegi szabályozás megalkotásánál nem rugaszkodhatunk el sem a történelmi hagyományoktól, sem pedig a jelenlegi társadalmi igényektől. Ezzel kapcsolatban érdekes jelenségre hívnám fel a figyelmet. *Harmati* Béla által hivatkozott amerikai szociológusok vizsgálatai szerint a vallás, az erkölcsi értékek, a nemzet és az állam összekapcsolódnak egyfajta társadalmi vallásosságba, amely az egyes országok többségi vallása szerint hoz létre különböző struktúrákat. Ez az úgynevezett civil religion jelensége.[79] Ennek szemléltetéséhez elég hivatkozni a Himnuszra, vagy az állami címerre, mint az államiság szimbólumaira. Ezek az állami jelképek arra is hivatottak, hogy kifejezzék az állam történelmi kontinuitását, a nemzet összetartozását

[77] Alaptörvény, Nemzeti Hitvallás
[78] Ádám Antal: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. Bp. 1999. 112
[79] Harmati Béla: Az egyházi vagyon visszaadásának kérdése a nem – katolikus egyházak szempontjából. In: Partnerek vagy ellenségek Bp. 1992. 56-57

Az elválasztás és a semlegesség nem jelentheti az állam távolságtartó passzivitását, éppen ellenkezőleg, az államtól aktív cselekvést követel meg. A gondolatok és eszmék szabad áramlásának biztosításával kell megteremteni a vallás szabad megválasztásának, elfogadásának lehetőségét. Az állam beavatkozása csak a kommunikációs csatornákra terjedhet ki, magának a vallásnak, vagy bármely más eszmének tartalmi kérdéseit nem alakíthatja, azokkal kapcsolatban állást nem foglalhat.

A semleges államnak tehát biztosítania kell az eszmék, gondolatok szabad áramlását, ezáltal lehetővé téve a társadalom számára a szabad akaraton alapuló értékválasztást. Az ilyen elveken nyugvó társadalmat nevezzük nyitott társadalomnak, ahol az eszmék szabad versenye termékenyítőleg hat a társadalmi gondolkodásra. Az eszmeiség áramlásának biztosításából folyóan az állam semlegessége – mint ahogyan azt *Eötvös* József egykori kultuszminiszter megfogalmazta – nem jelenthet a vallások felé egyforma közömbösséget, hanem mindegyik egyforma tiszteletét kell, hogy jelentse. Tehát az állam nem részesíthet előnyben egyetlen vallást sem, hanem mindegyiket egyforma oltalomban kell részesítenie.[80] Az állam felelőssége a szabad értékválasztás biztosítására terjed ki. Ennélfogva az állam semlegessége nem terjedhet addig, hogy akár a pozitív, akár a negatív vallásszabadságot alapesetnek tekintse. Így tehát valamely vallás elfogadását, illetve kinyilvánítását ugyanolyan értékűnek kell tekinteni, mint a vallás elutasítását, vagy ki nem nyilvánítását. Az államnak mindkettőt az egyének választására bízva, egyenlő értékként kell kezelnie.

A semlegesség nem toleranciát jelent. Míg a tolerancia megengedi az állásfoglalást, amelynél a követelmény csupán a tiltás, az üldözés, és a beavatkozás elkerülése, addig a semlegesség mércéje az állásfoglalás elkerülése. A vallásokhoz való viszonyulásban semlegesség csak az államtól várható el, a tolerancia mind az államtól, mind a polgáraitól elvárható.[81] Ehhez kapcsolódóan állapította meg az AB, hogy mivel az állam pont azokban a tartalmi kérdésekben nem foglalhat állást, amelyek a vallást vallássá teszik, ezért a vallásról és az egyházakról csak elvont, minden vallásra vagy

[80] Eötvös József – Charles de Montalembertnek 1868. augusztus 31. In: Eötvös József levelek forrás: http://mek.oszk.hu/05400/05480/05480.htm#279
[81] Kis János: Az állam semlegessége. Bp. 1997. 22

egyházra egyaránt alkalmazható keretszabályokat alkothat, amelyek a semleges jogrendbe illeszkednek.[82]

Az állam semlegessége nem ideológiai semlegességet jelent. Az állam tehát nem egy semleges világnézetet képvisel, mivel ha létezne ilyen világnézet, akkor az államnak ezzel szemben is semlegességet kellene tanúsítania.[83] Ideológiai oldalról nézve tehát a hangsúly az azonos távolságtartáson van. Az állam ezzel tarthatja tiszteletben bármely felekezethez tartózó személyek vallásszabadsághoz fűződő jogát. Az ideológiai távolságtartás azonban nem jelentheti azt, hogy az államnak tartózkodnia kellene a határozott értékválasztástól. Ez az értékválasztás megnyilvánulhat a jogalkotás területén is. Példaként említhető Alaptörvényünk családra vonatkozó rendelkezése, amely a házasságot férfi és nő kapcsolataként írja le, melyben bibliai szemlélet tükröződik. Az említett értékek preferálása a civil religion jelenségéhez kapcsolható. Az értékválasztások területén azonban társadalmi szintű eltolódás figyelhető meg. Ennek egyik célterülete sajnálatos módon a társadalom alapközössége, a család. Míg a jelenlegi törvények a család alapjaként egy férfi és egy nő házasságát tekintik, addig a társadalom részéről megfigyelhető egyfajta tendencia, amely az élettársi kapcsolat ugyanilyen elismerésére törekszik. Sőt egyes nézetek az egyneműek együttélésének bármely formáját ugyanilyen értékekkel ruházzák fel.

Az elválasztott működés és az állam semlegessége, mint alkotmányos alapelv, a konkretizálódott állami szabályozásban kell, hogy megjelenjen. Hiábavalónak tartom az elvek alkotmányos szabályozását, ha azok a konkrét életviszonyokban, jogviszonyokban nem jelennek meg. Éppen ezért e két vezérlő elv valóságos működését az egyházakat megillető jogosultságok elemzésével lehet vizsgálat alá vonni.

2.3 A felekezeti egyenjogúság

Korábbi vallásügyi törvényünk a felekezeti egyenjogúság elvét akként rögzítette, hogy az egyházakat azonos jogok illetik és azonos kötelezettségek terhelik.[84] Az egyházak egyenlőkként való kezelése a korábbi szabályozás alapján sem zárta ki annak

[82] 8/1993. (II. 27.) AB határozat
[83] Schanda Balázs : A vallásszabadság, a lelkiismeret szabadsága. In: Schanda Balázs – Balogh Zsolt (szerk.) Alkotmányjog – Alapjogok Bp. 2015. 171
[84] Lvetv 16. § (1) bek.

lehetőségét, hogy az állam az egyes egyházak tényleges társadalmi szerepét figyelembe vegye. Ennek két szembetűnő példáját éppen a Tábori Lelkészi Szolgálat és a Börtönlelkészi Szolgálat adta, hiszen mindkét szolgálatban csak a történelmi egyházak vehetnek részt.

A korábbi szabályozás alapján jutott Alkotmánybíróság arra a jelenleg is tartott álláspontra, mely szerint a közösségi vallásgyakorlás nem tehető függővé sem a vallásos szervezeti tagságtól, sem a vallási közösség szervezeti formájától. Az Alkotmánybíróság a következő megállapítást teszi a 8/1993. (II. 27.) határozatában: *„Nem alkotmányossági kérdés, hogy a hosszú történelmi múltra visszatekintő, nagy létszámú egyházak ismertsége, szervezeti struktúrája és az állammal való sok területen begyakorolt együttműködése megkönnyíti tagjai számára a vallásgyakorlást ott, ahol ehhez más (gyakran állami) intézmények közreműködésére van szükség, mint például egészségügyi, vagy akár büntetés-végrehajtási intézményekben. A vallásgyakorláshoz való jog érvényesítése a gyakorlatban nehezebb vagy könnyebb lehet attól függően is, hogy az illető vallási közösség milyen jogi formában szerveződött, illetve egyáltalán öltött-e jogi formát. A vallásszabadsághoz való jog érvényesítésében gyakorlati különbségek azonban alkotmányos határok között maradnak mindaddig, amíg nem diszkriminatív jogi szabályozásból erednek, illetve nem vezetnek arra, hogy bárki vallásgyakorlását megakadályozzák”.*

Sajó András véleménye szerint az idézett rendelkezés szentesíti a különbségtételt a „kis” és „nagy” egyházak között. Álláspontja szerint az AB nem a történelmi egyházak iránti tisztelet tanújelét adta a fenti határozattal, hanem az állam működőképességének megőrzésére való törekvés vezérelte. Ez a gondolatmenet az állam vallási semlegessége mentén oda vezet, hogy nem avatkozik bele a vallási közösségek szervezeti életébe, még ha ez valamely kisebb felekezethez tartozó hívő vallásgyakorlását megnehezíti is. Megítélése szerint egyetlen vallásfelekezet egyházként való elismerése sem okoz sérelmet az államnak. Ellenben a be nem jegyzés korlátozza az adott közösséghez tartozó személy szabad közösségi vallásgyakorlását.[85]

[85] Sajó András: A „kisegyház”, mint alkotmányjogi képtelenség. Fudamentum 1999.2.

Azonban állam nincs kötve abban, hogy a vallási közösségeknek milyen szervezeti formát hozzon létre, vagy egyáltalán létrehozzon-e bármilyen szervezeti formát. Az állam, amíg ezzel a vallásszabadság kollektív gyakorlásának jogát nem sérti, saját belátása szerint határozhatja meg az egyház alapításának feltételeit és jogállását. Bármely vallási közösség vallásgyakorláshoz való joga sértetlen marad akkor is, ha az "egyház" jogállást nem nyerheti el vagy nem kívánja elnyerni.[86] Ezek alapján okszerűnek tekinthető, hogy a vallási közösségek tényleges társadalmi szerepét, az általuk ellátott tevékenységet az állam a vallási közösségek társadalmi szerepéhez kapcsolódó további jogszabályok megalkotásánál és a velük való kapcsolattartás során figyelembe veheti.

A felekezeti egyenjogúság egyik sarokköve az állammal való együttműködés, minthogy együttműködés fogalmilag csak szuverén jogalanyok között képzelhető el. Az Alaptörvény eredeti szövege az elválasztott működéshez hasonlóan az állammal való együttműködést is tényként, vagyis meglévő, kivételt nem tűrő szabályként rögzítette. A negyedik módosítással kialakított jelenlegi szövegével az Alaptörvény az állam és a vallási közösségek közötti együttműködést a közösségi célok elérése érdekében történő lehetőségként szabályozza. Az együttműködésről a vallási közösség kérelme alapján az Országgyűlés dönt. Az együttműködésben részt vevő vallási közösségek bevett egyházként működnek.[87] A „bevett egyház” megnevezés megfelelően szemlélteti a vallási közösségek státuszában meglévő különbséget. A vallási közösségek státusza lehet „bevett egyház”, illetve „vallási tevékenységet végző szervezet”. A „bevett egyház fogalmát és jogállását az Ehtv. a következőképpen határozza meg: „A bevett egyház azonos hitelveket valló természetes személyekből álló, önkormányzattal rendelkező autonóm szervezet.”[88] Ezzel szemben a „vallási tevékenységet végző szervezet” az Ehtv. szabályai szerint „olyan egyesület, amelynek tagjai azonos hitelveket valló természetes személyek, és amelynek alapszabályában meghatározott célja vallási tevékenység végzése.”[89]

Valamennyi vallási közösség nevében használhatja az „egyház” megnevezést. Túl az állammal való együttműködés feltételeiben meglévő különbségeken az Emberi

[86] 8/1993. (II. 27.) AB határozat
[87] Alaptörvény VII. cikk (4) bek.
[88] Ehtv. 11. (1) bek.
[89] Uo. 9/A § (1) bek.

Jogok Európai Bírósága is megállapította, hogy a vallási tevékenységet végző szervezetek, amennyiben korábbi egyházi státuszukat továbbra is meg szerették volna tartani, abban az esetben kénytelenek voltak az Országgyűléshez folyamodni egyedi elismerésért. Egyes közösségek esetében pedig az újra nyilvántartásba vétel megtagadása beavatkozásnak minősült az adott vallási szervezet egyesülési szabadsághoz és vallásszabadsághoz való jogába.[90] Ezért a vallási közösségek eltérő státusza túlmutat az állammal való együttműködés rendszerében meglévő különbségeken, egyenesen a vallásszabadságot érinti.

A bevetett egyház és az egyesületi jogállás közötti különbségek akként jelennek meg az Ehtv-ben, hogy rögzítésre kerül a bevett egyházakat megillető jogként, hogy a közösségi célok elérését szolgáló feladatokban való részvételükre tekintettel az állam sajátos jogosultságokat biztosít számukra. Azt a lényegi kérdést kell megválaszolnunk, hogy a vallási szervezetek státusza közötti különbségtétel sérti-e az elválasztás, illetve a semlegesség elvét. A felekezetek jogállása közötti különbség önmagában nem sérti sem az elválasztott működés, sem pedig a semlegesség elvét. Az elválasztás elvének sérelme csak az állammal együttműködés egyes területein megjelenő konkrét jogviszonyokban vizsgálható és értelmezhető. A semlegesség szempontjából pedig az látszik, hogy az állammal történő együttműködés alapja nem a felekezet által képviselt vallás, vagy vallási irányzat hittételeivel való azonosulás, hanem a vallási szervezet társadalmi támogatottsága. Más megfogalmazásban az állam az együttműködési szándék kimutatásával nem a felekezet által képviselt vallási nézetekkel, azok igazság-tartalmával, hanem a felekezet társadalmi támogatottságával kapcsolatban foglal állást. Ezért úgy vélem a semlegesség elve az együttműködés általános szintjén nem sérül. Konkrét esetben való sérelem pedig ugyancsak az együttműködés egyes területein meglévő jogviszonyok értelmezésével állapítható meg.

Az állammal való együttműködés különösen azóta sarkalatos kérdése az egyházak egyenjogúságának, mióta az állammal való együttműködés a bevett egyházi státusz elnyerésének feltétele és egyben célja. Az Alaptörvény értelmében az együttműködés nem kötelezettség, csupán lehetőség. Mégis a bevett egyházi státusz elnyerésének feltétele annyiban, hogy az országgyűlés döntése alapján az együtt-

[90] EJEB 2014. április 8-án közzétett ítélete a Magyar Keresztény Mennonita Egyház és mások ügyében.

működésben résztvevő vallási közösségek tekinthetőek bevett egyháznak. Bevett egyházként pedig az országgyűlés azt a vallási közösséget ismerheti el, amely a közösségi célok érdekében történő együttműködés iránti szándékát és annak hosszú távú fenntartására való képességét különösen alapszabálya, tagjainak száma, a kezdeményezést megelőzően az egyházként ellátható feladatok területén végzett tevékenysége és az ilyen tevékenységnek a lakosság nagyobb csoportja számára való hozzáférhetősége bizonyítja. Az együttműködés célja pedig abban fogalmazódik meg, hogy a „bevett egyház" státuszának elnyerése nyitja meg a vallási közösség előtt a társadalmi céljai eléréséhez vezető utat. Az együttműködés biztosítja a lehetőséget a börtönlelkészi, a tábori lelkészi szolgálatban, a közoktatásban, az egészségügyi ellátásban való közreműködéshez.

Találóan mutatja ki *Ádám* Antal az egyházak és az állam jelenlegi szabályozási környezetben való együttműködésének természetét. Rávilágít arra, hogy az együttműködés nem követelmény, hanem lehetőség. Létrejöttét és tartalmát tekintve nem a partnerek kezdeményezésének, tárgyalásának eredményeként alakulhat ki, hanem a vallási közösség kérelmére, amelynek elfogadásáról az Országgyűlés egyoldalúan dönt. Ennek az együttműködésnek csak a bevett egyházak lehetnek partnerei. Ebből eredően a bevett egyházak sajátos jogosultságai nem a kétoldalú megállapodásból, hanem az állam önálló döntéseiből származnak. Végül pedig az együttműködés feltételeit sarkalatos törvény szabályozza.[91]

Az együttműködés többszintű rendszerében csupán az első lépést jelenti az Országgyűlés döntése, mellyel valamely vallási közösséget bevett egyházzá minősít. Az együttműködés következő szintjét jelenti, hogy *„a jelentős társadalmi támogatottsággal rendelkező, történelmi és kulturális értékeket megőrző, nevelési-oktatási, felsőoktatási, egészségügyi, karitatív, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi, kulturális vagy sporttevékenységet önmaga vagy intézménye útján ellátó vallási közösséggel – működése biztosítása érdekében – a Kormány megállapodást köthet."*[92] Az, hogy a Kormánnyal való együttműködés rendszerében szerepet kaphatnak vallási tevékenységet végző szervezetek is, alapvetően méltányos – a felekezeti egyenjogúságot nem sértő – megoldásnak tűnik. Csakhogy az a kitétel, amely szerint a

[91] Ádám Antal: Bölcseletek, vallások, jogi alapértékek. Budapest – Pécs 2015. 374
[92] Ehtv. 9. § (1) bek.

megállapodás megkötésére a jelentős társadalmi támogatottsággal rendelkező, történelmi és kulturális értéket megőrző, kiemelkedően hasznos társadalmi tevékenységet végző vallási közösségek kerülhet sor, felveti annak kérdését, hogy erre tényleges módon mely olyan vallási szervezettekkel kerülhet sor, amelyek nem rendelkeznek „*bevett egyház”* státusszal. Mert ha van olyan vallási tevékenységet végző szervezet, amelyik jelentős társadalmi támogatottsággal rendelkezik, történelmi és kulturális értéket hordoz (őriz), kiemelkedően hasznos társadalmi tevékenységet végez, akkor okszerűen merül fel a kérdés, hogy miért nem minősül *„bevett egyháznak”*.

2.4 Az állam és egyház viszonyának alaprajza Finnországban

Kellő kompetencia hiányában távol álljon tőlem, hogy a finnugor nyelvrokonság kérdésében állást foglaljak. Ellenben történelmi tény, hogy Magyarországhoz hasonlóan Finnország történelmét is végig kíséri a nemzeti függetlenség érdekében vívott – hol politikai, hol kulturális, néha pedig fegyveres – küzdelem. Ennek megfelelően a Finn történelem, kultúra és nyelv sok szempontból hasonló utat járt be, mint a Magyar. A protestantizmus hasonló időszakban, de más módon jelent meg Finnország életében és a hazaihoz képest mélyebb gyökereket is eresztett. Az ország különböző részei századokon át a protestáns Svédország és az ortodox Oroszország között cseréletek gazdát, míg végül 1809-ben teljes terjedelmében nagyhercegségként az Orosz Birodalomhoz csatolták. Itt a Finn területek kezdetben nagyfokú autonómiát, majd korlátozott önállóságot élveztek. Egészen 1917. december 6-ig nem beszélhetünk önálló Finnországról. A II. világháború során kezdetben Finnország is a Szovjetunióval szemben viselt hadat. Igaz később lappföldről sikeresen űzték ki a Német csapatokat. Úgy vélem a történelmi párhuzamok okán is érdemes közelebbről megnézni az állam és egyház kapcsolatát Finnországban. Nem azt állítom, hogy a két ország közel azonos társadalmi fejlődésen ment volna át, de talán mégis érdemes röviden megnézni e rokonszenves nép egyházainak jogi helyzetét.

Lényegét tekintve Finnországban 1922 óta háromféle vallási közösség között tesz az állam különbséget. A lakosság számarányát tekintve (a lakosság közel 80%-a) legnagyobb vallási közösség a Finn Evangélikus-Lutheránus Egyház, egyfajta államegyházi státuszt élvez. A Finn Ortodox Egyház (lakosság alig több mint 1%-a) pedig második államegyházként jelenik meg. A két közjogi státuszt élvező felekezeten

kívüli közösségeket a vallásszabadságról szóló 453/2003. törvény gyűjtőnév alatt bejegyzett vallási közösségeknek tekinti, mely közösségeknek külön regisztrációra van szükségük az említett státusz elnyerésére. Említésre méltó, hogy az utóbbi évtizedekben jelentékeny muzulmán közösség jelent meg Finnország szerte.[93] A Finn alkotmány egyedül az Evangélikus Egyházat nevesíti, mint olyan vallási közösséget, amelynek szervezetét állami törvény szabályozza.[94] Természetesen a keresztény egyházakra utaló számadatok nem a lakosság tényleges vallásosságát mutatják, hanem egyfajta történelmi tradíció visszatükröződését jelentik. Ezért a történetileg kialakult privilegizált helyzet mára alkalmazkodott az időközben végbement demokratizálódási folyamatok eredményeként létrejött társadalmi berendezkedéshez. Ebben nagy szerepet játszottak a teológiai és jogi professzorok, akik aktívan részt vettek a törvény előkészítésében.

Finnország EU csatlakozása utáni jogi és társadalmi változások eredményeként a korábban masszív államegyházi jellemzőkkel bíró Finn Evangélikus-Lutheránus Egyház mára az államtól különváltan működik. Megszűnt többek között az elnök püspök kinevezési joga, illetve az egyház adókivetési joga. Az oktatás területén megszűnt a lutheránus hitoktatás alóli felmentés kérvényezése azoknak a gyermekek a számára, akik nem tagjai az egyháznak. Ehelyett ők automatikusan mentességet élveznek. Ha ezzel nem kívánnak élni, abban az esetben külön kérhetik az evangélikus hitoktatást. Ugyan az alkotmány valamennyi egyház ünnepétől való távolmaradás jogát szabályozza, mint a vallásszabadság egyik elemét, de a Finn társadalom számára ez leginkább az Evangélikus Egyház ünnepitől való távolmaradás lehetőségét teremti meg. Mindezek ellenére az Evangélikus Egyház valamelyest megőrzött államegyházi funkcióiból.

A jogalkotási folyamatban két koncepció ütközött egymásnak. Az egyik szerint az Evangélikus Egyház népegyház, a másik szerint pedig államegyház. A népegyház koncepciója melletti érvként szólt, hogy jobban kifejezi a történelmi fejlődést és a mai kor társadalmával való kapcsolatot. A népegyház inkább szociológiai, az államegyház pedig jogi jelentéstartalommal bír. A jelek szerit a jogalkotásban a népegyházi jelleg került túlsúlyba. Ennek egyik oka, hogy a vallásszabadság értelmezésében az egyén

[93] Kimmo Kääriäinen: Religion and state in Finland. Nordic Journal of Religion and Society 2011.2 155–171
[94] The Constitution of Finland 11 June 1999.
forrás: https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf

jogára helyeződött a hangsúly, az egyén szabad választását pedig nem lehet a vallási közösségek eltérő státuszával korlátozni. A 2003-ban hatályba lépett egyházi törvény egyenlő jogállást biztosított a valamennyi keresztény egyház és más vallási közösségek számára. Ugyanakkor jogi és gazdasági téren a két közjogi státuszt élvező egyház különbözik a többi felekezettől. [95]

A Finn egyházügyi törvény rögzíti a Finn Lutheránus-Evangélikus Egyház számára azt a jogot, hogy e törvényt tekintve javaslatot nyújtson be.[96] A törvény kezdeményezés joga a Legfőbb Zsinat (General Convent) kezében van. Az országgyűlés jogai az egyházi jogalkotással szemben korlátozottak, hiszen a benyújtott javaslattal kapcsolatban két döntési alternatíva közül választhatnak a képviselők; vagy elfogadják, vagy elutasítják a javaslatot.[97] Ez abba az irányba mutat, hogy a teljes elválasztás még nem korántsem jellemzi a Finn kapcsolati rendszert.

A temetők fenntartása, illetve közelebbről a temetés mint (köz)szolgáltatás nyújtásával az Evangélikus Egyház lényegét tekintve közigazgatási tevékenységet végez. A temetőkről szóló törvény előírja, hogy a más felekezetűeket is el kell temetni, síremlékük utalhat a vallási hovatartozásukra.[98] Az ombudsman és az igazságszolgáltatási kancellár gyakorlata alapján egyes egyházi eljárásokban – mint például a temetés – alkalmazni kell a közigazgatási eljárásról szóló törvényt, tekintve, hogy az egyház ez esetben közszolgáltatást nyújt.[99] A helyi önkormányzatok illetékességi területe és helyi plébániák illetékességi területe éppen ezért összehangolásra került.[100] Egyébiránt a közigazgatási bírósági eljárásról szóló törvény az állami hatóságok döntéseivel szembeni jogorvoslat mellett biztosítja az egyházi

---

[95] Matti Kotiranta: Religion and the Secular State in Finland.
forrás: http://www.iclrs.org/content/blurb/files/Finland.pdf
[96] Matti Kotiranta: uo. 10
[97] Matti Kotiranta: u.o. 13
[98] Kimmo Kääriäinen: Religion and state in Finland. im.:159
[99] Az irányadó tényállás szerint egy helsinki származású férfi Espoo-ban kívánta édesanyját eltemettetni, de ezt a helyi egyházközség megtagadta, mondván az érintettek egyike sem tagja az espo-i egyházközségnek. Vagyis lényegét tekintve illetékességük hiányát állapították meg. Az elutasító döntéssel szemben a kérelmező jogorvoslattal élt. A hivatal a jogorvoslati igény elutasítása során nem adott tájékoztatást a döntés okáról, és a további jogi lehetőségekről sem. Ítéletében a kancellár kifejtette, hogy a panaszosnak sérült az eljáráshoz és a jogorvoslathoz való joga, ezért a hivatali ügyintézőket elmarasztalta. (kancellári ügyszám: 69/06)
Forrás: Jussi Pajuoja: Oversight of religious associations
http://www.oikeusasiamies.fi/dman/Document.phx?documentId=co04110163106234&cmd=download
[100] Kimmo Kääriäinen uo. 161

hatóságok döntéseivel szembeni jogorvoslat lehetőségét.[101] Jussi *Pajuoja* helyettes parlamenti ombudsman álláspontja szerint a Finn egyház – állam viszony sok szempontból hátrányosan érinti az Evangélikus Egyházat, illetve a vallásszabadságot. Egyfelől a kapcsolatban a meghatározó szerepet az állam játsza, másfelől az együttműködés területeinek meghatározása nagyon nyitott, ezért igazgatási és pénzügyi függés alakul ki, végül pedig a szabad vallásgyakorlás kárára van.[102]

2.5 Egyház-állam kapcsolatai Horvátországban

Horvátországgal közel 850 évnyi közös történelmünk van, hiszen Szlavónia területeinek meghódítását követően, Szent László király uralkodása idején 1091-ben elfoglalta a déli Horvát területeket is. Ezt követően egészen 1918 októberéig a mai Horvátország területe, mint Horvát Bánság a Magyar Királysághoz tartozott. Igaz, hogy ez idő alatt meglehetősen nagyfokú autonómiát élvezett a terület, melynek eredményeként a közös történelem leginkább igazgatási,- jogi, illetve, hadtörténelmet jelent, mintsem kulturális, vagy vallástörténelmet. Az önálló Horvátország létrejöttéig egészen 1991-ig kellett várni, addig föderatív államformában több más délszláv néppel együtt alkotott közös államot. A közös történelem ellenére is eltérő társadalmi fejlődés okán érdemesnek tartom röviden vázolni az állam és egyház viszonyát.

Horvátország területén a protestantizmus nem tudott gyökeret ereszteni. A lakosság 86%-a római katolikus, 4% szerb ortodox, 1,5% muzulmán. A fennmaradó 8,5% megoszlik a többi felekezet, illetve a vallástalanok között. A vallási megoszlás természetszerű módon követi a lakosság nemzetiségi megoszlásának arányát. A horvát nemzetiségű lakosság zömében a római katolikus vallást követi, a szerb kisebbség az ortodoxiát, míg a Bosznia és Hercegovinával határos területek lakosságának körében kimutatható módon megjelennek a muzulmán vallás követői.[103] Annak ellenére, hogy Horvátország lakossága körében kiemelkedő a római katolikusok számaránya (hasonló

---

[101] 586/1996 Administrative Judicial Procedure Act of Finland (amendments up to 435/2003 included) section 8. (3)

[102] Jussi Pajuoja: Oversight of religious associations.
forrás:
http://www.oikeusasiamies.fi/dman/Document.phx?documentId=co04110163106234&cmd=downloaduo.344

[103] 2013 Report on International Religious Freedom – Croatia, publisher: United States Departmen of State

módon, mint Finnországban az evangélikusok aránya), a Római Katolikus Egyház mégsem élvez államegyházi státuszt. Horvátország alkotmánya rögzíti, hogy az egyházak egyenjogúak és az államtól elválasztva működnek. A törvény szövege a „vallási közösség" kifejezést használja.[104] Ezzel megkerüli annak kérdését, hogy mely vallási szervezetek tekinthetőek egyháznak, ugyanis az „egyház" kifejezés felekezetenként eltérő tartalommal bír, mely tartalmi meghatározások mindegyike eltér az állami jogalkotás semleges fogalmi rendszerétől. Az elválasztott működés ellenére az egyházak elláthatnak a mi fogalmaink szerinti állami feladatokat. Ilyen a házasságkötés, amely esetében az állam elismeri az egyházi szertartás keretében kötött házasság érvényességét.

A felekezeti egyenjogúsághoz tartozó kérdés, hogy mely szervezetek nyerhetik el a „vallási közösség" státuszt. Ehhez a vallási szervezetek jogállását szabályozó törvény előírja, hogy a vallási csoportnak legalább 500 tagot kell számlálnia és a regisztrációt megelőzően legalább öt évig egyesületi formában kell működnie. A bejegyzett vallási közösségek abban az esetben köthetnek együttműködési megállapodást a kormánnyal, ha Horvátországban történelmileg jelen voltak 1941-ben, vagy legalább 6000 taggal rendelkeznek.[105] Úgy vélem a Horvát alkotmányos megoldás megfelelő módon ötvözi a felekezeti egyenjogúságot, az államtól elválasztott működést és a társadalmi támogatottsághoz kötött állami együttműködést. Szemben a hazai megoldással az egyenlő státuszban lévő vallási közösségek egzakt módon meghatározott kritériumok teljesítése esetén köthetnek együttműködési megállapodást az állammal. Ugyanakkor azt is hozzá kell tenni, hogy a Szentszékkel kötött megállapodásban a kormány elismerte a Római Katolikus Egyháznak az ország társadalmi életében és történelmében betöltött szerepét, ezért a katonák és rendőrök lelki gondozásának területén is erőteljes jogosultságokkal rendelkezik.[106]

Az állam semlegessége – hasonlóan a hazai megoldáshoz – nem passzív, engedélyező magatartást jelent, hanem aktív, alakító állami magatartást. Maga az alkotmány is úgy fogalmaz, hogy „*az egyházak, tevékenységeik során élvezik az állam*

---

[104] Constitution of the Republic of Croatia article 41.
[105] 83, 2002 Religious Communities Act, Official Gazette of the Republic of Croatia [Narodne novine]
[106] Siniša Zrinščak: "Religion and society in tension in Croatia: social and legal status of religious communities." In Regulating Religion: Case Studies From Around the Globe edited by Richardson, James T. New York 2004. 305-306

védelmét és segítségét." Az állami védelem és segítség pedig aktív állami magatartást feltételez.[107]

Az állami közoktatási intézményekben a hittan fakultatív tantárgyként kerül oktatásra. Az oktatáshoz szükséges pénzügyi forrásokat az állam bocsátja a vallási közösségek rendelkezésére. De tényleges módon csak azok a közösségek tarthatnak hittan órákat, amelyek képesek elegendő számú tanulót megszólítani. Éppen ezért a Római Katolikus Egyház domináns helyzetben van.[108] Mint arra már utaltam ez a helyzet szoros összefüggést mutat a Római Katolikus Egyház társadalmi támogatottságával. Ennek ellenére nem lehet azt állítani, hogy az állam az egyházi érdekeket egyoldalúan szolgálná. Ezt reprezentálja az iskolai „egészséges életmód" oktatása, amely a szexuális élet liberális szemléletmódú bemutatásával az egyházi bírálatok kereszttüzébe került. Ennek alapján el kell fogadunk azt az álláspontot, amely szerint az állam semlegessége még ezen a területen sem szenved csorbát.[109]

Érdemes szót ejteni a tolerancia alkotmányos büntetőjogi védelméről. A vallási, illetve a nemzeti, faji tolerancia szabályozása nem pusztán a hátrányos megkülönböztetést tiltja, mint általában az európai alkotmányok, hanem mindenfajta gyűlöletkeltést, illetve intoleranciát olyan cselekményként ír le, melyeket büntetni kell.[110] A délszláv háború eseményeinek ismeretében úgy vélem, déli szomszédunk a gyűlölet és az intolerancia alkotmányi tiltásával egyfelől történelmi tanúságot tesz e két jelenség társadalom romboló hatása mellett, másfelől példát mutat azoknak az országoknak, amelyek próbálják visszaszorítani e nemkívánt jelenségeket.

3. Az egyházjog jogi jellege

A később bemutatásra kerülő Tábori Lelkészi Szolgálat, illetve általában véve a fegyveres szervek kötelékében végzett lelkészi szolgálat működése rendkívül szerteágazó jogforrási rendszeren nyugszik. A jogforrások között egyaránt találunk

[107] Constitution of the Republic of Croatia, article 41
[108] Minority Rights Group International: Minorities in Croatia – Report 2003
Forrás: http://www.minorityrights.org/download.php@id=122
[109] Gordan Črpić and Željko Tanjić: Religion and Human Rights in Croatia. In.: Hans-Georg Ziebertz - Gordan Črpić: Religion and human rights – An International Perpective, published: Springfiel, e-book 2015
[110] Constitution of the Republic of Croatia, article 39

egyházi törvényeket, állami jogszabályokat, állam és egyház közötti együttműködési megállapodást, avagy éppenséggel nemzetközi szerződést. Mivel az ugyanazon tárgykört szabályozó egyes normák más-más jogalkotói entitástól erednek, joggal merül fel a kérdés, hogy milyen elvek mentén lehet meghatározni ezek egymáshoz való viszonyát. Éppen ezért az egyházaknak a fegyveres szervek körében végzett szolgálatait szabályozó normarendszer jogforrási jellegének bemutatása előtt szükségesnek vélem az egyházak alkotta szabályok jogi jellegének körvonalazását.

3.1 Problémafelvetés

Amikor az egyházjog jellegét vizsgálom a felmerülő kérdés az, hogy jognak tekinthető-e, és ha igen, akkor ugyanazon a szabályozási területen az államival versengő jogrendszer-e, avagy a két normarendszer nincs egymással hierarchikus viszonyban. A probléma érzékeltetéséhez álljon itt két példa. A példák kedvéért elrugaszkodunk a Katolikus Egyház és bármely más egyház, illetve vallás normáitól, csupán illusztrálásként szolgálnak az alábbi felvetések. Tehát a példa: Mit tehet az, aki az állami anyakönyvi eljáráson túl hite szerint való egyházi esküvőt is köt és később azt szeretné felbontani? 1. Nem bontja fel, mert hite és hitének egyházi szabályai azt nem engedik. 2. Felbontja állami aktussal, hite ellenére. Ebben az esetben hite vagy sérül, vagy nem, de ha igen, akkor ezt lelkiismereti szabadságával élve ő maga okozta. Hiszen nem az állam kényszerítette válásra, az állam csupán biztosította a válás lehetőségét, ami a semlegesség elve alapján el is várható, hiszen nem minden vallás tiltja a válást. Az első esetben az egyházi és az állami törvény nem áll egymással éles ellentétben, mert az állami szabályozás nem kogens kötelezettséget ír elő, hanem jogot biztosít. Az, hogy ezzel a joggal él-e valaki, az az ő lelkiismereti meggyőződésétől függ. Ugyanakkor kimutatható az állami és az egyházi jog közötti konfliktus.

Álljon itt egy másik példa, ahol már az állami és az egyházi jog közötti konfliktus olyan mértékű, hogy az az egyén számára feloldhatatlan, mert a két normarendszer egymással szöges ellentétben áll: Mit tehet az, akinek egyháza törvényei tiltanak bizonyos társadalmi cselekvéseket, (pl. egyes egyházak hívei számára a fegyverviselést) és ezzel ellentétben államának törvényei ugyanezeket a cselekvéseket

kötelezettségként írják elő?[111] 1. Lelkiismeretének engedelmeskedve betartja egyháza törvényeit és ezzel vállalja az állami felelősségre vonást. 2. Fegyvert fog és ezzel sérül a lelkiismereti meggyőződése. 3. Az állam vallási toleranciát gyakorol és erre figyelemmel lehetővé teszi a kötelezettség nemteljesítését. Ez utóbbi – 3. megoldás – esetében azzal állunk szemben, hogy az állam elfogadta az egyházi szabály létező valóságát és ennek a szabálynak olyan jelentőséget tulajdonít, hogy kész érte az önkorlátozásra is. Ezzel az állam elismeri az egyházi normának a személyre gyakorolt hatását. Az állam elfogadja a tényt, hogy létezik a területén egy tőle független normarendszer, amely olyan hatást gyakorol az egyénre, amely indokolttá teszi, hogy az állami normával ellentétes módon cselekedjen. Ezt az indokot elfogadva az állam biztosítja a sajátjától eltérő normarendszer érvényesülését. Ilyen módon pedig maga az állam a vallásszabadság állami rendszerének eszközeivel ruházza fel a vallási normát jogi jelleggel.

3.2. Az egyházjog fogalmáról

A felvetett kérdéseket követően vizsgáljuk meg az egyházjog jellegének meghatározására született válaszokat! Mint ahogyan az egyházak fogalmi ismérveinek meghatározása sem egységes, úgy magának az egyházjognak a meghatározása is kaleidoszkóp szerűen színes képet mutat. Mivel az egyházjog mind jellegében, mind pedig tartalmában szoros összefüggésben áll az egyházjogot alkotó, avagy azt alkalmazó egyházzal, ezért nem nélkülözhetjük az egyes felekezeti álláspontok bemutatását, olykor kritikai értékelését.

3.2.1 Katolikus álláspont

A katolikus egyházjog nemzetközi viszonylatban is elismert képviselője, *Erdő* Péter álláspontja alapjának a jognak azt a természetét tekinti, amely szerint a pozitív jog, mint a társadalmi viselkedést szabályozó normák rendszere feltételezi az intézményes működésre képes társadalom létét, amelynek rendjéből fakadnak azok a követelmények, amelyeket a pozitív jogszabályok konkretizálnak. Vagyis léteznek a tételes jogot megelőző elvek, amelyek alapján a társadalom szerveződik. Ezt a

[111] Ld. Az alternatív katonai szolgálatról szóló fejezetet

normarendszert intézményes jognak nevezi, amely felette áll a tételes jognak, és a jog valóságától élesen el nem választható.[112] Az intézményes joghoz képest a normatív jogot Erdő Péter az alábbi öt szempont alapján különíti el a többi társadalmi normatív rendszertől: 1. A tételes jogi normák parancsolóak, vagyis előírják hogyan kell viselkedni; 2. Az általánosság jellemvonása azt fejezi ki, hogy a jog tényállástípusokat szabályoz, nem pedig egyes ügyeket; 3. Az intézményes szankcionáltság az fejezi ki, hogy a jog követését alkalmazásra kerülő szankciók biztosítják; 4. Az interszubjektivitás, mint elhatárolási szempont pedig azt jelenti, hogy a jog az alanyok közötti kapcsolatokat szabályozza, nem pedig az ember önmagához való viszonyulását; 5. Végül a pozitív jog ismérve a külsőség, vagyis az a jellemvonása, hogy kívülről is tapasztalható, külső megnyilvánulásokat szabályozza.[113] Elfogadja, hogy léteznek olyan alanyi jogok és kötelezettségek, amelyek megelőzik a tételes jogot, de nem vezethetők le az intézményes jogból sem, hanem, annak alapfeltételét adják. Ezeknek a jogoknak és kötelezettségeknek az alapját az emberek közötti igazságos együttélésből fakadó követelmények képezik, amelyet természetjognak is nevezhetünk. Ez tehát a jog, mint társadalmi valóság három, egymásra épülő rétegét jelenti. Ebben a modellben a jog alapját az emberi személy valóságából, méltóságából és az emberek közötti igazságos rend szükséglétéből adódó kívánalmak alkotják (természetjog). Erre az alapra támaszkodik az intézményes jog, a tételes jog pedig norma normata, vagyis olyan szabály, amely más szabályokhoz igazodik. Ezzel pedig a tételes jog igazodik az intézményes jog társadalmi valóságához, illetve az emberek közötti igazságos rend alapvető követelményeihez.[114]

Erdő Péter megítélése szerint a kánonjog beletartozhat a jog világába, ha jogot elég tágan és a természetfeletti valóságra is nyitottan értelmezzük. Ugyanakkor elismeri azt, hogy az egyház jellegének megfelelően igen speciális jog. A tételes kánonjog fogalmát az alábbiak szerint határozza meg: *„Azoknak a jogszabályoknak az összességét szokás (kánonjognak)[115] nevezni, melyeket a katolikus egyház illetékes szervei adnak ki, vagy érvényesítenek, s amely ennek az egyháznak a szervezetét, működését, és tagjainak az egyház sajátos céljaival kapcsolatos tevékenységét szabályozzák”*[116] Nem vitatva a

[112] Erdő Péter: Az egyház teológiája intézménytörténeti megközelítésben. Bp. 1995
[113] Erdő Péter: uo.
[114] Erdő Péter: Kánonjog i.m. 48
[115] megjegyzés szerzőtől
[116] Erdő Péter: Kánonjog i.m. 51

fogalmi meghatározás helyességét, úgy vélem a „tevékenység” kifejezés helyett adekvátabb lenne a „magatartás” szó használata, amely a jog számára értelmezhető módon jelenthet tevékenységet, illetve mulasztást.

Hogy jobban megértsük a kánonjog jellegét elengedhetetlen a jogforrási rendszerének vizsgálata. Mind anyagi, mind pedig alaki értelemben véve a kánonjog jogforrási rendszere igen sajátos, hiszen – mint az a kánonjog fogalmából is levezethető – nem kizárólag az egyházi jogalkotó szervek által kiadott normák tartoznak ide, hanem a kánonjog tudomány jogforrásként ismeri el az isteni akaratot, illetve annak kinyilatkoztatását. Az emberi életnek és az egyház alkotmányának alapvető szabályai a Teremtő, Krisztus által tett kinyilatkoztatásaiban, illetve ennek írásos formájában, a Bibliában találhatóak. Ebben az olvasatban – jogi kifejezéssel élve anyagi, *Erdő* Péter meghatározása szerint keletkezési – jogforrásnak Isten tekinthető. Alaki értelemben – az idézett szerző által megismerésinek nevezett – jogforrásként kerül elfogadásra Isten akaratának írott megjelenése, a Szentírás. Ezt az elsődleges jogforrást szokás ius divinum-nak, azaz isteni jognak nevezni. Az egyházi jogszabályok másik csoportját azok a normák alkotják, amelyek az egyházi kormányzat kifejezett, vagy hallgatólagos akaratából származnak. Ezeket nevezi a kánonjog tudomány ius humanum ecclesiasticum-nak, amely normák keletkezési jogforrásai az egyház jogalkotó szervei, köztük is elsősorban a pápa. De ide sorolhatóak a püspökök, illetve a zsinat is. A legkiemelkedőbb megismerési jogforrás az 1983-ik évi Codex Iuris Canonici (továbbiakban: CIC). Ez azonban korántsem tekinthető kizárólagos gyűjteménynek. Továbbra is érvényesek a kódex előírásaival nem ellentétes részleges törvények, illetve azok az általános törvények, amelyek anyagát a kódex nem szabályozza teljes egészében. A törvényekhez képest – ugyan a kánonjog nem ismeri kifejezetten a jogszabályok hierarchiáját – értékbeli különbséget mutatnak a végrehajtásukra kiadott határozatok és utasítások.

A kánonjog forrásai között említik egyes egyházjogászok a szokást. Álláspontjuk szerint a történeti fejlődés folyamataiban összeolvadt a két hagyományos forrás, a természet és a jog. A törvény épp ekként tudta kifejezni a dolgok természetes, ésszerű és tárgyilagos rendjét. Ahhoz azonban, hogy a szokás jogforrásként elfogadható legyen, szükséges, hogy egyfelől ésszerű legyen, másfelől pedig törvényesen

érvényesítésre kerüljön.[117] A kánonjog fentebb idézett definíciójából kitűnik, hogy a szabályozás területe egyfelől az egyház, mint intézmény, másfelől pedig az egyház tagjai. Ez utóbbival kapcsolatban a fogalmi meghatározásból annyi állapítható meg, hogy a kánonjog személyi hatálya az egyház tagjaira terjed ki, és az ő olyan tevékenységeiket szabályozza, amely a Katolikus Egyház céljaival kapcsolatosak.

Fentiekkel kapcsolatban két kérdés merül fel: 1. Kik az egyház tagjai? 2. Mi az egyház célja?

Az első kérdés még általánosabban úgy fogalmazható meg, hogy kik tartoznak a kánonjog személyi hatálya alá. Erre a kérdésre adott válaszában a kánonjog különbséget tesz az isteni törvények és az egyházi jogalkotó által kibocsátott törvények között. Az előbbi, abból fakadóan, hogy Isten a teremtett ura, mindenkire nézve érvényes és hatályos, ezért minden embert kötelez. Ugyanakkor alanyi értelemben ez a kötelezettség csak annyiban áll fenn, amennyiben valaki azt felismeri.[118] Az egyházi jogalkotók által kibocsátott jog személyi hatálya azokra terjed ki, akiket a katolikus egyházban kereszteltek, vagy keresztségük után oda felvették, és kellő értelemmel rendelkeznek, valamint hetedik életévüket betöltötték. A katolikus egyházban kereszteltelket, vagy oda felvetteket az egyházi törvények alárendelti minőségben kötelezik. Akik elhagyják a katolikus egyház közösségét, azok egyháztagsága sem egyházjogilag, sem teológiailag nem szűnik meg, vagyis továbbra is a törvények hatálya alatt állnak.[119] A katolikus egyház önmagát önálló entitásként meghatározva, saját jogrendjét az államitól teljesen függetlenként határozza meg, igényt tartva az egyház tagjainak engedelmességére. Ugyanakkor az összes krisztushívőket megillető általános jogokban és kötelezettségekben való részesedés az egyes embert csak annyiban illetik meg, amennyiben közösségben vannak a katolikus egyházzal.[120]

Az egyház célját illetően a II. Vatikáni Zsinat Lumen Gentium kezdetű apostoli konstitúciója nyújt számunkra kellő eligazítást. E szerint az Egyház felruházva alapítójának (ti. Jézus Krisztus) ajándékaival és megtartva az ő parancsolatait arra

[117] Dominique Bauer: Custom in canon law and the expansion of legal reality http://www.academia.edu/939433/Custom_in_Canon_Law_and_the_Expansion_of_Legl_Reality
[118] Codex Iuris Canonici 748. kánon
[119] Erdő Péter: Egyházjog i. m. 97
[120] Erdő Péter: uo. 205

kapott küldetést, hogy Krisztust és Isten országát hirdesse a népek között. Egyben az egyház ennek az országnak mintegy csírája, kezdete már itt a földön, és mint ilyen lassan növekszik és eközben Isten országának beteljesedését reméli.[121] Isten országának hirdetése és elérése mint legvégső cél az egyház számára, és az egyén számára egyaránt jelen van az élet szinte minden területén. Ezért nehezen ragadható meg, hogy melyek azok az emberi magatartások, amelyeket a kánonjog az egyház céljaival összefüggésben szabályozni kíván.

3.2.2 Protestáns álláspont

A XVI. században kibontakozott protestantizmus a vallás és az egyház megújításának szándékával lépett fel. A reformátorok célja az volt, hogy az egyház térjen vissza a Szentírásban lefektetett alapokhoz, ezzel együtt pedig az egyén vallási élete is kizárólag Isten igéjéhez igazodjék. Mivel azonban a vallás és maga az egyház is mélyen a társadalomba ágyazva létezett, a vallási életben bekövetkezett változások szükségképpen hatással voltak a társadalmi élet egyéb területeire is. Magam részéről azt tartom, hogy a szabadságjogok fejlődésének hosszú történetében a legelső lépés és ezáltal a legelső, állam által garantált szabadságjog, a vallásszabadság joga volt. A németországi protestantizmus fegyveres küzdelmektől sem mentes időszaknak fordulópontját jelentő 1555-ik évi augsburgi vallásbéke idején még fel sem merültek a felvilágosodás korának, vagy a későbbi liberalizmusnak szabadságjogai. A vallásszabadság joga szorosan összefüggött a társadalmi és állami élet egyéb területeivel, ezért a reformátoroknak szükségképpen nem csupán vallási, hanem társadalmi és az állami élet kérdéseire is választ kellett keresniük. Így került kapcsolatba Luther és Kálvin az állam és egyház viszonya, az államnak való engedelmesség, vagy akár a jog, mint társadalmi jelenség alapvető kérdéseivel. Természetszerű, hogy mindezekre a kérdésekre teologikus válaszokat igyekeztek adni. Ugyanakkor témánk szempontjából két körülményről nem feledkezhetünk meg, az egyik, hogy a teológia és a társadalomtudományok kéz a kézben jártak, a másik pedig, hogy a két kiemelkedő reformátor jogi tanulmányokat is folytatott, sőt Kálvint kora kimagasló jogászaként is ismerhetjük.

[121] Lumen Gentium 1. fejezet 5. pont

3.2.2.1 Luther

Mint, ahogyan arra már korábban kitértem, *Luther* államfelfogásában két birodalmat különböztet meg, a világ birodalmát és az Isten birodalmát. Lényeges, hogy mindkét birodalmon végső soron Isten uralkodik, a világi birodalomban a – világi – törvény és kard által, a lelki birodalomban pedig evangéliuma által.[122] E helyütt Luthernek a jogról, mint kormányzati eszközről vallott nézeteinek rövid foglalatát nyújtom.

Luther már említett két birodalom elmélete szerint Isten országába azok tartoznak, akik hisznek Krisztusban, a világ birodalma pedig a gonoszokért van. Az előbbiben Isten a Szentlélek által kormányoz, a másikban pedig a világi hatalom törvénye és pallosa által. Az Isten országában élők számára nincs semmi szükség világi törvényre, mert az itt élők szívében a Szentlélek lakozik, aki őket tanítja és távol tartja attól, hogy jogtalanságot kövessenek el. Így az itt élő igazak számára nincs szükség világi hatalomra, vagy törvényre. Már csak azért sem, mert az *„igaz magától mindent és többet tesz, mint amennyit a jog követel. De az igaztalanok nem tesznek semmi jogosat, azért szükségük van a jogra, hogy őket tanítsa, kényszerítse és sürgesse a jó cselekedetre”*[123] Luther tehát voltaképpen kétféle kormányzati eszközről beszél, melyek egyszerre, egymás mellett vannak jelen a földi életünkben, de összekeverni őket nem szabad.

Birkás Antal nézete szerint a két birodalom tulajdonképpen Isten kormányzásának két dimenziója. Ebben a kontextusban a világi birodalom a „külső embert” kormányzó eszköz, amely főként büntető jegyeket visel magán.[124] Véleményem szerint *Luther* a világi felsőségről szóló munkájában nem az Isten uralmának kétféle dimenziójáról, hanem kétféle eszközéről szólt. Az Szentlélek eszköze a keresztyének számára van fenntartva, akikről azt tartja, hogy „ezek azok, akik Krisztusban igazán hisznek”, ugyanakkor – mondja szintén *Luther* – „ezrek között alig akad egy igaz keresztyén”.[125] A világi jog eszköze pedig azok számára nyújt külső

[122] Julius Bodensieck: The Encyclopedia of The Lutheran Church. Minnesota 1965. 2423
[123] Luther Márton: A világi felsőségről i.m. 369
[124] Birkás Antal: Luther és Kálvin jogfilozófiai és politikai filozófiai nézetei. PhD értekezés Miskolci Egyetem Állam,- és Jogtudományi Kar Deák Ferenc Állam, és Jogtudományi Doktori Iskola 2008. 75
[125] Luther Márton: A világi felsőségről i.m. 369, illetve 371

kényszert a világi jog és a fegyveres hatalom által, akik nem keresztyének. Erre pedig azért lát szükséget Luther, mert – mint mondja – ezáltal „ha szívesen akarják is a gonoszságot mégsem tehetik.”[126]

A világi hatalom jogalkotó hatáskörének határait *Luther* a következőképpen határozza meg: „*A világi hatalomnak vannak törvényei, amelyek tovább nem terjedhetnek, mint a testre, vagyonra, s arra, ami külsőleg létezik a földön. Mert az Isten nem engedheti, s nem akarhatja, hogy kívüle más valaki kormányozzon a lélek felett. Ez okból, ahol a világi hatalom arra vetemedik, hogy törvényt alkot a léleknek, Istennek jogkörébe nyúl s csak ámítja, rontja a lelkeket*.”[127] Más helyen *Luther* a kornak megfelelő viszonyok között kimondja a lelkiismereti szabadság jogát, mint olyan területét a szuverén egyén létezésének, amelyet az állami jogalkotás természeténél fogva nem érhet el.[128]

Mivel a világi hatalom eszközei között megtaláljuk a világi törvényt, az isteni hatalom eszközei között pedig az isteni törvényt és e kettőt éles vonallal el kell határolni egymástól, – ami nem azt jelenti, hogy a világi hatalom felett is ne Isten uralkodna – *Luther* nem csupán a jogalkotó hatalom szempontjából, hanem a szabályozás tárgya szerint is és megkülönböztette egymástól a világi és egyházi jogrendet. A világi hatalom gyakorolja a jogalkotói hatalmat mindazon dolgokban, amely külsőleg is materializálódik, az egyházi jogalkotó hatalom pedig a lélek dolgaiban hivatott eligazodást nyújtani. Ilyen módon a két jogalkotó nem egymással versengő, hanem egymást kiegészítő jogrendet alkot. *Luther* így ír a világi és egyházi jogrendről „*Mivel mindig azt tanítottuk, hogy az embernek el kell ismernie a polgári törvényeket, alájuk kell vetnie magát, és tisztelni kell azok tekintélyét, minthogy az evangélium nem mond ellent a polgári törvényeknek: nem hatálytalaníthatjuk a Szentírásból az embereknek azt a jogát, hogy megvédjék magukat még magával a császárral szemben is, vagy bárkivel szemben, aki az ő nevében cselekszik*.”[129]

Luther foglalkozik annak lehetőségével, hogy a világi törvény ellenkezhet Isten rendeléseivel, ilyen módon pedig a keresztyén ember élete a két birodalom

[126] Luther Márton: uo.
[127] Luther, Márton: uo. 386
[128] Vö. Luther Márton: uo. 389
[129] Eric W Gritsch.: Isten udvari bolondja. Luther Márton korunk perspektívájából. Bp. 2006. 183

„jogrendjének” keresztttüzébe kerül. Melyiknek kell hát engedelmeskednie? A kérdésre Máté evangéliumának soraiban találja meg a választ: „*Ne féljetek azoktól, akik a testet megölik, de a lelket meg nem ölhetik. Inkább attól féljetek, aki mind a lelket, mind a testet elpusztíthatja a gyehennában.*”[130] Ebből a bibliai igeszakaszból vezeti le, hogy abban az esetben, ha a fejedelem parancsa Isten ellen való, akkor a keresztyén ember inkább Isten szerint cselekedjen a fejedelem ellenében. Ha pedig ennek büntetése van, akkor azt köteles vállalni.[131]

Luther szemléletmódjában 1530-ban beállott változás némi következetlenséget eredményezett. Ezideig ugyanis a polgári (világi) hatalomnak való engedelmességet minden esetben megkövetelte, függetlenül a hatalom természetéttől, viselkedésétől.[132] Úgy vélte a bosszúállás Isten feladata és ő megtalálja ennek szükséges módját anélkül, hogy a keresztyén ember zavargást követne el.[133] Legfeljebb a passzív ellenállást fogadta el olyan esetben, amikor az uralkodó parancsa Isten számára fenntartott területre, azaz a lélek dolgaira tévedt.[134] 1530-ban a császár erőszakos fellépése nyomán *Luther* változtatott korábbi álláspontján és úgy találta, hogy az uralkodó erőszakos, életet fenyegető magatartásával szemben legvégső eszközként a keresztyén ember számára is nyitva áll az ellenállás joga.

Érdemes szemügyre venni miként vélekedett *Luther* az egyházi személyek felett gyakorolt világi hatalomról: „*Minden lelek (tehát úgy gondolom, a pápa is) engedelmeskedjék a felsőségnek, mert ez nem hiába hordja a fegyvert, Istent szolgálja vele, a gonosznak büntetésére és a kegyeseknek dicséretére. …hiszen a világi hatalom is a keresztyénség szerve*

---

[130] Biblia, Máté evangéliuma 10,28

[131] Luther az ilyen konfliktusok esetére az alábbi választ ajánlja a keresztyén emberek számára: „Kedves Uram! Tartozom önnek engedelmeskedni testemmel, s vagyonommal; parancsoljon hatalmának mértéke szerint e földön, hát fogok engedelmeskedni. De ha azt parancsolja, hogy az ön hite szerint higyjek és könyveimet eldobjam magamtól, akkor nem tartozom engedelmeskedni, mert ön ebben zsarnok és túllépi hatáskörét, parancsol ott, ahol sem joga, sem hatalma nincsen.” Ehhez még hozzáteszi a reformátor, hogy ha ezért a fejedelem büntetést szab ki és elveszi a vele szemben engedetlen ember vagyonát, akkor legyen boldog és köszönje meg az Istennek, hogy méltó az igéért való szenvedésre.

[132] Vö. Luther Márton: Hű intés a zavargásoktól és lázadásoktól való óvakodás tárgyában, Bölcs Frigyes választófejedelmhez írt levél In: Masznyik Endre: D. Luther Márton egyházreformáló iratai. III. kötet, Pozsony 1906.183

[133] Luther Márton: Lehet-e üdvösséges a katonák hivatása is? In: Masznyik Endre: D. Luther Márton egyházreformáló iratai. II. kötet. Pozsony 1906

[134] Luther, Márton: A világi felsőségről, i.m. 386

és bárha e világi munkát folytat, mégis csak lelki rend, ”[135] Tehát a világi dolgokban, (melyek felett ugyancsak Isten uralkodik) mint amilyen a test, a vagyon és mindaz, ami külsőleg létezik *Luther* aláveti az egyházat is a világi hatalomnak. Ezzel pedig a világi jogalkotásnak is. Egy másik helyen ez így kerül megfogalmazásra: „*Azért azt mondom: minthogy a világi hatóság Istentől arra van rendelve, hogy a gonoszokat megbüntesse és a kegyeseket védelmezze, szükséges, hogy hivatalát szabadon és minden akadály nélkül gyakorolhassa az egész keresztyénségben, tekintet nélkül a személyre, legyen bár az püspök, pap, barát, apácza vagy bármi más*.”[136]

Luther nem kívánt új egyházszervezetet létrehozni, az egyházi jogi szabályozás szükségességét sem vitatta, csupán a pápai törvénykönyv megszüntetését, vagy legalábbis radikális átalakítását követelte. Nem tett említést magának az egyházjognak a megszüntetéséről. *Luther* nem a jog szerepét vitatta, hanem azt, ahogyan a jogot a pápai hatalom használta. A katolikus jog szabályait az Evangélium alapján állította szembe a kegyelem tanával.[137] Példa erre a Német nemzet keresztyén nemességéhez című írásában olvasható sorok „*S íme a keresztség és a keresztyén közrend e nagy áldását és hatalmát a római papi joggal csaknem megsemmisítettek és előttünk ismeretlenné tették*.”[138] Látható, hogy az egyházjognak a keresztyén közösségi életet és a vallásgyakorlat tisztaságát veszélyeztető szerepét utasítja el, nem pedig a jog minden más társadalmi, egyházi szerepét.

A világi jog szerepét a rend megteremtésében és megtartásában látja kard hatalma által.[139] A rendet Istentől való dolognak tartotta. Ez igaz még a társadalmi rendre is, tudva azt, hogy a gonosz egyik célja a zavar okozása. A társadalmi rendben is meglátja Isten teremtő akaratát, ezért tartja azt, hogy ezt a rendet védelmezni kell. Erre pedig egyetlen alkalmas eszköznek a kard hatalmát tartja. *Luthernál* a természetjog – amit ő leválaszt a természeti törvényről – és maga a törvény alapvetően Istennek örök és állandó akarata. Eszerint a törvény Isten akaratáról szóló tudomány. Ez azonban csak a Krisztusban megigazultakra vonatkozik. Az ember kiesett az örök krisztusi törvényből

---

[135] Luther Márton: A Német nemzet keresztyén nemességéhez In: Luther Márton művei I. kötet, fordította: dr. Masznyik Endre Pozsony 1905. 31
[136] Luther Márton: uo. 30
[137]Harry Loewen: Luther and the Radicals: Another Look at Some Aspects of the Struggle Between Luther and the Radical Reformers Ontario 1974. 28
[138]Luther Márton: A Német nemzet keresztyén nemeseihez i.m. 28
[139] Jack Hughes Robinson: John Calvin and the Jews, New York 1992. 56

azáltal, hogy bűnbeesése következtében elszakadt Teremtőjétől. Természete oly annyira megromlott – *Luther* szerint –, hogy még a jót sem képes önszántából akarni, illetve azt cselekedni.[140] Ezért van szükség törvényekre, amelyek jóra kényszerítik az Istentől elszakadt embert. Ugyanakkor Isten meghagyta *„a természeti törvény halk, alig kivehető és más hangokkal elhomályosított hangját”* az ember számára, illetve annak képességét, hogy azt meghallja.[141] Azaz, az Istentől elszakadt emberi természet ellenére képes *Luther* természetjogiasan gondolkodni. Ennek alapjául Isten akaratát határozza meg. Az emberi jog azonban nem ebbe a kategóriába tartozik.

Luther természetjogi felfogását részben tükrözi a következő idézet: „*A juristák valótlanul írják le s definiálják a természeti törvényt, mintha csak az emberek és az oktalan állatok egyformák volnának. Pedig az embernek, mint a természet urának természeti törvény szerint is különböznie kell a többi bestiától és állattól, méghozzá különb és jobb sorba kell, hogy helyeztessék. Azért jobban és igazabbul szólnának a juristák, ha tehát azt mondanák: a természeti törvény részben állati. De másrészt a természeti törvény az oktalan állatokat nem illeti, hiszen őnekik törvényük semmi nincsen, hanem csak az embernek van. Azért a természeti törvény korántsem találó kifejezés; mert a törvény valójában az, aminek megtörténnie kell és muszáj. Vagyis annak, hogy öt meg három nyolc, nem kell úgy lennie, hanem az úgy van önmagában a természet szerint. Ugyanígy az sem beszél helyesen, aki a természetjogot, avagy természeti törvényt olyan állatra vonja, mely az erőszak ellen védekezik és küzd, hiszen a védekezés magától történik és természetes, vagyis a bestiában és az oktalan állatban a tett s a cselekvés nem törvény, amely csak az embert illeti meg. Ugyanígy az ivadékok nemzése, szülése, táplálása, gondozása rendre csak tettek és cselekvések, nem pedig törvények. Minden törvényben ott van a debet, az „úgy legyen”; csakhogy a disznónak nem lehet megparancsolni, hogy egyék, azért a juristák nem uralják a természeti törvényt, amely az ember észből fakad. A törvény nem olyan dolog, mint egy állat, amelyet nemzeni lehet, vagy mint egy fa, amely megtermi gyümölcsét, még ha nem prédikálnak és beszélnek róla; hanem a törvény a teológiának van alávetve, nemzeni pedig nem lehet őt, de meg kell történnie és tétetnie, máskülönben át volna hágva. Ha*

[140] Prőhle Károly: Luther Márton négy hitvallása. Bp. 1996. 288-289
[141] Frivaldszky János: Természetjog. Bp. 2001. 164

viszontag a természetjogot az embernek adják és rendelik, ahogyan a juristák írják és gondolják, akkor szabad volna bármit megtenni."[142]

Luther szavait értelmezve világos, hogy a természeti törvényeket és a természetjogot nem tekinti azonos tartalmú fogalmaknak. A törvényt (jogot) olyan parancsolatnak tekinti, amelynek meg kell történnie és muszáj. A természeti törvényeknek pedig nem kell úgy lenniük, hanem már eleve úgy vannak (mint a fentebb idézett 5+3=8 szabálya). A természeti törvények Isten teremtő akaratát tükrözik, de mivel ezek magukban hordozzák az állatvilágot is, akiknek pedig semmi törvényük nincs, ezért a természeti törvények jognak alapjai nem lehetnek. Ugyanakkor ez nem azt jelenti, hogy a természetjogról való gondolkodást teljes egészében elvetné *Luther*, csupán határt szab neki, mégpedig az evangélium által kijelölt határt. A jogalkalmazás számára *Luther* fontos mérceként állítja a „józan ész" követelményét, amely meglátása szerint felette áll az írott jognak is.[143] A fejedelem feladata nem csupán a törvény érvényre juttatása, hanem az igazság, méltányosság és jogosság szolgálata.

3.2.2.2 Kálvin

Kálvin sok szempontból hasonló álláspontot képvisel, mint *Luther*. *Kálvinnál* is felmerül a kétféle birodalom képe. Csakhogy nála a birodalom, sokkal inkább kormányzatot jelent, míg ugyanez *Luthernál* nagyobb részt közösségként volt értelmezhető. Mindemellett *Kálvin* a polgári kormányzatnak kiemelkedő szerepet tulajdonít. Ez a szerep leginkább abban ragadható meg, hogy biztosítsa a rendet. A rend biztosításának egyik célja pedig az, hogy az egyház élete, és ezáltal a hitélet Isten rendelése szerinti nyugalomban folyjék. Vagyis a világi hatalom gyakorlásának is az egyház tiszta, Istentől rendelt céljait kell szolgálnia. Az Institutióban ez így kerül megfogalmazásra: *„Mindannyi közül pedig a legkiválóbb Pálnak az a kijelentése (1Tim 2,2), ahol miközben Timotheust figyelmezteti, hogy a nyilvános összejöveteleken könyörögni kell a királyokért, az okot is menten hozzáteszi, hogy a t. i. alattuk*

[142] Luther Márton: Asztali beszélgetések. Bp. 1983. 191-192
[143] „Ez okból a fejedelemnek a törvényt jobban kell kezelnie, mint a fegyvert és saját eszével mérlegelnie, mikor és hol kell a törvényt szigorúan alkalmaznia, vagy enyhíteni olyképp, hogy az ész mindenkor minden törvény felett kormányozzon s minden törvénynek legfőbb törvénye és mestere maradjon." Luther, Márton: A világi felsőségről, i.m. 399-400

nyugalmas életet éljünk minden kegyességgel és tisztességgel. S e szavakkal az egyház állapotát azok őrizetébe és oltalmába ajánlja."[144]

A rendfenntartásának eszközei közé sorolja Kálvin a törvényeket, melyekről így ír: *„Mire valók a törvények – így szólnak – ítéletek és törvényszék nélkül? A keresztyén embernek pedig mi dolga van magukkal az ítéletekkel?... Mert amikor úgy okoskodnak, hogy Isten egyházában oly nagy tökéletességnek kell lennie, hogy kinek-kinek törvény gyanánt az önmérséklés is elég legyen, balga módon tökéletességről álmodoznak, amely az emberi társadalomban soha meg nem található."*[145] Ezzel az úgynevezett rajongók ellen lépett fel, akik azt tartották, hogy már itt a földön is Isten országában vagyunk, tehát evangéliumi eszközökkel kell kormányozni a földi társadalmat is. Ehhez képest mondja *Kálvin*, hogy azt a tökéletességet, amelyet Isten országában megtapasztalhatunk, itt a földön soha meg nem láthatjuk, ezért nem alkalmas az evangélium a földi kormányzásra, jóllehet Isten országának kormányzására rendelt tökéletes eszköz.

A polgári életet három tényező meghatározottságában szemléli: a felsőbbség, mint a törvény őre; a törvény, amely szerint a hatalmat gyakorolja; és a nép, amelyen a felsőbbség számon kéri a törvény betartását, amiért felelőssége igen nagy. A törvények az állam legerősebb idegszálai, melyeknek viszont „nincs a legcsekélyebb erejük sem a felsőbbség nélkül."[146] A világi törvények, amelyek egyaránt érvényesek az uralkodó hatalomra és az alávetett polgárokra, *Kálvinnál* az erkölcsi törvényeken alapulnak, amelynek magja a két nagy parancsolat: Isten feltétlen szeretete és tisztelete, és egymás kölcsönös szeretete. *Kálvin* az erkölcsi törvények fogalmi körét kitágítja a természeti törvényekkel, amikor a törvények rendelkezéseinek zsinórmértékeként a méltányosság követelményét teszi meg.[147] A felsőbbség és a világi törvények viszonyát *Kálvin* mindezek alapján akként határozza meg, hogy a törvény a néma felsőbbség, a felsőbbség pedig élő törvény.[148] Ugyanakkor a felsőbbség is alávetettje a törvényeknek, tehát nem áll fölöttük, és a társadalom részeként nem mentes a törvényi kötöttségektől.[149]

---

[144] Kálvin János: A keresztyén vallás rendszere. (Institutio), Pápa 1910. 755
[145] Kálvin János: uo. 748-749
[146] Buzogány Dezső: Kálvin állam-és társadalomszemlélete. Magyar Tudomány 2010.2.
[147] Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk. In: Kálvin időszerűsége: Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon Bp. 2009. 381
[148] Kálvin János: Tanítás a keresztény vallásra. (Institutio), (fordította: dr. Békési Andor) Bp. 1991. IV. 20.15 296
[149] Kálvin János: uo. IV. 20.16 297

A jogász-teológus *Kálvin* elsősorban egyházszervezői munkásságával tűnt ki a reformátorok sorából és vált később meghatározó személyiséggé. *Lutherhez* képest lényegesen nagyobb jelentőséget tulajdonított az egyházfegyelemnek és az egyházszervezetnek. Ezért műveiben rendszerezettebb állásponttal találkozunk a jog, az állam, és az egyház egymással való viszonyát illetően. A rendező elv az állam és az egyház teljes elválasztása. Az egyház hatalmát lelki hatalomnak tekinti, melynek három összetevőjét különbözteti meg, úgy mint a (teológiai) tan, a törvényalkotás és a bíráskodás.[150] Az állam hatalma pedig nem a mai értelemben vett elválasztás elvéből fakadó semleges hatalmat jelent, hanem az egyház működéséhez szükséges világi eszközökkel megvalósított hatalmat. A hatalom természetével kapcsolatban idézi Pál apostolt, aki azt mondja, hogy: *„Minden lélek engedelmeskedjék a felettes hatalmaknak, mert nincs hatalom mástól, mint Istentől, ami hatalom pedig van, Istentől rendeltetett.”*[151] ..... *„Ezért tehát engedelmeskedni kell nemcsak a harag miatt, hanem a lelkiismeret miatt is.”*[152] Természetesen a hatalomnak lelkiismeretből és nem csupán a büntetéstől való félelem miatt történő engedelmességet nem kizárólag az egyházi hatalomra vonatkoztatja *Kálvin*. Ennek ellenére az Institutióban az egyházi hatalom kapcsán is megemlíti. Ezzel azt hangsúlyozza, hogy a hatalom – legyen az világi vagy egyházi – Istentől, mint egyedül szuveréntől származik. Azt ugyanis nem tartja lehetségesnek, hogy az emberek fölötti hatalom emberektől származzon.[153] A hatalomnak való engedelmességet általános parancsolatnak tekinti, mintegy alapelvi szintű szabálynak. Ehhez képest az egyes törvényeknek való engedelmesség és a lelkiismeret viszonyát viszont aképpen határozza meg, hogy amennyiben egy törvény ellentétes a lélek kormányzásának igényével, abban az esetben ez a törvény nem köti a lelkiismeretet, mert annak egyedül Isten parancsol. A jó és igazságos törvények esetében ugyanakkor érvényesül az általános szabály, vagyis meg kell ezeket tartani, mert Isten a törvényeknek való engedelmességet parancsolja. Ezzel szemben más a helyzet azokkal a törvényekkel, amelyek új formát írnak elő Isten imádásra és a szabad dolgokban is kényszert alkalmaznak.[154]

---

[150] Kálvin János: uo. IV. 8.1 238
[151] Biblia: Pál római levele 13,1
[152] Biblia: uo. 13,5
[153] Abraham Kuyper: Lectures on calvinism, Six Lectures Delivered at Princeton University 1898. 86
[154] Kálvin János: Institutio i.m. Bp. IV. 10. 5 246-247

Szathmáry Béla álláspontja szerint ezzel *Kálvin* a mai fogalmaink szerinti önkéntes jogkövetést helyezi előtérbe a törvény kényszerével szemben. Ezzel tehát a polgári kormányzatnak való engedelmességet, mint lelki szabadságot, egyrészt az egyén lelki szférájába helyezi; másrészt a világi hatalomnak – amely Istennek a közjó megvalósítására rendelt eszköze – való engedelmességet a polgári szolgasághoz kapcsolja oly módon, hogy benne Isten akaratának való önkéntes engedelmesség legyen a meghatározó.[155] *Kálvin* tehát az egyén lelkiismeretére helyezi a hangsúlyt. Teszi ezt úgy, hogy magát a lelkiismeretet Istennek a lélekben való munkálkodásaként határozza meg. Ezzel pedig elhinti a lelkiismereti szabadság magját, amelyből mint anyajogból később majd oly sok szabadságjog sarjad. A lelkiismereti szabadság legfőbb ismérve *Kálvin* számára az, hogy ez a terület természeténél fogva mentes minden külső emberi kényszertől, így az emberi törvények kényszerétől is. A lelkiismeret az egyedüli szuverén Istennek alárendelt területe az emberi létnek.

Erőteljesen mutatja a lelkiismereti szabadság fontosságát *Kálvinnál*, hogy amikor a genfi városi tanács vallási kérdésekben önállóan, a lelkészek nélkül olyan döntést hozott, amely szerinte nem volt az evangéliummal összeegyeztethető, akkor inkább megtagadta az úrvacsora osztást, semhogy lelkiismeretével ellentétes módon cselekedjen. Tettének következménye Genfből való száműzetés lett. A felszabadított lelkiismeret szabadsága nem kizárólag vallási, hanem mélyreható politikai változásokat is eredményezett. *Kálvin* nem csupán a klérussal szemben tette szabaddá az embert, hanem a világi hatalommal szemben is, hiszen a reformáció tagadta a hatalom korlátlan, a privát szféra minden aspektusára kiterjedő jellemvonását. Első ízben került meghatározásra egy olyan terület az ember életében, ahol az államnak nincs hatalma. Ez pedig a lelkiismereti szabadság kinyilvánítását jelenti. Találóan mondja *Bancroft*, hogy a kálvinizmus fanatikusai a szabadság fanatikusai, mivel a szabadságért vívott hadviselésben a hitvallásuk a hadsereg egy része és csatában a leghűségesebb szövetségesük volt.[156] Kálvin az egyházjog uralma alól is felszabadítja a lelkiismeretet, azáltal, hogy kimondja: az egyházi rendszabályok esetében őrizkedni szükséges attól, hogy azokat üdvösség dolgának tekintsük.[157] Ez nem azt jelenti részéről, hogy ne tartaná szükséges-

---

[155] Szathmáry Béla: Kálvin és a kálvinizmus aktualitása a világban és az egyházban. http://srta.tirek.hu/data/attachments/2011/05/17/K%C3%A1lvin_%C3%A9s_a_k%C3%A1lvinizmus_aktualit%C3%A1sa_a_vil%C3%A1gban_%C3%A9s_az_egyh%C3%A1zban.pdf
[156] George Bancroftt: History of the United States of America, Fifteenth Edition; Boston 1853. I, 464
[157] Kálvin János: Institutio Bp. i.m. IV. 10.27 249

nek az egyházi jogalkotást, sőt egyenesen úgy tekint az egyházi normarendszerre, mint a test idegszálaira, amelyek nélkül az emberi élet működésképtelen. Az egyházjog által szabályozott területnek ugyanakkor csak az egyházi szervezetet és a szervezet eljárási rendjét fogadja el. [158]

Tegyük hozzá, hogy a lelkiismereti alapú önkéntes jogkövetésnek teológiai alapjai vannak. A lelkiismeret az ember életében Isten akaratának felismerésére való képesség. Kálvin teológiája szerint az állam igazságszolgáltatási hatóságait Istentől rendeltnek, képviselőit pedig Isten szolgáinak és követeinek kell tekinteni, a velük szembeni ellenszegülés ezért egyben Istennel szembeni ellenszegülés is. Ezek alapján a lelkiismeret is az engedelmességet követeli meg az embertől. Az alattvalók pedig azzal mutassák meg engedelmességüket, hogy az adókat megfizetik, és a törvényben megszabott rendet megtartják.[159]

Érdemes kitérni az egyházi bíráskodásról vallott reformátori nézetre. Egy olyan korban, amelyben az egyházi bíráskodás az állami mellett szerves részét képezte az igazságszolgáltatási rendszernek, a hatásköri kérdések mellett joggal merült fel az alkalmazandó jog kérdése is. Az egyházi bíráskodás által alkalmazott jog a római jogi alapokon nyugvó kánonjog volt. Ennek pedig egyik fő jellemvonása, hogy egyetemes érvényű, mondhatni „nemzetközi tekintéllyel bíró” volt, és minden egyéb más jognak fölötte állt. Mivel pedig a pápa által alkotott jog volt, természetes módon szolgálta a pápa hatalmát. Ráadásként roppan szövevényes szerkezettel, számtalan kivétel szabály alkalmazásával nehezítette a jogérvényesítést.[160] Mindazonáltal az élet minden területét átfogta, így az egyházi hatóságok gyakorta ítélkeztek világinak tekinthető kérdésekben.[161]

---

[158] Kálvin János: uo.
[159] Kálvin János: uo. IV. 20.15
[160] Richard Friendenthal: Luther élete és kora. Bp. 1983. 302
[161] Kezdettől fogva egyházi bíróságok döntöttek a házassági kérdésekben. Ugyancsak egyházi bíróságok rendelkeztek kizárólagos hatáskörrel az egyházi személyeket érintő ügyekben. Szentszékek ítélkeztek a kegyes célú végrendeletekkel kapcsolatos vitás ügyekben, az uzsoraügyekben, a hamis eskü, és a hitszegés esetén, az özvegyek és árvák személyi jellegű ügyeiben. Idővel kialakult az az elv, hogy a szentszékek nem járhattak el olyan ügyekben, amelyek ingatlanjogot érintettek. Ugyanígy a jószágvesztéssel kapcsolatos perek sem tartoztak az egyházi bíróságok hatáskörébe. Mindezek mellett voltak olyan ügyek, amelyek vegyes hatóságúak voltak, mert ha világi bíróság előtt indult meg hamarabb az eljárás, akkor ott került lefolytatásra. A leánynegyeddel kapcsolatos vitákban az a kérdés, hogy azt pénzben, vagy természetben kell-e kiadni, világi bíróság elé tartozott, ugyanakkor a jogalappal kapcsolatos kérdésekben egyházi bírói fórum döntött.

Ezzel szemben *Kálvin* álláspontja szerint az egyházi bíráskodás az erkölcsöket illető fegyelemre vonatkozik. Ennek megfelelően a lelki kormányzás megőrzése eszközének tartotta.[162] Az egyház nem rendelkezik a kard jogával, tehát nem áll hatalmában sem büntetni, sem kényszeríteni, sem börtönözni sem bírságolni, sem semmi más hasonló büntetést alkalmazni.[163] Mindezen hatalommal a világi hatóság rendelkezik. Ezért *Kálvin* úgy véli, hogy a világi hatóság a rendelkezésére álló eszközökkel köteles megtisztítani az egyházat a botránkozástól. Viszonzásképpen az egyház azzal tartozik, hogy segítse a hatóságot abban, hogy ne vétkezzenek olyan sokan.[164]

Világi kérdésekben *Kálvin* nem tartja elfogadhatónak az egyház hatalmát, mint ahogyan egyházi kérdésekben sem a világi hatalmat. Hasonlóan *Lutherhez* úgy tartja, hogy a világi birodalmat világi eszközökkel, a lelki birodalmat lelki eszközökkel kell kormányozni.[165] Példaként említhető a házasság intézményével kapcsolatos álláspontja. Az egyházjog pozitív jogként történő elismerésre a családjog (házasságkötés, anyakönyvezés) területén tartott a legtovább igényt. A IV. Lateráni Zsinat 1215-ben előírta az egyház előtti nyilvános házasságkötést, illetve a házasság bejelentését. Ettől az időszaktól kezdve a családjog lényegében az egyházjog területéhez tartozott. Ezzel szemben *Kálvin* már 1535-ben akként foglalt állást, hogy a házasságkötés jogát el kell választani az egyházjogtól.[166] A reformáció törekvéseire adott válaszlépésként a Trienti Zsinat 1545-ben elrendelte a házassági, illetve a születési anyakönyvezést. Ezzel egyértelművé vált, hogy az egyház – t.i. a katolikus egyház – illetékesnek tartja magát az addigiakon túlmenő házassági akadályok létesítésében, mivel a kánoni formát a házasság megkötésének érvényességéhez írták elő.[167]

Az egyházjog céljaként két elérendő követelményt fogalmaz meg a reformátor. Egyfelől fontosnak tartja, hogy a gyülekezetekben minden ékesen és kellő méltósággal történjen, másfelől pedig az egyházi rendelkezéseknek azt kell szolgálniuk, hogy az emberi közösséget tartsák rendben az emberiesség és a mérsékletesség kötelékei.[168]

---

[162] Kálvin János: Institutio. i.m Bp.: IV. 11.1 251
[163] Kálvin János: uo. IV. 11.3 252
[164] Kálvin János: uo. IV. 11.4 253
[165] Charles. Hodge: Discussions in Church Policy. New York 1878. 104–106
[166] Joachim Staedtke: Kálvin János i.m. 2009. 19
[167] Szuromi Szabolcs Anzelm O. Praem.: Az egyházi házasságra vonatkozó kánoni előírások történetének vázlata Iustum Aequum Salutare 2008.3. 45
[168] Kálvin János: Institutio im. Bp. IV. 10. 28 249

Ezzel nem kizárólag az egyházjog célja került meghatározásra, hanem a keresztényi erényeket jelentő emberiesség és mérsékletesség, mintegy zsinórmérceként jelenik meg.

Ezek a követelmények magukban foglalják az adottságokhoz, a képességekhez igazodó fokozatosságot és arányosságot is. A mérsékletesség ezen túlmenően óvja az embert bárminemű szélsőségtől, vagy túlzástól is.[169] Ahogyan azt André *Biéler* megfogalmazta: „Isten azt akarja, hogy kapcsolat és egyenlőség legyen közöttünk: mindenkit lehetőségeinek mértéke szerint lássanak el azzal, amire szüksége van, hogy senkinek se legyen túl sok és senkinek se túl kevés."[170] A világi jog szerepét Hasonlóan *Lutherhez* a rend megteremtésében és megtartásában látja kard hatalma által.[171] Maga a világi jog a világi hatalom gyakorlásának eszköze, ennek megfelelően a világi jognak a világi hatalom már mondott céljait kell szolgálnia.

3.2.2.3 Világi jogászok az egyházjogról

A katolikus jogrend önálló jogrendként való értelmezésével, és az ebből eredő alkotmányossági problémákkal kapcsolatban mondja *Szathmáry* Béla, hogy: *„Ezen alapnormák egy adott állam és annak területén működő valamennyi vallási közösség viszonyában a magát semleges államként definiáló Magyar Köztársaság esetében a vallási közösségek egyenlőként való kezelését írják elő. Ebből pedig annak kell következni, hogy a Magyar Köztársaság nem tekinti, mert nem is tekintheti egyik egyházat sem, így a Magyar Katolikus Egyházat, s annak belső normarendszerét sem eltérően, netán magasabb rendűnek a többi, általa egyházként kezelt vallási közösségétől, függetlenül attól, hogy mit gondol erről bármelyik egyház, így például a Magyar Katolikus Egyház*."[172]

Szathmáry Béla az idézett műben szándékoltan alkalmazza a Magyar Katolikus Egyház megnevezést, annak tudatában, hogy ez a kifejezés a katolikus kánonjog szerint nem jelent egy önálló egységet képező vallási közösséget, ugyanakkor az állami egyházjog alapján a mű megjelenésekor a Magyar Köztársaságban egyházként nyilvántartásba vett egyház hivatalos megnevezése. A nyilvántartásba vett egyház megnevezése az időközben bekövetkezett számtalan jogi változás után sem változott.

[169] Ádám Antal: A középmérték és az értékpluralitás elméletének íve. Közjogi Szemle 2010.2. 2
[170] André Biéler: The social Humanity of Calvin. Richmond 1964. 33
[171] Jack Hughes Robinson: John Calvin and the Jews, New York 1992. 56
[172] Szathmáry Béla: Az apellatio ab abusu a magyar jogrendszerben. Magyar Jog 2010 7. 417

Szathmáry Béla érvelése jogdogmatikai alapokon áll. A jog fogalmából indul ki, annak abból az eleméből, amely szerint rendelkezései az állam területén tartózkodó valamennyi személyre egyaránt érvényesek és betartásuk mindenki számára kötelező. Ugyanakkor – véli a szerző – egyik társadalmat alkotó közösség sem fog egybeesni az állam területén tartózkodó személyekkel. E közösség sajátos magatartásszabálya általános érvényűvé pedig nem tehető. Így – álláspontja szerint – pozitív jogként nem funkcionálhat. Ezek után nem minden alap nélkül állapítja meg a szerző, hogy egyik állam sem engedne teret ilyen, a szuverenitását jelentősen korlátozó autoritás-igénynek.[173]

Ugyanakkor meg kell jegyezzük, hogy az egyes egyházak normarendszerének összehasonlítása nehézségekbe ütközik. Nem vitatható módon Magyarország is elismeri a nemzetközi jog szuverén alanyaként az Apostoli Szentszéket. Az sem vitatható, hogy a két fél közötti nemzetközi megállapodások visszatükrözik a Szentszék által kiadott egyházi normákat. Ennek tipikus példáját látjuk a katonai lelkigondozásban. Ennek oka lehet az, hogy – mint ahogyan a magyar, vagy bármely más állam – a Szentszék a nemzetközi kapcsolatainak kialakításában figyelemmel van saját belső joganyagára. Ezért úgy vélem a Szentszékkel való nemzetközi kapcsolatok útján de facto közvetve érvényesül a katolikus egyházjog, de csak annyiban, amennyiben hasonló esetben a nemzetközi jog bármely más jogalanyának joga. Az állami semlegesség jegyében joggal lehet kritizálni ennek létjogosultságát, de egyfelől történelmi tradíciók, másfelől a nemzetközi jogi gyakorlat által kialakított működési mechanizmusok jutnak érvényre a katolikus egyházjog közvetett érvényesülésében. Álláspontom szerint ez azért fogadható el az állami szuverenitás természetes korlátjaként, mert az állam maga is aktív résztvevője a nemzetközi kapcsolatok alakításának. Így amennyiben számára nem elfogadható egyházjogi szabály érvényesülése merülne fel, abban az esetben az államnak lehetősége van „nem”-et mondani. Ugyanis az állam ebben az esetben nem engedi át az egyházi jogalkotónak a szabályozási tárgykörbe tartozó kérdések szabályozását, hanem pusztán figyelembe veszi az egyházi rendelkezéseket és igyekszik olyan szabályozási megoldást találni, amely mindkét fél számára kielégítő.

[173] Szathmáry Béla Az apellatio i.m. 417

Az Alkotmánybíróság a már hatályon kívül helyezett 32/2003 (VI. 4) határozatában azt a megállapítást tette, hogy magyar állam számára egyik egyház belső normarendje sem jogrend, mert e normarendek mint jogforrások a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvényben (Jat.) nem szerepelnek, tehát jogforrásnak nem tekinthetők. Ez a megállapítás azóta sem változott, tekintve, hogy jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. tv. sem említi az egyházi normákat.

Kérdésként merül fel, hogy a magyar állami egyházjog keretén belül az állam a Katolikus Egyházat, vagy a Magyar Katolikus Egyházat tekinti egyháznak. A válaszadás nehézségét az jelenti, hogy az egyház az adott vallás és az állami jog számára nem ugyanaz. Ennek oka, hogy a semleges állam nem követheti a különböző vallások egyházfelfogásait.[174] A Magyar Katolikus Egyház fogalma nem feleltethető meg minden vonatkozásában a Magyar Katolikus Püspöki Konferenciának sem. A magyar állam 2010-ben a Püspöki Konferenciával, mint a katolikus egyházat Magyarországon képviselő jogi személlyel kötött együttműködési megállapodást, nem pedig a Magyar Katolikus Egyházzal. Ebben a megállapodásban az állam elismerte azt, hogy a katolikus egyház olyan jogi személy, amely a CIC és más egyházi normák alapján működik. Ugyanakkor a megállapodás rögzíti az állami jogalkotás szabta kereteket is. Ennek előzménye, hogy 1990-ben kötötte meg a Kormány és az Apostoli Szentszék a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről szóló megállapodást. Ennek egyik pontja szerint „*...az egyházat érintő kérdések ma már rendezettek, amelyeket egyrészt az új Kánonjogi Kódex, másrészt a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az Egyházakról szóló új Törvény rendelkezései szabályoznak*."

Úgy vélem ezzel az állam formálisan, de elfogadta a katolikus egyházjog érvényesülését. Ezzel pedig valóban úgy tűnik, mintha az állam lemondott volna a szuverenitása egy részéről. Mert nem csupán arról van szó, hogy az állam nemzetközi kapcsolataiban figyelembe veszi a katolikus egyházszervezet, és ezzel együtt a katolikus jogrend sajátosságait, hanem a katolikus egyházjog jogalanyai tekintetében az állami szabályokhoz hasonló módon jogrendként fogadja el az egyházjogi szabályokat. Erre mondja azt Szathmáry Béla, hogy „*az Egyházi Törvénykönyv sem egy állam törvénykönyve, olyan jogrend, amelyet bármely állam, így a Magyar Köztársaság is*

[174] 32/2003. (VI.4.) AB határozat

ilyenként kellene, hogy elfogadjon. Azt pedig egyáltalán nem eredményezi, hogy a magyar állam egy idegen szuverenitás szabályrendszerét a saját jogrendjével azonos érvénnyel engedjen érvényesülni területén."[175] Ugyanakkor a katolikus egyház törvényhozói hatalmát a megállapodás csak az egyház saját szervezetére nézve ismeri el.[176] Ezért erősen korlátozott keretek között fogadja el az állam a katolikus egyházjog érvényesülését. Tulajdonképpen az önkormányzatiságra korlátozódik az egyházi jogalkotás lehetősége.

Az idézett mű szerzője ehhez hozzáteszi, hogy a magyar állami egyházjog keretén belül az állam nem a katolikus egyházat, hanem a Magyar Katolikus Egyházat tekinti egyháznak, s annak belső normarendszerét ugyanúgy nem tekinti és nem is tekintheti jognak, mint bármelyik más, általa egyházként elismert vallási közösség belső normarendszerét. Ehhez két megjegyzést kívánok hozzáfűzni. A Magyar Katolikus Egyház az állami jog által kreált szervezet. A katolikus egyház számára a hazai jogszabályi környezet nem nyújtott jobb megoldást a jogalanyiság elismerésére. Ugyanis a kánonjog arra nem ad lehetőséget, hogy a magyarországi illetékességű katolikus egyházszervezet egésze kánonjogi értelemben egy részegyházként kerüljön elismerésre.[177] Részegyházak elsősorban a püspökségek, melyek összessége adja tulajdonképpen a katolikus egyház magyarországi szervezetét. Az így kialakított szervezet állami jogi elnevezése a Magyar Katolikus Egyház, mely szervezeti formát azonban a kánonjog nem ismeri.

A másik megjegyzésem arra vonatkozik, hogy a katolikus egyház hazai szervezetét képviselő, másfelől annak egyik jogalkotó szervét jelentő Püspöki Konferencia által kialakított belső normarendszer szekunder jellegű az Apostoli Szentszék által kibocsátott normákhoz képest. Ugyanakkor a részegyházak (püspökségek, ordinariátusok) tükrözik a Katolikus Egyház képmását, annak egészét mintázzák. Ezáltal igényt tartanak a jogalkotói hatalomra is. Ennélfogva a hazai illetékességű katolikus részegyházak és a püspöki konferencia által alkotott normák ugyancsak a katolikus jogrendszer részét képezik. Az ilyen típusú normák viszont jellegüknél fogva semmiben nem különböznek a többi hazai illetékességű egyház

[175] Szathmáry Béla Az apellatio i.m. 418
[176] A Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia közötti megállapodás 1. cikk (2) bek.
[177] Vö: Orosz Ortodox Egyház Magyar Egyházmegyéje (Moszkvai Patriarchátus)

normarendszerétől. Ezért az állami semlegesség elvébe ütköző lenne, ha az állam a katolikus egyház hazai normarendszerét előbbre valónak tartaná a többi egyház normarendszerénél. Önmagában azzal, hogy az állam elismeri a katolikus egyház saját szervezetén belül érvényesülő jogalkotói hatalmát, még nem sérül a felekezeti egyenjogúság.

Azt a kérdést vizsgálva, hogy jog-e az egyházjog a református Szathmáry Béla azt az álláspontot foglalja el, hogy azokat a társadalmi szerveket, amelyek a társadalommal nem ellentétes céllal jönnek létre, az állam jogalanyként ismeri el, ha eleget tesznek az állam által megkövetelt feltételeknek. Ha társadalmi szervezet megfelel ezeknek az előírásoknak, abban az esetben, belső szabályozó rendszere az állam általi elismerés folytán része az adott állam jogrendszerének. Az egyházat pedig olyan sajátos társadalmi szervezetként értelmezi, „*amely szervezet a maga által alkotott, az állam jogrendszerével nem ellentétes, az állami által elismert szervezeti rendben fejti ki tevékenységét*.” Ebből eredően pedig „*az egyházak életét és működését rendező belső szabályokat jogi szabályoknak*” tekinti.[178] Maga *Szathmáry* Béla idézett művében is elismeri ugyanakkor, hogy a hazai jogrendszerben az egyházjogra, mint jogforrásra állami szervek előtt nem lehet hivatkozni. A szabályok jogi jellegüket állami elismertség folytán szerzik. Végső konklúzióként úgy tartja, hogy a hazai jogrendszerben az egyházjog anyagi jogforrása az állami szuverenitásból fakadó származékos jellegű.

Szathmáry Béla az egyházak belső jogának sajátosságait – így az állami joggal való kapcsolatát – vizsgálva leszögezi, hogy az állam és az egyház kapcsolatrendszerének eltérő sajátosságai miatt nincs egységes, mindenre kiterjedő megoldás, hanem országonként eltérő válasz adható. A hazai helyzetet elemezve abból indul ki, hogy az egyházak a hazai jogrendszer szabályai szerint az állammal partneri viszonyban álló autonóm intézmények. Ezért az állam szuverenitásából adódóan egyenjogú, mellérendeltségi státuszról nem lehet szó. Ilyen viszonyt legfeljebb a szerződéses kapcsolatokban, az Apostoli Szentszék által képviselt római katolikus egyházzal tart elképzelhetőnek. Álláspontja szerint ennek külső jeleit tapasztaljuk az állam és az egyházak között megkötött szerződések alakiságaiban. „*A katolikus egyház*

[178] Szathmáry Béla: Magyar egyházjog. Bp. 2004. 62.

eltérő státuszának tartalmi elfogadása viszont sértené az államnak azt az alkotmányos kötelezettségét, amely szerint az egyházakat egyenlőként kell kezelnie. Emiatt a magyarországi viszonyok között szemlélve például a Magyarországi Református Egyház helyzetét, az egyház belső jogalkotására való jogát származékosnak tekinti".[179]

A szintén protestáns, de annak ágotai hitvallását követő evangélikus *Boleratzky* Lóránd szerint: „*az egyházjog két jogalkotó által létrehozott jogszabályokra osztható: egyrészt a belső, vagyis az egyház önkormányzati szerve által alkotott autonóm jogszabályokra, másrészt a külső, vagyis az államhatalom által alkotottakra, az úgynevezett állami egyházjogra.*"[180] Korábbi művében *Boleratzky* már nem választja el ilyen élesen egymástól az állami és a felekezeti egyházjogot.[181] *Boleratzky* Lóránd az evangélikus egyházjogról írott kiemelkedő művében evangélikus szempontból vizsgálja többek között az egyházjog szükségességét, szerkezetét, világi joggal való kapcsolatát, célját és kísérletet tesz fogalmi meghatározására. Az egyházjog szükségességét tekintve azon az állásponton van, hogy az egyház bibliai alapon nem tekinthető tiszta egyháznak, mert közömböseket, képmutatókat is magában foglal. Ennélfogva a világban megjelenő egyházat a világ egy darabjának kell tekinteni, amely jellegénél fogva külső vonatkozásaiban nem tudja magát a világtól függetleníteni. Evangélikus álláspont talaján állva az egyházjog szerkezetéről kijelenti, hogy a jogrend nem támaszthat igényt arra, hogy a közösség Istenhez való kapcsolatát, – tehát az egyház lényegét – pozitív, vagy negatív irányban befolyásolja. Ilyen értelemben tehát az egyházjog nem tekinthető „isteni" jognak. Mind a világi, mind az egyházi felsőbbség egyformán használhatja a jogot; nincsen tehát lényegbeli különbség „egyházi" és „világi" jog között, minthogy a jogalkotás eredetét tekintve minden jog világinak tekinthető. Az evangélikus felfogás szerint nincsen közvetlen Istentől kijelentett jog, vagyis isteni egyházjog, hanem minden jog világi, emberi eredetű. A kánonjog ius divinum fogalma azért is vitatható, mert metafizikailag absztrakt jogfogalom aligha fogadható el.

Az evangélikus egyházon belül isteni egyházjogról való beszéd tartalmi kettősséget jelentene. Mindezen túlmenően a ius divinum recepciója ellen a szerző három érvet sorakoztat fel. Elsőként utal arra, hogy a történeti tények és az egyházjogi

[179] Szathmáry Béla: Az állami egyházjog fogalma. i. m.
[180] Boleratzky Lóránd: Az állami egyházjog alapjai. i. m. 49
[181] Boleratzky Lóránd: A magyar evangélikus egyházjog alapjai és jogforrásai. Bp. 1991. 104-115

helyzet is mást mutat. A források nem tesznek említést a püspökség és pápaság primátusának jogintézményszerű megalapításáról. Az evangélikus egyház számára Krisztus megváltó, nem pedig egyúttal törvényhozó is. Második indokként az említhető, hogy az evangélikus egyházban érvényesülő jog természetére nézve ius humanum, vagyis emberi jog, ami egyfelől azt jelenti, hogy hasonlóan más emberi alkotáshoz, megváltoztatható. Az egyházjog emberi jogi jellege más részről azt jelenti, hogy az egyház más jogalkotó szervhez hasonlóan alkothat jogot, tehát ez a jogalkotási képesség nem kizárólagosan illeti meg az egyházat. Végül az isteni egyházjog elvetésének indoka: Isten iránti tisztelet, az emberi alázatosság. Míg a katolikusoknál az isteni egyházjog az egyház számára szervezeti szilárdságot és tartósságot biztosít, evangélikus vonatkozásban ez az egyház igazi értelmének szűkítését, elferdítését jelentené.

Boleratzky Lóránd felteszi azt a kérdést, hogy az evangélikus egyház mennyiben használhatja a jogot céljai elérésére, illetve a jog milyen szerepet játszhat az evangélikus egyház életében? A válasz kiindulópontjának az állam és az egyház összehasonlítását választja. Ebben a relációban az állami célok elérésére alkalmas jogi eszközöket egyfelől azért nem tartja alkalmasnak az egyházi célok elérésére is, mert míg az egyház az ember lelki világának transcendentális kérdéseivel foglalkozik, addig az állam empirikus módon igyekszik az ember evilági társadalmi, kulturális és gazdasági javát előmozdítani. Másfelől az állam céljai megvalósításához a jogszabályokon felül kényszerhatalmat is alkalmazhat, az egyház számára ezt a lehetőséget csupán közvetett formában látja elérhetőnek. Végül pedig az egyház célja a hit világának kialakítása, mely cél azonban jogi úton nem érzékelhető, nem szabályozható, a joggal legfeljebb csak akkor jut kapcsolatba, ha vallásgyakorlat formájában külsőleg is megnyilatkozik.[182]

Az egyház feladatai közül legfontosabbnak a hitélet fejlesztésének előmozdítását, az egyház lelki munkájához való feltételek biztosítását kell tekintenünk. Ide tartozik: az egyház igehirdető, tanító szolgálata, melynek középpontjában áll a gyülekezeti istentisztelet, de ide tartozik a missziói munka, az evangelizáció, a hittantanítás, a szociális munka, egyszóval mindaz a szolgálat, amely a lelket Istenhez emeli. A jogi forma ezeknek a céloknak a megvalósításához csak a szükséges keret,

[182] Boleratzky Lóránd: A magyar evangélikus egyházjog alapjai. i. m. 112-114

mert az egyház az egyes ember lelki világát csak a meggyőzés erejével alakíthatja. Az egyházjogi szabályozás közvetlenül nem alkalmas a belső meggyőződés fejlesztésére, a hitet nem alakíthatja, mégis arra kell törekednie, hogy intézményei révén megteremtse a feltételeket az egyház igazi feladatainak a teljesítéséhez. A végső konklúzió pedig az, hogy az egyházi célok eléréséhez nem elegendő a jog által előidézni kívánt hatás. Miként azt *Boleratzky* Lóránd megállapítja a jog az egyházakat eszményi céljaik elérésében közvetlenül nem támogathatja, hanem csak közvetett segítséget tud nyújtani a jogi szervezet révén. Sőt kifejezetten károsnak látná a jogi keretek túlzott mértékű megerősítését, mert ha az egyház ebben látná rendeltetését, az elvenné az egyház lényegét és kifejlődne annak földi hatalma.[183]

Boleratzky Lóránd a jogilag szabályozható egyházi területet három csoportra oszthatja: az egyikbe az egyházak szervezetét, a másikba az egyházak jogállását, a harmadikba pedig az egyházak lelki munkáját szabályozó kérdéseket sorolja. Az egyház szervezetét akár belső egyházjog, akár az – hivatkozott szerző által használt fogalommal élve – államegyházjog , akár mindkettő együttesen szabályozhatja. A szervezés körébe tartozik többek között az egyházközségek, felsőbb egyházi közületek, intézetek, intézmények, iskolák, és egyéb intézmények felállítása, ezek igazgatása, az egyházi tisztséget viselők meghívása, választása, a lelkészek felavatása, a fegyelmi hatalom gyakorlása, a felmerülő jogviták elintézése törvénykezés útján, az egyházi közületek, intézmények működésének anyagi feltételeiről gondoskodás, fegyelmezése. Az egyházjog ismérveit taglalva arra az álláspontra jut, hogy valamely jogszabályt egyházjogi szabállyá, azaz egyházjoggá nem a tartalma, hanem keletkezésének módja teszi. Jogforrási oldalról megközelítve azt a következtetést vonja le, hogy egyházjognak csak az egyházjogi forrásokból származó jogot lehet tekinteni. Egyházjogi források három csoportját különbözteti meg, úgymint az egyház által alkotott normákat; az állami normákat; illetve az egyház és állam megegyezésén alapuló normákat.[184] Ez a formális meghatározás nem nyújt kellő magyarázatot az egyházjog természetéről. Hiszen többek között nem kerül megválaszolásra az, hogy az egyházjog jogi jelenség-e, avagy egyenesen része a jogrendszernek. Az állami normák nyilvánvalóan részét képezik a jogrendszernek, de ezt – hazai viszonyok között – nem állíthatjuk az egyház alkotta szabályokról. Ugyanígy nem kapunk választ arra sem, hogy az egyházjog

[183] Boleratzky Lóránd : uo. 115
[184] Boleratzy Lóránd: uo. 117

kikényszeríthető-e. Be kell érjük azzal a bizonytalan meghatározással, hogy a kényszert az egyházak közvetve vehetik igénybe. Tartalmi értelemben véve magyar evangélikus egyházjog alatt *Boleratzky* Lóránd mindazoknak az egyházi, állami vagy közös jogforrásból származó jogszabályoknak az összességét érti, amelyek a Magyarországi Evangélikus egyház szervezetét, alkotmányát, működését, (belső egyházjog), más egyházhoz és az államhoz való viszonyát, nemzetközi kapcsolatait (külső egyházjog), valamint tagjainak ebből a minőségből folyó cselekvési szabadságát megállapítják.[185] Az egyházjognak az állami joggal való kapcsolatáról azt az álláspontot képviseli, hogy Az egyházjognak vannak az állami jogtól elkülönülő autonóm, önálló, nem pedig abból levezetett és alárendelt része. Az autonóm egyházjog az egyház önálló jogalkotó hatalmának a megnyilatkozása az állam jogalkotása alól kezdettől fogva kivett területen.[186]

3.3 Az egyházjog fogalmi jellemzői

Alapvetésként tisztázni szeretném, hogy az *„egyházjog”* fogalom alatt a normák mely csoportját értem. A tudomány művelői többé-kevésbé egyértelműen használják az *„állami egyházjog”* fogalmat. Persze akadnak fogalmi eltérések, de abban az egyházjog művelői egyetértenek, hogy az állam által alkotott normák tartoznak az állami egyházjog fogalomkörébe. E helyütt ennél részletesebben nem térnék az állami egyházjog lehetséges fogalmi meghatározásaira. Általában abban is egyetértés mutatkozik, hogy a *„felekezeti egyházjog”* fogalma az egyes vallási közösségek jogalkotó szervei által elfogadott normák csoportját jelenti. Ugyanakkor az *„egyházjog”* szóhasználat nem ritkán a *„felekezeti egyházjog”* valamint a *„felekezeti és állami egyházjog összességét jelentő normák”* szinonimájaként jelenik meg. Más esetben – elsősorban katolikus szerzőknél – kizárólag az egyházak sajátjaiként elfogadott normaként jelennek meg.

Magam részéről tágabb értelemben vett *„egyházjog”* kifejezés alatt a felekezeti egyházjogot értem. Vagyis azt a normatív jogrendet, amelyet valamely vallási közösség jogalkotó szerve bocsát ki, avagy alkalmaz. Szűkebb értelemben pedig az ember alkotta jogot, a ius ecclesiasticumot értjük az „egyházjog *”kifejezés*” alatt.

[185] Boleratzy Lóránd: uo. 118
[186] Boleratzy Lóránd: uo. 137

E helyütt arra törekszem, hogy feltárjam és összegezzem azokat a fogalmi elemeket, amelyek az egyházjogi normákat jellemzik. Álláspontom kiindulási alapjaként legelőször is az egyházak jogalanyiságát kell meghatározni. E tekintetben elfogadom *Ádám* Antal meghatározást, amely szerint *„Az egyház olyan alkotmányi alapintézmény, amely nem része az államnak, államhatalmi jogosítványokat nem gyakorolhat, sajátos autonómiával rendelkezik és az állammal partneri viszonyban áll."*[187] Vagyis elfogadom az egyházak autonómiáját, amely biztosítja számukra a belső jogalkotás lehetőség, ugyanakkor el kell fogadni azt is, hogy ez a jogalkotó hatalom nem vonhat el az államtól hatalmi jogosítványokat.

Mindezek előrebocsátásával az egyházjog fogalmi jellemzőit kívánom meghatározni. Ehhez szeretném leszögezni, hogy az egyházjogi szabályok jellegüket tekintve normák, vagyis olyan szabályok, amelyek a jövőben követendő emberi magatartást írnak elő. Ezért a fogalmi elemek tisztázásakor a normák csoportjába tatozó többi társadalmi előírástól megkülönböztető differencia specifikára helyezem a hangsúlyt. Általános érvényű fogalmi meghatározás nem lehetséges, kizárólag a nemzeti sajátosságokat tükröző fogalmi elemek állapíthatóak meg. Az egyházjog fogalmi elemei ekként határozhatóak meg.

1. *Valamely egyházi jogalkotó szerv által alkotott, vagy egyházi szervek által érvényre juttatott normák.*

Az egyházjog, mint fogalom meghatározására leginkább két megközelítés mutatkozik. Az egyik (protestáns) álláspont szerint különbséget kell tennünk a kánonjog (ius canonicum), mint katolikus egyházjog és a szűkebb értelemben vett egyházjog (ius ecclesiasticum) között, amely minden más – keresztény egyház – jogát jelenti.[188] A másik álláspont szerint a kánonjog kifejezés a tágabb fogalom, amely nem pusztán a katolikus egyház jogát jelenti, hanem magában foglalja valamennyi keresztény felekezet egyházjogát is.[189]

---

[187] Ádám Antal: Az állami egyházjog fogalma, jellemzői és problémái Magyarországon. Magyar Közigazgatás 2000.9. 545
[188] Horváth Attila: A vallásszabadság és az egyházjog története Magyarországon az államalapítástól a II. világháborúig. Hét Hárs evangélikus folyóirat 2011.3-4.
[189] Erdő Péter: Kánonjog. i.m. 55

A két álláspont közötti különbség abban ragadható meg, hogy a protestáns egyházjog a Teremtő kinyilatkozatott akaratát nem tekinti jogforrásnak, csupán a jogalkotás számára is kötelező általános mércének. A katolikus álláspont a Bibliát is jogforrásként (ius divinium) értékeli, ezáltal pedig azt mondja, hogy az egyházjog végső forrása maga Isten, az egyház jogalkotásának szükségessége pedig isteni rendelésből ered. Az egyházi szervek szerepe a ius divinium területén annak érvényre juttatására szorítkozik.

Magam részéről protestáns elvi álláspontot elfoglalva a kánonjog fogalom alatt kizárólag a Katolikus Egyház jogát értem. Ezért a továbbiakban azonos tartalmú fogalomként használom *„kánonjog”* és a *„katolikus egyházjog”* fogalmakat.

Az „egyházjog” elnevezés a társadalmi normák egy csoportjára újkeletű fogalom a „joghoz”, mint normarendszerhez képest. Tulajdonképpen a keresztény egyházzal egyidős jogi jelenség. A nyugati civilizáció esetében a keresztény óegyház egyházfegyelmére vonatkozó szabályokat tekinthetjük az első egyházjogi szabályoknak.[190] Ezek a kezdetben szokásjogi, később zsinati szabályok jelentették az első, államtól elválasztott egyházi szabályokat. A történelmi fejlődésben gyakran találkozni azzal a jelenséggel, hogy az állam olyan szabályozási területen lépett fel, amely alapvetően vallási jellegű volt.[191] A jelenlegi kánonjogi kódex is tartalmaz olyan rendelkezéseket, amelyek állami szabályozási tárgykört érintenek.[192] *Ezért az egyházjog és az államjog elhatárolását nem a szabályozás tárgyától, hanem a jogalkotó kilététől kell függővé tenni*.

Az „*egyházjog*” kifejezés megkülönböztetést jelent a többi jogi rendszerrel szemben. Szándékoltan tartózkodom a „jogrendszer” kifejezéstől, mert zavart kelthet azzal, hogy könnyen az alkotmányos állami jogrendszerre lehet belőle asszociálni. Az *„egyházjog”* kifejezés utal arra, hogy se nem állami, se nem nemzetközi jogi normák

---

[190] Nem arról van szó, hogy korábban ne léteztek volna az egyházi életet meghatározó szabályok, csakhogy azok sok esetben állami normák formájában jelentek meg. Augustus császár Kre. 12-től egyben Róma főpapja is volt. Ettől kezdődően a főpapi cím megillette a római császárokat, ezért az egyházi és az állami szabályok – figyelembe véve a római jog jogforrásainak sajátosságait – egy része egyazon forrásból származtak. Hasonló volt a helyzet a Római-birodalom királyság korában is. Ugyanakkor a köztársaság korában a pontifex maximus tisztsége elkülönült az államtól. Tehát ez időszak alatt beszélhetünk az államitól elválasztott egyházjogról.

[191] Ld .Pl. I. (Szent) István törvényei

[192] Ld. Pl. Codex Iuris Canonici házasságra vonatkozó szabályai

alkotják az egyházjog rendszerét, hanem egy sajátos, sui generis jogi rendszer. Ennek pedig szükséges előfeltétele az, hogy az egyház megkülönböztesse, elhatárolja magát az államtól, avagy éppen fordítva; az állam, mint a világi főhatalom birtokosa ragaszkodjék ahhoz, hogy az egyház ne tartson igényt állami kompetenciák gyakorlására.

A középkori egyházi gondolkodás szerint a kánonokat a világi jognak nem kellett külön befogadnia, hiszen e nélkül is kötelezték a keresztény hívő embert. A kor uralkodó felfogása szerint pedig a keresztény uralkodónak kötelessége volt e rendelkezéseket érvényre juttatni. I. (Szent) István törvényei ennek alapján mondhatták ki, hogy a népnek templomba kell járnia, böjtölnie és gyónnia kell, valamint tizedet kell fizetnie. Szent László törvényei pedig szabályokat állapítottak meg a papi rend tagjaira.[193] Sőt e törvények bevezetője kifejezett utalást tartalmaz arra, hogy az állami jogalkotás zsinati formában történt.

A kánonjog szabályait alapul véve, a püspök szabott ki büntetést az egyházi rendelkezések megsértőivel szemben. Ezek az egyházi rendelkezések ugyanakkor világi törvényekben öltöttek testet, mely törvények bírói hatalommal ruházták fel a püspököt. A világi bírák elé került az a boszorkány, akin nem fogott sem a papság tanítása, sem a böjt, sem a tüzes megbélyegzés. Mind a püspök, mind pedig az állami bírói hatalom ítéleteit, ezzel pedig az egyház rendelkezéseit is végső soron az állam kényszerítette ki. Az állami igazságszolgáltatás pedig a hitvesgyilkolás, emberölés vagy éppen a hitszegés világi büntetése mellett a kánonjogi szabályok szerint rendelt böjttel is szankcionálta az elkövetőt. A Könyves Kálmán idején tartott első esztergomi zsinat és a II. András uralkodása idején kiadott rendelkezések alapján a királynak egyetemes jog (jus commune) gyanánt kellett elismernie a kánonjogot. Mivel az egyház a középkorban politikai hatalom is volt, bírói joghatósága alá kerültek bizonyos tisztán világi jellegű ügyek is, mint például a házasság és a születés törvényessége, vagy az anyakönyvezés. A (felekezeti) egyházjog szempontjából a reformáció történelmi fordulópontnak tekinthető. Eddig az ideig egymás mellett létezett az állam alkotta jog és az állam által is érvényre juttatott kánonjog. A későbbi évszázadokban az állam és az egyház egyre nagyobb mértékben elvált egymástól, és ennek következtében a kánonjogi szabályok

[193] Szent László dekrétumainak első könyve I. fejezet

sorra veszítették el az állam által kikényszeríthető szankcióikat. A kánonjog közhatalmi jellege a polgári házasság bevezetésével (1894. évi XXXIV. tc.) szűnt meg véglegesen. A jogpozitivitás elvét valló jogtudósok ezt követően nem is tartották jognak a kánonjogot.[194]

Az egyházi szervek szerepe nem ritkán a jog érvényre juttatására szorítkozik. Ez különösen olyan esetekben fordul elő, ha a jog forrásai között megtaláljuk a szokást, a tudományt, vagy a Teremtő kinyilatkoztatását. Az egyház jogalkotó szerepéről vallott eltérő nézetek közötti különbséget pedig az adja, hogy a katolikus egyházjog az egyházat mint Krisztusban lévő közösséget, joggal bíró közösségnek tekinti. Ez a jog pedig egyenesen magától Istentől ered. Ennélfogva az egyház jogrendszere eredeti jogrend, mely nem evilági hatalmaktól ered, ezért azoktól független.[195] A hasonló álláspontot képviselő evangélikus megközelítés szerint is az egyháznak Istentől eredő joga van a jogalkotásra, mellyel Isten népének életét az üdvösség felé vezeti.

Ezzel szemben a református felfogás szerint az egyház jogalkotó hatásköre származékos, mellyel szemben az államot elsőség illeti meg. Református álláspontot követő Szathmáry Béla szerint „*A szabad egyház szabad államban elvének érvényesülése folytán az állam és az egyház tárgyi hatáskörének szétválasztása a jellemző, ebből fakadóan az egyházak nem közjogi testületek, hanem magánjogi szervezetek, még ha a koordináció közös igényénél fogva a többi társadalmi szervezethez képest bizonyos előjogokat, kiváltságokat élveznek is. Ebben a rendszerben – és így Magyarországon is – az állam szuverenitásából adódóan még egyenjogú és mellérendeltségi státuszról sem lehet szó.*”[196]

2. A szabályozás igénye, illetve a jogalkotási jogkör a vallás hittételeiben elfogadott isteni kinyilatkoztatásból ered.

A nyugati civilizációk egyházjogának közös jellemzője, hogy vagy magát a Teremtő kinyilatkoztatását fogadják el jogként vagy/és a Teremtő által meghatározott rend fenntartása érdekében a Teremtő által adott felhatalmazással élve egyes egyházi

[194] Barna Attila – Horváth Attila – Máthé Gábor – Tóth Zoltán József: Magyar állam- és jogtörténet. Bp. 2014. 151
[195] Schanda Balázs: Világi jog az egyházban – egyházi jog az államban. Kánonjog 1999.1-2. 79
[196] Szathmáry Béla: Az egyházi autonómia határai. Jogtudományi Közlöny 2007.3.

szerveknek, személyeknek biztosítják a jogalkotási jogot. Ez utóbbi esetben alkotott jog alapjai is a Teremtő akaratában keresendőek. Az egyház alkotta jog is az isteni akaratot tükrözi. Egyfelől már azzal, hogy gyakorolja azt a hatalmat, amellyel hitelvei szerint az Isten az egyházat felruházta. Másfelől pedig úgy is, hogy valamely parancsolat megtartásának helyes szabályait foglalja össze.

Kánonjogi álláspont szerint az egyházat intézményes működésre képes, szerves egységként megformáló alapelvek és folyamatok Krisztus akaratából fakadnak, és a Szentlélek működése révén építik fel Isten népét. Az egyház intézményes, strukturális értelmében jogi valóság. Ennek oka, hogy Krisztus egységes egészként alapította meg, melynek saját rendje és célja van, mely az egyéneket egyetlen új közösséggé teszi. Ugyanakkor az egyház intézményes valósága olyan jogi elemeket is tartalmaz, amelyek az emberi személy mivoltából, alapvető jellegéből fakadnak. E két különböző intézményesítő tényező ötvöződése az egyházban a teremtés és a megváltás összefüggésével magyarázható. Az egyház sokrétű, az emberi együttélés igazságos rendjének

A tételes egyházjog kialakulásának alapja az egyháznak a Teremtő szabta általános követelményeitől meghatározott, az isteni alapító akarat révén szükséges renddel és megfelelő céllal ellátott, szerves egységgé vált valósága.[197] Az így egybegyűlő egyház szerves valóság, melyben a szolgálatok sokasága van jelen. Az egyház misztériumának sajátos valósága magában hordozza az intézményes szervezettség alapelveit, s mintegy megkívánja a pozitív viselkedési szabályok kikristályosodását. Széles körben elfogadott nézet a megtestesülésben látja a kánonjog alapjait. E szerint mivel Krisztus emberré lett, egyháza, az ő titokzatos teste sem csupán természetfeletti valóság, hanem látható emberi közösség, s így részesedik az emberi közösségek jellemvonásaiban, köztük a jogi szervezettségben is.[198]

A protestáns teológia ugyancsak a Szentírás alapján igyekszik megtalálni az egyházi szabályok szükségességének indokait. *Kálvin* az Institutióban foglalkozik magának az egyházi rendeletalkotásnak a szükségességével és bibliai alapjaival. Teszi mindezt azért, hogy egyfelől bemutassa a korabeli katolikus egyház nézeteinek téves voltát, másfelől pedig azért, hogy elhatárolódjon a rendtartás szükségességét elvető

[197] Erdő Péter: Kánonjog. i. m. 51
[198] Erdő Péter: Kánonjog. i. m. 60

anabaptistáktól. *Kálvin* elveti az egyházi rendtartások betartásának üdvözítő szerepét. Sőt úgy tartja, hogy a lelkiismeret egészen kívül esik az egyházi szabályokon, mert annak csak az Isten uralmát kell elfogadnia. Vagyis a lélek belső kormányzására az egyházi szabályok sem alkalmasak. Ugyanakkor szükségesnek véli az egyházi rendtartás szabályozását. Pál apostolra hivatkozva vallja, hogy „*mindenek ékesen és jó renddel legyenek.*”[199] Ennek alapján úgy látja, hogy minden emberi társaságban kell lennie valamilyen szervezetnek és kell lennie a dolgok intézésére kialakított eljárási rendnek. Álláspontja szerint semmiféle szervezet nem elég erős, ha nincs határozott törvényekkel alátámasztva és semmiféle rendtartás nem maradhat fenn meghatározott formák nélkül.[200] Végül Kálvin az egyházi törvények eredetével kapcsolatban így fogalmaz: *”...én csakis azokat az emberi rendeleteket helyeslem, melyek Isten tekintélyén alapulnak, a Szentírásból származnak és így teljesen isteni eredetűek….*”[201]

A Magyarországi Református Egyház saját meghatározása szerint az egyházi törvények és szabályrendeletek Isten igéje és a református hitvallások alapján határozzák meg az egyház szolgálatát.[202] A református álláspont szerint szükség van az egyház jogalkotó hatáskörének biztosítására. Ez az egyház szolgálatának Isten igéje szerinti rendjét hivatott biztosítani. Az egyházi alkotmány ezt a következőképpen fogalmazza meg: „*Az egyház szervezete: alkotmányos és kormányzati rendje nem önmagáért van, hanem a szolgálat végzésére, a kegyelem ajándékaival való sáfárkodásra.*”[203]

A Magyarországi Evangélikus Egyház zsinati hitvallása az alábbiak alapján hasonlóképpen határozza meg az egyházi jogalkotás szükségességét: „*A jelenlegi Zsinatunk által hozott egyházi törvényeink életünk és szolgálatunk jó rendje érdekében szükségesek, hogy tisztán és igazán hirdethessük az evangéliumot, Krisztus rendelése szerint éljünk a szentségekkel, hatékony legyen szeretetszolgálatunk, botránkozás és rendetlenség mindezt meg ne erőtlenítse. Evangélikus testvéregyházainkkal egyek*

---

[199] Biblia, Pál apostolnak 1. levele a korintusi gyülekezethez 14.40
[200] Kálvin János: Institutio. i.m IV. könyv XXIII. 4. 248 Bp. 1991
[201] Kálvin János: uo. 250
[202] 1967. évi I. tv. (egyházi törvény) a Magyarországi Református Egyházról és szolgálatáról 8. § „Az egyház szolgálatát Isten Igéje alapján, hitvallásaink szellemében részletesen szabályozzák:
– az istentiszteleti rendtartás;
– a zsinat-presbiteri elv szerint hozott egyházi törvények és szabályrendeletek.”
[203] A Magyarországi Református Egyház alkotmányáról és kormányzatáról szóló 1994. évi II. tv. (egyházi törvény, a továbbiakban: MRE alkotmánya) preambuluma

vagyunk abban, hogy a rend és a törvény nem öncél, hanem mindig csupán eszköz ahhoz, hogy Jézus Krisztus szabadító és megújító munkája folyjék az egyház által e világban."[204]

Úgy vélem, hogy az egyházak az egyházak jogalkotási hatásköre eredeti jogalkotási hatáskörnek tekinthető. Az egyházak hatalmukat Isten hatalmából, mint egyedüli szuverén hatalmából eredeztetik. Ebből a szempontból annak nincs jelentősége, hogy az államhoz képest miként határozzák meg saját egyházi szervezetüket és annak hatalmát. Mert ez legfeljebb csak a hatalom terjedelmét befolyásolja, annak eredetét nem. Mivel pedig az egyház hatalma az államétól – annak eredete, illetve legfőbb letéteményesének eltérő volta miatt –független, ezért a jogalkotási hatalma is független az államétól.

3. *A szabályozás tárgya a vallási élet, az egyházszervezet, illetve az egyházszervezet és az egyház tagjainak egymáshoz való viszonya.*

Erdő Péter megítélése szerint a kánonjog beletartozhat a jog világába, ha jogot elég tágan és a természetfeletti valóságra nyitottan értelmezzük. Ugyanakkor elismeri azt, hogy az egyház jellegének megfelelően igen speciális jog. A tételes kánonjog fogalmát az alábbiak szerint határozza meg: „*Azoknak a jogszabályoknak az összességét szokás nevezni, melyeket a katolikus egyház illetékes szervei adnak ki, vagy érvényesítenek, s amely ennek az egyháznak a szervezetét, működését, és tagjainak az egyház sajátos céljaival kapcsolatos tevékenységét szabályozzák*"[205]

Kálvin teológiájában az egyház rendelkezéseinek célja kettős: egyfelől az, hogy a gyülekezetekben minden ékesen és kellő méltósággal történjen, másfelől pedig az, hogy magát az emberi közösséget tartsák rendben az emberiesség és a mértékletesség bizonyos kötelékei. Amikor az egyházi rend megvalósul, akkor tulajdonképpen az egyház békességéről és nyugalmáról gondoskodunk.[206] Az nyilvánvaló, hogy egyház nem vonhat el az államtól szabályozási tárgykört. Ezt az egyházak is tudomásul veszik. Ez pedig közelebbről azt jelenti, hogy a számukra fennmaradó szabályozási területet az

[204] Magyarországi Evangélikus Egyház zsinati hitvallásának „Egyházi törvényeink értelme" című fejezete http://zsinat.lutheran.hu/torvenyek/hatalyos-toervenyek-2012.-januar/00_hitvallas.pdf/view
[205] Erdő Péter: Egyházjog. i.m.. 51.
[206] Kálvin János: Institutio. i.m. Bp. IV. 10.28 249

egyházi autonómiai határai jelölik ki. Ennek megfelelően jogalkotásukban vallási és szervezeti, esetleg az egyházzal jogviszonyban állókkal kapcsolatos jogviszonyokra kell szorítkozniuk.

4. Kizárt az állami kényszer útján történő érvényre juttatás.

A kánonjog történelmi fejlődése sajátos utat járt be. Az ősegyház joga az államtól teljesen elválasztott jog volt. Később, ahogyan a kereszténység államilag intézményesült, úgy vált az állam az egyházi érdekek kiszolgálójává, az egyház pedig az állam támaszává. E kapcsolatrendszerben egymás jogi rendszerét kölcsönösen elfogadva alakult ki a középkorra jellemző jogi rendszer, ahol egymás mellett élt az állami jog és a kánon, az állami bíráskodás és az egyházi bíráskodás.

A Szentszék a nemzetközi kapcsolatok rendszerében államként szerepel, ennek ellenére nem tekinthető államnak. Hiányoznak az államiság fontos kellékei. Így többek között a Szentszék nem rendelkezik sem területtel, sem pedig lakossággal, ahol, és aki fölött gyakorolhatná az állami főhatalmat. Vagyis a Szentszék esetében nem beszélhetünk az államokat jellemző belső szuverenitásról. Külső szuverenitását, vagyis a nemzetközi kapcsolatokban való részvételt abból nyeri, hogy a nemzetközi közösséget alkotó államok azt elismerik. Éppen ezért szokás a nemzetközi jog speciális alanyaként emlegetni.

A Szentszék természetes módon törekszik arra, hogy a Krisztushívők közösségének belső életét szabályozza. A Szentszéknek ez a sajátossága közelít az államokat jellemző törvényhozói hatalomhoz. A katolikus egyház ezt az igényét krisztusi parancsból vezeti le. A hatalom forrásaként az isteni rend és kinyilatkoztatás, tehát végső fokon maga a Teremtő és az ő akarata jelölhető meg. Ha a Szentszék a jogalkotásában államként viselkedik, akkor felmerül a kérdés: Ki fölött gyakorolja a legfőbb jogi hatalmat? A „jogi hatalom” kifejezést szándékoltan cseréltem fel a legfőbb hatalom kifejezéssel, annak érdekében, hogy érzékeltessem, itt nem az államokat megillető belső szuverenitás teljességéről, hanem annak csak egy részének sajátos megnyilvánulásáról van szó. Természetes válaszként adódik, hogy a Krisztus hívők összessége fölött, vagyis azok felett, akikről korábban leírtuk, hogy kánonjog személyi hatálya alá tartoznak.

A konfliktust az okozza, hogy a Krisztus hívők egy-egy államnak is állampolgárai, mely államok felettük gyakorolják a szuverenitásukból eredő legfőbb (jogi) hatalmat, ugyanakkor vonatkoznak reájuk egyházuk törvényei is. Tehát az a kérdés, hogy a Krisztus hívők ez esetben egymással konkurráló jogrendszerek uralma alatt állnak, vagy a két jogrendszer egymással való kapcsolata nem mutatható ki?

Anélkül, hogy a kérdést itt válaszolnánk meg azt kell mondjuk, hogy az államok is csak a saját területükön gyakorolhatják a legfőbb közjogi hatalom teljességét, ott viszont kizárólagosságra törekszenek. Ezért is fogadjuk el axiómaként, hogy adott állam területén a legitim erőszak monopóliumát az állam gyakorolja. Az állami életben ismert az erőszak nélküli, de mégis kényszeren alapuló végrehajtás lehetősége is. Ismert az is, hogy egyes országokban, Európában főként a Skandináv-államokban az „egyházi adót" is állami eszközökkel szedik be. De ezekre az országokra jellemző államegyházi modell miatt ennek jogszabályi alapjait állami törvények biztosítják. Az államegyházi modellt követő észak-európai országok vallási felfogását meghatározó reformáció mozgalma volt az első szellemi áramlat, amely kétségbe vonta az egyház világi hatalmát. A protestantizmus elfogadja az állam elsőbbségét a jogalkotás terén. Nem kíván az állami joggal versengő egyházjogot alkotni. A hazai szabályozás – mint az később bemutatásra kerül – abba az irányba mutat, hogy egyházon belüli jogviszonyokat nem, hogy kényszer útján, de általában véve állami jogalkalmazás útján sem lehet érvényesíteni. Az egyházjog állami érvényesülésének több európai országban is elfogadott módja az egyházjog állami recipiálása. Erre lehet hazai példa a belső egyházi jogi személyek elismerése, illetve az – a bemutatott horvátországi példában is szereplő – egyházi esküvő állami elismerése. Mindez azonban nem azonos az egyházjog közvetlen állami kényszerrel történő érvényre juttatásával.

3.4. Az egyházjog értelmezéséből fakadó gyakorlati problémák

E helyütt két problémakörrel kívánok foglalkozni, az egyik ahhoz a régóta húzódó vitához kapcsolódik, amelyik az egyházjogi jogviszonyok állam előtti peresítéséhez kötődik. A másik – kevesebb vitára okot adó – terület a belső egyházi jogi személyek kérdésköre. Az első kérdéskörrel kapcsolatban rá kívánok mutatni, hogy amennyiben a jogalkalmazás, avagy maga a jogalkotás nem helyesen értelmezi az

egyházjog jellemzőit, abban az esetben olyan helyzetet eredményez, amelyben az egyházi normák szabályozhatnak alapvetően állami szabályozási tárgykörbe tartozó jogviszonyokat. Ha pedig ezt teszik, abban az esetben belső szabályaik megelőzik az állami normákat. Az állam és egyház elválasztásának elvéből szükségszerűen fakad az állami és az egyházi jog elválasztása. Ugyanakkor a párhuzamosan létező jogi valóságok nem eredményezhetik azt, hogy az állam polgára kiessen az állami jogalkotás hatálya alól, még kevésbé eredményezheti azt, hogy valakit megfosszanak attól a jogától, hogy ügyében törvényes bíróság ítélkezzék.

A probléma illusztrálására had álljon itt az alábbi jogeset.

A probléma úgy merült fel, hogy a Magyarországi Református Egyház egyik lelkészét hivatalából elbocsátotta. Az elbocsátott lelkész annak érdekében, hogy az általa jogsértőnek tartott döntés ellenére tovább tudja folytatni hivatását, pert indított a városi bíróságon, kérve a munkáltató egyház döntésével okozott kár megtérítését. Szándékoltan került alkalmazásra a „munkáltató" kifejezés, mert ez a fogalom rámutat a lelkész és az egyház között fennálló összetett viszonynak arra az elemére, amelyiket a megtámadott egyházi döntés érintette. Az ügyben később eljáró Zsinati Bíróság sem ítélte meg másként a lelkészi jogviszony megtámadott elemét.[207] Talán célszerű a viszontagságos eljárás útvesztőit röviden bemutatni, mert úgy vélem kiválóan érzékelteti a hazai jogalkalmazásban az egyházjog értelmezéséből és állami alkalmazásának lehetőségéből adódó nehézségeket.

A városi bíróság felperes keresetét elutasította. Döntésében arra hivatkozott, hogy az akkor hatályos Lvtv. 16. § (2) bekezdése alapján az egyházi jogi személy törvénysértése esetén az ügyész pert indít az egyházi jogi személy ellen. Fentiekből következően a városi bíróság szerint az alperesek károkozása esetén a per megindítására a felperesnek jogosultsága nem volt.

A városi bíróság ítéletét a megyei bíróság hatályon kívül helyezte, a pert megszüntette és a keresetlevelet áttenni rendelte a Zsinati Bírósághoz. A másodfokú bíróság indokolásában arra hivatkozott, hogy az Egyház alkotmányáról és

[207] Magyarországi Református Egyház Zsinati Bíróság 3/1996. Bír. számú határozata

kormányzatáról szóló 1994. évi II. egyházi törvény (továbbiakban: egyházi alkotmány) 9. § (1) bekezdése, továbbá az egyházi törvénykezésről szóló 1967. évi VI. egyházi törvénycikk 49. §-a értelmében a felperes igénye a Zsinati Bíróság hatáskörébe tartozik az egyházi törvénykezési törvény 27. §-a alapján.

Az áttétel alapján eljáró Zsinati Bíróság megállapította hatáskörének hiányát és a keresetlevelet áttette a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező munkaügyi bírósághoz. A Zsinati Bíróság indokolásában a következő álláspontra helyezkedett: Az egyházi alkotmány 9. § (1) bekezdése nem eljárásjogi, hanem anyagi jogi rendelkezés, amely nem jelent mást, mint azt, hogy bármilyen bíróság jár el az egyház alkalmazásában álló, lelkészi képesítésű személy szolgálati viszonyát érintő ügyében, az alkalmazandó anyagi "jogszabályok" az Egyház belső szabályai. Mindezen túlmenően a Zsinati Bíróság álláspontja szerint az indítványozó keresete se nem fegyelmi ügy, se nem tartozik az igazgatási ügyek közé, így az adott ügyben az egyházi bíróságnak nem hogy hatásköre, de "joghatósága" sincsen eljárni.

A polgári ügy végül a Legfelsőbb Bíróság elé került. A legfelsőbb ítélkezési fórum határozatának indokolása szerint az állam és egyház elválasztásának elve alapján a törvényes hatáskörében eljáró egyházi szerv határozatait, azok helyessége vagy jogszerűsége szempontjából a bíróság nem vizsgálhatja felül, s nem dönthet az ilyen határozat jogellenes voltára alapított kárigény tárgyában sem. Az egyházi alkotmány 9. § (1) bekezdése értelmében az egyház alkalmazásában lévő lelkészi képesítésű és jellegű személyek (egyházi személyek) szolgálati viszonya és felelőssége tekintetében az egyházi törvények szerint kell eljárni; a (4) bekezdés alapján pedig az egyház által, alkalmazottainak okozott kárért való felelősségről a mindenkor hatályos állami jogszabályok rendelkezéseit kell - megfelelően - alkalmazni. Az egyházi megbízatás és szolgálat után járó díjazás kiszolgáltatása körében felmerülő követelések érvényesítése az egyházi törvénykezési törvény 49. § c) pontja szerint egyházi bírói eljárás alá tartozik.

A Zsinati Bíróság áttétele alapján eljáró munkaügyi bíróság értelmezése szerint az egyházi alkotmány 9. §-ában írt jogszabályi rendelkezések nem anyagi jogszabályok, hanem - az egyházügyi törvény 15. §-a alapján - eljárásjogi szabályok. Ebből

következően az egyházi alkotmány rendelkezései kizárólag akkor irányadók, ha az egyház, illetőleg annak szervei alkalmazzák.

A munkaügyi bíróság határozatának megtámadása miatt másodfokon eljáró megyei bíróság az indokolásában rámutatott arra, hogy az állam és az egyház elválasztásának alkotmányos alapelve folytán az egyház belső jogalkotásának rendelkezésein alapuló igényeit az egyház szolgálatában álló lelkészi képesítésű és jellegű személy csak az államtól elválasztott egyházi bíróság fórumrendszerében érvényesítheti; állami kényszer nem alkalmazható, azaz világi bíróság - s ezek közé tartozik a munkaügyi bíróság is - egyáltalán nem járhat el. A bíróság szerint az alkotmány 57. § (1) bekezdése és 60. § (3) bekezdése csak egymással összefüggésben értelmezhető és alkalmazható. Minden állampolgár – így a lelkészként szolgáló felperes is - állami bírósághoz fordulhat mindazon igénye érvényesítése érdekében, amely az állami jogalkotás valamely rendelkezésén alapul. Ugyanakkor az állam és az egyház elválasztásának alkotmányos alapelvéből következően az egyház belső jogalkotásának rendelkezésein alapuló igényeit az egyház szolgálatában álló lelkészi képesítésű és jellegű személy is csak az államtól elválasztott egyházi bírósági fórumrendszerben érvényesítheti, világi bíróság előtt nem.

Felperes ismét a Legfelsőbb Bírósághoz fordult felülvizsgálati kérelemmel. Az LB hű maradt korábbi álláspontjához és megismételte, hogy felperes lelkészi szolgálati viszonyban állt, ezért e jogviszonya és ebből eredő igényei tekintetében az egyházi törvények szerint kell eljárni, a követelések érvényesítése egyházi bíróság eljárása alá tartozik

A jogesetet alkotmányjogi panasz keretében megvizsgáló Alkotmánybíróság álláspontja azon a véleményen alapszik, hogy nem zárható ki, hogy az elkülönülten létező állami és egyházi normarendszer hasonló viszonyokat szabályozzon.[208] Az AB által vizsgált, 1990. évi IV. törvény kijelölte az egyházi autonómia határait. Az érintett törvény 15. § A (2) bekezdése szerint ”az egyház belső "törvényeinek", szabályainak érvényre juttatására állami kényszer nem alkalmazható.” Az egyházi, illetve állami hatóságok joghatóságát pedig az határozta meg, hogy a jogviszony kérdéses tartalmát

[208] 32/2003. (VI. 4.) AB határozat

melyik normarendszer szabályozza. Az AB a már hivatkozott határozatában ezt így fogalmazza meg: *„Az egyház és annak tagja között létrejöhet egyházi jogviszony, melyet a belső, egyházi normarendszer szabályoz és így annak végrehajtásában a közhatalom nem vehet részt. Keletkezhet azonban közöttük állami jogszabályok által meghatározott jogviszony is, melyben az állami jog érvényesül, a vonatkozó jogorvoslati rendelkezésekkel. Az állami jogszabályokon alapuló jogviszonyokból eredő jogok és kötelezettségek állami kényszer segítségével érvényesíthetőek."* Az elhatárolás pontja tehát nem a szabályozás tárgya volt, hanem a szabályozás módja: amit egyházi szabály szabályoz, azt egyházi hatóságnak kell megítélnie, amit pedig állami norma rendez, az az állami hatóságok joghatósága alá tartozik.

Az AB a vallásszabadság összetevőjeként jelentkező egyházi önkormányzati jog és a bírói úthoz való jog összefüggéseit is vizsgálta. Ennek eredményeként megállapította, hogy a bírósághoz fordulás alkotmányban biztosított joga nem jelenti azt, hogy a természetes személyek a jogorvoslathoz fűződő jogok gyakorlását saját maguk ne mellőzhetnék, vagy azt maguk ne zárhatnák ki. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata szerint sem tekinthető abszolút jognak a bírósági eljáráshoz fűződő jog. A nemzeti hatóságok kivételesen alkalmazhatnak bizonyos korlátozásokat, azonban ezek nem veszélyeztethetik korlátozás alá vont jog lényegét, továbbá szükséges, hogy jogszerű céljuk legyen, és e célokkal arányban kell állniuk. Nem vitatom a bírósághoz forduláshoz való jog korlátozhatóságát, ugyanakkor ebben az esetben a lelkiismereti és vallásszabadsághoz való, valamint a munka szabad megválasztásához való jog, mint konkuráló alapjogok aránytalan sérelme merülhet fel. Azzal ugyanis, ha elfogadjuk, hogy a lelkészi hivatás választása önmagában a bírói úthoz való jogról történő lemondást jelenti, abban az esetben kényszerű választás elé állítjuk azt, aki a lelkiismereti és vallásszabadság jogával élve a lelkészi hivatást választja. Úgy vélem a lelkészi hivatás választásának jogkövetkezménye ez esetben az, hogy a bírói úthoz való jog kiüresedik.

Az AB értelmezte az akkor hatályos Munkatörvénykönyvet, melynek 1. § (1) bekezdése szerint a törvény hatálya - ha jogszabály másként nem rendelkezik - kiterjed minden olyan munkaviszonyra, amelynek alapján a munkát a Magyar Köztársaság területén végzik, továbbá amelynél a magyar munkáltató munkavállalója a munkát külföldön, kiküldetésben végzi. Az AB azt állapította meg, hogy *„A bírósághoz való*

fordulás alapjoga szerint az egyház szolgálatában álló személynek is Alkotmányban biztosított joga van arra, hogy amennyiben az állami jogszabályok szerint került sor az alkalmazására, akkor az állami bíróságok az alkalmazásával kapcsolatos jogvitát elbírálják." Vagyis az AB álláspontja szerint csak azok a foglalkoztatási viszonyok voltak peresíthetőek, amelyeket állami törvény szabályozott. Mi határozta meg azt, hogy melyik egyházi foglalkoztatási viszony az, amelyik állami jogszabályok szerinti foglalkoztatásnak minősül? Amennyiben a válaszadás során követjük az AB logikáját, akkor azt kellene mondjuk, hogy természetesen maguk az egyházak. Ugyanis az AB a lelkészi szolgálati jogviszony jellegének megítélésekor nem a lelkészi szolgálattal járó feladatok természetét vette alapul, hanem azt, hogy a jogviszonyt melyik normarendszer szabályozta. Ennek megfelelően elméletileg előállhatott volna olyan eset, amikor az egyház belső normarendszerében szabályozta valamennyi foglalkoztatási jogviszonyát, mondván, hogy az mind egyházi szolgálati viszony. Ezt megtehette volna, hiszen nem volt olyan szabály, amely az egyházi szolgálati viszonyban állók körét meghatározta volna. Ez esetben pedig a teljes foglalkoztatotti állományát kivonhatta volna az állami bíróságok joghatósága alól.

Álláspontom szerint nem kizárólag annak kellett volna jelentőséget tulajdonítani, hogy az adott foglalkoztatási jogviszonyt, illetve annak egyes elemeit melyik normarendszer szabályozta, hanem annak, hogy tartalma szerint munkavégzésnek minősült-e, vagy sem. Ha tartalma szerint a foglalkoztatási jogviszony munkavégzésre irányul, akkor nem lehetett volna kivonni az állami bíróságok joghatósága alól.[209] Ehhez hozzá kell tennem azt, hogy ez a megállapítás nem vonatkozik a munkavégzés olyan elemeire, amelyek vitán felül álló módon vallási jellegűek. E területen az állam korábban sem rendelkezett döntési kompetenciával. Az AB vitatott döntése óta hatályba lépett Ehtv.[210] 8. § (2) bekezdésével a vita lezárulni látszik, ez ugyanis a következőképen szabályozza az egyházi és az állami jog egymáshoz való viszonyát: *„A vallási közösség hitelvei, belső törvénye, alapszabálya, szervezeti és működési szabályzata vagy azoknak megfelelő más szabályzata (a továbbiakban együtt: belső szabály) alapján hozott határozat érvényre juttatására*

---

[209] Más megközelítésben, de hasonló álláspontra jut Szathmáry Béla is. Vö. Szathmáry Béla: Az appelatio. i.m.

[210] A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. tv.

állami kényszer nem alkalmazható, azt állami hatóság nem vizsgálhatja. A vallási közösség belső szabályon alapuló döntését állami szerv nem módosíthatja vagy bírálhatja felül, a jogszabályban nem szabályozott belső jogviszonyokból eredő jogviták elbírálására állami szervnek nincs hatásköre."

Az egyházi autonómia határai lényegesen határozottabb vonalakkal kerültek kijelölésre, mint korábban. Ez egyfelől nagyobb garanciát jelent az egyházak számára, másfelől pedig szinte kőbe vési azt az álláspontot, hogy a világi és egyházi bíróságok joghatóságának területeit az határozza meg, hogy a vitatott jogviszonyt melyik normarendszer szabályozza. Az idézett bekezdés többi rendelkezésére figyelemmel nehezen értelmezhető az utolsó mondatában szereplő kitétel, amely szerint *„a jogszabályban nem szabályozott belső jogviszonyokból eredő jogviták elbírálására állami szervnek nincs hatásköre"* Ez a fél mondat azt vetíti elénk, hogy jogalkotó az állami jog elsőségét vallja az egyházjoggal fennálló viszonyában. Ugyanakkor jogviszonyként fogadja el az egyház belső viszonyait is. E jogviszonyokból eredő vitás kérdések akkor kerülhetnek az egyházi hatóságok által elbírálásra, ha (állami)jogszabály azt egyáltalán nem szabályozza. A törvény nem tartalmaz olyan megszorítást, amely szerint azok a jogviszonyok ne lehetnének állami szervek által elbírálhatóak, amelyeket az állami mellett egyházi norma is szabályoz. Olvasatomban a kérdéses mondatrész úgy értelmezhető, hogy az állami szervek elbírálhatják azokat a jogviszonyokat, amelyeket állami norma is és egyházi norma is szabályoz egyaránt. Mint ahogyan az AB már korábban idézett – igaz már nem hatályos – határozata is megállapítja; semmi nem zárja ki annak lehetőségét, hogy ugyanazon tárgykört állami és egyházi norma egyaránt a szabályozása alá vonja. Vagyis az állam csak azokban a kérdésekben nem rendelkezik joghatósággal, amelyeket állami normák egyáltalán nem szabályoznak. Ez viszont felveti annak lehetőségét, hogy alkalmasint állami szerveknek vallási kérdésekben kell állást foglalniuk. Szathmáry Béla ennek a konfliktusnak a feloldását abban látja, hogy az állam az AB joggyakorlatának értelmében a vallás tartalmi kérdéseiben nem foglalhat állást[211]. Ez pedig egyértelműen vallási és nem egyházi kérdésekben ír elő tartózkodást a semleges állam számára. Álláspontja szerint annak megítélését, hogy mely kérdések vallásiak és melyek legfeljebb egyháziak, a világi bíróság megítélésének körébe utalja [212]

[211] 4/1993. (II.12.) AB határozat
[212] Szathmáry Béla Az apellatio. i. .m. 422

Kérdéses azonban, hogy az egyházak belső autonómiája kiterjeszthető-e a nem vallási kérdésekben született, s az egyén jogi helyzetét érintő kérdésekre is.[213] Álláspontom szerint nem lehet egymástól éles határvonallal elválasztani az egyházi és vallási kérdéseket, mint hogy magát az egyházat sem lehet elválasztani az általa képviselt vallástól. Azzal az esetleges ellenvetéssel szemben, hogy az egyház, mint szervezet nem azonosítható az egyház által elfogadott vallás nézetekkel, azt az álláspontot képviselem, hogy ez dogmatikailag igaz, de az egyházi szervezet és annak működése már önmagában is tükrözi az egyház által elfogadott vallási nézeteket. Valamennyi egyház a saját szervezeti felépítését, döntéshozatali mechanizmusát, rítusát az általa elfogadott hitelvekre vezeti vissza. A Katolikus Egyház számára éppúgy bibliai alapokon nyugszik a pápa hatalma, mint a protestánsok számára a presbitérium és a világi vezetés működése. Röviden úgy fogalmazhatnánk, hogy vallás létezik egyház nélkül, de egyház nem létezik vallás nélkül. Ezért fenntartom, hogy vallási és egyházi kérdések egymástól nem szétválaszthatóak. Ugyanakkor el kell fogadjuk, hogy meghatározható az egyház által is ellátott tevékenységeknek, feladatoknak olyan csoportja, amelynek végzésére az állami szabályokat kell alkalmazni a társadalom közrendjének érdekében. Ilyenek különösen az adóigazgatási, pénzügyi, számviteli szabályok. Ez igaz még akkor is, ha ezen a téren az állam a vallási szervezetek sajátosságainak megfelelően eltérő szabályozást alkalmaz. Ezek a tevékenységek *Szathmáry* Béla nyomán valóban tekinthetőek egyházi – nem pedig vallási tevékenységeknek. Minthogy azonban az egyházak társadalmi rendeltetésük szerint világnézetileg elkötelezett tevékenységet folytatnak, ezért az „egyházi tevékenység" kifejezés nem nyújt kellő elhatárolási alapot a vallási tevékenységek csoportjától. Ezért a magam részéről kifejezőbbnek tartom a „szervezeti tevékenység" meghatározást, mert ezzel jobban elhatárolható a világnézetileg elkötelezett, és ezáltal az egyházjog által szabályozott vallási tevékenységek köre a világnézetileg semleges, és éppen ezért az állami jog által szabályozott tevékenységektől. Ez utóbbi tevékenységekből származó jogviszonyok nem tarthatnak igényt az egyházi bíráskodásra, mert ezáltal sérülne az állam igazságszolgáltatási igénye.

[213] Szathmáry Béla: Az egyházi autonómia határai. i.m.

Még mindig nyitott a kérdés, hogy a jogviszony jellege, tartalma vagy a jogforrás jellege jelöli-e ki az adott kérdésben eljárni jogosult joghatóságot. *Schanda* Balázs egyértelmű álláspontja szerint a belső egyházi rendelkezések, illetve az ezeken nyugvó jogviszonyok bíróság előtti megtámadására a továbbiakban nincs lehetőség. Ehhez teszi hozzá, hogy a lelkészi munkakört a törvény értelmében sajátos egyházi szolgálati viszonynak kell tekinteni, tehát olyannak, amelyet egyházi norma szabályoz.[214]

Kérdés, hogy van-e a lelkészek jogállását szabályozó állami törvény. Az Ehtv. 13. § (1) bekezdése szerint *„az egyházi személy a bevett egyház belső szabályában meghatározott, az egyházi jogi személy szolgálatában álló, egyházi szolgálatot sajátos egyházi szolgálati viszonyban, munkaviszonyban vagy egyéb jogviszonyban teljesítő természetes személy."* Ezzel az állam az egyházakra bízta annak eldöntését, hogy mely alkalmazotti köre milyen típusú jogviszonyban lássa el feladatait. Semmi nem korlátozza azt, hogy ugyanaz a feladat – pl. kántor, orgonista stb. – az egyik egyház belső szabálya szerint egyházi szolgálati, a másik egyház szabálya szerint pedig munkaviszonyban kerüljön ellátásra.[215] Ezzel a megoldással az állam az egyházjogot recipiálja, ennélfogva jogként fogadja el.

Az Ehtv. már idézett 8. § (2) bekezdésének utolsó szavai értelmezhetőek úgy is, hogy az egyházjog által szabályozott jogviszonyok egésze kerül ki az állami joghatóság alól. Ennek az értelmezésnek az alapja, hogy a rendelkezés nem a belső jogviszonyokból eredő jogviták *egyes* – állami jogszabályban nem szabályozott – *elemeinek*, hanem a jogviszony egészének állam általi elbírálását zárja ki. Ez az álláspont nem ismeri el annak lehetőségét, hogy léteznek kettős természetű jogviszonyok is, vagyis olyan viszonyok, amelyeknek egyes elemeit állami, más elemeit pedig egyházi jog szabályozza.

Ezzel szemben úgy vélem, hogy meg kell nyitni az utat azelőtt, hogy a kettős természetű jogviszonyok esetében az állami hatóságok döntsenek az állami jog által

[214] Schanda Balázs: Állami egyházjog. Bp. 2012. 95-97

[215] Külön figyelmet érdemel, hogy az Ehtv. 13/A § (1) bek. szerint „a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja a vallási tevékenységet végző szervezet szolgálatában álló, munkaviszonyban foglalkoztatott természetes személy". Ennek megfelelően egy nevében egyházi jelzőt viselő szervezet „lelkésze" nem állhat egyházi szolgálati viszonyban.

szabályozott kérdésekben, meghagyva az egyházi hatóságok döntési kompetenciáját az egyházjog által szabályozott kérdésekben. Ezáltal lehetőség van arra, hogy az egyház belső joga által szabályozott jogviszonyokból eredő, de szervezeti – vagyis állami jog által szabályozott – tevékenységet érintő kérdésekben az állam eljárjon. Ez megfelelne annak az elvárásnak, hogy az egyes jogviszonyokat tartalmuk szerint bírálják el, ne pedig elnevezésük alapján.

Az alkalmazásra irányuló jogviszonyok esetében ez azt jelenti, hogy az adott jogviszonyból fakadó jogviták aszerint kerülhetnek állami, vagy egyházi bíróság elé, hogy a vitatott kérdést állami jog szabályozza-e, vagy teljes egészében egyházi jog hatálya alá tartozik. Annak ellenére, hogy a lelkészek általában egyházi szolgálati viszonyban állnak a vallási tevékenység a feladatkörüknek ugyan a legmarkánsabb részét jelenti, de mégsem azonosítható a feladataik összességével. Akkor, amikor a lelkész templomot bővít, vagy gazdálkodik a rábízott anyagi javakkal, egyáltalán nem végez vallási tevékenységet. Ezek (egyház) szervezeti, de nem vallási tevékenységek. Az pedig kétségtelen, hogy a példaként említett tevékenységek állami jog által szabályozott tevékenységek. Ezért e tevékenységből származó jogvitáknak az állami hatóságok előtt peresíthetőeknek kell lenniük. Az sem fordul meg senki fejében, hogy esetlegesen a gazdasági javakkal visszaélő egyházi személy felett ne az állam érvényesítse a büntetőhatalmi igényét.

Állami jogszabály nem határozza meg azt, hogy mely foglalkoztatási viszonyok, minősülnek egyházi szolgálati viszonynak. Joggal merül fel a kérdés, hogy a lelkészen kívül ilyen-e az egyházfi, a kántor, vagy a lelkész mellett dolgozó adminisztrátor? Erre a kérdésre állami szabályozás híján maguk az egyházak adhatnak választ. Ezért úgy vélem, hogy az egyházi foglalkoztatási (szolgálati) viszonyok teljes egészét hibás elképzelés kivonni az állami jogalkalmazás hatásköréből. Ha ugyanis ezt tesszük arra való hivatkozással, hogy e jogviszonyok sajátos egyházi szolgálati jogviszonyok és ezért kizárólag egyházi bíróság előtt peresíthetőek az ebből eredő jogviták, abban az esetben az állam lemondana egy egyébként általa is szabályozott területen jelentkező vitás kérdésekben az igazságszolgáltatási hatalmáról, „kiszolgáltatva” ezt a területet az egyház hatalmának.

Így pedig ha elfogadjuk azt, hogy az egyházi alkalmazottak nem csupán vallási jellegű munkát végeznek, akkor az ilyen jellegű munkavégzésük miatt felmerülő jogviták rendezése érdekében joguk van az állami bíróságokhoz fordulni. Azt, hogy melyek a vallási jegyeket viselő feladatok, amelyek megítélésére az állami hatóságoknak nincs kompetenciája, és melyek azok a szervezeti tevékenységek, ahol az állami hatóságok eljárhatnak azt maguknak az állami szerveknek kell eldönteniük. Egy későbbi munkájában a vegyes szabályozású jogviszonyokkal összefüggésben *Schanda* Balázs is hasonló álláspontot képviselve azt mondja, hogy az állami szerveknek maguknak kell eldönteniük, hogy adott jogviszonyból származó adott kérdés az állami hatóság, vagy bíróság hatáskörébe tartozik-e.[216]

Nem azt állítom, hogy az egyházi bíráskodás intézménye önmagában véve ellentétes lenne az állam igazságszolgáltatási primátusával. Elfogadom azt, hogy az egyházi bíróság jogosult megítélni a vele szolgálati viszonyban álló lelkész vallási tevékenységét. Elismerem az egyházi bíróságok jogát arra, hogy az egyház hittételeivel ellentétes nézeteket hirdető lelkész egyházi szolgálati viszonyát megszüntesse. A társadalmi élet más területein is joga van a munkáltatónak az érdekeit sértő munkavállaló munkajogviszonyát megszüntetni. Azt viszont nem tudom elfogadni, hogy a munka világának ezen a sajátos területén a munkáltató diszkrecionális módon maga határozza meg azt a személyi kört, akik foglalkoztatási jogviszonyukkal kapcsolatban semmi módon nem fordulhatnak állami bírósághoz.

Az állami jogalkotás számára is fenntartott szabályozási területen az állami jog érvényesülése érdekében osztom *Ádám* Antal álláspontját, aki az állam és az egyházak elválasztásának kivételt nem tűrő következményeként jelölte meg, hogy az egyház és szervei államhatalmi jogosítványokat nem gyakorolhatnak. Ennek megfelelően nem lehetnek jogszabály alkotási, kormányzati, közigazgatási hatósági, bírósági, állami felügyeleti, hatósági ellenőrzési jogosítványaik.[217]

Az egyházi belső jogi személyek jogalanyiságának elismerését az egyházügyi törvény viszonylag egyértelműen szabályozza, ezért itt kevés vitára okot adó körülmény

[216] Schanda Balázs : A vallásszabadság, a lelkiismeret szabadsága. i. m. 2015. 175
[217] Ádám Antal: Az állami egyházjog fogalma, jellemzői és problémái Magyarországon. Magyar Közigazgatás 2000.9.

merülhet fel. Ezen a területen az állam megelégszik azzal, hogy a jogi kereteket kijelölje, melyet azután az egyházjog tölt meg tartalommal. A keretek meglehetősen tág teret engednek az egyházi törvények érvényesülésének azáltal, hogy a jogalkotó szinte teljes egészében a bevett egyház belső szabályára (egyházjogára) bízza azt, hogy mely szervezeti egysége, szervezete vagy intézménye jogi személy. Ugyanis a törvény szerint az egyház belső szabálya szerinti jogi személyeket az állami törvények szerint is jogi személyeknek kell tekinteni. Az állam még arról az igényéről is lemond, hogy ezeket a jogi személyiséggel rendelkező belső egyházi jogi személyeket nyilvántartásba vegye, ha az adott egyház saját belső szabályai szerint tartja azokat nyilván és ad ki számukra erről szóló igazolást.[218] Az állami jogalkotás oly módon jelöli ki az egyházi jogalkotás kereteit, hogy meghatározza a jogi személyek működésének azokat az elemeit, amelyek tekintetében az egyházi szabályok a mérvadóak az állami szabályokkal szemben. Ilyen a jogi személy létesítésére, szervezetére és képviseletére, törvényes működésének biztosítékaira, átalakulására, egyesülésére, szétválására és jogutód nélküli megszűnésére vonatkozó szabályok. Tehát lényegében a jogi személyek életére meghatározó befolyással bíró szabályokat az egyház belső szabályai szolgáltatják.

Fentiek alapján azt kell mondanunk, hogy a belső egyházi jogi személyek esetében az állami jogalkotás minősíti az állami joggal egyenértékű joggá az egyházjogot. Szuverenitásával élve az állam ezt megteheti. *Ennek alapján azt kell mondjuk, hogy az állam kifejezett felhatalmazása alapján egyes esetekben az egyházjog az állami joggal egyenértékű normatív szabályrendszer.* Minthogy ezzel az állam önmagát korlátozza, e jelenség nem sérti az állami szuverenitást.

A Magyarországi Református Egyház az állami és az egyházi jog egymáshoz való viszonyát alkotmányi szinten szabályozza. Az egyházi alkotmány szerint „*egyházat megilleti az egyházi törvényalkotás joga*."[219] Az idézett szöveg expressis verbis egyházi törvények megalkotásának jogát biztosítja. Mindez híven tükrözi azt a református álláspontot, amely szerint az állam és egyház nem egymással versengő jogalkotó hatalom, az egyház nem kíván az állami jogalkotás számára fenntartott területen szabályt alkotni. Az MRE alkotmánya éles határvonalat húz az egyházi és állami jogalkotási hatáskör közé, amikor rögzíti, hogy „*az egyházi törvényt újabb egyházi*

[218] 2011. évi CCVI. tv. 11-12 §
[219] MRE alkotmánya 5. §

törvény módosíthatja, vagy hatályon kívül helyezheti." [220]Ezzel tulajdonképpen az kerül deklarálásra, hogy az egyházi jogalkotás kívül esik az állami jogalkotás fennhatósága alól. Ugyanakkor ez nem azt jelenti, hogy az egyház kivonná magát az állam jogalkotási hatásköre alól.

Sőt kifejezetten elismerésre kerül az, hogy az egyház is csak az állam által alkotott alkotmányos rendben tudja betölteni társadalmi szerepvállalását. „*Magyarország Alaptörvénye szerint az állam és az egyházak különváltan működnek. Az egyházak önállóak. Az állam a közösségi célok érdekében együttműködik az egyházakkal. Az Alaptörvény rendelkezéseit a Magyarországi Református Egyház tudomásul veszi*."[221] Az idézett rendelkezésben azzal állunk szembe, hogy az egyházjog veszi át az állami jog szabályait, hiszen az egyházi alkotmány megismétli az Alaptörvény eredeti szövegét. Ezzel az egyház azt juttatja kifejezésre, hogy elfogadja, sőt azonosul az alkotmányos renddel. Azzal, hogy az Alaptörvény rendelkezéseit az egyház tudomásul veszi, tulajdonképpen elfogadásra került az az állami rend, amelyben az egyházak, mint autonóm közösségek működnek. Ez az állami rend pedig kétséget kizáróan kijelöli az állami jogalkotás számára fenntartott területeket. *Ha mindezt elfogadjuk, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy az egyházi alkotmánynak követnie kellene az Alaptörvény módosításait és ennek megfelelően az ötödik módosítás utáni szöveget kellene átvennie.*

Mindezek alapján a jogbiztonság és a társadalom közrendjének védelme érdekében legfeljebb akkor fogadható el az egyházjog primátusa, ha adott szabályozási tárgy vonatkozásában állami jog azt kifejezetten megengedi, vagy előírja.

III. A VALLÁSSZABADSÁG SPECIÁLIS ALANYAI

1. Közös szabályok

Az Alaptörvénynek a vallásszabadság sarokköveit meghatározó rendelkezése szerint *„mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki*

[220] Uo.
[221] MRE alkotmánya 3. §

vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa."[222] Lényegében ugyanezt a meghatározást veszi át az Ehtv. 1. § (1)-(2) bekezdése. A „mindenki" szóhasználat és a jogosultság tartalmi elemeinek utána következő felsorolás kifejezésre juttatja a vallásszabadság alapvető jogának azokat az attributumait, amelyek egyben alanyi jogosultságot is jelentenek. Az Ehtv. Az általános érvényű meghatározáson túl a 3. § (1) bekezdésében eképen nevesít egy személyi kört, amelyhez tartozók vallásszabadságáról külön is rendelkezik: *„A lelkiismereti és vallásszabadság gyakorlását az oktatási, egészségügyi, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi intézményben ellátott, valamint a büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartott számára egyéni és közösségi szinten is lehetővé kell tenni. (2) A lelkiismereti és vallásszabadság joga a rendvédelmi szerveknél, a Magyar Honvédségnél és a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatnál szolgálati jogviszonyban állók számára szolgálatteljesítésük során – a szervezet működési rendjével és a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összhangban – szabadon gyakorolható."*

Az idézett szöveg alapján a megkülönböztetett figyelem kiterjed a katonákra, a rendészeti (rendvédelmi) szervek állományára, a büntetés-végrehajtási intézményben fogvatartottakra, illetve az oktatási, egészségügyi, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi intézményben ellátottakra. A jogalkotó valamiért fontosnak érezte, hogy a nevesített személyi kör vallásszabadságáról külön rendelkezzen. Szembetűnő, hogy a különféle intézményben ellátottak, neveltek, illetve fogvatartottak lelkiismereti és vallásszabadsága gyakorlásának szabályozásakor a törvény kiemeli, hogy annak egyéni és közösségi formája egyaránt megilleti a nevesített személyi kört. A jogalkotó nem pusztán a joggyakorlás lehetőségét biztosítja, hanem ehhez kapcsolódó állami feladatot fogalmaz meg, amikor arról rendelkezik, hogy a joggyakorlást „*lehetővé kell tenni*". Ez ugyanis aktív állami szerepvállalást jelent, amellyel meg kell teremteni a joggyakorláshoz szükséges jogi és intézményi feltételrendszert. Ezzel szemben az állami alkalmazásban állók lelkiismereti és vallásszabadságának jogáról az idézett szakasz úgy rendelkezik, hogy az *„szabadon gyakorolható"*. A jogalkotó nem részletezi sem a joggyakorlás módját, sem pedig nem fogalmaz meg további állami feladatot,

[222] Alaptörvény VII.cikk (1) bek.

amellyel a joggyakorlás intézményrendszerét kellene biztosítani. A szabályozásbeli eltérés indokolható azzal a körülménnyel, hogy az (1) bekezdésben felsorolt személyi körhöz tartozók a (2) bekezdés alanyaitól eltérően nem szabad akarat elhatározásból kerülnek az intézményi keretek közé. Ez alóli egyetlen kivételt az az eset jelent, amikor ismét feléled az általános hadkötelezettség. Ez a különleges helyzet minden mástól eltérő szabályozást igényel.

A következőkben arra keresem a választ, hogy mi indokolja a különös jogalkotói figyelmet illetve, hogy a jogrendszer egyéb elemeinek alapján a vallásszabadság és annak egyes összetevői a különböző személyi körök számára milyen módon gyakorolhatóak. *Az Ehtv. idézett soraiban meghatározott személyi kör korántsem tűnik teljesnek, hiszen nem rendelkezik a javítóintézetek, a rendőrségi fogdák, az őrzött szállások, menekültügyi őrzött befogadó központok, közösségi szállások, befogadó állomások „lakóiról", akik ugyancsak különleges élethelyzetet élnek meg.* De felvethető lenne a *rendészeti feladatot ellátó személyeknek, szerveknek a hiánya is,* akik a rendészetből átvett eszközrendszerrel, a rendészeti szervekkel sok szempontból megegyező feladatokat látnak el. A jogalkotás hiányossága alkotmányossági problémákat is felvethet, hiszen joggal merül fel a kérdés, hogy a vallásszabadság szempontjából milyen különbség van a büntetés-végrehajtási intézetben, a rendőrségi fogdában, vagy a javítóintézetben lévők között, ami indokolttá tehetné az eltérő szabályozást. Az adekvát válaszadáshoz meg kell vizsgáljuk a jogrendszer többi elemét is. Ennek alapján állapítható meg, hogy az Ehtv. felsorolásából kimaradt személyi kör lelkiismereti és vallásszabadságára vonatkozóan találunk-e az általánostól eltérő különös szabályt. Mert ha igen, és ezek a külön szabályok tényleges módon az Ehtv. felsorolásában szereplő személyekkel azonos módon való vallásgyakorlást tesznek lehetővé, akkor legfeljebb jogalkotási, de nem alkotmányossági problémáról van szó.

1.1 Állami intézmények szolgáltatásait igénybe vevők

Az Ehtv. 3. § (1) bekezdése kiemeli az oktatási, egészségügyi, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi intézményben ellátottakat, valamint a büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartottakat, mint olyan személyi kört, amelynek vallásgyakorlását egyéni és közösségi szinten is lehetővé kell tenni. A „lehetővé kell tenni" kifejezés

túlmutat azon, hogy az állam „megengedi” az érintett személyi kör számára a vallásgyakorlást. Az emberi jogok egyik jellemvonása, hogy azok gyakorlását az állam nem megengedi, mert azok nem állami akaratból származtathatóak. Az állam szerepe a joggyakorláshoz szükséges feltételek biztosítása. Ebben a relációban az államnak aktív szerepet kell vállalnia a joggyakorlás lehetőségeinek megteremtésében.

1.2 Az állam szolgálatában állók

Az Ehtv. 3. § (2) bekezdése a rendvédelmi szerveknél, a Magyar Honvédségnél és a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatnál szolgálati jogviszonyban állókat említi, mint olyan állami szolgálatban álló személyeket, akik lelkiismereti és vallásszabadsághoz való jogát biztosítani kell. A joggyakorlás terjedelmét a jogalkotó a korlátozás oldaláról határozza meg, amikor úgy rendelkezik, hogy annak a szervezet működési rendjével és a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összhangban kell lennie. A szabályozás az úgynevezett közszolgálati jogviszonyok köréből kiemel kettőt, a katonai és a rendvédelmi szolgálatot. A civil közszolgálati jogviszonyban állók jogállását szabályozó törvények a lelkiismereti és vallásszabadságra vonatkozó rendelkezéseket nem tartalmaznak, ezért ők az általános szabályok szerint gyakorolhatják e jogaikat.[223]

2. Vallásgyakorlás a katonai szervezetben

2.1 Vallásgyakorlás főbb sajátosságai katonai szervezetben

A katonai hivatás a közszolgálat egyik elkülönült területe. A katonai szolgálati viszony az állam és az állomány tagja között szolgálatteljesítés céljából létesült olyan közszolgálati jogviszonyként definiálható, amely alapján mindkét felet a közszféra többi foglalkozási jogviszonyát jellemző kötelezettségeken és jogosultságokon túlmenően a szolgálatteljesítéssel összefüggő többletkötelezettségek terhelik, és többletjogosultságok illetik meg.[224] A honvédek jogállásának egyik jellemző vonása, hogy egyes alapvető jogaik korlátozásra kerülnek. Ilyen a testi egészséghez való jog, a gyülekezési jog, az

[223] Ld. közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. tv., valamint közszolgálati tisztviselőkről szóló 2011- évi CXCIX. tv.
[224] Szekendi Gyöngyvér: A hivatásos és szerződéses katonák jogállása. Bp. 2014. 12

egyesülési jog, a szabad mozgáshoz és a tartózkodási hely szabad megválasztásához való jog, illetve jelentős mértékben a szabad véleménynyilvánításhoz való jog. A jogkorlátozás indoka a honvédség alkotmányos rendeltetése és ebből fakadó feladatainak megvalósítása. A korlátozás eszközei között találjuk a tilalmakat, illetve a joggyakorlás előzetes engedélyhez, vagy a bejelentéshez kötöttségét.[225]

Samuel P. *Huntington* a katona és az állam – pontosabban a politikai hatalom – viszonyának elemzése során hivatkozik Harold *Lasswellre*, aki a katonai hivatást jellemző professzionalizmust egyetlen szempont alapján különbözeti meg minden más civil hivatást jellemző szaktudástól. Ez az ismérv az erőszak kezelése. *Huntington* a haderő funkcióját a sikeres fegyveres közdelemben véli felfedezni. Álláspontja szerint a katonai hivatás minden eleme egyetlen végső célt szolgál, mégpedig az erőszak sikeres alkalmazását.[226] A tézis megfogalmazása óta eltelt időszakban megváltozott a hadseregek szerepe. Egyre nagyobb hangsúlyt kap a háború elkerülése, illetve a béke fenntartása. *Perjés* Géza német és svájci szerzőket idézve ismerteti azt az álláspontot, amely szerint nincs lényeges különbség a katonai és polgári foglalkozások között, hiszen a hadsereg funkcióinak többsége nem katonai, hanem igazgatási és gazdasági természetű.[227] Gwin *Harries-Jenkins* álláspontja szerint több ellentmondás is van a katonai hivatás általánosan elfogadott értelmezésében. Rámutat arra, hogy a többi hivatástól eltérően a hivatásos katona nem autonóm, független személy. A tiszti kart magas fokú szakképzettségen alapuló – különböző haderő nemekben gyakorolt – differenciált szaktudás jellemzi. Rámutat arra is, hogy a modern hadviselésben az erőszak kezelése a hadsereg feladatainak egyre kisebb részét alkotja. A katonai szolgálat nem egyszerűen hivatás, hanem olyan foglalkozási modell, amelyben a hivatás és a szervezet egységet alkotnak. A szervezethez sorolja a hierarchia valamennyi fokán álló katonát a sorkatonától a tiszti karig. Ebben a modellben a rendfokozatokkal szemben a szaktudás, a beosztással szemben a szakmai és szervezeti státusz kerül előtérbe. Ennek megfelelően a hadsereget hierarchikusan felépülő bürokratikus szervezetnek, tagjait pedig fegyveres bürokratának tekinti.[228]

---

[225] A honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. tv. 18-25 §
[226] Samuel P. Huntington: A katona és az állam. Bp. 1994. 16
[227] Perjés Géza: Olyan foglalkozás, mint a többi? In: A katonai felsőoktatás korszerűsítése. Bp. 1995. 213–251
228 Gwin Harries-Jenkins : The concept of military professionalism. Defence & Security Analisis 1990 issue 6

Az állam közszolgálati rendszerének részét képező katona tisztviselő jogainak közelítenie kell a civil tisztviselők jogai felé. Jóllehet a katonák jogi helyzete a „civilekével" azonos soha nem lehet, mert az ország fegyveres erejeként szükségszerűen meg kell őriznie a honvédség alkotmányos szerepének és feladatainak megfelelő sajátosságait.[229] Mindezek fényében kerülnek feltárásra és bemutatásra honvédségi állomány vallásgyakorlásának korlátai és lehetőségei. Az Ehtv. 3.§ (2) bekezdése biztosítja a lelkiismereti és vallásszabadság jogának gyakorlását a rendvédelmi szerveknél, a Magyar Honvédségnél és a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatnál szolgálati jogviszonyban állók számára. A törvény a katonai szolgálat egyik speciális jellemvonását ragadja meg, amikor kimondja, hogy a vallásgyakorlásnak a katonai szervezet működésével és a honvédelmi kötelezettség teljesítésével összhangban kell történnie. A honvédek jogállásáról szóló törvény a vallásszabadság érvényre juttatásának garanciális szabályát tartalmazza, amikor úgy rendelkezik, hogy *„az állomány tagja szolgálatteljesítési időben a szolgálatteljesítési kötelezettség sérelme nélkül vehet igénybe lelki gondozást, és vehet részt vallásos szertartáson".*[230] A szolgálati időn kívül pedig természetes módon mindezeket szabadon, korlátozások nélkül teheti. Ezzel legalábbis deklaratív jelleggel biztosításra kerül a honvédelmi szervezeten belüli egyéni és közösségi vallásgyakorlás egyaránt. Az idézett törvényszöveg egyúttal kijelöli a vallásgyakorlás határait, azáltal, hogy a szolgálati kötelezettségeknek prioritást tulajdonít.

Ahhoz, hogy valaki gyakorolni tudjon valamilyen törvény által biztosított jogot, – amely jelen esetben a vallásgyakorlás joga – először lehetővé kell tenni számára annak elérését. Ellenkező esetben a jogszabály kiüresedik. Amennyiben tehát a honvédség nem teremti meg a feltételeit a vallás szabad gyakorlásának – természetesen a szolgálati érdekek szem előtt tartásával – akkor közvetetten a vallásszabadság sérelmét idézik elő. A katonai szervezet hagyományosan a civil szférától önmagát jól megkülönböztető zárt rendszert képez. Ennek egyik forrása a honvédelmi műveletek sajátosságát jelentő titkosság. Az állam evidens érdeke, hogy a honvédelmi tevékenységgel összefüggő adatok, információk csak annyiban kerüljenek nyilvánosság elé, amennyiben azt a honvédelem érdekei megkövetelik. Ezért a vallásgyakorlásban résztvevő egyházak, vallási közösségek tevékenysége nem nélkülözheti az állami

[229] V.ö.: Alaptörvény 45. cikk
[230] A honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. tv. 20. § (1) bek.

kontrollt. A fegyveres szervek zárt kötelékén belül a szabad vallásgyakorlás (különösen a közösségi vallásgyakorlás) legbiztosabb garanciája a szervezet keretein belül működő, vallási tevékenységek végzésére hivatott szervezeti egység. Azzal válik könnyen, biztosan és teljeskörűen elérhetővé a zárt rendszerben szolgálatot teljesítő katona számára a vallásgyakorlás lehetősége, hogy annak intézményi háttere a katonai szervezeten belül kerül biztosításra. A Magyar Honvédség esetében ez a szervezet a Honvédelmi Minisztérium keretei között működő Tábori Lelkészi Szolgálat.[231] Ez a modell ugyanakkor nem járhat azzal, hogy a Szolgálatban részt nem vállaló egyházak hívei elesnek a vallásgyakorlás lehetőségeitől. Ezért aggályokat vet fel az, hogy a honvédek jogállásáról szóló törvény a vallásgyakorlás biztosítására a Tábori Lelkészi Szolgálat számára kizárólagosságot biztosít.[232] Ez azt eredményezi, hogy azok, akik nem a Szolgálatban résztvevő egyházak által közvetített vallást követik, elesnek a vallásgyakorlásnak azoktól az eseteitől, amelyek tipikusan egyházi közreműködést igényelnek. Ilyen az egyéni lelkigondozás, illetve a közösségi vallásgyakorlás valamennyi formája.

A vallásgyakorlás korlátjaként állított „szolgálatteljesítési kötelezettség" konkrét, meghatározott szolgálati feladat ellátását jelenti. Tágabb értelemben pedig a honvédség alkotmányos kötelezettségei képezik a vallásgyakorlás korlátait. Alapvető honvédelmi érdek, hogy a szolgálatát teljesítő katona számára a parancs és az ebből eredő konkrét feladat végrehajtása bír elsődleges relevanciával. Ezek a követelmények természetes és ésszerű korlátait képezik a honvédségen belüli szabad vallásgyakorlásnak. A szabad vallásgyakorlás gyakorlati korlátja lehet, ha a katonai vezető a tábori lelkész működését hátráltatja azzal, hogy esetleg indokolatlanul hivatkozik a katonai szervezet működési rendjére. Többek között ezeket a zavarokat hivatott kiküszöbölni a 2013. évi kormányrendelet, amikor úgy rendelkezik, hogy *„a tábori lelkész és a katonai szervezet parancsnoka a katonai szervezet és a tábori lelkészi szolgálat feladatainak zavartalan megvalósítása érdekében együttműködik."*[233] A vallás szabad gyakorlásának tényleges megvalósulása tehát leginkább a lelkész és a katonai vezető helyi együttműködésén múlik. Az együttműködés úgyszintén az elválasztott működést fejezi ki, mivel mellérendeltséget tükröz, nem pedig hierarchikus viszonyt.

---

[231] Uo. 20. § (2) bek.
[232] Uo.
[233] Az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. 19. § (3) bek.

2.2 A honvédelmi kötelezettség és lelkiismereti meggyőződés konfliktusa

A polgári, illetve a fegyver nélküli katonai szolgálat helye, szerepe az általános honvédelmi kötelezettség keretein belül nyer értelmet, mint olyan lehetőség, amely alkalmas arra, hogy a hadkötelezettség alanyának lelkiismereti meggyőződésére tekintettel feloldja azt a belső konfliktust, amely a katonai szolgálat, illetve az általa vallott meggyőződés között fennáll.

Az általános honvédelmi kötelezettség rendszere személyes honvédelmi kötelezettséget (személyes szolgálatot) és vagyoni szolgáltatást foglal magába, amely alapján a Magyarország területén lakóhellyel rendelkező és nagykorú magyar állampolgárságú természetes személy – a haza védelme érdekében – általános honvédelmi kötelezettségként személyes szolgálatot köteles teljesíteni és vagyoni szolgáltatásra kötelezhető. Az Alaptörvény szabályozásában a személyes honvédelmi kötelezettség formái megelőző védelmi helyzet és rendkívüli állapot idején a katonai szolgálat, rendkívüli állapot idején a honvédelmi munkakötelezettség, békeidőszakban és minősített helyzetekben pedig a polgári védelmi kötelezettség. A vagyoni szolgáltatás formái a gazdasági szolgáltatás és az anyagi szolgáltatás.[234] A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. tv. (továbbiakban: Htv.) szabályozása szerint a katonai szolgálat lényegét tekintve a hadkötelezettség részét képező kötelezettség.[235] Zavaróan hat az Alaptörvény rendelkezése azáltal, hogy a hadkötelezettség egésze helyett, annak csak egy részét képező katonai szolgálati kötelezettséget szabályozza, holott az a többi részkötelezettség nélkül kevéssé értelmezhető. Az általános hadkötelezettség alapján rendkívüli állapot idején és megelőző védelmi helyzetben minden magyar állampolgárságú és a Magyar Köztársaság területén lakóhellyel rendelkező nagykorú, 18-40 év közötti férfi hadköteles. A hadkötelezettség a tájékoztatási (adatszolgáltatási), a bejelentési (adatváltozás-jelentési), a megjelenési és a katonai szolgálati kötelezettséget foglalja magába.[236]

---

[234] Alaptörvény XXXI. cikk (3)-(6) bek.
[235] A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. tv. (továbbiakban: Htv.) 2. § (1) bek.
[236] Htv. 2. §, továbbá 5. § (4) bek. a) és k) pontjai

A valós konfliktust a hadkötelezettség részét képező katonai szolgálati kötelezettség és a lelkiismereti meggyőződés ellentmondása eredményezi. Míg az előző Alaptörvényben foglalt kötelezettség, addig az utóbbi pedig az Alaptörvényben biztosított jog. Annak bemutatására kívánunk vállalkozni, hogy milyen lehetőségek kínálkoznak egy alkotmányos kötelezettség, illetve egy alkotmányos jog konfliktusának feloldására. Élesen el kell határolnunk egymástól a köznapi életben gyakran szinonim fogalmakként értelmezett polgári szolgálat, illetve fegyver nélküli katonai szolgálat fogalmakat. Az előző szolgálat nem csupán a fegyverviselést utasítja el, hanem a katonai kötelékben való bárminemű szerepvállalást. Az utóbbi szolgálati forma csupán a fegyveres szolgálatot tartja elfogadhatatlannak, de elismeri a fegyver nélküli katonai szolgálat létjogosultságát. Sem az Alaptörvény, sem pedig a Htv. nem ismeri el a – korábban választható – polgári szolgálatot, ez a szolgálati forma e munka elkészülésének idején már nem létezett. Ennek ellenére szükséges kitérni a polgári szolgálat néhai szabályaira, mert a lelkiismereti és vallásszabadsággal szoros összefüggést mutató módon, korábban alternatív katonai szolgálatként került meghatározásra. Azok számára, akik éltek ennek lehetőségével, hadkötelezettségüket tekintve a teljesített polgári szolgálat azóta is joghatást gyakorol.

2.2.1 Az alternatív szolgálat hazai helyzete

A honvédelemről szóló – ma már hatályban nem lévő – 1993. évi CX. tv. (továbbiakban: első Hvt.), a honvédelmi kötelezettség részét képező szolgálati kötelezettség fegyveres teljesítésének alternatívájaként ismerte el a fegyver nélküli, illetve a polgári szolgálatot. Hasonló képen szabályozta a kérdést a – ma már szintén hatálytalan – Honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. tv. (továbbiakban: második Hvt.) A szabályozás különbözősége abban állt, hogy időközben megszűnt – valójában háborús veszélyig felfüggesztésre került – a sorkatonai szolgálat. A jelenleg hatályban lévő Htv. részben visszautalva a korábbi szabályozás szövegére, részben azt újraszabályozva ugyancsak szabályozza a tárgyalt jogintézményt. Az alternatív szolgálat lehetősége akkor merül fel, amikor a honvédelmi kötelezettség részét képező katonai szolgálati kötelezettség teljesítése nem önkéntes alapon, hanem állami kényszer hatására – megelőző védelmi helyzetben és rendkívüli állapot idején sorozással – kerül teljesítésre.

A professzionális hadseregek – miként a Magyar Honvédség is – katonái a foglalkozás szabad megválasztásának jogával élve döntenek a fegyveres szolgálat mellett. Esetükben fel sem merül a lelkiismereti szabadság korlátozásaként a honvédelmi kötelezettség teljesítésével rendszerint együtt járó fegyveres szolgálat. Más volt a helyzet a 2004-ig fennálló általános hadkötelezettségen nyugvó tömeghadsereg esetében. Illetve ugyancsak eltérő helyzetet eredményezne, ha háborúval fenyegető helyzetben ismét bevezetésre kerülne az általános hadkötelezettség. A sorozott állomány számára a hadsereg kötelékébe való belépés nem önkéntes alapon történik, hanem kikényszeríthető állami akarat hatására. A kényszer legitim jogi alapját az állam azon kötelezettsége adja, amely alapján gondoskodnia kell területi integritásának sérthetetlenségéről, ezzel együtt pedig lakosainak biztonságáról is. A sorozott katona esetében konkurálhat egymással a lelkiismereti szabadság és a szintén alkotmányos alapokon nyugvó honvédelmi kötelezettség. Ennek a lelkiismereti konfliktusnak a feloldásra jött létre a fegyver nélküli katonai, illetve a – ma már nem választható – polgári szolgálat.

Az AB értelmezése szerint a lelkiismeret a személyiség integritásához való jogként értelmezhető, amely alapján *„az állam nem kényszeríthet senkit olyan helyzetbe, amely meghasonlásba vinné önmagával”*.[237] A fegyver nélkül teljesíthető katonai szolgálati kötelezettség alapja tehát abban keresendő, hogy az érintett számára feloldhatatlan lelkiismereti konfliktust okozhat, ha nézeteivel ellentétes módon fegyvert kell használnia. A polgári szolgálat alapja pedig olyan lelkiismereti konfliktus lehet, amely nem csupán a fegyveres, de a katonai szervezetben való fegyver nélküli szolgálattal is összeegyeztethetetlen. A lelkiismereti konfliktus alapját tulajdonképpen a személyiséget meghatározó értékek versengése, konfliktusa okozza. Az egyén olyan helyzetbe kerül, ahol az egymással ellentétes elvárások konkurrálnak. Ilyen esetben alapvetően három út áll a személy előtt: 1. Elhagyja valamelyik alapvető értéket és azonosul a másikkal; 2. Racionalizálja az értékeket, melynek sokféle formája képzelhető el; 3. Kategorizálja a magatartási szabályait. Ha pedig egyik lehetőséget sem képes alkalmazni, akkor új viselkedésmintát fejleszt, ami személyiségzavart

[237] 64/1991. (XII. 17.) AB határozat

eredményezhet.[238] Az alternatív szolgálatok lehetősége nyújt jogi megoldást az értékalapú lelkiismereti konfliktusokra.

Az alternatív szolgálatok alapja a lelkiismereti meggyőződés, ezért elkerülhetetlen annak vizsgálata, hogy ez milyen kapcsolatot mutat a vallási meggyőződéssel. Ugyanis kérdésként merülhet fel, hogy a honvédelmi kötelezettek mely köre élhet az alternatív szolgálat lehetőségével. Kizárólag azok, akik vallási nézeteikkel nem tudják összeegyeztetni a fegyveres szolgálatot, vagy azok is, akik nem vallási, hanem egyéb erkölcsi, ideológia nézeteikkel kerülnének konfliktusba a fegyveres szolgálat vállalásával? Másként megfogalmazva: Az alternatív szolgálat kizárólag vallási alapon biztosított lehetőség, vagy bármilyen lelkiismereti meggyőződés kellő alappal szolgálhat rá, ha annak lényegi tartalmával ellentétes a fegyveres szolgálat? A válaszadáshoz kellő eligazodást nyújt számunkra az AB fentebb idézett határozata, amely szerint nem kizárólag a vallási meggyőződéssel ellentétes helyzet eredményezhet meghasonlást, hanem bármilyen, a személyiséget meghatározó valamely lényeges meggyőződésével. Az államnak nemcsak az a kötelessége, hogy ilyen kényszertől tartózkodjék, hanem az is, hogy lehetővé tegye — ésszerű keretek között — az alternatív magatartást.[239] A lelkiismereti szabadság és a vallásszabadság külön is nevesített joga azt ismeri el, hogy a lelkiismereti meggyőződés, s ezen belül a vallás is az emberi minőség része, szabadságuk a személyiség szabad kibontakozásához való jog érvényesülésének feltétele.[240] A lelkiismeret fogalmának ez az értelmezése lehetővé teszi, hogy a hadköteles minden olyan indokra hivatkozhasson fegyver nélküli katonai, illetve polgári szolgálat kérelmezésekor, amely összefüggésbe hozható a személyiségét meghatározó valamely lényeges meggyőződéssel, legyen az vallási, erkölcsi vagy egyéb természetű. Ennek megfelelően az alternatív szolgálat alapjául szolgáló indokok nem kizárólag vallási jellegűek, lehetnek, hanem bármilyen belső meggyőződésen alapulóak.

A vizsgálat tárgyának természetéből adódó, hogy elsősorban vallási közösségek tagjai hivatkoztak korábban lelkiismereti okokra. A katonai szolgálat fegyver nélkül való ellátása, vagy polgári szolgálattal történő kiváltása a vallási közösségek körében nem újkeletű igény. Egyes vallási irányzatok (pl. Jehova Tanúi Gyülekezet, Krisztusban

---

[238] Waldo W. Burchard: Role conflicts os military chaplains American Sociological review Vol 19. No. 5. oct. 1954.
[239] 64/1991. (XII. 17.) AB határozat
[240] ABH 1993, 48, 51

Hívő Nazarénus Gyülekezet, Reformadventista Egyház) alapvető tanításaival ellentétes a fegyveres szolgálat ellátása, ezért részükről a hazai megjelenésükkel egy időben felmerült igény a fegyver nélküli szolgálat ellátása.[241] A XX. század egymást követő antidemokratikus berendezkedéseiről elmondható, hogy ezekkel a törekvésekkel szemben egyaránt elutasítóak voltak, mi több, megvalósítóikat büntetőjogi szankciókkal sújtották. *Csapody* Tamás ír arról, hogy az említett egyházak tagjai számára 1974-től kezdve lehetőség nyílott sorkatonai kötelezettségüknek a fegyver nélküli szolgálathoz hasonló szolgálattal történő teljesítésére.[242] Ennek jogi lehetőségei azonban tényleges módon az 1989. évi alkotmánymódosítással nyíltak meg. Az Alkotmány 70/H. § (2) bekezdése alapján az állampolgárok az általános honvédelmi kötelezettség alapján fegyveres vagy fegyver nélküli katonai szolgálatot, illetőleg törvényben meghatározott feltételek szerint polgári szolgálatot teljesíthettek. Ezt a lehetőséget az első Hvt. szabályozta először részleteiben.

Az alkotmányban biztosított jog gyakorlását a honvédelmi igazgatás medrébe terelte a jogalkotó. Minthogy az általánosnak tekinthető fegyveres katonai szolgálathoz képest kivételnek számít a fegyver nélküli szolgálat, elfogadhatónak tűnik az a szabályozás, hogy ezt a hadkötelesnek a katonai nyilvántartásba vételt követően, legkésőbb a katonai eskü letételéig kellett benyújtania.[243] A tartalékos, és póttartalékos állomány helyzete annyiban tért el, hogy nekik a kérelem benyújtására a behívóparancs kézbesítéséig volt lehetőségük.[244] A lehetőség tehát adott volt, hogy bárki még a katonai szolgálat megkezdése előtt kérje, hogy fegyver nélkül teljesíthesse honvédelmi kötelezettségét. Ha valaki ezt elmulasztotta volna, még akkor is lehetősége nyílott rá, a bevonulást követően, egészen az eskü letételéig.

Ezt követően tényleges módon már nem nyílott lehetőség a honvédelmi kötelezettség alternatív teljesítésére. Ez viszont felveti annak problémáját, hogy a jogalkotó úgy tekintette a felesküdött katonát, mint akinek világnézete már nem változhat. Ugyanis annak lehetősége kizárt volt, hogy valaki az eskü utáni szolgálati ideje alatt kérje a fegyver nélküli szolgálatot. Ugyanígy kizárt volt az is, hogy aki

[241] A Jehova Tanúi Gyülekezet már 1913-ban elindította Őrtorony című – ma is ugyanezzel a névvel kiadott – folyóiratát. 1918-ban, már kimutatható kisegyházként jelent meg a népszámlálás adataiban.
[242] Csapody Tamás: A polgári szolgálat Magyarországon. Valóság 1999.10.
[243] első Hvt. 115. § (1) bek.
[244] Uo. 115. § (3) bek.

egyszer megkapta az engedélyt a fegyver nélküli szolgálatra, az később saját maga kérelmezze a fegyveres katonai szolgálat ellátását. Ezzel viszont úgy vélem sérült a katona vallásszabadsághoz való joga, minthogy ezen jog részét képezi nem csupán a szabad vallásválasztás és gyakorlás, hanem a szabad vallás elhagyás is. A vallás elhagyásának lehetősége nem tükröződött a honvédelmi kötelezettség alternatív teljesítésének szabályaiban. Így volt ez annak ellenére, hogy mind az ENSZ, mind pedig az Európai Parlament a hazai szabályozástól eltérően arra az álláspontra helyezkedett, hogy meg kell adni a lehetőséget a katonai szolgálat ideje alatt is arra, hogy lelkiismereti okokból kérvényezze az egyén a szolgálat jellegének módosítását.[245]

Nem osztható fenntartás nélkül az AB álláspontja, amely szerint a szolgálati kötelezettség teljesítéséhez, fegyelmezett végrehajtásához fűződő érdek a polgári szolgálat teljesítésére engedélyt kapott hadköteles esetében is kielégítően indokolja, hogy az engedély megadása után szolgálati idejét töltse le, s ne kérje át magát fegyveres szolgálatra.[246] Ezt a szabályt az AB a lelkiismereti szabadság arányos korlátozásaként fogadta el. Az államot képviselő honvédségre legfeljebb adminisztratív terheket rótt volna a fegyveres szolgálat ellátására utólag benyújtott kérelem elbírálása, teljesítése. Ezzel nem sérült volna a szolgálati kötelezettség, hiszen csupán arról lehetett volna szó, hogy valaki, aki korábban engedélyt kapott egy kivételes szolgálati forma teljesítésére, lelkiismereti meggyőződésének megváltozásával visszatért volna a főszabályt jelentő fegyveres szolgálathoz. A határozatban szereplő „fegyelmezett végrehajtáshoz fűződő érdek" pedig nem jelent alkotmányos érdeket, amelyre hivatkozással bárki alapjogát korlátozni lehetne. A szervezeten belüli fegyelem fenntartása a honvédség saját feladata, amelynek ellátásához akkor is és most is minden eszköz rendelkezésére áll.

Nem kerülhetjük meg annak a dogmatikai kérdésnek a vizsgálatát, hogy a korábbi szabályozás alapján a fegyver nélküli, illetve polgári szolgálat teljesítésére irányuló kérelem elbírálásakor mi volt az állam szerepe. Engedélyezte az alternatív szolgálatellátást, vagy elismerve, hogy az a lelkiismereti és vallásszabadsághoz való jog megélésének egyik sajátos formája, pusztán biztosította, avagy meghatározott törvényi feltételek teljesülése esetén tiltotta annak gyakorlását. Nem vitatható módon különbség

[245] ENSZ Emberi Jogi Bizottság 1993. március 8. 49. ülésének jegyzőkönyve, E/CN.4/1993/L.107, illetve EP határozata az emberi jogok tiszteletben tartásáról az Európai Közösségben (A3-0025/92)
[246] 46/1994. (X. 21.) AB határozat

van aközött, hogy az állam engedélyezi egy jog gyakorlását, avagy azt alanyi jogként elismerve biztosítja, szerepét legfeljebb arra korlátozva, hogy az alkotmányos érdekek biztosítása érdekében törvényben meghatározott esetekben éljen a tiltás lehetőségével. Az első Hvt. egyértelmű választ adott a kérdésre, amikor úgy rendelkezett, hogy *„A fegyver nélküli katonai szolgálat, valamint a polgári szolgálat - lelkiismereti okból kért - engedély alapján teljesíthető.”*[247] Vagyis a jogalkotó arra az álláspontra helyezkedett, hogy a fegyvernélküli, illetve a polgári szolgálat választásának joga nem tekinthető alanyi jognak. Mindazonáltal az AB is erre az álláspontra helyezkedett a már hivatkozott 46/1994. (X. 21.) számú határozatában. Ennek megfelelően a benyújtott kérelmet el lehetett utasítani, ha a lelkiismereti okra való hivatkozás alaptalansága volt megállapítható. Más esetben a honvédelmi igazgatási szervnek a kérelmet el kellett fogadnia. Nehéz annak meghatározása, de még csak körülírni sem nagyon lehet, hogy milyen lelkiismereti indok az, amely meggátolja az egyént a fegyveres szolgálat ellátásában. Egyedül annak van jelentősége, hogy az egyén számára a belső szuverén meggyőződése olyan éles ellentétben legyen a fegyveres, illetve a katonai szervezetben teljesített szolgálattal, amely számára vállalhatatlan. Ennek megítélése azért tartozhat állami kompetenciába, mert az államnak nem pusztán az alapvető jogok védelmét kell biztosítania, hanem az ország fegyveres védelmét is, amelyhez elengedhetetlen a katonai szolgálat működtetése. A védelmi képesség fenntartása a lelkiismereti szabadságot biztosító alkotmányos rend fennmaradásának is feltétele. Ezért legitim cél szól a lelkiismereti szabadság ilyen módon történő korlátozása mellett. Figyelembe kell venni továbbá azt, hogy az egyenlő elbánásnak nemcsak a jogok, hanem az állampolgári kötelességek, s így a honvédelmi kötelezettséggel járó terhek esetében is érvényesülnie kell.

Érdemes körüljárni, hogy ténylegesen milyen terjedelmű korlátozást jelentett az, hogy az állam közigazgatási eljárásban engedélyezhette az alternatív szolgálatellátást. A korlátozás, vagyis az engedély megtagadásának törvényi indoka az volt, – és a fegyver nélküli szolgálat esetében ma is az – hogy a lelkiismereti indokra való hivatkozás alaptalansága megállapításra került. Mivel a szabályozás a fegyver nélküli szolgálat esetében lényegét tekintve nem változott, ezért múltat és jelent egy helyen vizsgáljuk. A problémát az jelenti, hogy kizárólag az egyén van abban a helyzetben, hogy eltudja dönteni, számára mi egyeztethető össze a lelkiismereti meggyőződésével és mi vinné

[247] Első Hvt. 92. § (2) bek.

önmeghasonlásba. Ha az államra bíznánk annak megítélést, hogy mely belső meggyőződés ellentétes a fegyveres szolgálattal, akkor eljutnánk oda, hogy az államnak adott esetben vallási kérdésekben kellene állást foglalnia.[248] Ez pedig nem csupán a vallásszabadságot, de az egyházak államtól való elválasztásának elvét és alkalmasint vallási érzékenységet is sérthet azáltal, hogy az állam különbséget tesz felekezeti meggyőződések között. Ezért az állam szerepe nem annak a kérdésnek az eldöntése, hogy az egyén által a kérelem beadásakor megvallott indok milyen valóságtartammal bírt. Nem azt kell – és nem is lehet – vizsgálni, hogy a kinyilvánított lelkiismereti meggyőződést tényleges módon követi-e a hadköteles, nem is azt, hogy a meggyőződés rendszerbe foglalt tételei ténylegesen tiltják-e fegyveres szolgálatot, hanem azt, hogy maga az indok ténylegesen lelkiismereti alapokon nyugszik-e és ha igen, akkor ez olyan-e, amivel az egyén saját bevallása szerint nem tudja összeegyeztetni a fegyveres szolgálatot. Ennek megfelelően az állam a kinyilatkoztatott meggyőződés igazságtartamában nem foglalhatott – és ma sem foglalhat – állást, hanem azt kellett és kell eldöntenie, hogy az egyén számára – saját bevallása szerint – jelent-e feloldhatatlan lelkiismereti konfliktust a fegyveres szolgálat, vagy sem. Az állami döntés kiindulópontja az egyén saját nyilatkozata, ezért a lelkiismereti indok megalapozatlansága, mint elutasítási indok, önmagában még nem jelent aránytalan korlátozást. Ugyanakkor hiányoztak és jelenleg is hiányoznak a jogi szabályozásból azok a standardok, amelyek alapján ki lehet azt jelenteni, hogy mely kérvény esetében megalapozatlan a lelkiismereti indokra való hivatkozás.

Standardok hiányában egyszerre van lehetősége az államnak túlzott mértékű korlátozásra az egyénnek pedig arra, hogy a kinyilvánított meggyőződésen nyugvó liberális megengedő szabályozással visszaéljen. Ez utóbbi problémának nincs relevanciája, mert bármilyen joggal vissza lehet élni. Alapvető jogok biztosításakor egyetlen szabályozás kiindulópontja sem lehet az, hogy pusztán a jövőbeni lehetséges – talán soha be nem következő – visszaélések elkerülése érdekében gátakat beépítve az állam korlátozza a jog elérését, gyakorlását. A gyanakvó állam könnyen letér a demokratikus útról, míg oda vissza nem találva, gyanakvását végül hatalma mindenüvé való

[248] Ha valaki azt állítaná, hogy egy meghatározott vallás követője, ezért nem fog fegyvert, akkor az államnak azt kellene vizsgálnia, hogy a szóban forgó vallás tanításai szerint valóban tiltott-e a fegyver használat.

kiterjesztésével igyekszik elfojtani. Ha a történelmet elfogadjuk tanítómesternek, akkor belátjuk, hogy ezen az úton megtett minden egyes lépés újabb és újabb gyanút szül.

Csapody Tamás 1999-ben publikált kutatási eredményei azt mutatták ki, hogy a hadkötelesek töredéke kérte a fegyver nélküli szolgálatot. Budapest (18%), és Pest-megye (16%) területén mért eredmények messze kimagaslanak a statisztikákból. Ugyanakkor Jász-Nagykun-Szolnok, -és Nógrád- megye (2-2%) a rangsor másik végén található. Az akkori hatóságok a kérvények 1/3-át elutasították, az ügyek 1/4-ben egyéb határozat született.[249] Az állam nem azt az utat választotta, hogy vizsgálja a lelki-ismereti indok forrását, avagy azok tényleges megélését, amely alapján engedhetné az alternatív szolgálatot. Standardok helyett olyan kapaszkodókat igyekezett nyújtani a honvédelmi igazgatási szerveknek, amely révén azok alappal következtethettek a lelkiismereti indok alaptalanságára. Az eredeti szabályozás három támpontot nyújtott, úgy, mint: 1. a kérelmező lőfegyvertartási engedéllyel rendelkezik, vagy a kérelem benyújtását megelőző egy évben rendelkezett; 2. a kérelmező engedély nélkül tart, vagy a kérelem beadását megelőző egy évben tartott lőfegyvert lőszert, vagy robbanóanyagot; 3. A kérelmező olyan személy vagy dolog elleni erőszakos bűncselekményt követett el, illetve más olyan erőszakos magatartást tanúsított, amelyből alaposan lehet arra következtetni, hogy a katonai szolgálat teljesítése lelkiismereti meggyőződésével nem lehet ellentétes.[250] A kérelem benyújtásakor engedéllyel, vagy anélkül tartott lőfegyver természetes módon utalhat arra, hogy a kérelmezőnek a fegyveres szolgálat valójában nem jelent elviselhetetlen lelki terhet. Ugyanakkor figyelmen kívül hagyta a szabályozás azt, hogy a fegyvertartásnak vannak olyan formái, amelyek nem eshetnek azonos megítélés alá a katonai fegyverhasználattal. Ilyen többek között a vadász,- vagy a sportcélú fegyvertartás. Mivel ezt a körülményt a jogalkotó figyelmen kívül hagyta, az AB a már hivatkozott 46/1994. (X. 21.) számú határozatában alappal állapította meg, hogy aránytalan a lelkiismereti szabadság fegyvertartásra tekintettel történő korlátozása. Mindezek mellett a korábban tartott fegyver, vagy korábban elkövetett bűncselekmény végképp nem vezethet olyan logikai következtetésre mint a kérelem benyújtásakor tartott fegyver, mert ez a fajta szabályozás nem ismeri el az egyén jogát arra, hogy lelkiismereti meggyőződését szabadon megváltoztassa. Ez a koncepció mintegy tagadta a lehetőségét annak, hogy az ember élete során változhat, értékrendjén változtathat.

---

[249] Csapody Tamás i.m. Polgári szolgálat i.m. 83.
[250] Első Hvt. 115. § (4) bek. közlönyállapot

Külön kérdést vethet fel, hogy az egyén nyilatkozata alkalmas-e arra, hogy lelkiismereti meggyőződését az állam nyilván tartsa. Az AB helyeselhetően mutatott rá arra, hogy az alternatív szolgálat lehetősége nem alanyi jogon jár, hanem az állam megfelelő feltételek fennállása esetén biztosítja annak gyakorlását.[251] A feltételek igazolásának más módja nemigen lehet, mint az egyén nyilatkozata. Ez esetben pedig az adatkezelés célja tényleges módon az egyén által kért jog gyakorlásának a biztosítása. Amennyiben ezt valaki személyiségi jogot sértőnek tartja, abban az esetben lehetősége volt – és jelenleg is van – arra, hogy nyilatkozatot egyáltalán ne tegyen, hiszen csak azoknak kell(ett) nyilatkozniuk, akik jogukkal élni kíván(tak). Az adatkezelésre vonatkozó szabályok nem tartalmaztak olyan rendelkezést, amely szerint az alternatív szolgálat teljesítése után a nyilvántartott adatok megsemmisítésre kerültek volna. Ennek oka abban keresendő, hogy az adatkezelés célja nem szűnt meg a kötelező szolgálati idő leteltével, hanem egész addig fennállt, amíg a személy hadkötelessége is. Ugyanez irányadó a Htv. fegyver nélküli szolgálatra vonatkozó szabályaira is

A jelenleg hatályos Htv. lényegét tekintve fenntartotta a fegyver nélküli szolgálat lehetőségét, ugyanakkor nem ismeri el a polgári szolgálatot. Ennek oka egyfelől abban keresendő, hogy a polgári szolgálat jelentősége a békeidőszaki sorköteles katonasággal együtt megszűnt. Másfelől pedig a jelenlegi honvédelmi politika szakítva a liberális eszmékkel a honvédelmi kötelezettség konzervatívabb értelmezését fogadja el. A jelenlegi jogi szabályozás elismeri a korábbi polgári szolgálatot azzal, hogy akik ilyen szolgálatot teljesítettek, azok mentesek egy esetleges behívás alól.[252] Ugyanakkor azzal, hogy a behívásra kerülők köréből kiemeli őket, a jogalkotó olyan szabályozást választ, amely látszólag nem ismeri el az egyén jogát arra, hogy változtasson lelkiismereti meggyőződésén. Azért csupán látszólag, mert szemben a Hvt-vel a Htv. nem zárja ki annak lehetőségét, hogy aki egyszer az alternatív szolgálatot választotta, az korábbi álláspontját felülvizsgálva fegyveres szolgálatot lásson el. A haderő jelenlegi szerepéből eredően ez békében, illetve rendkívüli állapotban és megelőző védelmi helyzetben egyaránt az önkéntes jelentkezés lehetőségében ölt testet.

[251] 46/1994. (X. 21.) AB határozat
[252] Htv. 5. § (4) bek. j) pont

A fegyver nélküli katonai szolgálat célja lehet a Honvédség fegyverhasználat nélküli feladataiban történő közreműködés, és az ehhez szükséges felkészítés.[253] A törvényben meghatározott célok mellett megfogalmazható lenne a fegyveres szolgálat fegyver nélküli támogatása. Mindez olyan katonai jellegű szolgálatot jelent, amely a Honvédség kötelékében kerül végrehajtásra, de nem jár fegyverhasználattal. Ilyen lehet az egészségügyi szolgálat, vagy egyes műszaki szolgálatok. A hangsúly azon van, hogy a szolgálat ellátására a katonai szervezeten belül, katonai beosztás betöltésével kerül sor. Mivel a fegyver nélkül szolgáló lényegesen kiszolgáltatottabb helyzetben van, mint fegyveres társai, ezért a parancsnoknak törekednie kell arra, hogy a fegyver nélküli katonai szolgálatot teljesítő katonát a fegyveres érintkezésből kivonja. A fegyver nélküli szolgálat iránti kérelem elbírálásának szabályozásában az egyetlen érdemi változás, hogy a Htv-ből kikerültek azok a támpontok, amelyek korábban orientálták a honvédelmi igazgatás szerveit arra nézve, hogy a kérelmező megalapozatlanul hivatkozott-e lelkiismereti indokra. Ennek megfelelően jelenleg teljes az állami diszkréció annak megítélésében, hogy mikor tekinthető megalapozatlannak a lelkiismereti indokra való hivatkozás. Ezzel túl széles lehetőség nyílt a jogalkalmazó előtt ahhoz, hogy a hadköteles lelkiismereti jogát korlátozza. Azzal, hogy a diszkráció határai sem kerültek kijelölésre, tulajdonképpen parttalanná válhat a jogkorlátozás, ami alkalmas lehet az aránytalanság megállapítására. A szabályozás mögött egyértelmű a jogalkotói szándék: háborús veszély esetén a lehető legtöbb fegyveres katonát a hon védelmének szolgálatába kell állítani. Ez a törekvés méltányolható, hiszen az állam egyik legfőbb kötelessége területi integritásának megóvása. Ez valamennyi polgárának érdekét egyaránt szolgálja. Ennek ellenére nehezen elfogadható az, hogy az állam gyakorlatilag korlátlan beavatkozást biztosít az egyén magánszférájába. *A demokratikus értékrendhez lényegesen közelebb álló lenne az a megoldás, ha az állami döntés keretei kijelölésre kerülnének.*

A polgári szolgálat lehetőségének hiánya felveti annak kérdését, hogy háborús veszélyhelyzetben történő sorozással sérül-e azok lelkiismereti szabadsága, akik belső meggyőződésükkel a katonai szervezetben való szolgálat semmilyen formáját nem tudják összeegyeztetni. Mivel sem Alaptörvény, sem a Htv. nem ismeri a polgári szolgálatot, ezért ennek a szolgálati forma jelenleg nem létezik. A kérdés eldöntéséhez

[253] Htv. 4. § (1) bek.

azt vesszük alapul, hogy a korábban polgári szolgálatot teljesítettek menetesek a behívás alól.[254] Ennek megdelelően fennállhat az a helyzet, hogy ugyanazon lelkiismereti meggyőződést valló, különböző életkorúak közül az, aki korábban békeidőben polgári szolgálatot látott el, háborús veszély esetén mentes a bevonulás alól, szemben azzal, aki koránál fogva korábban nem láthatott el ilyen jellegű szolgálatot. Kettőjük között a lényegi különbség nem az, hogy egyikük ellátott, a másikuk pedig nem látott el korábban polgári szolgálatot. Ez tulajdonképpen csak a különbség okozata. A valódi különbség egyedül az életkor, amelynél fogva a fiatalabbnak nem volt szüksége (és persze lehetősége sem) arra, hogy lelkiismereti konfliktusát a polgári szolgálat választásával oldja fel, mert ő már nem esett a békeidőszaki általános hadkötelezettség hatálya alá. Ennek megfelelően a lelkiismereti szabadság szempontjából mindkét személy azonos helyzetben van, hiszen azonos meggyőződést követnek. A jogalkotó mégis különbséget tett közöttük, pusztán azon az alapon, hogy egyikük látott el korábban polgári szolgálatot, a másikuk pedig nem, mert erre lehetősége sem volt. Afelől kétség nem merülhet fel, hogy ezáltal kedvezőtlenebb helyzetbe kerül az, aki nem látott el korában polgári szolgálatot. Ő arra kényszerül, hogy lelkiismereti meggyőződésével ellentétes módon belépjen a katonai szervezetbe és ott lásson el szolgálatot. Azonos lelkiismereti meggyőződést vallók között meglévő életkori különbség nem szolgálhat a hátrányos megkülönböztetés legitim alapjául. Ezért szükséges lenne a polgári szolgálat intézmények újraszabályozása. A probléma megoldására két lehetőség kínálkozik. Az egyik az, hogy a korábbi polgári szolgálat sem képez mentességet a katonai szolgálatra történő behívás alól. A másik pedig az, hogy a jogalkotó a katonai behívás esetére ismét lehetővé teszi a polgári szolgálatot.

De lege ferende a polgári szolgálatot választók számára is lenne lehetőség háborús helyzetben honvédelmi kötelezettségeik teljesítésére a polgári védelmi kötelezettség keretein belül. A fegyveres összeütközés idején szükséges polgári védelmi feladatok ellátásának célja a lakosság életének megóvása, az életben maradás feltételeinek biztosítása, valamint az állampolgárok felkészítése azok hatásának leküzdésére és a túlélés feltételeinek megteremtésére. A polgári védelmi kötelezettség alapján létrehozott polgári védelmi szervezetek humanitárius feladatokat látnak el, fegyveres vagy súlyos erőszakos cselekmények elhárítására nem használhatók fel. A

[254] Uo. 5. § (4) bek. j) pont

polgári védelmi szervezetek egy része kívül esik a Honvédség, illetve bármely más fegyveres szerv keretein, ezért nem okozhat lelkiismeret konfliktust a fegyveres szervnél teljesített szolgálat. Vagyis a fegyver nélküli katonai szolgálat mellett megjelenhetne a polgári szolgálat is, melynek teljesítési helye a polgári védelmi szervezet lehetne. Ennek további indokát szolgáltatja, hogy a Htv. a honvédelmi kötelezettség körében szabályozza a polgári védelmi kötelezettséget, a polgári védelem szervezetrendszerét pedig a katasztrófavédelmi tv. szabályozza oly módon, hogy irányításukat a Katasztrófavédelem Országos parancsnokának kezébe telepíti.[255]

2.2.2 Az alternatív katonai szolgálat nemzetközi standardjai

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése (The Parliamentary Assembly of the Council of Europe továbbiakban: PACE) már 1967-ben a 337. számú állásfoglalásában kialakította azt az alapelvet, hogy a katonai szolgálatra kötelezettnek alanyi jogot kell biztosítani a szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadáshoz. A PACE szerint ez egyenesen következik az Európai Emberi Jogi Egyezmény 9. cikkéből.[256] 2001-ben a PACE e tárgykörben újabb állásfoglalást adott ki, amely szerint a lelkiismereti okból történő elutasítás alapvető elemét képezi a lelkiismereti, gondolati és vallásszabadságnak. A 2006-ban elfogadott 53. számú állásfoglalás a fegyveres erők tagjainak emberi jogaival kapcsolatban kifejti, hogy olyan jogszabályokat kell bevezetni, amelyek biztosítják a jogot arra, hogy a katona kötelezettet lelkiismereti okból szolgálat megtagadóként bejegyezzék. Az Európai Unió Parlamentjének határozatiban felismerhetően megjelennek a PACE állásfoglalások, amikor arra az elvi alapra helyezkednek, hogy a lelkiismereti okból történő megtagadás részét képezi a lelkiismereti, gondolati és vallásszabadságnak. [257]

Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága 1987-ben 1946. számon kiadott állásfoglalásban felszólította a tagállamokat arra, hogy tartózkodjanak a lelkiismereti okból szolgálat megtagadók bebörtönzésétől. 1989-ben a Bizottság egy lépéssel tovább ment és az 1959. számú állásfoglalásában elismeri, hogy a lelkiismereti okból történő

---

[255] Vö.: a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény 8. §

[256] 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv

[257] 1983. február 7., 1989. október 13., 1993. március 11., 1994. január 19.

szolgálatmegtagadás a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának (továbbiakban: PPJNE) 18. cikkével összhangban a lelkiismereti, gondolati és vallásszabadság gyakorlásának legitim eszköze. Az ENSZ vizsgálta azt is, hogy a kötelező katonai szolgálat, avagy annak helyébe lépő civil szolgálat nem ütközik-e a kényszermunka tilalmába. Az ENSZ közgyűlés XXI. ülésszakán elfogadott 2200. számú határozatában kifejti, hogy sem a katonai szolgálat, sem pedig a helyébe lépő polgári szolgálat nem sérti a kényszermunka tilalmát.[258] A döntés alapját képező PPJNE 8. cikk 3. c) ii) alpontjából tehát nem vezethető le a szolgálatmegtagadás joga. Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa (továbbiakban: ENSZ EJT) első alkalommal obiter dictumként ugyan, de 1991-ben elfogadta azt az érvelést, hogy a szolgálatmegtagadás levezethető a PPJNE 18. cikkelyéből.[259] Később a Yeo-Bum Yoon v. Koreai Köztársaság és a Myung-Jin Choi v. Koreai Köztársaság ügyben az ENSZ EJT már azt az álláspontot fogadta el, hogy a kérelmezők elítélése korlátozta őket abban, hogy vallásukat és hitüket kimutassák. Ennek megfelelően azt kellett vizsgálni, hogy a korlátozás levezethető-e a PPJNE 18. cikkéből.[260] Az ENSZ EJT végül arra az álláspontra helyezkedett, hogy az egyezményben megfogalmazott korlátozások szempontjából szükségtelen volt a kérelmezők vallásszabadságának csorbítása.

2.2.3 AZ Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata

Vahan Bajatjan vs. Armenia ügy[261]

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban:EJEB) 2011. július 07-én hozott ítéletet Vahan Bajatjan és társai ügyében. A kérelmezők az EJEB-hez fordultak Örményországgal szemben, mert ott 2004-et megelőző időben a katonai szolgálat megtagadása még akkor is bűncselekménynek minősült, ha annak oka lelkiismereti meggyőződés volt. Bajatjan vallási okokra hivatkozva úgy tagadta meg a szolgálatot,

---

[258] A döntés összhangban a van a Polgári és politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 8. cikk 3. c) ii) alpontjával, amely elvi éllel szögezi le, hogy nem lehet kényszer, vagy kötelező munkának tekinteni „a katonai jellegű szolgálatot és olyan országokban, ahol a katonai szolgálat lelkiismereti okokból történő megtagadása lehetővé van téve, a köz javára végzett olyan szolgálatot, amelyet a törvény a katonai szolgálatot lelkiismereti okokból megtagadó személyektől megkövetel;"

[259] ENSZ EJT 446/1991. állásfoglalás

[260] Communication Nos. 1321/2004 and 1322/2004, U.N. Doc. CCPR/C/88/D/1321-1322/2004 (2006) PPJNE 18. cikk 3. pont: „A vallás vagy meggyőződés kinyilvánításának szabadságát csak a törvényben megállapított olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek a közbiztonság, a rend, a közegészség, az erkölcs, vagy mások alapvető jogai és szabadságai védelmének érdekében szükségesek."

[261] ECHR application 23459/03. Bayatyan v. Armenia

hogy a miniszterhez írt levelében vállalta volna a polgári szolgálatot. Ezért vele szemben 2002-ben vádat emeltek, majd a következő év januárjában elítélték. Az Örmény Köztársaság akkori Alkotmánya alapján mindenkinek joga volt a gondolati, lelkiismereti és vallásszabadságra. Az alapvető jogokat csak törvényben lehetet korlátozni, ha az állam védelme (sic!), a közbiztonság, a közrend, a közegészségügy, a közerkölcs, vagy mások jogának, becsületének, jó hírnevének védelme azt megkívánta. Ugyanakkor az Örmény Köztársaság védelmében minden polgárnak az előírt törvényes rend alapján részt kellett vállalnia.

Az örmény büntetőjogszabályok pedig szabadságvesztéssel rendelték büntetni a katonai behívás alóli kibúvást. A honvédelmi törvény az alábbi mentesülési lehetőségeket biztosította a behívás alól: 1. Annak oka egészségügyi alkalmatlanság; 2. A kötelezettnek valamely szülője, testvére életét vesztette Örményország védelme érdekében, vagy az Örmény Hadseregben, illetve más csapatoknál és ő az egyetlen fiúgyermek a családban; 3. Kormányrendelet alapján; 4. Az örmény állampolgárság megszerzése előtt külföldi fegyveres erőknél teljesített szolgálatot; 5. Tudományos fokozattal rendelkezik, vagy különleges tudományos, illetve oktatási tevékenységet végez.

Az örmény egyházügyi törvény alapján az állampolgári kötelezettségek teljesítése során nem lehet különbséget tenni a vallási szervezetek tagjai és a többi ember között, vagyis a kötelezettségek lelkiismereti, vagy vallási meggyőződésre tekintet nélkül egyaránt terhelnek mindenkit. Ugyanakkor a törvény elismerte annak lehetőségét, hogy az állampolgári kötelezettség konfliktusba kerülhet a vallási meggyőződéssel. Erre az esetre egyedi ügyekben a jogalkotó a kötelezettség teljesítése érdekében lehetővé tette a konfliktus feloldását az állam és a vallási szervezetek közötti kölcsönös megállapodással. Az alternatív szolgálatokat szabályzó, 2004-ben hatályba lépett törvény értelmében a lelkiismereti, vagy vallásos meggyőződés alapján választhatóvá vált az alternatív szolgálat, amely felváltotta a kötelező katonai szolgálatot. Ez a szolgálat egyfelől nem lehet megalázó jellegű, másfelől pedig nem lehet olyan, amely harci feladat végrehajtásával, fegyverek használatával, szállításával, vagy karbantartásával járna. Ugyanakkor az alternatív szolgálat bevezetése óta eltelt időben sem vált megoldottá a polgári szolgálat kérdése. De jure létezett a polgári szolgálat intézménye, de facto azonban a hadsereg irányítása és felügyelete mellett

lehetett ellátni, még akkor is, ha arra polgári intézményben került sor. A hadsereg irányítása alól kivont polgári szolgálat intézményére 2013-ig várni kellett.

Az EJEB a Bajatjan ügyben kifejtette, hogy az Emberi Jogok Európai Egyezménye 9. cikkének értelmezésekor figyelemmel kell lenni a 4. cikk 3. Pontjára,[262] [263] vagyis a polgári szolgálat létét a nemzetközi egyezmény is elismeri, mint olyat, amely lelkiismereti meggyőződésből választható a katonai szolgálat helyett. Az egyezmény alapján nem vezethető le olyan szabályozás, amely mentesít az állampolgári kötelezettség alól. Az EJEB rámutatott arra, hogy önmagában a kötelező katonai szolgálat nem egyezménysértő. Ugyanakkor szükséges a jogfejlesztés annak érdekében, hogy megfeleljenek a gyakorlati kihívásoknak. Ezért került sor a 9. és 4. cikk egymásra tekintettel történő értelmezésére. Ebből az értelmezésből pedig az következik, hogy azoknak a személyeknek sérül a választás szabadságához fűződő joga, akik a kötelező szolgálat helyett nem választhatják az alternatív szolgálatokat. Önmagában ugyan a 9. cikk nem ismeri el és nem is tilalmazza a szolgálatmegtagadás jogát. Viszont az elmúlt évtizedekben az Európa Tanács tagállamai között általánossá vált az a gyakorlat, hogy az állam biztosítja az alternatív szolgálat lehetőségét. Többek között ezért is változtatott a Bíróság a korábbi joggyakorlatán. A másik fő indok az volt, hogy az ENSZ EJT gyakorlatával kívánták összhangba hozni az európai gyakorlatot. Mindezek alapján végül úgy érvelt a Bíróság, hogy egy súlyos és leküzdhetetlen belső konfliktus elegendően komoly érv a szolgálat megtagadásához. Ugyanakkor az állam a vallási választás jogát korlátozhatja, ha arra nyomós társadalmi szükséglet kellő alapot szolgáltat.

Békeidőben a vallásszabadság korlátozásának indokaként nehéz nyomós társadalmi szükségletet felmutatni, ugyanakkor a háborús veszély – amikor a magyar jogban is feléled a sorozás intézménye – már szolgáltathat erre kellő alapot. Az EJEB

[262] Emberi Jogok Európai Egyezménye 9. cikk: „1. Mindenkinek joga van a gondolat-, a lelkiismeret- és vallásszabadsághoz; ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben istentisztelet, oktatás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát. 2. A vallás vagy meggyőződés kifejezésre juttatásának szabadságát csak a törvényben meghatározott, olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a közbiztonság, a közrend, közegészség vagy az erkölcsök, illetőleg mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükségesek."

[263] 4. cikk: 3. pont b) alpont „E Cikk szempontjából a „kényszer- vagy kötelező munka" kifejezés nem foglalja magában akatonai jellegű szolgálatot, illetőleg a katonai szolgálatot lelkiismereti okokból megtagadó személyek esetében olyan országokban, amelyekben ezt elismerik, a kötelező katonai szolgálat helyett megkívánt szolgálatot;

ítélet figyelembe veszi a nemzeti sajátosságokat. Meghatározza a lelkiismereti és vallási meggyőződés, valamint a fegyveres szolgálat közötti konfliktus feloldásának általános standardjait. Ugyanakkor elismeri azt, hogy megfelelően indokolt társadalmi szükséglet kivételt teremthet az általános szabályok alól. A háborús konfliktus ilyen társadalmi szükségletként értelmezhető. [264] Az alternatív szolgálat hiányában választott szolgálat megtagadás békeidőszaki büntetése azonban aránytalanul korlátozza lelkiismereti választás szabadságát.

Buldu and other v. Turkey ügy [265]

Az EJEB 2014. június 03-án hozott ítéletet Case Buldu és társai ügyében. A kérelmezők azért fordultak az EJEB-hez, mert Törökország egyáltalán nem ismeri el az alternatív katonai szolgálat lehetőségét, ugyanakkor minden felnőtt korú török állampolgár köteles katonai szolgálatot teljesíteni. Buldut többször sorozásra rendelték, melynek ő vagy nem tett eleget, vagy vele szemben hatósági kényszert alkalmazva megjelent ugyan a sorozáson, de azt követően nem volt hajlandó szolgálatot teljesíteni. Emiatt őt a török hatóságok folyamatosan eljárás alá vonták, melynek eredményeként több alkalommal elítélték, mint katonai szolgálatmegtagadót. Buldu minden esetben saját vallásos meggyőződésére hivatkozott, amely nem engedi meg számára a katonai szolgálatot. Ugyanakkor jelezte, hogy alternatív szolgálatot hajlandó lenne ellátni. Mivel a török törvények ezt a jogintézményt nem ismerték, ezért erre de jure lehetősége nem volt.

Az EJEB döntésében hivatkozott a Bajatjan ügyre és megismételte, hogy súlyos és leküzdhetetlen lelkiismereti indok alapul szolgálhat arra, hogy valaki megtagadja a katonai szolgálatot. Ezzel szemben pedig az államnak nyomós társadalmi szükségletet kell igazolnia ahhoz, hogy korlátozza az egyén lelkiismereti szabadságát. Buldu lelkiismereti meggyőződésének komolysága nem hagyott maga után kívánnivalót, hiszen – mint mutatott a rá a bíróság – több alkalommal szenvedett el inkább büntetést, mintsem, hogy katonai szolgálatot lásson el. Ezzel szemben az állam nem tudott kellően súlyos társadalmi indokot felsorakoztatni, amely magyarázta volna az alternatív katonai

[264] Kérdés, hogy Örményország Azerbajdzsánnal fennálló akut konfliktusa értelmezhető-e ilyen konfliktusként.
[265] ECHR application 14017/08 Case Buldu and other v. Turkey

szolgálat hiányát, illetve a tényleges szolgálatmegtagadókkal szembeni büntető intézkedéseket. Az EJEB álláspontja szerint indokolatlanul sérült a kérelmező vallásszabadsághoz való joga. Ezzel az állam megvalósította az Egyezmény 3. cikkébe ütköző kínzást is azzal, hogy a folyamatos hatósági eljárások miatt jelentősen romlottak a kérelmező életkörülményei.

2.3 A Tábori Lelkészi Szolgálat

2.3.1 A Tábori Lelkészi Szolgálat működésének alapjai

Katonai szolgálati jogviszony létesítése állampolgári kötelesség teljesítésén, vagy önként vállalt hivatásos, illetve szerződéses szolgálat ellátásán alapul. A honvédelmi kötelezettségként teljesített katonai szolgálat rendkívüli állapothoz és megelőző védelmi helyzethez kötődik. Ennek megfelelően a mindennapokat jelentő békeidőszakra a hivatásos, illetve szerződéses szolgálatellátás a jellemző. A továbbiakban a vallásgyakorlás lehetőségeinek vizsgálatát elsősorban erre az időszakra kívánom szűkíteni. Természetszerűen szem előtt kell tartani, hogy a katonai lelkészi szolgálat történeti kialakulása a háborús időszakokhoz kötődik. Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy napjainkban is a háborús helyzethez hasonló missziós szolgálatban kerül előtérbe a lelkészi szolgálat. Mind a sorozott, mind pedig a hivatásos, illetve szerződéses állomány a szolgálat teljesítésekor speciális élethelyzetbe kerül, amely esetenként nagy lelki terhet jelenthet. Az, hogy milyen lelki állapotban van a katona, kihatással van a harci morálra. Ez pedig alapvetően befolyásolja a csapatok harci értékét. Békeidőszakban sem elhanyagolható szempont, hogy az ország fegyveres erejét és egyik legnagyobb logisztikai bázisát milyen lelki állapotban lévő katonák birtokolják. Nem állítom, hogy a Tábori Lelkészi Szolgálat a katonai morál legfőbb letéteményese, de alkalmas lehet arra, hogy hozzájáruljon annak pozitív változásához.

2.3.2 Gondolatok a Tábori Lelkészi Szolgálat történelmi előzményeiről

Katonai lelkészek talán mindig voltak azóta, hogy megjelentek az első harcos csapatok, később hadseregek. Elnevezésük koronként és területenként változatos képet mutatott. A harcba induló katonák mindig is kénytelenek voltak szembenézni azzal, hogy talán utoljára látják a napvilágot. Ezért minden korban felértékelődött számukra a

spiritualitás, hiszen közvetlen közelről találkoztak az élet és a halál örök kérdéseivel, reménykedve a túlvilágon rájuk váró új életben. De nem csupán a halállal szembenézni készülő katona személyes igénye volt a „lelki gondozás", hanem a hadba vonuló hadsereg a győzelem érdekében az ember felett álló túlvilági hatalom segítségét várták.[266] A katonai lelkészek ezt a spirituális igényt hivatottak kielégíteni.

Számtalan bibliai példa tárul elénk arról, hogy a katonák és általában a hadi nép életében milyen jelentőséggel bír az Istennel való kapcsolat, amelyben a papok, próféták a közvetítő szerepét töltötték be. A honfoglaló zsidó törzsek a sereg előtt, illetve maguk között vitték a szövetség ládáját, minthogy prófétai kijelentés által ezzel maga Isten vonul a sereg élén. Az Isten által vezetett sereg győzelme felől senkinek kétsége nem volt még akkor sem, ha egyébként Isten „haditerve" ellenkezett minden emberi számítással, racionalitással. Éppen ez az emberi észt, racionalitást meghaladó győzelem tette erőssé, bátorrá Izráel népét, mert tudták, hogy nem a maguk erejével, hanem Isten hatalmával harcolnak.[267] Az ószövetség népe számára elképzelhetetlen volt úgy harcba bocsátkozni, hogy előtte meg ne kérdezték volna az Úr akaratát. Természetesen voltak olyan királyok, hadseregparancsnokok, akik hallgattak a próféták által közvetített üzenetre, és voltak olyanok, akik ezzel szemben saját emberi elképzeléseiket követték. A bibliai példák között az első csoportba tartozó vezetők mindes esetben győzelmet arattak, míg az utóbbiak minden esetben vereséget szenvedtek. Az Istenre támaszkodó sereg győzelme egyszerre volt hadi és szakrális győzelem. Míg az előbbit a seregek csatájában vívták ki, addig az utóbbiban Izrael népe számára világossá vált, hogy istenük győzelmet aratott az ellenség „istene" felett.

---

[266] Borovi József: A magyar tábori lelkészet története. Bp. 1992. 8

[267] *„Jerikó olyan alaposan be volt zárva Izráel fiai miatt, hogy se ki, se be nem mehetett senki. Ekkor azt mondta az Úr Józsuénak: Lásd, a kezedbe adom Jerikót és királyát vitéz harcosaival együtt. Járjátok hát körül a várost, valamennyi harcos kerülje meg egyszer: így tégy hat napon át! Hét pap vigyen hét kosszarvból készült kürtöt a láda előtt! A hetedik napon hétszer kerüljétek meg a várost, a papok pedig fújják meg a kürtöket! És ha majd hosszan fújják a kosszarvakat, ti pedig meghalljátok a kürt szavát, törjön ki hatalmas csatakiáltásban az egész nép! Akkor le fog omlani a város kőfala, és a nép bevonulhat, mindenki egyenest előre. Józsué, Nún fia hívatta tehát a papokat, és így szólt hozzájuk: Vegyétek föl a szövetség ládáját, hét pap pedig vigyen hét kosszarvból készült kürtöt az Úr ládája előtt. A népnek pedig ezt mondta: Vonuljatok föl, járjátok körül a várost, és a fegyveresek vonuljanak az Úr ládája előtt! Úgy is történt, ahogyan Józsué megmondta a népnek. A hét pap, aki a hét kosszarvból készült kürtöt vitte, az Úr előtt vonult, és fújta a kürtöket, az Úr szövetségládája pedig utánuk haladt. A fegyveresek a kürtöket fúvó papok előtt haladtak, az utóvéd pedig a láda után ment, és egyfolytában fújták a kürtöket."* Biblia, Józsué könyve 6,1-6,13

„Ekkor kiáltani kezdett a nép, és megfújták a kürtöket. És amikor meghallotta a nép a kürtzengést, hatalmas harci kiáltásban tört ki, és a kőfal leomlott. A nép pedig bevonult a városba, mindenki egyenest előre, és elfoglalták a várost." Biblia, Józsué könyve 6,20

Az első német nemzeti zsinaton 742 április 21-én kihirdetett „Concilium germanicum" kezdetű konstitúció rendelte el a rendszeres katonai lelkipásztori szolgálatot. A második kánonjában a következő határozatot olvashatjuk: *„Szigorúan megtiltjuk a papoknak, hogy fegyvert hordozzanak és háborúba vonuljanak, kivéve azokat, akik szentmise végzésére és az ereklyék gondozása céljából vannak kirendelve a hadsereg kíséretére. Így jogában áll a fejedelemnek a püspökök közül egyet vagy kettőt káplánjaikkal és papjaikkal maga mellé rendelni. Minden seregparancsnok rendelkezzék egy áldozópappal, aki jogosult a bűnbánó bűneit megítélni, és azokra megfelelő vezeklést kiróni."* Ez a szabályozás a háborús időkre volt érvényes az egész korai és késő középkor folyamán. A pap nem katonalelkészként vonult hadba, hanem mint lelkipásztor kísérte el híveit. Minthogy állandó hadsereg hiányában a katonaság időleges közösség volt, ezért a katonai lelkészi szolgálatot teljesítő papok sem képeztek önálló és állandó intézményt, hanem ideiglenes szolgálatellátásuk ideje alatt is megmaradtak saját megyéspüspökeik joghatósága alatt.[268]

Később 1279-ben a budai zsinaton tiltották el a papokat a fegyverviseléstől, addig nem volt ritka, hogy a tábori papok is fegyvert fogtak. A papok csak védelmi jellegű harcokban vehettek részt, tevékenységük kizárólag a katonák buzdítására terjedhetett ki. Ez az intézkedés a vezető papi rétegre nem vonatkozott. Ennek gyökere a banderiális hadsereg szervezésében keresendő, hiszen, az 1435. évi dekrétum első cikkelye egyértelműen megköveteli a főpapságtól, hogy bandériumaikkal és katonáikkal együtt a király segítségére siessenek háború esetén.[269] A főpapi rend tehát hivataluk, illetve az ezzel járó birtokaik után kiadott csapatikkal honvédelmi kötelezettséget voltak kötelesek teljesíteni, melynek részét képezte a csapat állítás, illetve alkalmasint annak vezetése. Szépen fogalmazza meg az 1542. évi (besztercebányai) XLI. törvénycikk a táborba küldött papok feladatait: *„a táborozóknak az Isten evangeliumát hirdessék, vétkeiket jóvá tegyék, gyónásaikat meghallgassák, és a keresztény vallás férfias megvédésére mindenkit lelkesitsenek és buzditsanak."*[270] Ugyanezen tc. 1. §-a arról rendelkezik, hogy a király parancsára minden monostorból két szerzetes tartozik a

[268] Bíró László: Papi szolgálat a hadseregben. Honvédségi Szemle 2014.3.5.
[269] (Luxemburgi) Zsigmond 1435. évi I. tc.
[270] 1542. évi (besztercebányai) XLI. törvénycikk 2. §

táborba menni. Az uralkodó tehát katonák mellett papokat, szerzeteseket is hadba hívott, őket azonban egyértelműen a küldetésüknek megfelelő lelki szolgálatra rendelte.

A reformációval együtt felmerült a reformált katonák lelki gondozásának igénye is. A református egyház komjáti zsinata 1623-ban tiltotta meg a papjai számára a fegyveres harcban való részvételt.[271] Ezzel nem a katonai szolgálat alól, hanem a tényleges fegyveres küzdelemből vonta ki lelkészeit az egyház. Ugyanakkor a református és evangélikus lelkészek katonai lelkészként sem vehettek részt a honvédelemben, hiszen ekkor még nem vált lehetővé a protestáns katonai lelkigondozás. Erre csak 1797-től nyílt lehetőség. Ekkor viszont a mindösszesen 3 református lelkész hadnagyi fizetésért katonai lelkészi szolgálatot vállalt.[272] A keresztény egyházak lelkészei számára az isteni parancsból eredő feladat a lelkek gondozása, pásztorolása, nem pedig a fegyveres szolgálat. Az egyház szolgái ezt a hivatást a mindenkori hadseregben a hadsereg szerves részeként a katonákéval azonos ellátás ellenében teljesítették. Ekként tehát katonai szolgálatot láttak el fegyver nélkül.

Már a II. világháború idején felmerült a zsidó katonai lelkigondozás igénye. 1939-ben izraelita tábori lelkészi jelvény elkészítéséről született rendelkezés. Az ismert történelmi események miatt azonban tényleges módon nem került bevezetésre a zsidó katonai lelki gondozás. Az 1943-ban megszervezett tábori rabbi tanfolyam célja a zsidó munkaszolgálatosok körében végzendő lelkigondozás.[273] A katonai lelkészség magyarországi működése a történelmi hagyományok ellenére nem tekinthető teljes egészében kontinuusnak. Hosszabb megszakítást eredményezett az 1950/51-től 1994-ig tartó időszak. 1945 és 1950 között módszeresen ellehetetlenítették a katonai lelkészi szolgálatot, a lelkészeket leszerelték, vagy ténylegesen „honvédnak” minősítették őket. 1950-ben az utolsó katolikus katonai lelkészeket letartóztatták. Ezt követően még egy esztendeig állásában megtartották az utolsó – felekezeti megnevezés nélküli – tábori püspököt, majd 1951-ben őt is törölték az állománytáblából. Ilyen módon a tábori lelkészek tevékenysége úgy szűnt meg, hogy arra vonatkozó normatív rendelkezés nem született, lényegét tekintve tehát elsorvasztották.[274] Az újrakezdésre 1990-ig kellett

[271] Dezső László: Bevezetés a katonai lelkigondozásba I. könyv Bp. 1941. 18
[272] Csohány János: A protestáns tábori lelkészet Magyarországon. (MH kiadvány a kiadási hely megjelölése nélkül) 1994. 10
[273] Varga A. József: Katonák – lelkészek. Tábori lelkészek. Bp. 2010. 137-128
[274] Varga A. József: i. m.:. 173-178

várni. Ekkortól kezdett el a honvédség vezetése foglalkozni a katonai lelkigondozás megszervezésével. Ennek a folyamatnak egyik katalizátora a lelkiismereti és vallás-szabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. tv. eredeti 7. §-a, amely a laktanyán belül lehetővé tette az egyéni vallásgyakorlást. A folyamat 1994-ben teljesedett ki, a Kormány és az Apostoli Szentszék, a Magyarországi Református Egyház, a Magyarországi Evangélikus Egyház és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége között, a Magyar Honvédségnél, valamint a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában megkötött megállapodásokkal, valamint a Tábori Lelkészi Szolgálat jogállását rendező kormányrendelet kibocsátásával.

2.3.3 A katonai lelkészség jogforrási rendszere

A katonai lelkészség jogforrási rendszerét megvizsgálva megállapítható, hogy az alábbi főbb elemekből tevődik össze: 1. Egyházjogi szabályok; 2 Állami jogszabályok; 3. Együttműködési megállapodások az egyházak és az állam között; 4. Végül pedig jogforrási sajátosságokkal rendelkezik a Tábori Lelkészi Szolgálat alapító okirata és 5. A szolgálati ágak szervezeti- és működési szabályzatai. A következőkben arra keresem a választ, hogy milyen szempontok érvényesülnek az állam és a különböző egyházak halmazainak metszetében lévő Tábori Lelkészi Szolgálat jogi szabályozásában. A vizsgálat homlokterében az a kérdés áll, hogy a különböző jogforrások egymásra épülő rendszerében hogyan érvényesül az állami szuverenitás és az egyházi autonómia.

A katonai lelkigondozás a vallásgyakorlás olyan területe, amely egyfelől egyházi hitéleti tevékenység, másfelől pedig erőteljesen érinti az állam evidens érdekeit. Ezért a katonai lelkészség működésének szabályozására az állam és az egyházak egyaránt igényt tartanak. Az állami, és az egyházi autoritás egymásra is tekintettel ugyan, de önállóan szabályozza a katonai lelkigondozás intézményrendszerét. Egyik fél önálló akarata sem képes létrehozni a vallásgyakorlás intézményi hátterét, ezért szükséges a két jogalkotói akarat közös kifejeződése is. A Tábori Lelkészi Szolgálat állami jogi alapjait jelentő eredeti szabályozás ezért hivatkozott az egyházakkal kötött együttműködési megállapodásra.[275]

[275] A Tábori Lelkészi Szolgálatról szóló 61/1994. (IV. 20.) Korm. rend. preambuluma

A különböző egyházak és az állam intézményesült kapcsolatai között jelentős különbségek mutathatóak ki. Ezek a különbségek javarészt az egyházak jogalanyiságában meglévő különbözőségekből következnek. A Katolikus Egyház jogalanyiságának meghatározásához három kifejezést kell elhatárolnunk egymástól. A köznapi beszédben szinonim fogalmakként jelennek meg a Katolikus Egyház, az Apostoli Szentszék, illetve a Vatikán kifejezések. E három kifejezés és a mögötte lévő jogi tartalom szorosan összefügg egymással, mégis önálló entitásnak kell tekintenünk őket. A Szentszék kifejezés a Kr. u. IV–V. században alakult ki. Eredetileg Apostoli Szék (Sedes Apostolica), majd később Apostoli Szentszék alakban. Az „apostoli", illetve a „szent" jelző Szent Péter apostolra utal, aki Jézus Krisztus döntése nyomán első az apostolok között. Az ő utódja Róma püspöke. A „szék" hagyományosan a hivatal jelképe, jelen esetben a pápa legfőbb pásztori hivatalát jelenti, ami magába foglalja mind a tanítói, mind az egyházkormányzati joghatóságot. A Szentszék kifejezés tehát szűkebb értelemben a római pápa hivatalát jelöli. Tágabb értelemben pedig a pápát és a feladatai ellátásában őt segítő hivatalt, a Római Kúriát.

A pápai képviselet intézményének teológiai alapja a római pápa egyház-kormányzati primátusán alapszik. Ebből fakad szuverén joga ahhoz, hogy követeket nevezzen ki és küldjön a részegyházakhoz, az államokhoz, hatóságokhoz és a nemzetközi szervezetekhez. Ezekben az utóbbi esetekben az Egyházi Törvénykönyv átveszi a nemzetközi jognak a diplomáciai képviseletekkel foglalkozó szabályait. Általánosan elfogadott katolikus álláspont szerint ebben az összefüggésben áll a Szentszéknek az a joga, hogy szuverén államok módjára saját küldötteivel képviseltesse magát, és az államok delegált követeit fogadja.[276] Ugyanakkor a Szentszék politikai értelemben nem állam. Az államokkal azonos minőségben vesz részt a nemzetközi diplomáciai életben, de mégsem állam. Nemzetközi jogalanyiságát, annak terjedelmét a nemzetközi jog és az általa elismert gyakorlat határozza meg. A Szentszék státusza voltaképpen a nemzetközi közszolgálat megvalósulása, ahol a széleskörű hatásköröket részben a történelem, részben a 400 millió hívő katolikus állampolgárára tekintettel lévő államok egyetértése magyarázza.[277] A Katolikus Egyház nem csupán lelki társaság, hanem látható társaság is. Ebben a világban, mint alkotmányos és rendezett társaság, a

[276] Sándor Gábor: A nemzetközi jog és az Apostoli Szentszék, Hitvallás 2009.7. sz.
[277] Nguyen Quoc Dinh – Patrick Daillier – Alain Pellet – Kovács Péter: Nemzetközi jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 226

katolikus egyházban – vagyis a pápa és püspökök által kormányzott egyházban – áll fenn.[278] Ennélfogva eredeti jogrend, vagyis olyan szerves és egységes valóság, amely a jellegénél fogva alkalmas arra, hogy jogok és kötelezettségek alanya legyen.[279] Az előzőektől el kell különítenünk Vatikánvárosi Államot, amit gyakran csak Vatikánként ismerünk. A világ legkisebb állama Róma Vatikán nevű részén fekszik. Az 1929-ik évi Lateráni Szerződéssel nyerte el Olaszországtól való függetlenségét. Az állam létrehozásának célja az volt, hogy területileg befogadja a Szentszéket és ezáltal biztosítsa a pápa számára szükséges függetlenséget és a nemzetközi kapcsolatokhoz szükséges állami főhatalmat. Vatikánvárosi Állam ugyan saját nemzetközi jogalanyisággal bír, de az csak korlátozottan érvényesül, lévén szuverenitása eszköz jellegű, csupán a Szentszék szuverenitásának biztosításához szükséges. A vatikáni állam az államiság képét, csak formailag biztosítja, államisága fenntartására önmaga képtelen, annak megőrzésében a Szentszék morális tekintélyére szorul. Ilyen módon biztosított az, hogy a Szentszék az államokkal egyenlő jogképességű nemzetközi személyiség legyen, jog- és cselekvő képessége saját állami főhatalmából származzon.[280]

Elvi szinten az Alaptörvény és az Ehtv. sem tesz különbséget a bevett egyházak jogi státusza között. Ugyanakkor az Ehtv.-nek a bevett egyházakat felsoroló mellékletében nevesített Magyar Katolikus Egyház kánonjogilag nem értelmezhető. A katolikus kánonjog szerint a Katolikus Egyház részegyházait nem a nemzeti egyházak, hanem a területi alapon szerveződő egyházmegyék, illetve a személyi illetékességű ordinariátusok képezik, amelyek tükrözik a Katolikus Egyház képmását, annak egészét mintázzák. A Püspöki Konferencia az úgynevezett hivatalos társulások fölött rendelkezik olyan jogosítványokkal, amelyek függő viszonyt eredményeznek, de a katolikus tábori lelkészi szolgálat – kánonjogi elnevezésében katonai ordinariátus – semmilyen szempontból nem hasonlítható a Szóban forgó társulásokhoz, ugyanis saját jogon és közvetlenül az Apostoli Szentszék alatt álló kánonjogi formáció.[281] Kánonjogi értelemben az ordinariátus létrehozására kizárólag a Szentszék jogosult.[282] Ezért a Tábori Lelkészi Szolgálat szempontjából a „Magyar Katolikus Egyház" tényleges jogi helyzete jelentősen eltér az összes többi résztvevő egyházétól. A jogi szabályozás rendje

[278] CIC 204. kánon 2. §
[279] lásd bővebben: Erdő Péter: Egyházjog i. m
[280] Pozlovics István: A lateráni szerződés. A szentszék nemzetközi jogi helyzete. Bp. 1934. 89
[281] Ujházi Lóránd: A katolikus katonai ordinariátus struktúrája és szabályozása. Bp. 2014. 56
[282] Vö. CIC 569. kánon, illetve az ebben megfogalmazott felhatalmazás alapján kiadott *Spirituali militum curae* kezdetű apostoli konstitúció.

és a jogalkotási folyamatok tükrözik a különböző egyházak szuverenitás felfogásában és az egyházjogról vallott koncepciójukban kimutatható különbségeket.

Ahhoz, hogy valamely katonai szervezet mellett lelkészi szolgálat működjön, természetszerűen szükséges az állam akarata is. Ez az állami akarat fejeződik ki azokban a kétoldalú megállapodásokban, amelyek a katonai lelkigondozás terén a Szentszékkel, valamint a Magyarországon honos egyházakkal megkötésre kerültek. A Szentszékkel kötött kétoldalú megállapodások a nemzetközi jog szabályai szerint megkötött nemzetközi szerződésnek minősülnek, lévén az Apostoli Szentszék a nemzetközi jog sajátos alanya. A Magyar Köztársaság Kormánya és az Apostoli Szentszék között a honvédségnél és a határőrségnél végzendő lelkipásztori munka tárgyában 1994-ben megkötött megállapodás csak jóval később, ugyanebben a tárgyban 2008-ban megkötött memorandummal együtt került állami jogszabályban kihirdetésre.[283]

A Katolikus Egyház alapvető szabályait összefoglaló CIC 451. kánonja foglalkozik a katonai lelkigondozással. Ebből a szabályozásból csupán annyit tudunk meg, hogy a katonalelkész – hasonlóan a plébánoshoz – lelkipásztori feladatot lát el, de különleges státusza miatt külön jogszabályi keretek között. De kezdetben a mai értelemben vett átfogó jogszabályi alap hiányzott. Ezért az Apostoli Szentszék és az egyes országok között megkötött kétoldalú nemzetközi szerződésekre helyezték a hangsúlyt.[284] Az 1983-ban kiadott Egyházi Törvénykönyv annyit mond, hogy a tábori lelkészekre sajátos törvények vonatkoznak. E sajátos törvény az 1986-ban kibocsátott *Spirituali militum curae* kezdetű apostoli konstitúció (továbbiakban: SMC), amely kánonjogi értelemben szabályozza a katonai ordinariátus jogállását, szervezetét, működését. Az állam és a Szentszék közötti megállapodás erre a dokumentumra hivatkozik, amely az egyházjog jogi természetének szempontjait figyelembe véve tisztán egyházjogi normának minősül. Ugyanakkor az állammal való megállapodásban a Szentszék nem hagyhatja figyelmen kívül az általa korábban kibocsátott konstitúciót.

[283] Egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentszék között a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában 1994. január 10-én aláírt megállapodás, valamint az egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentszék között a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában 1994. január 10-én aláírt megállapodás értelmezését célzó memorandum egységes szerkezetbe foglalt kihirdetéséről szóló 290/2008. (XII. 9.) Korm. rend. (továbbiakban: a MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a Szentszékkel kötött megállapodás)

[284] Bouscaren Lincoln, Ellis Adam: Canon Law, A text and commentary, Milwaukee, 1946

Amennyiben az állam lehetővé kívánja tenni katonái körében a katolikus lelkészi szolgálatot, akkor erre tekintettel kell lennie. Ezzel magyarázható, hogy az állammal kötött megállapodás igazodik az SMC előírásaihoz. Ilyen módon a nemzetközi jogi kapcsolatokban sajátos módon jelennek meg a katolikus egyházjogi szabályok. Ez felfogható lenne az állami szuverenitás egyfajta korlátozásának, valójában azonban sem a CIC, sem az SMC nem tartalmaz az állami működést érintő dekrétumokat. Sőt az SMC kifejezetten úgy rendelkezik, hogy az ordinariátust létrehozó statútum és az SMC szabályai *„ott vannak érvényben, ahol a Szentszék és az egyes államok között megkötötték a megfelelő megállapodást."*[285] A kánonjogi normák érvényesülésének ennek megfelelően feltételét képezi az állammal való megállapodás megkötése. Ez felfogható a kánonjog érvényesülésében meglévő ésszerű önkorlátozásnak is. Ezért a diplomáciai tárgyalások relatíve nyitottnak mondhatóak. A Szentszékkel való megállapodásban rögzítésre került, hogy a „*Szentszék felállítja Magyarországon a Katonai Ordinariátust."*[286] Ez a megfogalmazás az egyház részéről történő egyoldalú jogi aktust feltételez. Úgy tűnik, mintha a Szentszék jogosult lenne egyoldalú akaratával a magyar katolikus tábori lelkészi szolgálat létrehozására. Ezzel szemben a helyes értelmezés szerint az idézett szöveg lényegét tekintve arra vonatkozik, hogy a Katolikus Egyház a saját egyházi szabályai szerint Magyarországon is létrehozza a katonai ordinariátust. Ez nem értelmezhető úgy, hogy az egyház létrehozza az állam szervezetrendszerén belül működő Tábori Lelkészi Szolgálat katolikus szolgálati ágat. Erre a Katolikus Egyház nyilvánvalóan nem rendelkezik jogosultsággal. A Szentszéknek az ordinariátus felállítására vonatkozó szervezeti aktusának a megállapodásban való rögzítése kifejezésre juttatja az állami elismerését annak, hogy a katolikus szolgálati ág nem értelmezhető kizárólag az állami szervek intézményrendszerén belül, hanem részét képezi a katolikus egyház intézményrendszerének is.

A Tábori Lelkészi Szolgálatban részt vevő többi egyház esetében fel sem merül a nemzetközi jogalanyiságból eredő probléma. Nem a nemzetközi jog szuverén, egymásnak mellérendelt alanyai, hanem az állam és a nemzeti egyházak kötöttek egymással kétoldalú megállapodást. Ezért a megállapodások jogforrási hierarchiában betöltött helye is eltérő. A megállapodások megkötésére azonban a nemzeti egyházak

[285] SMC I. pont 1. §
[286] A MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a Szentszékkel kötött megállapodás I. pont 1. alpont

esetében is szükség van, mert az állam részükre sem határozhat meg feladatot. Csakhogy míg a Katolikus Egyház esetében az állam nagymértékben tolerált, mondhatni alkalmazkodott egy már meglévő egyházjogi szabályhoz, addig a többi egyház esetében a tárgyalások nyitottabbak voltak. A nemzeti egyházakkal a Tábori Lelkészi Szolgálat működésére vonatkozó megállapodások nem kerültek állami jogi normában kihirdetésre. Ezért de jure nem jogforrások, a jogalkotásról szóló törvény szabályozása sem terjed ki rájuk. Ugyanakkor funkcionális értelemben jogforrásnak kell tekintenünk őket. A szóban forgó megállapodások jellege és tartalma számtalan rokon vonást mutat az Apostoli Szentszékkel kötött megállapodással, amely jogszabályban kihirdetve jogforrássá vált. Tartalmukat tekintve ugyanúgy a Tábori Lelkészi Szolgálat működését szabályozó, jövőre vonatkozó általános érvényű magatartási szabályok kerültek meghatározásra, mint azt Apostoli Szentszékkel kötött megállapodásban. Jellegüket tekintve az alábbi azonosságok kimutathatóak ki: 1. Módosításukhoz a felek egybehangzó akarata szükséges. 2. egyik megállapodásnak sincs konstitutív hatása lévén, hogy önmagában véve egyik sem alkalmas arra, hogy létrehozza a Tábori Lelkészi Szolgálatot, vagy annak valamelyik szolgálati ágát. Ehhez szükség van további állami jogalkotásra. 3. A megállapodások keretjellegűek, mely keretet az állami jogszabályok, a vallási tevékenység vonatkozásában az egyházi szabályok, a Tábori Lelkészi Szolgálat alapító okirata és az egyes szolgálati ágak működési szabályzata tölt meg tartalommal. 4. A megállapodásoknak jogi relevanciája van, mert jogi cselekvést írnak elő, a bennük rögzített szabályok az államot is kötik a későbbi jogalkotásban. Az Apostoli Szentszékkel és a nemzeti egyházakkal megkötött megállapodások között jogforrási szempontból egy lényeges különbség van, ez pedig az, hogy az előbbi jogszabályban kihirdetésre került, míg utóbbiakról ez nem mondható el. Ezért a nemzeti egyházakkal kötött megállapodások alkotmányjogi értelemben nem, de jellegüket, tartalmukat és hatásaikat tekintve jogforrásoknak minősíthetőek.

A Szolgálatban részt vevő Magyarországi Református Egyházzal, és a Magyarországi Evangélikus Egyházzal való megállapodások megkötésének ideje 1994. január 11. volt, egy nappal a Szentszékkel megkötött megállapodás megkötését követően. Ekkor még állami szabályozás nem rendelkezett a katonai lelkészségről. Ennek megfelelően a megállapodások megkötésekor nem volt sem kialakult jogi rend,

sem kialakult praxis, amelyre támaszkodni lehetett volna.[287] A megállapodások egyik lényegi eleme, hogy közös protestáns lelkészi szolgálat felállításra vonatkozó rendelkezéseket tartalmaznak. Ehhez szükséges volt a két egyház közötti megállapodás előzetes megkötésére, amely ezáltal jogforrási jelentőséggel bír. E megállapodásban kerültek rögzítésre a református és evangélikus tábori lelkészek számaránya, illetve a püspök és a hivatalvezető tisztségének betöltésére vonatkozó szabályok. Az állam és a protestáns egyházak között megkötött megállapodások szövegét összevetve az Apostoli Szentszékkel kötött megállapodással, érzékelhetőek az egyházról, az egyház hatalmáról és az egyházjogról vallott nézetek közötti különbségek. A Szentszékkel kötött megállapodásban jól kivehetőek a katonai lelkészség katolikus egyházjogi szabályait jelentő SMC előírásai. A protestáns egyházak saját jogalkotása viszont csak a megállapodás megkötését követően szabályozta tábori lelkészségének működését. A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége szintén 1994. január 11-én kötött megállapodást a Kormánnyal a tábori rabbinátus létrehozásáról. Ebben kivehető, hogy mintaként szolgált a Szentszékkel való megállapodás. Erre utal a tábori főrabbi kinevezésével kapcsolatos jogkörök megosztása.[288]

A Tábori Lelkészi Szolgálat természetéhez tartozik, hogy működésének szabályait állami jogszabályok fektetik le, a működés tartalmát pedig egyházi normák határozzák meg. A keretet az állam biztosítja, a tartalmat az érintett egyházak szolgáltatják. A legszélesebb keretet az Alaptörvény és az Ehtv. határozza meg azáltal, hogy mindenki számára biztosítják a jogot a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabad gyakorlásához. A deklaratív jellegű alkotmányos szabály tartalmát a legtöbb esetben az állam és a bevett egyházak együttműködése tölti meg tartalommal. Azzal, hogy az Alaptörvény az állam és a bevett egyházak együttműködéséről rendelkezik, elismeri azt, hogy az egyházi feladatok ellátása az egyházak önkéntes elhatározásán alapul, nem pedig az állam határozza meg számukra azokat. Igaz ez a megállapítás akkor is, ha az

---

[287] Megállapodás, amely létrejött a Magyarországi Evangélikus Egyház és a Magyar Köztársaság Kormánya között, a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában. (aláírva: Bp. 1994. január 11) (továbbiakban: MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a MEE-vel kötött megállapodás) valamint
Megállapodás, amely létrejött a Magyarországi Református Egyház és a Magyar Köztársaság Kormánya között, a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában. (aláírva: Bp. 1994. január 11) (továbbiakban: MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a MRE-vel kötött megállapodás)

[288] Megállapodás a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége és a Magyar Köztársaság Kormánya között a tábori rabbinátus létrehozására. (aláírva: Bp. 1994. január 11.)

egyes egyházi feladatok állami normákban kerültek szabályozásra. Erre csak úgy kerülhet sor, ha erről az állam előzetesen egyeztet, illetve megállapodik az egyházakkal. E nélkül nem beszélhetünk együttműködésről sem. Az együttműködés azt is kifejezésre juttatja, hogy nem alárendelt felek kapcsolatáról van szó, hanem az állammal egy autonóm szervezet alakít ki partneri viszonyt. A Tábori Lelkészi Szolgálat működése sem képzelhető el egyházak és állam partneri együttműködése nélkül.

A rendszerváltást követően a Tábori Lelkészi Szolgálatról szóló 61/1994. (IV. 20.) Korm. rend. (továbbiakban: 1994. évi kormányrendelet) rendelkezett első ízben a Szolgálat létrehozásáról, és annak működéséről. Ez a jogszabály már nem hatályos, de a Szolgálat megalapítása óta eltelt több mint 20 év alatt meghatározó befolyással bírt a kialakuló gyakorlatra. Ebben az időszakban kerültek kialakításra azok a működési mechanizmusok, amelyek elfogadottá tették a katonák körében a szolgálat működését. A rendelet preambuluma olyan dokumentumként hivatkozott az egyházakkal előzetesen megkötött megállapodásra, amelyek végrehajtására került kibocsátásra. A jelenleg hatályos, az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. (továbbiakban: 2013. évi kormányrendelet) a korábbi szabályozás számos pontját átvette. Ezért a jogintézmények későbbi tárgyalása során támaszkodni kell a történeti értelmezés módszereire is.

A protestáns egyházak saját jogalkotói hatáskörükben megalkotott normákkal szabályozzák a katonai lelki gondozást.. Esetükben az egyházi norma megalkotására az együttműködési megállapodások és az állami norma kibocsátása után került sor. Ezért az ő belső jogalkotási szabadságuk már csak arra szorítkozhatott, hogy megteremtsék az összhangot saját korábbi szabályaik, az együttműködési megállapodások és az állami szabályok között, valamint arra, hogy eredeti módon szabályozzák ennek a missziói területnek a hitéleti tevékenységét. A Magyarországi Evangélikus Egyház által kibocsátott, az egyházi szolgálat külön területeiről szóló 1997. évi V. törvény VIII. címe rendelkezik a Tábori Lelkészi Szolgálatról. Az egyházi törvény hivatkozik a Kormánnyal, illetve a református egyházzal megkötött megállapodásra is. A törvény szabályai között egyaránt találni szervezeti, személyi, illetve eljárásjogi szabályokat. Ugyanakkor híján van a feladat meghatározó normáknak. Többek között ezt a hiátust igyekezett pótolni az evangélikus egyház a Magyar Honvédségnél végzendő

lelkipásztori szolgálatról szóló 2007. évi VI. törvény megalkotásával. Ez az egyházi törvény azonban elfogadása ellenére azóta sem lépett hatályba. Ennek az egyházi törvénynek több jelentős újítása lett volna. Egyik ilyen a már említett feladat meghatározó szabályok beiktatása. Ezzel egyértelművé vált volna a tábori lelkész missziói helye, szerepe. A másik jelentős változás az lett volna, hogy szabályozásra került volna a Tábori Lelkészi Szolgálat alkalmazotti állományán kívül lévő helyi lelkészek katonai lelkigondozásban betöltött szerepvállalása. Ez a törekvés már a norma megváltozott címében is megjelenik, mert nem a Tábori Lelkészi Szolgálatról, hanem a honvédségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról szól, ezzel is közvetítve azt az üzenetet, hogy a katonai lelkigondozás nem korlátozódik a szervezetszerű állami keretek közé, hanem ezen kívül eső módon is lehetőség van egyházi szerepvállalásra. Ehhez két megjegyzést érdemes hozzáfűzni. Az egyik az, hogy a honvédség, mint az állam fegyveres hadereje evidens érdekektől vezérelve ügyel arra, hogy a vele kapcsolatba kerülő személyek megfeleljenek a biztonsági követelményeknek. Ahhoz, hogy civil lelkész is szerepet vállaljon a hadsereg lelkigondozásában meg kell teremteni a lelkész személyének ellenőrzéséhez szükséges protokollt. De még ekkor sem teljes egészében megoldott a birtokába jutott bizalmas jellegű információk kezelésének a rendje. Ezért célszerű módon önálló katonai lelkipásztori feladatok ellátására a civil lelkész alkalmazása nehezen elképzelhető.

A másik megjegyzés arra vonatkozik, hogy a hivatásos és szerződéses jogállású katonák a hazai szolgálatukat jellemzően nem tábori, és még inkább nem harctéri körülmények, hanem lényegét tekintve hivatali körülmények között teljesítik. Ennek megfelelően a lakóhelyük és az állomáshelyük többnyire közel esik egymáshoz. Ezért az ő lelki gondozásuk nem feltétlenül kötődik a laktanyához, helyőrséghez. Ezért kisegítő jelleggel igénybe vehető lenne civil lelkész is. A nóvum a civil jelleg lenne, hiszen a jelenleg hatályos evangélikus egyházi törvény is ismeri a kisegítő tábori lelkész intézményét, de azt tartalékos tiszti jogviszonyként szabályozza, holott a 2013. évi kormányrendelet alapján a kisegítő tábori lelkész a helyi egyházközség, hitközség lelkésze, aki felkérésre a helyőrségekben állomásozó katonai szervezetek lelkipásztori feladatait látja el, és mint ilyen semmilyen formában nem tartozik a honvédség

állományába.[289] Végül a harmadik változás csupán annyiban állt volna, hogy a törvény alkalmazkodott volna a Határőrség 2008. január 1-ei megszűnésével beálló változásokhoz. A Magyarországi Református Egyház részéről a Magyar Honvédségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról szóló 1994. évi I. törvénnyel került szabályozásra a katonai lelkigondozás. Ez az egyházi törvény két alkalommal, 2006-ban és 2010-ben került módosításra. Ezek a módosítások mindazt a hiátust pótolták, ami az evangélikus egyháznál említésre került. Ezért ezt a szabályozást korszerűnek, a katonai lelkigondozás igényeit kielégítő szabályozásnak tekinthetjük.

Szervezetalakítási szempontból jogforrási jelentőséggel bír a Tábori Lelkészi Szolgálat honvédelmi miniszter által kiadott alapító okirata.[290] Ez a dokumentum szabályozza a minisztérium és a Szolgálat kapcsolatrendszerének főbb elemeit és a szolgálati ágak vezetőinek kinevezési rendjét. Ezért annak ellenére, hogy közjogi értelemben nem tekinthető jogforrásnak, funkcionálisan a közjogi jogforrásokkal megegyező vonások jellemzik. Eredetileg nem alaptó okiratnak, hanem alapító határozatnak nevezték ezt a dokumentumot.[291] Első ízben 2009-ben találkozni az alapító okirat fogalmával. Mivel a honvédelmi miniszter által első ízben kiadott alapító határozat a jellegét tekintve normatív határozatnak minősül, ezért méltán említhetjük a Tábori Lelkészi Szolgálat jogforrásai között. A jelenleg hatályban lévő alapító okirat szerint a szolgálati ágak jogi személyek.[292] Az előzőek fényében a szolgálati ágak nem egyházi jogi személyek, hanem közigazgatási szervezetrendszer részét képező jogi személyek. Az alapító okirat rögzíti a szolgálat helyét, szerepét a Honvédelmi Minisztérium szervezetrendszerében, illetve a 2013. évi kormányrendelet rendelkezéseinek átvételével meghatározza a szolgálat feladatait. Az alapító okirat legutóbb, 2014-ben elkészült változata rendelkezik a tábori rabbinátus kikülönített szervezeti

---

[289] Az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. 22. § „(1) *Tábori lelkész az a lelkész lehet, aki rendelkezik egyházi (felekezeti) elöljárója ajánlásával, és – a kisegítő tábori lelkész kivételével – megfelel a katonákra vonatkozó jogszabályokban előírt életkori, egészségügyi alkalmassági, végzettségi és egyéb követelményeknek.*
(2) A tábori lelkészi szolgálat állományába tartoznak a tényleges katonai szolgálatot teljesítő tábori lelkészek. A tábori lelkészi szolgálat hivatásos állományú tagja a Magyar Honvédség rendfokozatai állományviszony-csoportjainak megfelelően a Magyar Honvédség tisztje és tábornoka.
(3) A tábori lelkészi szolgálatnál kisegítő tábori lelkészek is működhetnek. A kisegítő tábori lelkész a helyi egyházközség, hitközség lelkésze, aki felkérésre a helyőrségekben állomásozó katonai szervezetek lelkipásztori feladatait látja el. A kisegítő tábori lelkész e tevékenységéért díjazásban részesíthető.”

[290] Tábori Lelkészi Szolgálat alapító okirat. Nyt. szám.: 115-55/2014 (továbbiakban: Tábori Lelkészi Szolgálat alapító okirat)

[291] Tábori Lelkészi Szolgálat alapító határozat 4) pont (kibocsátva: 1994. május 17.)

[292] Tábori Lelkészi Szolgálat alapító okirat 8. pont

eleméről, melynek közvetlen vezetője a tábori főrabbi.[293] Ez a kikülönített szervezeti elem azonos az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség által megszervezett katonai rabbinátussal.[294]

Végezetül említést kell tenni az egyes szolgálati ágak szervezeti és működési szabályzatáról. Ezek a dokumentumok közjogi szempontból jogforrásnak nem tekinthetőek, ugyanakkor azáltal, hogy meghatározzák a szervezet belső működési rendjét, mégiscsak előírnak a jövőben kötelezően tanúsítandó magatartási szabályokat. A szervezeti és működési szabályzatokról a 2013. évi kormányrendelet eképen rendelkezik: *„A szolgálati ág a bevett egyház belső szabálya szerint eljárni jogosult egyházi elöljáró egyetértésével, a honvédelemért felelős miniszter által jóváhagyott szervezeti és működési szabályzat alapján végzi a tevékenységét.”*[295] Két következtetés mindenképen levonható. Az egyik az, hogy a rendelet nem egyházi, hanem közigazgatási jogi értelemben vett szervezeti és működési szabályzat kiadását írja elő. Erre utal, hogy a szóban forgó dokumentumot a miniszter hagyja jóvá. A másik következtetés pedig az, hogy a szervezeti és működési szabályzat érvényességi kelléke az egyházi törvények alapján meghatározott egyházi elöljáró előzetes egyetértése. Ez a megoldás helyesen illeszkedik a Tábori Lelkészi Szolgálat karakteréhez, hiszen a tábori lelkészek tevékenységüket állami keretek között végzik, ezért természetes módon alkalmazkodniuk kell ennek szervezetrendszeréhez, ugyanakkor az a tevékenység amelyet végeznek egyértelműen az egyházjog szabályozása alá tartozik.

2.3.4 A Tábori Lelkészi Szolgálat szervezete

2.3.4.1 A Tábori Lelkészi Szolgálat szervezete és az elválasztott működés viszonya

A Tábori Lelkészi Szolgálat az egyház és állam elválasztásának szempontjából több kérdést is felvet. Ezek egyike a Szolgálat létrehozásához kapcsolódik. Az egyházi autonómia tiszteletben tartása miatt szükségessé vált a társadalmilag is jelentős egyházakkal való megállapodás megkötése. Az 1994. évi kormányrendelet már a megkötött megállapodásokra hivatkozott, és azt az Alkotmánybíróság is kiemelte, hogy

[293] Uo. 13.3. pont
[294] Uo. 4.3.1. pont
[295] Az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. 20. § (3) bek.

az érintett egyházakkal való megállapodás hiányában a kormánynak nem lett volna lehetősége egyoldalú aktussal a szolgálat felállítására.[296] Az egyház államtól való elválasztásának egyik követelménye, hogy az állam nem avatkozik bele az egyházak belső működésébe. Így tehát az egyházak autonómiájuknál fogva maguk választhatják meg, hogy mely területeken kívánnak működni. A Tábori Lelkészi Szolgálat létrehozatalára vonatkozó megállapodás szükségszerűsége az állam és az egyházak partnerségi viszonyát tükrözik.

A Szolgálat összetétele felvetette az állam vallási semlegességének és ezzel összefüggésben a hátrányos megkülönböztetés tilalmának sérelmét. Az 1994. évi kormányrendelet eredeti szövege ugyanis a szolgálatban részt vevő egyházak körét (Református, Római Katolikus, Evangélikus, Izraelita) taxatív módon határozta meg. Az ügy az Alkotmánybíróság elé került. Az AB saját korábbi határozataira hivatkozott, melyekben kimondta, hogy az egyházak társadalmi szerepében meglévő tényleges különbségeket az állam figyelembe veheti az együttműködés során. Amíg ez nem valósít meg diszkriminatív szabályozást, addig alkotmányos keretek között marad. Ennek megfelelően a Tábori Lelkészi Szolgálat összetétele nem diszkriminatív, mert az egyházak tényleges társadalmi szerepének megfelelően állapítja meg a résztvevő egyházak körét. A vallásgyakorlást és az egyházak egyenjogúságát az sértené, ha a szóban forgó kormányrendelet bármelyik vallási közösséget, vagy az azokhoz tartozó katonákat korlátozná a szabad vallásgyakorlásban. Az 1994. évi kormányrendelet eredeti szövege így szabályozta a csoportos vallásgyakorlást: *„A katonai szervezeten belüli csoportos és egyéni vallásgyakorlás, valamint lelki gondozás biztosítása érdekében minden bejegyzett vallási közösség, vallásfelekezet, egyház (a továbbiakban együtt: egyház) - a katonák igényei alapján - vallási tevékenységet folytathat.”*[297] A vallásgyakorlás mind teljesebb érvényesülése érdekében ehhez hozzátette a rendelet, hogy a Magyar Honvédség és a Határőrség parancsnokai, valamint a Szolgálat tagjai kötelesek elősegíteni, hogy a fel nem sorolt, de bejegyzett egyházak vallásgyakorlási és lelkigondozási jogosultsága a katonák igényei szerint érvényesüljön.[298] Ez a szabályozás pedig nem tette kizárólagossá a Szolgálat tevékenységét, melynél fogva az ahhoz nem tartozó egyházak is folytathattak lelki gondozást. Annak ellenére, hogy az

[296] Schanda Balázs: Állami egyházjog. i.m. 139. o.
[297] Tábori Lelkészi Szolgálatról szóló 61/1994. (IV. 20.) Korm. rend. 1. §
[298] Uo. 3. §

Alkotmánybíróság helyesen ismerte fel a társadalmi igényeket, nem kellően indokolt az, hogy a rendelet megalkotói miért zártak el eleve minden utat más egyházak csatlakozásától. A puszta „elősegítés", mint kötelezettség végrehajtása meglehetősen tág értelmezésre adott lehetőséget, továbbá nem foglalja magában az eredményes megvalósulás követelményét, ami így sok esetben az illetékesek jóindulatán múlik. Ily módon csorbát szenvedhetett – de nem feltétlenül szenvedett – azok vallásszabadsága, akik egyháza kimaradt a Szolgálatból. Az AB végül úgy foglalt állást, hogy az 1994. évi kormányrendelet a fel nem sorolt egyházak hívei számára is kellően biztosítja a vallásgyakorlást, ezért a Szolgálatban résztvevő egyházak taxatív meghatározása nem minősül önkényesnek.[299]

Ennek ellenére nem minden vallási közösség számára volt elfogadható a status quo. Ezt példázza a – sok társadalmi vitát kiváltó – Hit Gyülekezetének az a törekvése, hogy részt vegyen a Szolgálat működésében. Átmenetileg be is kapcsolódott a Szolgálat szervezetébe, de nem a Honvédelmi Minisztériummal, hanem a Protestáns Tábori Püspökséggel kötött megállapodás alapján. A protestáns szolgálati ág részéről a püspök helyettese járt el. Így utóbb a Honvédelmi Minisztérium és a Protestáns Tábori Püspökség is megsemmisítette a megállapodást, mivel az eljáró püspök-helyettesnek nem volt hatásköre a megállapodás megkötésére, továbbá a kormányrendelet kimerítő felsorolása miatt jogellenesnek volt tekinthető. Ez utóbbi indok miatt, amennyiben a hatáskörrel rendelkező püspök járt volna el, akkor is megsemmisítésre került volna a megállapodás.

A Szolgálat létrehozásával kapcsolatos vitás kérdés volt a Honvédelmi Minisztériumba történő betagozódás, illetve a honvédelmi miniszternek való közvetlen alárendeltség. Szabályozásra került, hogy a Szolgálat a Honvédelmi Minisztériumnak közvetlenül alárendelten működő egységes szervezet. A jogalkotó egyértelművé kívánta tenni, hogy a Szolgálat a Honvédelmi Minisztériumhoz tartozó szervezet. Ebből viszont paradox helyzet állt elő. Az állam úgy igyekezett szorosan az állami szervezet-rendszerhez kapcsolni a Szolgálatot, hogy azokra a megállapodásokra hivatkozott, amelyek az egyházak számára olyan jogosultságokat biztosítanak, amelyek révén a tényleges működésre meghatározó befolyással bírnak. Az erős és központi állami

[299] 46/1994. (X. 21.) AB határozat

hatalom építésének folyamata nem sértheti az állam és egyház kapcsolatát meghatározó alapvető elveket. Ebben a kérdésben is szükségessé vált az AB döntése. A testület abból indult ki, hogy a Szolgálat legfőbb szerveit az érintett egyházak hozták létre és egyházi vonatkozásban – lényegét tekintve a Szolgálat professzionális működésében – egyházi irányítás alatt áll. Az szolgálati ágak vezetőinek kinevezése az egyházakkal kötött megállapodásokban foglaltaknak megfelelően történt. A Szolgálat és a honvédség között hierarchikus kapcsolat nem volt kimutatható. Ezt alátámasztotta az is, hogy a lelkészek más katonáknak nem szolgálati elöljárói, ezért számukra parancsot, utasítást nem adhatnak. Az AB vizsgálta a Szolgálat és a Honvédelmi Minisztérium közötti kapcsolatot is. Úgy foglalt állást, hogy *„a Szolgálat és a minisztérium közötti viszony összetevői között nem található meg sem a Szolgálat működésének tartalmát befolyásoló, illetve meghatározó elvi irányítás jogosultsága, sem a szervezeti alárendeltség jellegzetes összetevője az eseti közvetlen utasítás adási jog.”*[300] Ennek megfelelően a Honvédelmi Minisztérium közvetlen alárendeltségében való működés nem fejezi ki a Szolgálat és a minisztérium közötti viszony tényleges tartalmát. Mindezek alapján az AB úgy határozott, hogy a Szolgálatnak az állami szervezeti struktúrában elfoglalt helye nem sérti az elválasztás elvét.

A 2013. évi kormányrendelet a Szolgálat összetételét a korábbitól eltérő módon szabályozza. A szolgálatot végző egyházak körét úgy határozza meg, hogy *„a tábori lelkészi szolgálat a honvédelemért felelős miniszter közvetlen alárendeltségébe tartozó, a bevett egyházakkal erre vonatkozóan kötött megállapodásokban foglaltak alapján működő egységes szervezet, amely három, egymással azonos jogállású szolgálati ágra tagozódik. A szolgálati ágakat bevett egyházak vezetik.”*[301] A korábbi szabályozáshoz képest a következő eltérés figyelhető meg. A Szolgálatban résztvevő egyházak köre nem került taxatívan felsorolásra. Legalábbis nem olyan direkt módon mint korábban. A bevett egyházakra való utalás az Ehtv. rendelkezéseinek megfelelően – indirekt módon – úgyszintén taxatív felsorolást eredményez. De azáltal, hogy ez a státusz megszerezhető, legalábbis deklaratív szinten nyitottabbá válik a Szolgálat összetétele, mint korábban volt. Erre utal a *„szolgálati ágakat bevett egyházak vezetik”* kitétel is. Ez a megfogalmazás nem azonos azzal, mintha a jogalkotó meghatározta volna a

[300] Uo.
[301] Az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. 19. § (1) bek. 20. § (1)-(2) bek.

Szolgálatot alkotó egyházak zárt körét. A szabályozásnak ezzel a módjával a szolgálati ágakat vezető egyházak köre került behatárolásra, a Szolgálathoz tartozó többi egyház meghatározásra nyitott maradt. A nyitottság azonban megmarad a deklaráció szintjén, mivel a Szolgálatban való részvétel továbbra is megállapodáshoz kötött. A megállapodás, mint szükséges feltétel indokoltnak mondható, mivel a Szolgálat működése az állam szuverenitása, területi integritása szempontjából meghatározó honvédséghez kötődik. A mindenkori állam evidens érdeke, hogy megőrizze haderejének szenzitív adatait. Ezért természetes, hogy az állam kontrollálni kívánja a honvédséggel kapcsolatba kerülő, civil szférához tartozó szervezetek és köztük az egyházak működését, szerepvállalását. A megállapodás többek között ezt a kontrollt hivatott betölteni.

Az AB korábban többek között azért nem tartotta diszkriminatívnak a Szolgálathoz tartozó egyházak körének zárt meghatározását, mert a többi egyház hívei számára is biztosított volt a lehetőség arra, hogy egyházuk által nyújtott egyéni, illetve közösségi vallásgyakorlásban legyen részük.[302] Ehhez képest a honvédek jogállásáról szóló törvény szerint a szolgálatteljesítési időben megvalósuló lelki gondozást *„a Kormány rendeletében meghatározott keretek között a Tábori Lelkészi Szolgálat biztosítja.”*[303] Ez a megfogalmazás kategórikusan kizár minden más vallási közösséget a honvédségen belüli lelki gondozásból. Ezzel kétségessé vált az AB korábbi megállapításának alkalmazhatósága. Ennek tükrében nehézséget jelent a 2013. évi kormányrendelet szabályozása, amely szerint *„a bevett egyház a katonai szervezeten belüli csoportos és egyéni vallásgyakorlás, valamint lelki gondozás biztosítása érdekében a Magyar Honvédségnél végezhet tábori lelkészi szolgálatot.”*[304] Az értelmezési nehézséget annak megítélése jelenti, hogy az idézett mondat a Tábori Lelkészi Szolgálat keretei között működő egyházak tevékenységi körét határozza meg, vagy pedig a Szolgálatban helyet nem kapó egyházak számára igyekszik biztosítani a tábori lelkészi szolgálat végzését. Az továbbra is az állam diszkrecionális joga, hogy eldöntse kivel köt együttműködési megállapodást. Ezen megállapodás egyik nevesített formája a Tábori Lelkészi Szolgálat működésére vonatkozó megállapodás. Ugyanakkor a rendelet idézett szövege nem a Szolgálatban, mint szervezetben való részvételt

[302] 46/1994. (X. 21.) AB határozat
[303] Honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. tv. 20. § (2) bek
[304] Az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. 19. § (1) bek.

szabályozza, hanem azt, hogy „a bevett egyház …… végezhet tábori lelkészi szolgálatot”. Ez a megfogalmazás azt az értelmezési lehetőséget nyújtja, hogy elválik egymástól a Szolgálat működése és a szolgálat végzése, vagyis lehet tábori lelkészi szolgálatot végezni úgy is, hogy az adott egyház, vallási közösség nem tagja az Tábori Lelkészi Szolgálatnak. Erre enged következtetni az, hogy a rendelet idézett része a *„Tábori lelkészi szolgálat végzése”* címet viselő fejezetben található. Amennyiben a jogalkotó azt kívánta volna kifejezni, hogy a tábori lelkészi szolgálat csak a HM szervezeti keretei között végezhető, abban az esetben a tábori lelkészi szolgálat működéséről és nem a szolgálat végzéséről kívánt volna rendelkezni. Az értelmezési nehézséget tovább fokozza, hogy a Szolgálat összetételét meghatározó rendelkezés is csupán annyit mond, hogy a Szolgálatot bevett egyházak alkotják. Eközben utalás történik azokra a megállapodásokra, amelyek miatt ez tényleges módon négy egyházat jelent. A tábori lelkészi szolgálat, mint tevékenység végzésére jogosult egyházak meghatározása ugyancsak a bevett egyházak körének meghatározásával valósul meg, azonban a megállapodásokra való utalás nélkül. Az 1994. évi kormányrendelet szabályozása egyértelműbb, kifejezőbb, pontosabb volt. Amennyiben azt az értelmezést fogadnánk el, amely a honvédek jogállásáról szóló törvény kategorikus rendelkezése szerint a Szolgálaton kívül eső egyházak körét kizárja a katonai lelki gondozásból, abban az esetben értelmét veszítené a 2013. évi kormányrendeletnek az a szabálya, amely szerint *„a Magyar Honvédség parancsnokai, valamint a tábori lelkészi szolgálat tagjai kötelesek elősegíteni, hogy a vallási tevékenységet végző szervezetek vallásgyakorlási és lelkigondozási jogosultsága a katonák igényei szerint érvényesüljön.”*[305] Ennek megfelelően a vallásszabadság érvényesülése érdekében a honvédek jogállásáról szóló törvény idézett rendelkezése módosításra szorul.

Az idézett rendelkezés két további problémát vet fel. Az egyik az, hogy a korábbi szabályozással ellentétben nem kerül meghatározásra, hogy a vallásgyakorlás egyéni és közösségi formái egyaránt biztosításra kerülnek. A másik problémát az jelentheti, hogy a jogalkotó „bedobta a gyeplőt” a katonai parancsnokok és a tábori lelkészek közé. Azzal, hogy mindkét személyi kör számára előírta az elősegítés kötelezettségét, valójában a felelősségi körök kuszaságát idézte elő. Nem derül ki, hogy

[305] Honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. tv. 20. § (2) bek.
[305] Az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. 19. § (5) bek.

ki miért felel. Az egyházi személyektől kevéssé elvárható, hogy más felekezetek vallási nézeteinek teret engedjenek, sőt elősegítsék azok gyakorlását. Ez az állam kötelezettsége, melynél fogva biztosítania kell a mindenkit megillető szabad vallásgyakorlást. Az egyházi személyek nem kötelesek semleges magatartás tanúsítására, sőt vallási értelemben kifejezetten elkötelezett viselkedésforma várható el tőlük. Az is megengedett, hogy vallási nézeteik igazság tartamát tekintve fenntartsák a kizárólagosság igényét. Az állam az egyházi személyek szolgálati viszonyát kivonta az állami szabályozás alól. Ezért az egyházi személy a vallási tevékenységének körében mindenben köteles egyháza törvényeinek engedelmeskedni. Amennyiben ezek szerint másokat az egyháza által képviselt nézetekre kell nevelni, tanítani, akkor ezzel ellentétes az az állami parancs, hogy elő kell segítenie más vallások gyakorlását. A lelkiismereti és vallásszabadság egyik legfontosabb tézise az, hogy az állam senkit nem kényszeríthet olyan helyzetbe, amely önmagával való meghasonlást eredményezne. Ezért annak előírása, hogy a tábori lelkészek segítsék elő más vallások gyakorlását, a lelkiismereti és vallásszabadság fundamentumait kezdi ki.

2.3.4.2 A Tábori Lelkészi Szolgálat szervezetének egyházjogi szabályozása

Egyházjogi oldalról nézve annyi megoldás mutatkozik a Tábori Lelkészi Szolgálatban való működésre, ahány szolgálati ég van. Ez köszönhető annak, hogy az egyházak a saját szervezeti struktúrájukat szabadon határozzák meg. A katolikus katonai ordinariátus olyan egyházi szervezet, amelyet kánonjog nem területi, hanem személyi alapon határoz meg. Az SMC a katonai ordinariátust mindenben az egyházmegyékkel megegyező jogi elbírásban részesíti.[306] Ennek megfelelően az ordinariátus belső egyházi jogi személy. Az ordinárius pedig ugyanolyan teljes jogú tagja a püspöki konferenciának, mint a megyés püspökök.

A Szolgálatban résztvevő protestáns egyházak egymással is megállapodást kötöttek. Ebben közös Protestáns Tábori Lelkészi Szolgálat felállításáról rendelkeztek. A Megállapodásban foglaltak visszatükröződnek az egyházi jogalkotásban is, ezért az azonos kérdéseket mind a református, mind pedig az evangélikus egyház lényegét tekintve ugyanolyan módon szabályozza. A közös Szolgálat egyházi joghatósága

[306] SMC 1. §

kiterjed a református és evangélikus vallású hivatásos és szerződéses katonákra , azok családtagjaira, a az önkéntes tartalékos katonákra, a katonai tanintézetek hallgatóira, a honvédség kötelékében dolgozó közalkalmazottakra, és köztisztviselőkre, a megelőző védelmi helyzetben és rendkívüli állapot idején honvédelmi munkakötelezettséget teljesítőkre, a katonai egészségügyi intézményben ápoltakra, a honvédségi szociális otthonok lakóira, valamint a katonai büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottakra.[307] A katolikus megoldással ellentétben a protestáns egyházak szükségét látták a katonai lelki szolgálati tevékenység szabályozásának. Ez üdvözlendő abból a szempontból is, hogy a Szolgálat működési körébe tartozó feladatok egyértelműen egyházi tevékenységeket ölelnek fel. Annak meghatározása, hogy az egyházak milyen feladatokat látnak el, egyértelműen az egyházak autonómia jogosultságai közé tartozik. Természetes, hogy ennek illeszkednie kell az állami keretek által nyújtott lehetőségekhez.[308] A protestáns egyházak által működtetett tábori lelkészi szolgálat nem képezi egyik egyház szervezetrendszerének részét sem, hiszen közös szervezetként került meghatározásra. Mind az evangélikus, mind pedig a református szabályozás elemeit megvizsgálva levonható az a lényeges következtetés, hogy a Tábori Lelkészi Szolgálat protestáns szolgálati ága nem minősül egyházi jogi személynek a bevett egyház belső szabálya szerint jogi személyiséggel rendelkező egységeként, szervezeteként vagy intézményeként.

A MAZSIHISZ és a kormány megállapodása következtében egyetlen zsidó egyház kezdte meg a tábori rabbinátus működtetését. Időközben úgynevezett kikülönített szervezetként a Honvédelmi Minisztériummal kötött együttműködési megállapodás alapján bekapcsolódott a rabbinátus életébe az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség (továbbiakban: EMIH) is. Az érdekesség az, hogy a többi egyháztól eltérően az EMIH nem a kormánnyal, hanem a Honvédelmi Minisztériummal kötött megállapodást. A két zsidó közösség egymással való jogi viszonyának tisztázása érdekében megkerestem a tábori rabbinátust, ahol közölték, hogy a kérdést szervezeti és működési szabályzat rendezi. Mivel azonban ez még nem került a miniszter által

[307] Magyarországi Evangélikus Egyház által kibocsátott, az egyházi szolgálat külön területeiről szóló 1997. évi V. tv. 82. §, valamint a Magyarországi Református Egyház által kibocsátott, a Magyar Honvédségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról szóló 1994. évi I. tv. 2. § (3) bek.

[308] Magyarországi Református Egyház által kibocsátott, a Magyar Honvédségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról szóló 1994. évi I. tv. 2. § (1) bek. A Magyarországi Evangélikus Egyház részéről ugyanezt a tevékenységi kört a hatályba nem lépett, a Magyar honvédségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról szóló 2007. évi I. tv. 2. § (1) bek. szabályozta volna.

elfogadásra, ezért azt részemre nem adják ki. Ezért arra törekedtem, hogy két vallási közösség viszonyát interjú segítségével tisztázzam, de erre irányuló többszöri megkeresésemre választ nem kaptam.

2.3.4.3 A Tábori Lelkészi Szolgálat feladatai

A Tábori Lelkészi Szolgálat főbb feladatait a 2013. évi kormányrendelet a következőképen határozza meg: 1. Hit- és kegyességi élet, a vallásgyakorlás biztosítása, mise, istentisztelet, biblia- és imaórák tartása; 2. Egyéni és közösségi lelki gondozás; 3. Életismereti, erkölcsi oktatás, nevelés; 4. Szociális, karitatív tevékenység végzése a katonai egészségügyi és szociális intézményekben; 5. Bizalmi fórum biztosítása a katonák számára; 6. Katonák ellátása a vallásgyakorláshoz szükséges eszközökkel, tárgyakkal; 7. Katonák részvételének biztosítása a hazai és nemzetközi zarándoklatokon; 8. Katonák és családtagjaik részére végzett egyházi szolgálat.[309] Ugyanezek a feladatok voltak megtalálhatóak az 1994. évi kormányrendeletben is. A feladatok meghatározása a „különösen" szófordulat használata miatt nem tekinthető taxatív felsorolásnak. Ezért az egyházak profiljába illeszkedő, egyházi normákat és katonai érdekeket nem sértő további feladatokat is elláthatnak a szolgálati ágak. A felsorolásból kitűnő módon a jogalkotó az egyházak szerepét nem korlátozza a szigorú értelemben vett vallási tevékenységre. Külön érdekesség, hogy az egyházak által végezhető, Ehtv-ben meghatározott tevékenységeken kívül megjelenik a „bizalmi fórum" kialakítása. A bizalmi fórum igénybevétele nem jelent feloldozást az adatvédelmi szabályok alól. A lelkész részére továbbra is csak azokat a katonai információkat lehet közölni, amelyek megismerésére jogosult. Ezt tovább szűkíti az adatvédelmi törvény által megfogalmazott „szükséges ismeret elve" , amely szerint *„minősített adatot csak az ismerhet meg, akinek az állami vagy közfeladata ellátásához feltétlenül szükséges."*[310] Ennélfogva a lelkész számára nem közölhető minden olyan adat, amelynek megismerésére jogosultsággal bír, hanem ezen belül csak azok az adatok, amelyek lelkészi tevékenységének ellátásához szükségesek. Ugyanakkor pusztán a szükséges ismeret elvének megsértése – amennyiben nem jár a jogosultsági szabályok megsértésével – nem valósit meg deliktumot.

[309] Az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. 21. §
[310] A minősített adat védelméről szóló 2009. évi CLV. tv. 2. § (2) bek.

Minthogy a Tábori Lelkészi Szolgálat feladatai egyházi feladatoknak minősülnek, ezért ésszerű, hogy egyházjogi oldalról nézve a protestáns egyházak szabályozzák a tábori lelkészek feladatait. E szabályozásban megismétlésre kerülnek az állami jogszabályban meghatározott feladatok, néhány gyakorlatias kiegészítéssel.[311] [312] A protestáns szolgálati ág vezetőjével folytatott interjúból levont következtetések alapján három szolgálati terület emelkedik ki. Az egyik a honvédség külföldi misszióival van összefüggésben. A NATO tagsággal, illetve az ENSZ békefenntartói műveleteivel összefüggésben teljesített külföldi missziók során a honvédségi kontingensek tagjait képezik a tábori lelkészek. Missziónként felekezeti jogállástól függetlenül egy lelkész kíséri az állományt, aki így ökumenikus szellemben teljesíti szolgálatát. A tábori lelkészek ezekben a missziókban tudnak igazán kiteljesedni. Az otthonuktól, családjuktól távol lévő, tábori körülmények közé szorított katonák bizalommal és szívesen fordulnak a lelkészhez. Nem feltétlenül a spiritualitás igénye motiválja a kapcsolat keresését, hanem sok esetben lelki segítségnyújtásra, támaszra van szükségük. A szolgálati ág vezetője kiemelte, hogy a külföldi missziókban természetes módon alárendelik magukat a katonai vezető utasításainak, de tevékenységükben megőrzik teljes önállóságukat, a honvédségtől való függetlenségüket. Ezáltal a katonai vezető utasításai tényleges módon csak a szolgálati rendre vonatkoznak. A katonai vezetőtől való függetlenség és a lelkészi szolgálatból fakadó titoktartási kötelezettség teremti meg annak alapját, hogy a katonák a lelkészben bizalmi fórumot is lássanak. A másik szolgálati terület a közlemúltban elinduló katona gyülekezet létrehozása, működtetése. Kihasználva azt a lehetőséget, hogy a katonai képzést is folytató Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika téri főépületében ismét megnyitotta kapuit a kápolna, heti rendszerességgel szerveznek ide istentiszteleteket abban a reményben, hogy létrejön egy

---

[311] Magyarországi Református Egyház által kibocsátott, a Magyar Honvédségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról szóló 1994. évi I. tv. 2. § (1) bekezdés: *„A protestáns tábori lelkészi szolgálat feladata az egyházi szolgálatok végzése a Magyar Honvédség szervezetében. Így különösen: - istentiszteletek és bibliaórák tartása, - egyéni és közösségi lelkigondozás, katechetikai oktatás, rendszeres fogadóórák tartása, - életismereti, erkölcsi oktatás, nevelés keretében valláserkölcsi megközelítéssel az általános emberi értékek, a nemes emberi magatartás, a hazafiság, a bajtársiasság eszméinek ápolása, - szociális, karitatív tevékenység végzése a katonai egészségügyi és szociális intézményekben, - bizalmi fórum biztosítása a katonák számára; emberi, családi, vallási problémájuk meghallgatása, enyhítése, rendezése, - a katonák ellátása a vallásgyakorláshoz szükséges irodalommal (Biblia, imakönyv, énekeskönyv, vallásos irodalom), - a katonák és családtagjaik részére kérésre végzett egyéb egyházi szolgálat (keresztelés, konfirmálás, házasságkötés, temetés).”*

[312] A Magyarországi Evangélikus Egyház részéről ugyanezt a tevékenységi kört a hatályba nem lépett, a Magyar honvédségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról szóló 2007. évi I. tv. 2. § (1) bek. szabályozta volna.

katonának és családtagjaikat magába tömörítő „katona” gyülekezet. A harmadik nagyobb szolgálati terület az ünnepi alkalmakra fókuszál. Ez lehet egyházi, állami, vagy akár a honvédség saját ünnepi eseménye (pl. csapatzászló átadása) egyaránt. Ezeken az alkalmakon a hagyományos értelemben vett egyházi liturgián túl speciálisan a katonák igényeit kielégítő egyházi szolgálatokat (pl. zászló megáldása, ünnepi beszéd tartása) nyújtanak. A szolgálati ág vezetője az állami szervekkel megvalósuló kapcsolatát jónak, konstruktívnak értékelte. Kiemelte, hogy a személyes kapcsolatoknak döntő szerepük van. Az együttműködés képezi a Szolgálat működésének zálogát. Az egyházzal való kapcsolatáról kérdezve a szolgálati ág vezetőjét, azt a választ kaptam, hogy ez lényegét tekintve a kirendeléssel minimalizálódik. Továbbra is megtartják egyházuk törvényeit, de szervezeti kapcsolataik erősen redukálódnak.

A katolikus szolgálati ág általános helynökével folytatott interjúból levonható következtetések szerint ugyanazokat a szolgáltatásokat nyújtják, mint a „civil” egyház, természetes módon alkalmazkodva a katonai szolgálattal összefüggő kötöttségekhez, igényekhez (pl. katona zarándoklat Lourdes-ba). Szintén kiemelésre került a honvédség missziós tevékenysége, mint olyan terület, ahol az egyházi szolgálat kiteljesedik. Az állami és egyházi szervekkel meglévő kapcsolatra vonatkozó kérdéseimre adott válaszokból az a következtetés vonható le, hogy a katolikus szolgálati ág lényegesen erősebb egyházszervezeti kötődéssel rendelkezik, mint a protestáns szolgálati ág. Ennek egyik magyarázata, hogy az SMC az egyházat vezető pápával szoros, élő kapcsolatban lévő egyházi szervezetként határozza meg az ordinariátust. Míg ilyen protestáns egyházi szervezet nincs, sőt két protestáns egyháznak van egy közös tábori lelkészi szolgálata. Ez a tényező természetes módon befolyásolja az egyházzal fenntartott kapcsolatot.

2.3.4.4 Rövid nemzetközi kitekintés

A munka általános részében Finnország és Horvátország viszonylatában vizsgáltam az állam és egyház kapcsolatrendszerét. Ugyanezt a szerkezetet követve tekintem át röviden e két államban működő katonai lelkészi szolgálat sajátosságait.

Finnország

Finnország meghatározó egyházai, a közjogi szabályozásban kiemelkedő szerepet betöltő Finn Evangélikus Lutheránus Egyház és az Ortodox Egyház egyaránt részt vesz a katonák lelki gondozásában. A Magyar megoldással ellentétben az együttműködés rendszerében kizárólag a nemzeti egyházak vesznek részt. A XVI. század óta működik rendszeres katonai lelkészi szolgálat a hadsereg mellett.[313] A honvédség és a határőrség mellett az ENSZ missziókban nem kizárólag hivatásos, rendfokozatot viselő katona lelkészek, hanem civil papok, diakónusok, teológus hallgatók és ifjúsági munkások is részt vesznek a szolgálatban.[314] Az egyház által nyújtott szolgáltatások körében megtalálni az egyéni és közösségi vallási alkalmakat, melyek helyszíne lehet katonai kórház, kaszárnya, vagy egyéb katonai közösségi hely.[315] A finn katonai lelkészek katonai képzést kapnak és sajátos jegyeket tükröző katonai rendfokozatot viselnek.[316] Ennek ellenére a hatályos törvények a katonai lelkészeket kiveszik a katonai büntetőeljárás hatálya alól. Az ellenük emelt vádat az általános hatáskörű bíróságok előtt kell képviselni.[317] Erőteljesen jellemzi a finn állam és egyház szoros kapcsolatát a katonai lelkészi szolgálat vezetőjének kinevezése. A jogi szabályozás a hadsereg vezetőivel együtt a katonai lelkészi szolgálat vezetőjének kinevezési jogát az államelnök hatáskörébe utalja.[318]

Horvátország

Horvátország helyzete annyiban egyedinek mondható, hogy meghatározó jelentőséggel bír a katolikus egyház társadalmi szerepe. Így a honvédség szervezetén belül végzett lelkipásztori szolgálatban is meghatározó szereppel bír a katolikus egyház. A Horvát kormány és az Apostoli Szentszék a délszláv háború horvátországi szakaszának lezárását követően 1996-ban kötött megállapodást a hadseregen belül végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában. Ez több szempontból megegyezik a Magyar

---

[313]Forrás:http://evl.fi/EVLen.nsf/Documents/21EB14B27D586BFCC2257C380043186F?openDocument&lang=EN

[314] Uo.

[315] Kimmo Kääriäinen, Maarit Hytönen, Kati Niemelä, Kari Salonen: Church in Change. The Evangelical Lutheran Church of Finland from 2000 to 2003. Tampere, 2005. 99

[316] Szabó János: Kisebbségek a haderőben. Nők, romák, vallásgyakorlók. Bp. 2002. 139-140

[317] 211/2006 Act on Military Crisis Management of Finland Section 28 – Criminal responsibility (4) point.

[318] 551/2007 Act on the Defence Forces of Finland section 38.

kormány és a Szentszék között ugyanebben a tárgyban 1994-ben megkötött megállapodással. Fellelhetőek benne az SMC-ből átvett markáns jegyek. Van azonban a hazai megoldáshoz képest néhány jelentős eltérés. Ezeket vázolom röviden. Az első és talán leglényegesebb eltérés az, hogy egyaránt a katonai lelkészi szolgálat végzi a Horvát katonaság és a Horvát rendőrség szervezetében a lelkészi szolgálatot.[319] Ez többek között oda vezethető vissza, hogy a XX. századi délszláv háború kezdetén a Szerb szabad csapatokkal szemben elsőként a Horvát rendőrség vette fel a harcot.[320] A rendőrség később természetszerű módon átadta helyét a Horvát reguláris erőknek, de az ország közgondolkodására azóta is nagy hatást gyakorolt a rendőrség helytállása. A második különbség az ordinárius kinevezésében mutatható ki. Ugyanis a Horvát kormány teljes egészében garantálja a pápa szabad püspök kinevezési jogát, beéri azzal, hogy erről tájékoztatást kap.[321] Végül pedig számottevő különbségként lehet értékelni, hogy a megállapodás a lelkészek vonatkozásában teljes egészében elismeri azt, hogy a kánonjog hatálya alá tartoznak. Ezért az állami és katonai szabályok betartásának kötelezettsége úgy került meghatározásra, hogy annak összhangban kell lennie a kánonjoggal.[322] Az országban működő többi egyházzal csak vonakodva írt alá megállapodást a Horvát kormány. De ezek alapján a katolikus egyház mellett mindazon egyházak részt vehetnek a katonák és rendőrök lelki gondozásában, amelyek erre vonatkozó megállapodást kötöttek. Ez a lehetőség csak a regisztrált egyházak számára nyílt meg.[323] A megállapodások mindegyike tartalmazza, hogy a katonai és a rendőri lelki gondozás költségeit a honvédelmi minisztérium és a belügyminisztérium közösen viseli. Egyes szerzők ezt közvetett egyház finanszírozásként értelmezik.[324]

---

[319] Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o dušobrižništvu katoličkih vjernika, pripadnika oružanih snaga i redarstvenih službi Republike Hrvatske. 5. cikk

[320] Takács Péter: Valahol Európában. A jugoszláviai háborús bűnösök perei. Jogelméleti Szemle. 2000.1. sz. 55-63

[321] Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o dušobrižništvu katoličkih vjernika, pripadnika oružanih snaga i redarstvenih službi Republike Hrvatske. 2. cikk

[322] Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o dušobrižništvu katoličkih vjernika, pripadnika oružanih snaga i redarstvenih službi Republike Hrvatske. 6. cikk 2. pont

[323] Siniša Zrinščak, Dinka Marinović Jerolimov, Ankica Marinović ,and Branko Ančić: Church and State in Croatia: legal framework, religious instruction, and social expectations. In. Sabrina P. Ramet: Religion and Politics in Post-Socialist Central and Southeastern Europe. Challenges since. 1989. e-book 2014. 142 Forrás: http://www.palgrave.com/page/detail/religion-and-politics-in-post-socialist-central-and-southeastern-europe-sabrina-p-ramet/?sf1=barcode&st1=9781137330734

[324] Ivan Padjen: Church and State in Croatia. In.: Silvio Ferrari, and W. Cole Durham Jr. (editors): Law and Religion in Post-Communist Europe. Leuven – Paris – Dudley, MA 2003. 72

2.3.4.5 A tábori lelkészek jogállása az állami szabályok alapján

Az államtól elválasztott működés problémakörének egyik sajátos aspektusával foglalkozik Ruff Tibor, amikor az alkotmányosság szempontjából kétségesnek tartja a Szolgálat lelkészeinek katonai rendfokozattal való ellátását. Véleménye szerint ezáltal *„az egyházi tekintélyük egyszersmind az állam egyik erőszakszervezetének tekintélyévé is teszi őket”*, amely az állami és egyházi hatalom összefonódása folytán korlátozza a katonák vallási és lelkiismereti szabadságát.[325] Ugyanezt a kérdést feszegette az az indítvány is, amely nyomán az Alkotmánybíróság vizsgálta a Szolgálat és az állam elválasztását. Az indítványozó szerint nem csupán a Szolgálat minisztériumi alárendeltsége, hanem a lelkészek katonai rendfokozata is sérti az elválasztás elvét, mert lényegét tekintve a lelkész személyén keresztül az állam és az egyház összefonódik. Az AB a már hivatkozott 46/1994. (X. 21.) számú határozatban döntött a tábori lelkész jogállásának alkotmányosságáról. Mielőtt ennek a döntésnek a rövid konklúzióját ismertetném, röviden vizsgálom meg az elválasztás elvét a fegyveres szervek működése és a lelkészek jogállása közötti viszony szemszögéből, mivel az elválasztás gyakorlati megvalósulása, illetve ennek esetleges hiányosságai e téren jól kimutathatóak.

Kiindulópontként le kell szögezni, hogy a tábori lelkészek szolgálati viszonya kettős jogállást takar. Egyrészről az adott egyházzal állnak szolgálati viszonyban, más részről pedig vonatkozik rájuk a Honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. tv. E törvény nagyon szűkszavúan szól a tábori lelkészekről. Megelégszik az egyházak szerepének a személyi kérdésekben való szabályozásával. A korábban hatályban volt, a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról szóló 2001. évi XCV. tv. a tábori lelkész kettős jogállását markánsan elismerte, amikor úgy rendelkezett, hogy a tábori lelkész szolgálatát az egyháza törvényei és előírásai szerint végzi, de tevékenysége során figyelembe veszi a katonai szervezet működési rendjét és a parancsnoknak az ezzel kapcsolatos utasításait, intézkedéseit.[326] A kettősség jellemzi a felelősségi szabályokat is, amelyek szerint a tábori lelkész köteles betartani a rendfokozatára, a beosztására, valamint a katonai szervezet működési rendjére vonatkozó szabályokat. Ezek megsértése esetén a katonákra vonatkozó szabályok szerint von-

[325] Ruff Tibor hozzászólása. Fundamentum 1997.2. 59-60.
[326] Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról szóló 2001. évi XCV. tv. 25. § (3) bek.

hatóak felelősségre. Egyházi fegyelmi sértés esetén ellenben az eljárást az egyházi elöljáró folytatja le egyházjogi szabályok szerint. A kettős jogállás alapján tehát megállapítható, hogy a tábori lelkész a katonai parancsnok részéről csak a katonai szervezettel összefüggő utasításoknak, rendelkezéseknek köteles eleget tenni, és csak ezek megsértése esetén felel katonaként.[327] Ily módon adott esetben a lelkész megfelel a katonai bűncselekmények speciális alanyiságával kapcsolatos követelményeknek is. Ez azonban nem sérti az elválasztás elvét, mivel a katonai hivatásra jellemző felelősség a kizárólagosan katonai kérdésekben csak így követelhető meg.

Az elválasztott működés tényének megfelelően a 2013. évi kormányrendelet leszögezi, hogy a szolgálat tagjainak lelkészi tevékenysége kizárólag egyházi irányítás, felügyelet alatt áll. [328] Az 1994. évi kormányrendelet szabályaival megegyező módon került meghatározásra, hogy a honvédség parancsnokai a hitéleti tevékenységre vonatkozó döntést nem hozhatnak, a működésre vonatkozó intézkedést – a szolgálati renddel történő összhang biztosításának kivételével – nem tehetnek.[329][330] A tábori lelkészek egyben a haderő tisztjei is. Speciális jogállásukhoz azonban speciális hierarchikus viszonyok társulnak. Ezek alapján rendelkezett úgy a korábbi jogi szabályozás, hogy a tábori lelkész szolgálati elöljárója, illetve szolgálati alárendeltje csak tábori lelkész lehet.[331] Ez közelebbről annyit jelentett, hogy a tábori lelkész szolgálati beosztásával – tehát jelen esetben lelkészi tevékenységével – összefüggő parancs, intézkedés kiadására, illetve egyes munkáltatói jogkörök gyakorlására csak magasabb beosztású tábori lelkész jogosult.[332] a hatályos jogi szabályok között ennyire egyértelmű rendelkezés nincs.

A tábori lelkészek szolgálati feladatai továbbra is a hitéletre, valamint a vallásgyakorlásra korlátozódnak. Az állam és egyház elválasztásának tényéből fakadóan ezekkel kapcsolatos utasítást a katonai szervezet vezetőjétől még akkor sem

---

[327] V.ö. az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. 22. § (5) *„A tábori lelkész lelkészi tevékenysége kizárólag az egyházi jogi személy irányítása, felügyelete alatt áll."*

[328] Az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. 22. § (5) bek.

[329] A Tábori Lelkészi Szolgálatról szóló 61/1994. (IV. 20.) Korm. rend. 5. § (1) bek.

[330] Az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. 19. § (4) bek.

[331] Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról szóló 2001. évi XCV. tv. 25.§ (4) bek.

[332] Uo. 2.§ (5) bek.

kaphatnának, ha azt a hatályos Magyar jog külön nem szabályozná. Az érem másik oldala, hogy tábori lelkész értelemszerűen nem adhat semmilyen utasítást katonák számára. Ezáltal tehát a szolgálat állományában működő lelkészek és más katonák között nincs függőségi viszony, aminek folytán alaptalanok azok az állítások amelyek szerint a lelkészek tiszti rendfokozata korlátozza a vallásszabadság érvényre juttatását. A katonai vezető és a tábori lelkész mint tiszt parancsadási jogának ez a korlátozása egyfelől az állam és egyház elválasztott működésének tényéből, másfelől A „háborúk áldozatairól" szóló Genfi Egyezményből fakad. A katonai lelkészet sui generis fegyver nélküli szolgálatot jelent. Sajátos jellege abból fakad, hogy a katonaság mellett állandó szolgálatot ellátó lelkész részét képezi az alakulatnak, osztozik annak sorsában, viszont feladatainak ellátásával összeegyeztethetetlen a katonai szolgálatot jellemző fegyveres küzdelem. A háborúk áldozatairól szóló Genfi Egyezmény egyértelműen rendelkezik erről a kérdésről: *„egyházi személyzet" alatt olyan katonai, vagy polgári személyek értendők, mint lelkészek, akik kizárólag hivatásukat gyakorolják…."*[333] Az egyezményben említett hivatás alatt természetszerű módon kizárólag egyházi, lelkészi hivatást lehet érteni, még akkor is, ha az érintett személy egyben katona jogállású is. Ugyancsak a Genfi Egyezménynek megfelelően a tábori lelkész harcba nem vethető.[334] Érdekes kérdés azonban, hogy az előzőek tükrében egyáltalán miért van szükség a tábori lelkészek tiszti rendfokozattal való ellátására. A választ mindenképpen a történelmi hagyományokban kell keresni, nem pedig a hadsereget jellemző, ténylegesen meglévő függelmi viszonyokban.

2.3.4.6 A tábori lelkészek helyzete az egyházjog fényében

2.3.4.6.1 A szolgálati ágak vezetői (ordinárius, protestáns tábori püspök, vezető tábori rabbi)

A katolikus szolgálati ág vezetőjének kinevezéséről a Szentszékkel kötött megállapodásban ezt olvassuk: *„A katonai ordináriust a Szentszék nevezi ki a Magyar Kormány előzetes értesítése után, szem előtt tartva a magyarországi törvényes*

[333] A háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről szóló 1989. évi 20. törvényerejű rendelet (háborúk áldozatairól szóló Genfi Egyezmény) 8. cikk d) pont

[334] Vö. Genfi egyezmény 43. cikk 2. pont: *„Valamely összeütköző Fél fegyveres erőinek tagjai (a Harmadik Egyezmény 33. Cikkében említett egészségügyi személyzet és lelkészek kivételével) harcosoknak minősülnek, akiknek joguk van közvetlenül részt venni az ellenségeskedésekben."*

követelményeket és a katonai szolgálat ellátásával kapcsolatos előírásokat. A Magyar Kormány a kinevezések esetén tizenöt nap alatt a jelölttel szemben általános politikai jellegű kifogást emelhet."[335] A megfogalmazás érzékelteti a katolikus jogrend autonómia felfogását azzal, hogy az ordinárius kinevezési jogát a Szentszék magának tartja fenn. Az „általános politikai jellegű kifogás" kifejezés jogilag nehezen értelmezhető, bizonytalan tartalmú fogalmakat takar. Ezért olyan tág értelmezési keretet biztosít, amelynek pontos tartalma nem meghatározható. A megállapodás arra vonatkozó kikötést pedig nem tartalmaz, hogy a kormány által benyújtott kifogás kötelezné a Szentszéket arra, hogy a kinevezést megváltoztassa. Az SMC rendelkezéseiből nem vonható le kategorikus következtetés a Szentszék kinevezési jogára vonatkozóan. E szerint *„a pápa szabadon nevezi ki a katonai ordináriust, illetve beiktatja, vagy megerősíti a jogszerűen megnevezett jelöltet."*[336] Az SMC kifejezett több alternatívát is biztosít a pápa jogköreinek gyakorlására. Az állammal megkötött megállapodások hivatottak arra, hogy ezek közül azt alkalmazzák, amely minden érintett fél érdekeinek egyaránt megfelel. Nehezen érthető, hogy a Magyar állami miért a pápa kinevezési jogát elismerő megoldás fogadta el. Mindezek ellenére nehezen elképzelhető helyzetet jelentene már az is, ha a pápa által kinevezett ordinárius személye ellen az állam kifogást emelne. A katonai ordinarius jogai és kötelességei a megyéspüspökkel megegyeznek, és ebbe a Szentszékkel való kapcsolattartás sajátos formája az ún. ad limina látogatás is beletartozik.[337] Ennek során az ordinárius a pápa előtt személyesen tartozik beszámolni időszakos tevékenységéről. A katonai ordinárius joghatósága alá a katolikus felekezetű katonák és azok családja, a katonai iskolákban tanulók, a katonai kórházakban és katonai idősotthonokban lévők tartoznak.[338] E személyek vonatkozásában „versengő illetékesség" alakul ki, hiszen a katonák lakóhely szerinti ordináriusának továbbra is, mint területileg illetékesnek megmarad a joghatósága.[339]

A vezető tábori rabbi kinevezésével kapcsolatos jogkörök megoszlása hasonló módon került szabályozásra, mint az ordinárius esetében bemutatásra került. Ennek megfelelően a vezető tábori rabbit a MAZIHISZ vezetősége jelöli ki a Honvédelmi

[335] A MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a Szentszékkel kötött megállapodás II. pont.
[336] SMC II. pont 2. §
[337] SMC XII. pont
[338] Uo. IV. pont
[339] Uo. IV. pont

Minisztérium előzetes értesítése után. A jelölttel szemben a minisztérium 15 napon belül általános kifogást emelhet. Egyetlen lényeges eltérés az ordináriushoz képest az, hogy a MAZSIHISZ vezetősége által kijelölt személyről később, mint jelöltről szól. Ez kissé zavarossá teszi a kinevezési jogkört, mert az első mondat értelmezése szerint a MAZIHISZ vezetősége kijelöli, vagyis meghatározza a tábori főrabbi személyét. A második mondat ugyanezt a személyt már csak jelöltként, vagyis a tisztségébe be nem iktatott személyként határozza meg. Ez arra enged következtetni, hogy a minisztérium általános kifogása – az ordinárius helyzetével szemben – vétójogként is értelmezhető.

Ehhez képest a Magyarországi Evangélikus Egyházzal kötött megállapodás szerint *„a katonai püspököt az illetékes egyházi főhatóságok együttes javaslatára a honvédelmi miniszter nevezi ki. Kinevezése a hatályos jogszabályokban előírt szolgálati viszonyának megszűnéséig szól.”*[340] A Magyarországi Református Egyházzal kötött megállapodás pedig eképen rendelkezik a protestáns szolgálati ágat vezető püspökről: *„A katonai püspököt az illetékes egyházi főhatóságok együttes javaslatára a honvédelmi miniszter előzetes egyetértésével a felekezetek szerinti illetékes egyházi testület választja, szem előtt tartva a katonai szolgálattal kapcsolatos előírásokat. A szolgálatba állításról a honvédelmi miniszter intézkedik. Kinevezése a hatályos jogszabályokban előírt szolgálati viszonyának megszűntéig szól. A tábori püspök megbízatása 6 évre szól.”*[341] A két protestáns egyházzal kötött szabályozás egyik lényegi közös pontja, hogy a protestáns szolgálati ágat vezető püspököt a tisztségébe a miniszter nevezi ki. A miniszteri döntést megelőző egyházjogi választás már eltérő képet mutat. Az evangélikus egyház megelégedett annyival, hogy a miniszter elé kerülő jelöltet az egyházi főhatóságok – református és evangélikus együtt – javasolják. A református egyház ragaszkodott ahhoz, hogy amennyiben a protestáns szolgálati ágat református püspök vezeti, abban az esetben saját szervezetén belül, az egyházi törvényeknek megfelelő módon válasszon püspököt. Ehhez azonban a jelöltnek bírnia kell az evangélikus egyház főhatóságának előzetes javaslatát és a miniszter előzetes egyetértését is.

[340] MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a MEE-vel kötött megállapodás II. pont 1. alpont
[341] MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a MRE-vel kötött megállapodás II. pont 1. alpont

Mindkét megállapodás rögzíti, hogy a püspöki tisztséget református és evangélikus lelkészek felváltva töltik be.[342] A megállapodások szabályozása kitér arra is, hogy a főállású lelkészek hivatásos tisztek.[343] Ezért nehezen értelmezhető az a formula, hogy a püspök kinevezése „a hatályos *jogszabályokban előírt szolgálati viszonyának megszűnéséig szól.”* A protestáns egyházi törvények a lelkész foglalkoztatására irányuló jogviszonyt már a megállapodás megkötésének idején is egyházi szolgálati viszonyként határozták meg.[344] A megállapodás megkötésének idején hatályban volt, a fegyveres erők és a fegyveres testületek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról szóló 1971. évi 10. törvényerejű rendelet a hivatásos katonák foglalkoztatási jogviszonyát ugyancsak szolgálati viszonyként határozta meg.[345] Az időközben hatályba lépett jogszabályokban szintén a „szolgálati viszony” fogalma jellemzi lelkész egyházjogi, illetve a katona állami jogi jogviszonyát egyaránt. Ezért a kettős jogállású tábori lelkésznél nem egyértelmű annak meghatározása, hogy a megállapodás melyik szerződő féllel fennálló „szolgálati viszonyáról” szól. Meglehet, hogy a megállapodások megkötése óta eltelt több mint 20 év jogalkotása és a gyakorlat polemikussá teszik a kérdést. Ugyanakkor az Apostoli Szentszékkel kialakított gyakorlat azt mutatja, hogy egy megállapodás megkötése óta eltelt hosszabb idő után nem megfeledkeznek a közösen kialakított tartalomról, hanem egy úgynevezett memorandumban újraértelmezik, a változó kor igényeihez igazítják a megállapodást. Sajnálatos, hogy az állami jogalkotó ezt az eljárást megtartja a nemzetközi jog alanyainak és nem alkalmazza a nemzeti egyházakkal való kapcsolatában.

A megállapodások fényében nehezen értelmezhetőek a honvédelmi miniszter által kiadott alapító okiratnak a szolgálati ágakat vezető püspökök és a vezető tábori rabbi kinevezésére vonatkozó rendelkezései. Ezek szerint minden szolgálati ág élére a miniszter nevezi ki és ugyanő menti fel a püspököket, illetve a vezető tábori rabbit. Az alapító okirat azt sem szabályozza, hogy a miniszter a kinevezés és felmentés jogát az

---

[342] MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a MEE-vel kötött megállapodás II. pont 2. alpont, valamint MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a MRE-vel kötött megállapodás) II. pont 2. alpont

[343] MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a MEE-vel kötött megállapodás V. pont 2. alpont, valamint MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a MRE-vel kötött megállapodás V. pont 2. alpont

[344] Vö. Magyarországi Református Egyház Alkotmányáról és kormányzatáról szóló 1994. évi II. törvény 22. §

[345] A fegyveres erők és a fegyveres testületek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról szóló 1971. évi 10. törvényerejű rendelet 1. §

érintett egyházakkal bármilyen módon megosztott formában gyakorolná. Ennek megfelelően az alapító okirat tanúsága szerint sem a kinevezéshez, sem a felmentéshez nem kell az egyház jelölése, véleménye, előzetes tájékoztatása, vagy utólagos értesítése sem. Ez a megoldás ellentmond a kormány és az egyházak közötti kötött megállapodásnak, de ellentmondani látszik a racionalitás és az életszerűség, ésszerűség követelményeinek. Felvethető probléma a püspökök és a vezető tábori rabbi jogállásának és hivatali idejének szabályozása. Az alapító okirat szabályai szerint az ordinárius és a vezető tábori rabbi közalkalmazott és megbízásuk legfeljebb 5 évre szól.[346] Az SMC, valamint a Szentszékkel kötött megállapodás nem szabályozza a vitatott rendelkezéseket. Ellenben a MAZSIHISZ-el kötött megállapodás szerint a vezető tábori rabbi hivatásos tiszt, nem pedig közalkalmazott.[347] Jóllehet a zsidó szolgálati ágat a dolgozat megírásakor vezető főrabbi jogállása tényleges módon közalkalmazott, ennek ellenére az ellentmondásos szabályozás feloldása érdekében célszerű lenne a megállapodás módosítása olyan módon, hogy megengedővé tegye a közalkalmazotti státuszt. A 2013. évi kormányrendelet a püspök kinevezésével kapcsoltban azt a keretjellegű szabályozást választotta, hogy visszautal az egyházakkal kötött megállapodásokra. E szabályozás szerint *„a tábori lelkész, a tábori püspök és a vezető tábori rabbi kinevezése és alkalmazása a bevett egyházzal kötött megállapodásban foglaltak szerint történik.”*[348] A református egyházzal kötött megállapodás szerint a püspök megbízása 6 évre szól.[349] Az evangélikus egyházzal kötött megállapodás szerint a püspök kinevezése a *„hatályos jogszabályokban előírt szolgálati viszonyának megszűnéséig szól.”*[350] A szolgálati viszony kifejezésből eredő nehézségek itt is megemlíthetőek. Minthogy az egyházak a saját belső szabályaikat gyakran az állami jogforrásokkal azonos elnevezéssel alkotják meg, érdemes lenne azt is konkretizálni, hogy az evangélikus egyházzal kötött megállapodásban szereplő „*hatályos jogszabályok”* kifejezés alatt állami, vagy egyházi jogszabályokat kell-e érteni. Ugyanakkor a tisztség rotációs jelleggel történő betöltését mindkét protestáns egyházzal meg-

[346] Tábori Lelkészi Szolgálat alapító okirat 13.2. pont
[347] Megállapodás a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége és a Magyar Köztársaság Kormánya között a tábori rabbinátus létrehozására. (aláírva: Bp. 1994. január 11.) 5. pont
[348] Az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. 22. § (4) bek.
[349] MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a MRE-vel kötött megállapodás II. pont 1. alpont
[350] MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a MEE-vel kötött megállapodás II. pont 1. alpont

kötött megállapodás egyaránt szabályozza.[351] Nehezen értelmezhető helyzetet teremt, hogy a két egyház a közösen működtetett szolgálati ág vezetőjének kinevezésére vonatkozóan eltérő tartalmú megállapodást kötött. Szükséges ennek mielőbbi orvoslása. A zavart tovább fokozza az alapító okirat, amely szerint a protestáns tábori püspök hivatásos katona, kinek megbízása határozatlan időre szól.[352] A határozatlan idejű megbízás ellenétes a protestáns egyházak saját törvényeivel is. Mindkét – a szolgálatban részt vevő – protestáns egyház ide vonatkozó törvényei úgy rendelkeznek, hogy a tábori püspök megbízása 6 évre szól és e tisztséget felváltva tölti be református, illetve evangélikus lelkész.[353] A megállapodásoktól való egyoldalú eltérés már önmagában is aggályos. E megállapodásokon nyugszanak a protestáns egyházaknak azok a törvényei, amelyekre a tábori lelkészeket jellemző kettős jogállás miatt az államnak kifejezetten tekintettel kell lennie. Az alapító okirat ellentmond a 2013. évi kormányrendeletnek is, mivel az kifejezetten a megállapodásokra hivatkozik.

A lelkészt az állam nem foglalkoztathatja úgy mintha saját alkalmazottja lenne, mert vonatkoznak reá saját egyházának törvényei. A tábori lelkész állami foglalkoztatásának feltétele az, hogy saját egyháza törvényei szerint lelkész legyen. Erre vonatkozóan az Ehtv. kifejezett rendelkezéseket tartalmaz.[354] E szerint *„az egyházi személy a bevett egyház belső szabályában meghatározott, az egyházi jogi személy szolgálatában álló, egyházi szolgálatot sajátos egyházi szolgálati viszonyban, munkaviszonyban vagy egyéb jogviszonyban teljesítő természetes személy."* Az Ehtv. Rendelkezéseinek értelmezésekor figyelemmel kell lenni a 2013. évi kormány-rendeletnek arra a szabályára, amely szerint: *„A tábori lelkész lelkészi tevékenysége kizárólag az egyházi jogi személy irányítása, felügyelete alatt áll."*[355] A tábori lelkész „egyházi személy" státusza nem szűnik meg teljes egészében azáltal, hogy egyben állami alkalmazott is lesz. Az általa ellátott feladatok egyházi feladatok, ezekért lelkészként egyháza törvényei szerint felel. Ez a felelősség semmiben nem különbözik

[351] MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a MEE-vel kötött megállapodás II. pont 2. alpont, valamint MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a MRE-vel kötött megállapodás II. pont 2. alpont
[352] Tábori Lelkészi Szolgálat alapító okirat 13.2. pont
[353] A Magyarországi Evangélikus Egyház által kibocsátott, az egyházi szolgálat külön területeiről szóló 1997. évi V. törvény 93. §, illetve Magyarországi Református Egyház által kibocsátott, a Magyar Honvédségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról szóló 1994. évi I. törvény 3. § (7) bek.
[354] V ö. Ehtv. 13. § (1) bek.
[355] Az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. 22. § (5) bekezdésére

az egyházi alkalmazásban álló lelkész felelősségétől. A felelősség legsúlyosabb következménye lehet a lelkészi státusz elvesztése. Ez nem állami szabályok, hanem egyházi törvények alapján beálló jogkövetkezmény. Mivel azonban a tábori lelkészi hivatal betöltésének feltétele a szolgálatban részt vevő egyházaknál létesített lelkészi jogviszony, ezért ennek elvesztése konkrét és közvetlen jogkövetkezményekkel jár az állammal fennálló jogviszonyra nézve is.[356] Röviden összefoglalva: az állam nem sajátíthatja ki a tábori lelkészt, még akkor sem ha állami alkalmazásban áll, mégpedig azért nem, mert az állami törvények által is biztosított módon vonatkoznak rá saját egyházának törvényei. Ez esetben az államnak – önkorlátozó módon – figyelemmel kell lennie, sőt biztosítania kell az egyházi törvények érvényesülését. Nem utolsó sorban pedig érvényre kell juttatnia azokat a megállapodásokat, amelyeket megkötött. Minthogy a megkötött megállapodások egymásnak ellentmondanak, szükséges ezek mielőbbi korrekciója. A Tábori Lelkészi Szolgálat eredeti 1994-es alapító határozata megfelelt az elvárásoknak, mikor úgy rendelkezett, hogy *„a Tábori Lelkészi Szolgálat személyi állományát – az illetékes egyházi elöljáró javaslata alapján – a honvédelmi miniszter nevezi ki, illetve menti fel.”*[357] Ugyanezt a formulát alkalmazta a 2009-ben kibocsátott alapító okirat is.[358] Amennyiben a Honvédelmi Minisztérium célja az volt, hogy e munka elkészülésének idején hivatalában lévő, minden szempontból kiváló szolgálatot végző protestáns tábori püspököt[359] tisztségében megtartson, akkor ennek a célnak az érdekében a kormánynak kezdeményeznie kellett volna az egyházaknál a megállapodás módosítását oly módon, hogy annak eredményeként a hivatali idő lejártával a püspök az egyházak közös megegyezésével újra jelölhető, választható, ezáltal pedig kinevezhető legyen. Ellenkező esetben a céltól eltérően, a püspök legitimációs bázisa erodálódik, politikailag támadhatóvá válik. Az egyházi törvények rendelkeznek a szolgálatot vezető püspök mellett helyettesként szolgáló hivatalvezető kinevezéséről is. Amennyiben a püspök református, úgy a hivatalvezető (esperesi méltóságban) evangélikus. A püspök megbízási idejének leteltével együtt a viszonosság

[356] Vö. az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. 22. § (1) bek.
[357] Tábori Lelkészi Szolgálat alapító határozat 4) pont (kibocsátva: 1994. május 17.)
[358] A honvédelmi miniszter 61/2009. (XII. 23.) HM határozata a Honvédelmi Minisztérium Tábori Lelkészi Szolgálat alapító okiratának kiadásáról. 14. pont
[359] E szolgálat elismeréseként vehette át Jákob János dandártábornok, protestáns tábori püspök 2014. augusztus 20-án a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje Katonai Tagozat kitüntetést.

jegyében a hivatalvezető személye is változik.[360] A hivatalvezető személyére vonatkozó állami szabályozás nincs.

A hivatásos tábori lelkész egyházzal való viszonya a kirendelést követően erősen csökken, lényegében meg is szűnik. Ehhez képest az egyházi hivatalt viselő püspök, illetve annak hivatalvezetője helyet kap az egyházak döntéshozó testületeiben. A református egyház zsinatának 100 tagja közül 20 olyan van, aki tisztségénél fogva tagja a zsinatnak. Ezek egyike a protestáns tábori püspök, illetve evangélikus püspök idején annak református felekezetű hivatalvezetője.[361] Az evangélikus egyház hasonló módon szabályozta a protestáns tábori püspök, illetve helyettesének (hivatalvezetőjének) egyházi tisztségét. A különbség annyi, hogy a tábori püspök vagy helyettese az evangélikus egyház zsinatának – szavazati jog nélküli – tanácskozási jogú tagja.[362]

2.3.4.6.2 A tábori lelkészek

Valamennyi egyházzal kötött megállapodás hasonló módon szabályozza a kettős jogállású tábori lelkész felelősségét. A kettős jogállás kettős felelősséget is jelent. A katonai szabályok megszegéséért katonaként, egyháza szabályainak megszegéséért lelkészként felel. A különböző szolgálati ágak vonatkozásában egyetlen különbség mutatható ki. A katolikus tábori lelkész ellen indított katonai fegyelmi eljárás esetén a katonai elöljáró összeköttetést tart az ordináriussal. A protestáns és zsidó szolgálati ág esetében a katonai elöljáró kötelezettsége kimerül a tábori püspök, illetve tábori főrabbi értesítésében. A helyzet fordítottja, mikor egyházi fegyelmi eljárás indul a tábori lelkész ellen. Ebben az esetben valamennyi szolgálati ágat vezető püspök, illetve tábori főrabbi kötelezettsége a katonai elöljáró tájékoztatására terjed ki.[363] Az összeköttetés kifejezés interaktívabb kapcsolattartás, mint az egyoldalú tájékoztatás. Ez kifejezésre juttatja a

[360] Magyarországi Evangélikus Egyház által kibocsátott, az egyházi szolgálat külön területeiről szóló 1997. évi V. tv. 92. §, valamint a Magyarországi Református Egyház által kibocsátott, a Magyar Honvédségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról szóló 1994. évi I. tv. 3. § (7) bek.
[361] A Magyarországi Református Egyház alkotmányáról és kormányzatáról szóló 1994. évi II. tv. (egyházi törvény) 135. § (1) és (2) bek.
[362] A Magyarországi Evangélikus Egyház által kibocsátott, az egyház szervezetéről és igazgatásáról szóló 2005. évi IV. tv. 106. § (1) bek. b) pont
[363] A MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a Szentszékkel kötött megállapodás X. pont, valamint MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a MEE-vel kötött megállapodás VIII. pont, továbbá MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a MRE-vel kötött megállapodás VIII. pont, végül pedig a Megállapodás a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége és a Magyar Köztársaság Kormánya között a tábori rabbinátus létrehozására 10. pont

katolikus egyház álláspontját, amely szerint a tábori lelkészi szolgálat inkább lelkészi, mintsem tábori (értsd: katonai) szolgálat.[364] A katolikus és protestáns szabályozást összevetve megállapítható, hogy a katolikus katonai lelkészi szolgálat megfelelő módon betagolódik a katolikus egyház intézményrendszerébe, szemben a többi egyházzal, melynek nincs saját katonai lelkészi szolgálata. Ezért lehet a katolikus egyház saját lelkészeivel való kapcsolata intenzívebb, mint a többi egyháznak. Mindennek ellenére a felekezeti egyenjogúság megköveteli, hogy a többi egyház esetében a püspök, vagy vezető tábori rabbi jogosultságai között az ordináriussal megegyező módon kerüljön szabályozásra a katonai fegyelmi eljárás alatt lévő tábori lelkész ügyében történő összeköttetés.

A katonai elöljáró meghatározása magyarázatra szorul. Az elöljáró fogalmi meghatározásának középpontjában a parancs kiadásának joga áll, amely parancsot az alárendelt köteles végrehajtani.[365] A képet némileg árnyaltabbá teszik a szolgálati elöljáró, illetve a szakmai elöljáró fogalmának elhatárolódásából eredő problémák. A szolgálati elöljárót a Honvédség szervezeti rendszerében elfoglalt beosztásánál fogva a vezetése alá tartozó katonai szervezet tevékenységére és e szervezet személyi állományára vonatkozóan a jogszabályokban és a hatásköri szabályokban megállapított döntési jog illeti meg. Ezzel szemben az olyan elöljáró, vagy felettes, aki csak a saját szakterületén van felruházva rendelkezési jogkörrel, szakmai elöljárónak, vagy szakmai felettesnek minősül. A különböző vezetési szinteken a szakmai elöljáró gondoskodik az elöljárói döntéseknek megfelelő szakmai feladatok végrehajtásáról. A szakmai elöljáró, vagy szakmai felettes vezetői jogosultságait hatásköri szabály és a szolgálati elöljáró állapítja meg.[366] A 2013. évi kormányrendelet szabályai szerint *„a Magyar Honvédség parancsnokai a hitéleti tevékenységre vonatkozó döntést nem hozhatnak, a működésre vonatkozó intézkedést – a szolgálati renddel történő összhang biztosításának kivételével – nem tehetnek.”*[367] Általánosabb megfogalmazásban: *„A tábori lelkész lelkészi tevékenysége kizárólag az egyházi jogi személy irányítása, felügyelete alatt áll.”*[368]

---

[364] Kuminetz Géza: A klerikus életállapot. Válogatott pasztorálteológiai és kánonjogi tanulmányok. Bp. 2010. 274
[365] Vö. a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. tv. 43. §
[366] Uo. 43. § (4)-(5) bek.
[367] Az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. 19. § (4) bek.
[368] Uo. 22. § (5) bek.

Szakmai elöljárókét a honvédség parancsnoki állományának egyetlen tagja sem értelmezhető. Ennek alapján a kérdés az, hogy ki a tábori lelkész szolgálati elöljárója. A Tábori Lelkészi Szolgálat nem a Magyar Honvédség, hanem a Honvédelmi Minisztérium szervezetrendszeréhez tartozik, ezért a szolgálati elöljáró általános fogalma szerint tábori lelkésznek nem lehet egyetlen katonai parancsnok sem szolgálati elöljárója. Mivel azonban a 2013. évi kormányrendelet a katonai szolgálati renddel történő összhang biztosítása érdekében döntési jogkörrel ruházza fel a katonai parancsnokokat is, az előző megállapítást már árnyalni kell, mert az látszik, hogy annak a katonai egységnek a parancsnoka, amelynél a lelkész tényleges módon szolgálatot lát el, korlátozottan ugyan, de rendelkezik elöljárói jogokkal. Konkrét katonai feladat végrehajtása – pl. külföldi misszió – esetén eltérő módon kerül meghatározásra a szolgálati elöljáró. Ebben az esetben alkalmazható az a szabály, amely szerint *„szolgálati elöljáró az eseti szolgálati feladat teljesítésének irányítására, vezetésére kijelölt katona is.”*[369] Konkrét feladat végrehajtása esetében a lelkész a feladat végrehajtásáért felelős személy alárendeltjévé válik. Ez a szabályozási megoldás összhangban van az egyházakkal kötött megállapodásokkal. A Szentszékkel kötött megállapodás alapján a tábori lelkészek katonai tevékenységükben a katonai feletteseiknek alárendeltek.[370] A protestáns egyházakkal kötött megállapodások pedig úgy rendelkeznek, hogy, *„mint hivatásos tisztre rájuk is* – ti. a tábori lelkészre. (kiemelés tőlem T.M.) – *a hatályos törvények és katonai rendelkezések vonatkoznak.”*[371] A MAZSIHISZ-el kötött megállapodás két szempontból tér el. Az egyik, hogy a törvények helyett jogszabályok szerepelnek a meghatározásban. Ez kétségkívül pontosabb, mert a honvédelmi igazgatás jogforrásai között nem kizárólag törvények találhatóak. A másik eltérés a „katonai rendelkezések” kifejezés elmaradása. Ez azt a látszatot kelti, hogy tábori rabbik kívül esnek a katonai parancsnokok rendelkezéseinek személyi hatályán. Katonai, hadműveleti helyzetekben ez nyilvánvaló módon képtelenséget eredményezne.[372]

---

[369] A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. tv. 43. § (3) bek.
[370] A MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a Szentszékkel kötött megállapodás IX. pont.
[371] Továbbiakban: MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a MEE-vel kötött megállapodás V. pont 2. alpont, valamint továbbiakban: MH-nél és a HÖR-nél a katonák lelkigondozásának tárgyában a MRE-vel kötött megállapodás V. pont 2. alpont.
[372] Megállapodás a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége és a Magyar Köztársaság Kormánya között a tábori rabbinátus létrehozására. (aláírva: Bp. 1994. január 11.) 5. pont

A MAZSIHISZ-szel kötött megállapodásba belekerült egy érdekes elem, amely szerint a hadra kelt hadsereg esetén a szolgálatban résztvevő rabbik személyi védelméről az illetékes parancsnok köteles gondoskodni.[373] A vezető tábori rabbi – e munka elkészülésekor a tényleges helyzettől ettől eltérő módon – a megállapodás értelmében tiszt, a rabbinátusban résztvevő többi rabbi szolgálati viszonyáról a megállapodás hallgat.[374] A tábori lelkészek védelmének általános jogi kötelezettségét a 2013. évi kormányrendelet is megfogalmazza.[375] Ez a szabályozás szinte változtatás nélkül átveszi a háborúk áldozatairól szóló Genfi Egyezmény rendelkezéseit.[376] Felmerülő kérdés, hogy a hivatásos szolgálati viszonnyal járó veszélyek viselése mennyiben képezi részét a tábori lelkész kötelezettségeinek, illetve harctéri körülmények között mennyire elvárható a személyes biztonságról való gondoskodás. A tábori lelkész nem legitim katonai célpont. Ennek ellenére szolgálatát a hadra kelt katonaság körében végezve implicit módon veszélynek teszi ki magát. A nagy és közepes hatótávolságú fegyverek nem válogatnak legitim és nem legitim személyi célpontok között. A II. világháború tanulságai arra mutatnak rá, hogy a totálissá váló háborúban az ellenséges csapatok legyőzésén túl legalább ugyanilyen fontos cél a hátországot jelentő polgári lakosság ellenállásának megtörése.[377] A csapatok között mozgó lelkész, rabbi – még ha a harci cselekmények helyét el is tudja kerülni – akkor is veszélyben van. Az elmúlt időszakra jellemző aszimmetrikus hadviselés – amely a közfelfogással ellentétben nem a XXI. század terméke – egyik jellemző vonása, hogy bizonytalanná válik a frontvonal, de sok esetben még az ellenségkép is tisztázatlan.[378] A nyílt csaták szabályozottságával ellentétben a rajtaütésszerű támadások sorozatából álló háborúk szabályozatlanok. Ezek a háborúk relativizálják a háború/béke, front/hátország,

---

[373] Uo.11. pont

[374] Uo. 5. pont

[375] Az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend 23. § (3) *„A tábori lelkész a háború áldozatairól szóló Genfi Egyezménynek megfelelően harcba nem vethető személy, akit minden körülmény között kíméletben és védelemben kell részesíteni.”*

[376] háborúk áldozatairól szóló Genfi Egyezmény 9. cikk 1. pont: *„Az egészségügyi és egyházi személyzet tiszteletben tartandó és védelmezendő, s feladataik ellátásához minden rendelkezésre álló lehetőség megadandó. Nem kényszeríthetők olyan feladatok ellátására, melyek emberbaráti küldetésükkel összeegyeztethetetlenek.”*

[377] Ronald Schaffer: Wings of Judgment: American Bombing in World War II. New York, 1985. 97–99.

[378] Carl Schmitt: The Theory of the Partisan, A Commentary/Remark on the Concept of the Political. Berlin, 1963. angolra fordította: A. C. Goodson, Michigan State University, East Lansing, 2004. elérhető: http://obinfonet.ro/docs/tpnt/tpntrex/cschmitt-theory-of-the-partisan.pdf.

katona/civil, erős/gyenge, győzelem/vereség fogalmi párokat.[379] Ilyen körülmények között a személyi védelemről való gondoskodás is relatívan és lényegét tekintve nagyon korlátozottan értelmezhető. Annyi mindenesetre erről a parancsnoki kötelezettségről elmondható, hogy nem csupán a tábori rabbit, de egyetlen más tábori lelkészt sem tehet ki direkt módon ható és közvetlen veszélyeknek. Ha pedig a lelkész, vagy rabbi ilyen helyzetbe kerülne, akkor a parancsnok felelőssége – a lehetőségekhez mérten – onnan kimenteni.

A tábori lelkész kinevezésénél érvényesül a kettős jogállásból folyó hatáskör megosztás. Ennek megfelelően tábori lelkész az a lelkész lehet, aki rendelkezik egyházi elöljárója ajánlásával, és megfelel a katonákra vonatkozó jogszabályokban előírt életkori, egészségügyi alkalmassági, végzettségi és egyéb követelményeknek. A katonákkal szemben támasztott követelmények alól a kisegítő tábori lelkészek kivételt képeznek, hiszen ők gyülekezeti lelkészként egyházi jogi személy által foglalkoztatott egyházi személynek minősülnek.[380] A 2013. évi kormányrendelet szerint a *„Tábori Lelkészi szolgálat állományába tartoznak a tényleges katonai szolgálatot teljesítő tábori lelkészek. A tábori lelkészi szolgálat hivatásos állományú tagja a Magyar Honvédség rendfokozatai állományviszony-csoportjainak megfelelően a Magyar Honvédség tisztje és tábornoka."* [381] A idézett rendelkezésből egy következtetés mindenkép levonható. A Tábori Lelkészi Szolgálatot nem kizárólag hivatásos állományban szolgáló lelkészek alkotják, vannak köztük rendfokozatot nem viselő civil jogállású lelkészek is.[382] Ebből a szempontból az idézett jogi rendelkezés megfogalmazása nem kellően egyértelmű, mert olyan értelmezése is lehetséges, amely szerint a Tábori Lelkészi Szolgálat kizárólag tényleges katonai szolgálatot ellátó lelkészekből állna. A kisegítő lelkészek jogállásáról a 2013. évi kormányrendelet eképen rendelkezik: *„A tábori lelkészi szolgálatnál kisegítő tábori lelkészek is működhetnek. A kisegítő tábori lelkész a helyi egyházközség, hitközség lelkésze, aki felkérésre a helyőrségekben állomásozó katonai szervezetek*

---

[379] Vö. Andrew Mack: Why Big Nations Lose Small Wars. Word Politics 27/2, Baltimore, 1975., illetve Ivan Arreguín-Tof: How the Weak Win Wars. A Theory of Asymmetric Conflict. International Security, Vol. 26, No. 1 93–128

[380] Az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. 22. § (1) bek.
Vö. Honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. tv. 31. § (5) bek.

[381] Az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. 22. § (2) bek.

[382] Ilyen többek között a munka elkészülésének idején ordináriusként regnáló Bíró László püspök, illetve a vezető tábori rabbi tisztségét betöltő Totha Péter Joel is.

lelkipásztori feladatait látja el. A kisegítő tábori lelkész e tevékenységéért díjazásban részesíthető.”[383] Az idézetből levonható az a következtetés, hogy a kisegítő tábori lelkészek vagy teljesen civilek és ekként nem állnak az állammal semmiféle szolgálati jogviszonyban, vagy civil lelkészek ugyan, de egyben tartalékos katonák. A tábori lelkész kinevezésére nézve a 2013. évi kormányrendelet visszautal az egyházakkal kötött megállapodásra.[384] Szemben a tábori püspök és a vezető tábori rabbi kinevezésével a beosztott tábori lelkészek kinevezésével kapcsolatban az alapító okirat sem tartalmaz eltérő rendelkezést.

A tábori lelkész szolgálati viszonyának megszűnése a kettős jogállás miatt kétirányú vizsgálódást igényel. Az egyik az, ha a tárbori lelkész egyházi lelkészi jogviszonya szűnik meg. A másik esetet a hivatásos katonai szolgálati viszonyának megszűnése jelenti. A probléma lényege abból fakad, hogy egyik szolgálati viszony megszűnése sem eredményezi ipso jure a másik szolgálati viszony megszűnését. Ez az állítás igaz marad akkor is, ha a tábori lelkészi szolgálat alapfeltétele az egyházi személyi státusz. Ugyanis ha a lelkész elveszíti az egyházi személy státuszát, attól még megmarad a honvédség hivatásos tisztjeként és a honvédségnek lehetősége van arra, hogy egyéb feltételek fennállása esetén – természetesen nem tábori lelkészként – tovább foglalkoztassa. Sajátos problémákat vet fel a tábori lelkésznek az egyház részéről történő visszahívása. Ez az eset nem azonos azzal, mintha az egyházi szolgálati viszonya szűnne meg. Épp ellenkezőleg: az egyház ezzel az aktussal az őt megillető munkáltatói jogokat gyakorolja. Ebben az esetben megszűnik a kinevezés feltételét jelentő egyházi hozzájárulás.[385] Ebből az következne, hogy a tábori lelkész katonai szolgálati viszonyának eo ipso meg kell szűnnie. Az állami törvényhozás azonban másként találta helyesnek szabályozni a kérdést. Eszerint a törvény erejénél fogva megszűnik tábori lelkész katonai szolgálati viszonya, *„ha a bevett egyház visszahívja, feltéve, hogy más megfelelő szolgálati beosztásban nem foglalkoztatható tovább.”*[386] A törvényi szabályozás rendbenvaló lenne, ha a katonai szolgálati viszony megszűnését eredményezné az egyházi visszahívás. Csakhogy azt olvassuk, hogy ez a jogkövetkezmény akkor áll be, ha a tábori lelkész *„más megfelelő szolgálati*

[383] Az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. 22. § (3) bek.
[384] Uo. 22. § (4) bek.
[385] Vö. Honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. tv. 31. § (5) bek.
[386] Uo. 68. § (1) bek. h) pont

beosztásban nem foglalkoztatható tovább." Ennek megfelelően, ha más beosztásban tovább foglalkozatható, akkor a tábori lelkész megtartja a katonai szolgálati viszonyát, miközben az egyház se nem szüntette meg az egyházi szolgálati viszonyát, se a honvédségnél való foglalkoztatásához nem járult hozzá. További hiányossága a szabálynak, hogy az sem kerül tisztázásra, kell-e a tábori lelkész beleegyezése a továbbfoglalkoztatáshoz, hiszen a feltételek között csupán annyi szerepel, hogy *„más megfelelő szolgálati beosztásban nem foglalkoztatható tovább."* Amennyiben helytálló lenne az az értelmezés, amely szerint a visszahívott tábori lelkész a belegyezése nélkül is továbbfoglalkoztatható lenne, abban az esetben is megmarad a lehetősége annak, hogy egyoldalú jognyilatkozatával megszüntesse a katonai szolgálati viszonyát. Épp így megvan a lehetősége annak is, hogy az egyházi szolgálati viszonyát szüntesse meg. A jogalkotó indokolatlan módon és bizonytalan jogi helyzetet teremtett. A jogalkotásnak kétirányú változtatást kell végrehajtania. Egyfelől a visszahívott lelkész katonai szolgálati viszonyának minden más feltételtől függetlenül ipso jure meg kell szűnnie. Másfelől szükséges annak szabályozása, hogy az egyházi szolgálati viszony megszűnése esetén, ha *„más megfelelő szolgálati beosztásban továbbfoglalkoztatható",* abban az esetben lehetőség legyen a volt tábori lelkész katonai szolgálati viszonyban való továbbfoglalkoztatása. Úgy tűnik, mintha a jogalkotó ezt a két esetkört megpróbálta volna egyetlen mondatban szabályozni. Ez azonban nyilvánvalóan lehetetlen.

Az AB az 1994. évi kormányrendelet némely rendelkezésével szemben benyújtott normakontroll iránti indítványt elbíráló határozatában arra az álláspontra helyezkedett, hogy a tábori lelkész kettős jogállása nem sérti az elválasztott működés alkotmányos elvét. A döntés egyik hivatkozási alapját a lelkészek kinevezésének az egyházakkal kötött megállapodásokban foglaltak szerint történő eljárási rendje képezte. A másik támpont a tábori lelkész kettős felelősségi rendszere volt. Végül pedig azt a tényt vette figyelembe az AB, hogy a tábori lelkészeknek kizárólag tábori lelkész elöljárójuk van. Ennek megfelelően tábori lelkész utasítást másnak nem adhat, mint egy nála alacsonyabb beosztásban lévő tábori lelkésznek. A honvédség állományának többi tagjával a tábori lelkészeknek függelmi viszonyuk nincs.[387] Az ismertetett jogszabályi változások e téren nem hoztak előremutató változásokat, ezek eredményeként a szabályok nehezebben értelmezhetőek.

[387] 46/1994. (X. 21.) AB határozat

2.3.4.7 A katonai vallásgyakorlás összefoglalása, fejlesztése

A honvédek vallásgyakorlása meglehetősen ambivalens képet mutat. A jogalkotó egyfelől arra törekszik, hogy a lehető legteljesebb mértékben gyakorolható legyen a honvédelmi szervezetben a vallásszabadság. Ennek érdekében garanciális szabályként került rögzítésre, hogy a vallás szolgálati időben is gyakorolható. Szintén garanciális jelentősége van annak az együttműködési kötelezettségnek, ami a katonai vezetőket és az egyházak képviselőit terheli annak érdekében, hogy vallásgyakorlás tényleges módon lehetővé váljon. A garanciák sorában kell megemlíteni a Tábori Lelkészi Szolgálatot mint olyan intézményt, amelynek elsődleges szerepe a katonák vallási igényének kielégítése. Az szabályozás ellentmondásos jellege abból fakad, hogy a honvédek jogállásáról szóló törvény az egyéni lelki gondozást és a vallásos szertartást a Tábori Lelkészi Szolgálat biztosítja. Ez azt eredményezi, hogy azok, akik nem a Szolgálatban résztvevő egyházak által közvetített vallást követik, elesnek a vallásgyakorlásnak azoktól az eseteitől, amelyek tipikusan egyházi közreműködést igényelnek. Ilyen többek között az egyéni lelkigondozás, illetve a közösségi vallásgyakorlás valamennyi formája. Ebből eredően a vallásgyakorlás szempontjából ezek a katonák hátrányos helyzetbe kerülnek. Ezzel szemben a rendeleti jogalkotás megfogalmazása szerint a bevett egyház a csoportos és egyéni vallásgyakorlás, valamint lelki gondozás biztosítása érdekében a Magyar Honvédségnél végezhet tábori lelkészi szolgálatot.[388] *A honvédek vallásgyakorlását szabályozó joganyag belső kohéziójának biztosítása érdekében szükséges a szabályozás pontosítása.*

Természetes, hogy a vallásgyakorlás a honvédséget jellemző élethelyzetre figyelemmel különös korlátozások alá esik. Legitim jogkorlátozási indok lehet a szolgálati feladatok végrehajtása, minthogy azok egy része kötődik a honvédelmi kötelezettséghez, mint állampolgári kötelezettséghez. Ez a megállapítás annak ellenére is igaz, hogy a nemzetközi jogi dokumentumok a vallásszabadság korlátozásának indokai között nem említik a különleges foglalkoztatási jogviszonyokból eredő sajátosságokat, sem pedig az állam által elvárt állampolgári kötelezettségeket. Felmerülhet az is, hogy ez a nemzetközi jogi dokumentumok hiányossága. Mindenesetre tény, hogy az állam egyik

[388] Az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend. 19. § (1) bek.

evidens kötelezettsége a területi integritásáról való gondoskodás, melynek eszköze a katonai szervezet működtetése. Az állam ennek a kötelezettségének úgy tud eleget tenni, ha az alapvető jogok meghatározott körének és a honvédelmi kötelezettségnek a konfliktusa esetén ez utóbbinak biztosít prioritást. Ez azonban nem eredményezheti azt, hogy a konkurens alapvető jogok tartalma kiüresedjen. A lelkiismereti szabadság lényegi eleme, – mely szabadságjognak tárgy szerint nevesített formája a vallás-szabadság – hogy az egyén nem kerülhet olyan helyzetbe, amely önmagával való meghasonlást eredményezne. Ennek az alapvető fontosságú kritériumnak a biztosítására két megoldás kínálkozik. Az hivatásos és szerződéses katonák esetében a szabad munkavállalás jogával el tudják dönteni, hogy önként vállalják-e meghatározott jogaik korlátozását. A háborúval fenyegető veszély esetén bevezetésre kerülő sorkatonai szolgálat esetében a megoldást az alternatív katonai szolgálatok szabályozása jelenti.

A katonai szolgálat és a lelkiismereti meggyőződés közötti konfliktus feloldására szolgáló alternatív katonai szolgálatok hatályos szabályozásában feltárt problémák megoldására két lehetőség kínálkozik. Az egyik az, hogy a korábbi polgári szolgálat se képezzen mentességet a katonai szolgálatra történő behívás alól, hanem ez a kötelezettség fegyver nélküli szolgálatra továbbra is fennálljon. A másik pedig az, hogy a jogalkotó a katonai behívás esetére ismét lehetővé teszi a polgári szolgálatot. De lege ferende a polgári szolgálatot választók számára is lenne lehetőség háborús helyzetben honvédelmi kötelezettségeik teljesítésére a polgári védelmi kötelezettség keretein belül. A fegyveres összeütközés idején szükséges polgári védelmi feladatok ellátásának célja a lakosság életének megóvása, az életben maradás feltételeinek biztosítása, valamint az állampolgárok felkészítése azok hatásának leküzdésére és a túlélés feltételeinek megteremtésére. A polgári védelmi kötelezettség alapján létrehozott polgári védelmi szervezetek humanitárius feladatokat látnak el, fegyveres vagy súlyos erőszakos cselekmények elhárítására nem használhatók fel.

A közelmúlt jogalkotására jellemző „saláta jogszabályban" került megfogalmazásra a Tábori Lelkészi Szolgálat kiemelkedő állami jogforrása. A 2013. évi kormányrendelet a rendszerváltást követő években megkötött megállapodásokra hivatkozik, amelyeket időszerű volna újraértelmezni és ennek eredményét memorandumba foglalni. Erre azért is szükség van, mert a közösen működtetett protestáns szolgálati ágban résztvevő egyházakkal kötött megállapodások nem kellően

koherensek. Ez érződik a protestáns egyházi jogalkotásban is. *A közösen fenntartott szolgálati ág miatt szükséges az egyházi normák összehangolása.* Az alapító okiratról elmondható, hogy a szolgálati ágak vezetőinek kinevezésével, felmentésével, megbízási idejének és újraválaszthatóságának szabályozásával eltér a kijelölt jogi keretektől. Az egyoldalú szabályozás révén kikezdi az elválasztott működés alapelvét. Az elválasztás elvét jellemző egyensúlyozott jogi állapot helyreállítása érdekében két megoldás kínálkozik. Az egyik az alapító okirat olyan módosítása, amely megfelel a korábban kötött megállapodásoknak. A másik a megállapodások módosítása olyan módon, hogy a püspök kinevezése és megbízási ideje az egyházak akaratából a honvédelmi miniszter aktusával meghosszabbítható, állami foglalkoztatási viszonyuk jellege pedig módosítható legyen. A miniszteri aktus nem hagyható el, lévén a tábori lelkészek állami és egyházi hivatalt egyaránt viselnek. A lelkiismereti és vallásszabadság alkotmányos jogának egyéb szabályaitól meglehetősen idegen a honvédek jogállásáról szóló törvénynek az a rendelkezése, amely alapján a szolgálatteljesítési időben megvalósuló lelki gondozást a Tábori Lelkészi Szolgálat biztosítja.[389] E rendelkezés indokolatlanul ellentétes azzal az általános törekvéssel, hogy a vallásgyakorlás joga mind teljesebb módon érvényesüljön, ezért szükséges ennek módosítása.

Minden kritikai észrevétel ellenére elmondható, hogy a Tábori Lelkészi Szolgálat működése az alapító okirat kivételével nem sérti az egyház államtól való elválasztott működésének elvét. Ezen a területen megvalósult az a cél, amit Boleratzky Lóránd a baráti szétválasztás rendszerének nevezett.[390] Ám a vallásgyakorlásnak és az egyházak működésének olyan területéről van szó, amely mind a Szolgálat szervezetét illetően, mind pedig a lelkészek jogállását tekintve az elválasztás és az összefonódás határmezsgyéjén helyezkedik el. Ezért e kényes területen elengedhetetlen a kellően körültekintő jogalkotás.

[389] Honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. tv. 20. § (2) bek.
[390] Boleratzky Lóránd: Az állami egyházjog alapjai. Társadalmi Szemle 1995.5. 54

3. Rendvédelmi szervek tagjainak vallásszabadsága

Az Ehtv. a rendvédelmi szervek (mely elnevezés azonosítható a rendészeti szervek fogalmával) állományának lelkiismereti és vallásszabadságát deklarálja. Jóllehet a rendőrség a legtipikusabb rendészeti szerv, mégis tartózkodnunk kell attól, hogy vizsgálódásainkat túlzott mértékben reá fokuszáljuk. Ellenkező esetben méltán minősíthetné bárki egyoldalúnak a megközelítés módját. Ezért tartózkodom a rendőrség szerepének kriminológiai és szociológiai elemzésétől. Ennek megfelelően egyetlen megoldás adódik, mégpedig az, hogy a rendészeti szervek szerepét a rendészet közjogi oldaláról mutassam be. Az Ehtv. már többször idézett rendelkezése szerint a rendvédelmi szerveknél szolgálati jogviszonyban állók lelkiismereti és vallásszabadságának korlátját képezi a szervezet működési rendje. Ezzel implicit módon a törvény a rendészeti szervek tagjainak szolgálatellátásuk során való joggyakorlását szabályozza. A szervezet működési rendje csak a szolgálatellátással összefüggésben értelmezhető. Az érintett személyi kör vallásszabadsága szolgálaton kívül semmiben nem különbözhet a többi személytől, lévén a különbségtételnek alkotmányos alapjai nincsenek. Az Ehtv. külön szabályai ezért csak a szolgálati viszonnyal és a szolgálatellátással összefüggésben értelmezhetőek. Ezt juttatja kifejezésre az Ehtv. 3. § (2) bekezdésének fentebb idézett rendelkezése is. A lelkiismereti és vallásszabadság gyakorlásának deklarálásán túl a jogalkotó csak a korlátozás indokának és mércéjének lakonikus megfogalmazására szorítkozik, egyéb támpontot, részletszabályokat nem nyújt. Ezért annak érdekében, hogy megismerhetőek legyen az érintett személyi kör vallásgyakorlásának tartalma, lehetőségei és módjai, szükségszerűen foglalkozunk kell a rendészeti szolgálatellátás jellemzőivel. Ehhez el kell helyeznünk a rendészetet az állami szolgálatok körében és meg kell vizsgálnunk a rendészeti funkciók és feladatok jellemzőit. E munka keretei között arra kell szorítkozzam, hogy a rendészet alapvonásait vázoljam. Minthogy tudományos érdeklődésünk homlokterében jelen esetben nem a rendészet mibenléte, hanem a rendészeti szervek állományának vallásgyakorlása áll, ezért e szűkítő megoldással ellentétes stratégia oda vezetne, hogy óhatatlanul hangsúly-eltolódás következne be. A rendészetnek azokat a jellemzőit kell elsősorban megvizsgálni, amelyek a vallásgyakorlás szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bírnak. Az Ehtv. a szervezet működési rendjét állítja a vallásgyakorlás korlátjaként, ezért hivatásos szolgálati jogviszony alanyának lelkiismereti és vallásszabadságát két

oldalról kívánom bemutatni. Egyfelől a közhatalom birtokában fellépő hivatalos személyt, mint az államhatalom megszemélyesítőjét helyezem a középpontba, másfelől pedig figyelmem a foglalkoztatási jogviszony alanyára, a „munkavállalóra" irányul, aki végső fokon az állammal, közvetlenül pedig az őt foglalkozató rendészeti szervvel áll szolgálati viszonyban. Ehhez azt a szerkezetet követem, hogy először a rendvédelmi szervek közjogi helyzetét, társadalmi szerepét, majd magát a vallásszabadság alanyát, a hivatásos állomány tagjának joggálásán keresztül igyekszem röviden bemutatni.

3.1 Rendvédelmi, avagy rendészeti szervek

Az Ehtv. a rendvédelmi szervek állományának lelkiismereti és vallásszabadságát szabályozza. Ennek feltárásához meg kell határoznia rendvédelmi szervek körét. Ez azonban korántsem tekinthető sem problémamentesnek.

A rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok közjogi helyzete a normatív szabályozásban és a szakirodalomban is egyértelműnek tekinthető. Rendvédelmi szervként való meghatározásuk ellenben az elmúlt évtizedekben számos vitára adott okot. Ezzel szemben a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (továbbiakban: NAV) jogállását a központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2010. évi XLIII. tv. kormányhivatalként határozza meg.[391] E jogszabály az Országgyűlési Őrség jogállására vonatkozó rendelkezést nem tartalmaz, lévén nem az államigazgatásnak, hanem a törvényhozásnak alárendelt rendészeti szervként működik. Ezzel szemben a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló 2015. évi XLII. tv. (továbbiakban: Hszt.) szervi hatálya kiterjed a NAV-ra és az Országgyűlési Őrségre is, azzal a kitétellel, hogy szabályait a NAV-ról szóló 2010. évi CXXII. törvényben, illetve az Országgyűlésről szóló 2012. évi XXXVI. törvényben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni.[392] A fogalmi meghatározást tovább nehezíti, hogy a NAV-ról szóló törvény *„államigazgatási és fegyveres rendvédelmi feladatokat is ellátó kormányhivatalként"* határozza meg a NAV jogállását, az Országgyűlésről szóló törvény az Országgyűlési Őrséget pedig úgy definiálja, mint

[391] A központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2010. évi XLIII. tv. 1. § (4) bek. d) pont
[392] Hszt. 1. § (1)-(2) bek.

„központi költségvetési szervként működő fegyveres szerv.”[393] Normatív oldalról vizsgálva a katasztrófavédelmi szervezet státusza is egyértelmű, hiszen valamennyi vonatkozó jogi norma rendvédelmi szervként határozza meg. Dogmatikailag azonban a rendészet (szándékosan nem a rendvédelem fogalmat használom) sine qua non-ja az intézkedések közvetlen fizikai kényszerrel való kikényszeríthetősége. Ez a jogkör pedig nem vitathatóan – és nagyon helyesen – hiányzik a katasztrófavédelmi szerv eszköztárából. Ezért is mutat rá Balla Zoltán nagyon élesen arra, hogy e hiátus miatt a katasztrófavédelmi szervezet nem tekinthető rendészeti szervnek.[394]

Érdemes megfigyelni hogyan került a jogalkotásba a „rendvédelem” fogalma. Az Alkotmány 1989-ik évi módosítását követően a VIII. fejezet „A fegyveres erők és a rendőrség” címet viselte. Az ekkor hatályos szöveg még alkalmazta a rendészet és ezzel együtt a rendészeti szervek fogalmát, mikor úgy rendelkezett, hogy a „*Minisztertanács irányítja a fegyveres erők, a rendőrség és a rendészeti szervek működését*.”[395] Az 1993. évi módosítás is a rendészet kifejezést használta: *„40/A. § (1) A fegyveres erők (Magyar Honvédség, Határőrség) alapvető kötelessége a haza katonai védelme. A Határőrség rendészeti feladatkörében ellátja az államhatár őrzését, a határforgalom ellenőrzését és a határrend fenntartását”.*

A rendvédelmi szerv kifejezés, és ezáltal a rendvédelmi szervek köre először a honvédelemről és a magyar honvédségről szóló korábbi, 1993. évi CX. törvény (a továbbiakban: első Htv.) 65. §-ban került szabályozásra az alábbiak szerint: *„A Rendőrség, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, a büntetésvégrehajtási testület, a Vám- és Pénzügyőrség, a BM Országos Katasztrófavédelmi Fő- igazgatóság és területi, helyi szervei, valamint a hivatásos önkormányzati tűzoltóság (e törvény alkalmazásában a továbbiakban együtt: rendvédelmi szerv) jogszabályban meghatározott alapvető feladataik mellett közreműködnek egyes honvédelmi és országmozgósítási feladatok ellátásában.”* Az Alkotmány 2005. január 1-jén hatályba lépő módosítás után a VIII. fejezet címe *„A Magyar Honvédség és a rendvédelmi szervek”*elnevezésre változott.

---

[393] Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. tv. 1. § (1) bekezdés, illetve az Országgyűlésről szóló 2012. évi XXXVI. tv. 127. § (1) bek.
[394] Balla Zoltán: A rendészet és a közigazgatás tartalmi összehasonlítása. Magyar Rendészet 2014.4. 19
[395] Az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. tv. 22.§ (1) bek. (h) pont

A 2007-ik évi alkotmánymódosítás a VIII. fejezet címét ismét megváltoztatta, mely ezután így szólt: *„A Magyar Honvédség és egyes rendvédelmi szervek”*. Ennek indoka az volt, hogy törvény az Alkotmányban nem nevesített rendvédelmi szerveket is létrehozhat.[396] Az Alaptörvény a rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok szervezetét az *„Az Állam”* című fejezetben szabályozza. A rendvédelem kifejezés nem tűnt el, hanem *„A Rendkívüli jogrend”* című fejezetben szabályozott megelőző védelmi helyzetnél előkerül, amikor az Alaptörvény így rendelkezik: *„A Kormány rendeletben a megelőző védelmi helyzet kihirdetésének kezdeményezését követően a közigazgatás, a Magyar Honvédség és a rendvédelmi szervek működését érintő törvényektől eltérő intézkedéseket vezethet be, ...”*[397]

A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. törvény (a továbbiakban: második Htv.) 42. § (1) bekezdése a rendvédelmi szervek felsorolását mellőzve azok feladatát az alábbiak szerint határozta meg eképen: *„(1) A rendvédelmi szervek jogszabályban meghatározott alapvető feladataik mellett közreműködnek egyes honvédelmi feladatok ellátásában.”* Ugyanennek a szakasznak (2) bekezdése pedig részletezte a honvédelmi feladatokban való közreműködést. A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló – jelenleg hatályos – 2011. évi CXIII. törvény 18. § (1) bekezdése lényegét tekintve megismétli a második Htv. 42. § (2) bekezdését, vagyis a honvédelmi feladatokban való közreműködés szabályait teljes egészében átveszi. Mindezek alapján láthatóvá válik, hogy a civil közigazgatás részét képező rendvédelmi szervek működése rendkívüli állapot idején alávetésre kerül a honvédelem céljainak és ennek figyelembevételével átalakul a civil közigazgatás, valamint a honvédelmi igazgatás kapcsolata.[398]

Az első Htv. után elfogadott, a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. tv. (továbbiakban: rendőrségi tv.) átvette a rendvédelem kifejezést, amikor a rendőrséget úgy határozta meg, mint „*bűnmegelőzési, bűnüldözési és államigazgatási és rendészeti feladatokat ellátó fegyveres, állami rendvédelmi szerv*.”[399] Ebből a meghatározásból úgy tűnik,

[396] A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról szóló 2007. évi LXXXVIII. Törvény indokolása.
[397] Alaptörvény 51. cikk (3) bek
[398] Finszter Géza: A rendőrség joga. Bp. 2012. 16
[399] Rendőrségi tv. 3. § (1) bekezdés (1994. IV. 20. közlönyállapot)

mintha a rendőrség jellegét tekintve rendvédelmi szerv lenne, míg az általa ellátott feladatok sorában találnánk rendészeti jellegűeket is. A rendőrségi tv. jelenleg is hatályos meghatározása szerint a „*rendőrség állami, fegyveres rendvédelmi szerv*”.[400] Vagyis a rendőrség tv. meghatározásából eltűnt a rendészet fogalma, azt felváltotta a rendvédelem. Történt mindez annak ellenére, hogy mind a jogalkotó, mind pedig a tudományos élet adós maradt a rendvédelem kifejezés fogalmi meghatározásával Ehhez képest a rendészet fogalma és annak a civil közigazgatással való kapcsolata pedig megfelelően kimunkált tudományos eredményeken alapul.

A különböző szervek állományának jogállását szabályozó normák is híven tükrözik a „fegyveres szervek” rendeltetése körüli vitát. Történetileg meg kell említeni a fegyveres erők és testületek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról szóló 1971. évi 10. tvr.-t (továbbiakban: tvr.), amely a fegyveres szervek szabályozási egységén nyugodott. Ugyanakkor keretjellegéből és széles körű felhatalmazásai alapján az irányító ágazati miniszterek már a szervek működési sajátosságaihoz, szervezetrendszeréhez igazodó eltérő tartalmú végrehajtási szabályokkal töltötték ki a rendelkezésre álló jogi keretet. A tvr. fegyveres erőkről és fegyveres testületekről szólt. Ennek megfelelően a szervi hatálya a fegyveres erőkre (Magyar Néphadsereg, Határőrség) és fegyveres testületekre (rendőrségre, ideértve az állambiztonsági szerveket is, valamint a munkásőrségre és a büntetés-végrehajtás) terjedt ki. A tvr. hatálya később kiterjesztésre került az állami tűzoltóság hivatásos állományára is. A szolgálati viszonyt tekintve a jogalkotó ekkor ugyanazon kategóriába tartozónak látta a katonát és fegyver nélkül szolgáló tűzoltót. Később a rendszerváltáskor merült fel annak gondolata, hogy a rendészetet el kell választani a honvédelemtől. Ezt a várakozást azonban meghiúsította a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. tv., amely továbbra is a szabályozás egységén nyugodott, így személyi hatálya alá tartozott a honvédség, a határőrség, a rendőrség, a vám- és pénzügyőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a polgári védelem, illetve a hivatásos állami és önkormányzati tűzoltóság. A változásra egészen a NATO tagságig kellet várni. Ez tette indokolttá a honvédek jogállásának külön törvényi szabályozását, melynek céljából az Országgyűlés elfogadta a Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról szóló 2001. évi XCV. törvényt. Ez időtől

[400] Uo. 4. § (1) bekezdés

kezdve vált el a törvényi szabályozásban a rendvédelmi szervek és a honvédség hivatásos állományának szolgálati viszonya.

Fentiekben taglalt jogalkotási folyamatban is tükröződik az a szakmai vita, amely a rendészet – rendvédelem fogalmak körül bontakozott ki. Nem kívánva ezt a vitát sem eldönteni, sem érdemben belebocsátkozni, a továbbiakban azt az álláspontot követem, amelyet *Buzás* Gábor úgy fogalmazott meg, hogy *„rendészeti szerv van, és a rendészet része a rendvédelem, mint tevékenység. Ha a rendészeti szervek működésének egyes magatartási formáit vizsgáljuk, akkor fentiek alapján különbséget tehetünk rendészeti tevékenység és rendvédelmi tevékenység között.”*[401] Idézett szerző a rendészeti tevékenység körébe azokat a feladatokat sorolja, amelyeket a rendészeti szerv a napi rutinszerű működése során kifejt, ide értve többek között az igazgatásrendészeti tevékenységet, a járőrszolgálatot. Rendvédelmi tevékenységek közé pedig azokat a feladatokat sorolja, amelyeket a rendőrség a megbomlott rend helyreállítása érdekében megvalósít.[402]

Előbbi meghatározásnál cizelláltabbak *Finszter* Géza gondolatai, amikor így fogalmaz: „A rendvédelmi igazgatás eredeti formájában a honvédelmi igazgatásnak alárendelt rendészeti igazgatás minősített helyzetekben, olyankor tehát, amikor az irányító honvédelmi igazgatásnak alárendelten működik. A rendészeti igazgatás azonban békeidőben a civil közigazgatásnak az a szakigazgatási ágazata, amelyik rendészeti hatósági jogkörben eljárva, a hierarchikusan nem alárendelt ügyfelek részére a közbiztonság és a közrend védelmében intézkedéseivel jogokat biztosít és kötelezettségeket ír elő akként, hogy önkéntes jogkövetés hiányában hatósági intézkedéseinek – a legitim fizikai erőszak monopóliumát is magában foglaló – hatósági kényszer alkalmazásával szerezhet érvényt. Ez a rendészet sem hierarchiájában, sem személyzetének jogi státusában nem követi a honvédelmi igazgatás mintáit, ellenben nagyon is követi az általános közigazgatás működési elveit, egyebek között abban is, hogy a közigazgatási anyagi és eljárási jog hatálya alatt áll. A rendészeti igazgatás a jogállam rendőrigazgatása, más szóval a fizikai erőszak-monopólium jogállami formája.”[403]

---

[401] Buzás Gábor: Gondolatok a közrendről, közbiztonságról, rendészetről és rendőri intézkedésről. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XV. kötet (2014) 113
[402] Buzás Gábor: uo.
[403] Finszter Géza: A rendőrség joga. i.m. 18

Minthogy a rendvédelmi funkció kivételesen (pl. szükségállapot idején) éled fel, elmondhatjuk, hogy jellegét tekintve a rendőrség inkább rendészeti, semmint rendvédelmi szerv. Ezért nem alaptalan az a markáns álláspont sem, amelyet Balla Zoltán így fogalmazott meg: *„a rendvédelem kifejezést ki kell irtani a rendészeti irodalomból és a jogalkotási munkából.”*[404] Minthogy a témánk tárgyaként szolgáló szervezetek jogi jellegét jobban tükrözi, ezért a továbbiakban a „rendészeti szerv” kifejezést használom. Ennek ellenére a rendvédelmi funkció létét elismerem, kiváltképp, mert megvalósítása során a rendőrség szervezési elvei közelítenek a katonai szervezési elvek irányába, ezért indokolttá tehetik a rendőrség és általában véve a „rendvédelmi szféra” számára azt, hogy a vallásszabadság szempontjából a honvédséggel azonos joggyakorlást és jogvédelmet biztosítson a jogalkotó. Természetesen ettől még nem válik a rendőrség rendvédelmi szervvé, ahogyan a honvédség sem lesz rendészeti szerv csak azért, mert az állományába tartozó katonai rendész láthat el közös járőrszolgálatot rendőrrel.[405]

A Rendszerváltást követő időszak rendészettudománya arra törekedett, hogy a rendészetet mind élesebben és pontosabban határolja el a honvédelemtől. Az elmúlt időszakban pedig ismét megfigyelhető a rendészet, és a honvédelem egymáshoz való közeledése. Számos hibát rejt magában a rendészet és a honvédelem közös vonásainak túlzott mértékű hangsúlyozása. Amíg közös vonásként a *Bibó*-féle szolgálatszerűség, mint a közszolgálat egyik jellemvonása kerül hangsúlyozásra, addig a közös közszolgálatiság gondolata értéket hordoz. Mihelyt azonban a szolgálatellátás elveiben, módszertanában, eszközeiben, is közelít egymáshoz a két szervezetet, már komoly jogállami deficittel számolhatunk. Mindkét szervezet az erőszak professzionális alkalmazója. Csak épp az erőszak alkalmazására okot adó cselekmények, és ebből eredően az erőszak alkalmazásának módja és mértéke teljesen más. Míg a rendőri erőszak csak és kifejezetten a társadalomra veszélyt jelentő jogsértő személy ellen irányulhat, addig a katonai erőszak lényegesen szélesebb körben alkalmazható. A rendőri erőszak egyik attribútuma a minimális erőbevetésre törekvés, másként fogalmazva erőszak minimuma. Ennek alapján a rendőr a legitim cél eléréséhez szükséges legcsekélyebb erőszak alkalmazására köteles. Ezzel szemben a katonai erő bevetésének egyik jellemzője az erők összpontosítása annak érdekében, hogy a lehető

[404] Balla Zoltán: A rendészet és a közigazgatás tartalmi összehasonlítása. i.m. 13
[405] A rendőrség szolgálati szabályzatáról kiadott 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet 70. § (3) bek.

legnagyobb erőkifejtésre kerüljön sor. A katonai erőszak célja az ellenség megsemmisítése, ez pedig csak a (háborús jogot betartó) maximális erőszak alkalmazásával érhető el. Mindezek alapján a közös közszolgálatiság gondolata nem vezethet oda, hogy a különböző szakmák közötti éles határvonalak elmosódjanak. Ideális esetben a honvédelmi és a rendvédelmi szakma (szándékosan nem a hivatás kifejezést használom) egymástól határozottan megkülönböztethető szervezési elvek mentén gyakorolható. Az, hogy mindkét szakmát hivatásnak és közszolgálatnak is tekintjük, nem vezethet oda, hogy elmossa a szakmai szabályok közötti különbséget.

A zéro tolerancia elvének alkalmazása megmutatta, hogy a rendőri erő alkalmazásának esetében mire vezethet az, ha – téves szerepfelfogással – a rendészeti fellépést a bűnözés elleni háborúként értelmezzük. E szerint a felfogás szerint a bűnözés elleni küzdelem háború, igazi harc. A társadalom két réteget alkot, jókat és rosszakat, mert csak így alakulhat ki és definiálható egy világos ellenségkép. Ez pedig szükséges előfeltétele annak, hogy tudjuk, kik ellen kell „csatába küldeni" a bűnüldözés csapatait. Annak érdekében, hogy a jó oldal győzzön, el kell vetni a klasszikus büntetőjogi elveket. A bűnelkövetőt jogfosztottá kell tenni, ő nem garanciákat érdemel, hanem büntetést, mégpedig a lehető legszigorúbbat. A bűnözővel szemben humanizmust hirdetni elhibázott taktika, hiszen őt sem kötelezi semmiféle könyörület.[406] Egon Bittner szerint ebben a relációban a rendőrség nem más, mint vékony kék vonal a barbárság és a civilizáció között. Határ, amely elválasztja a jót a rosszaktól és magára vonja a támadást.[407] Ennek az elvnek az alkalmazásával a rendőri akció katonai akcióvá, a rendőri szervezet katonai szervezetté válik. Ez egyenes következménye annak, ha a rendőrséget éppúgy tisztán az erőszak alkalmazására hozzák létre, mint a hadsereget. Az így kialakult rendőrség a táradalomtól izolált, mert míg a „jó oldal" – tényleges módon a politikai és gazdasági befolyással bíró társadalmi réteg – lenézi a rendőri hivatást, mint „piszkos munkát", addig a „rossz oldal" – a társadalom alsóbb rétegeiben élők, akiket a rendőrség státuszuknál fogva kriminalizál – pedig félelemmel és gyűlölettel vegyes előítéletet táplál irántuk. A téves szerepfelfogás pedig téves értékfelfogást is eredményez.

[406] Finszter Géza: A rendőrség joga. i.m.: 115
[407] Egon Bittner: The Function of the Police in Modern Society. A Review of Background Factors, Current Practices, and Possible Role Models. Cambridge, Massachusetts. 1970. 7

3. 2 A rendészet szerepe

A XVIII. századig a rendészetet a közigazgatás egészével azonosították. Később részben a közigazgatás civilesítésével, részben a rendészetnek a hadseregből való kiválásával megteremtődött az önálló rendészet. A rendészet úgy lépett színre, mint a modern közigazgatás első formája, minthogy a közrend és a közbiztonság bizonyult annak a modernitásban elsőként jelentkező társadalmi szükségletnek, amelynek a kielégítése az állam kötelessége.[408] Amint azt az 1794-ben kiadott porosz Allgemeines Landrecht formulája meghatározta: *„a rendészet feladata az, hogy a köznyugalom, közbiztonság és a közrend biztosítása, továbbá a közösséget és annak egyes tagjait fenyegető veszélyek elhárítása érdekében a szükséges intézkedéseket megtegye.”*[409]

Finszter Gáza álláspontja szerint az európai rendészet a mai formáját három fázison keresztül nyerte el: Az első szakasz a hadseregekből kivált rendőrhivatalok megalakulása még az abszolutizmus idején. A második lépcső a XIX. századra, a jogállam kialakulásának idejére tehető. Ekkor került a közrendészet a jog uralma alá, és ekkor formálódott a nyomozás a büntető igazságszolgáltatás előkészítő szakaszává. Végül a harmadik fázis a II. világháborút követő időszak, ami a formális joguralom érvényesülését kiegészítette a törvények alkotmányosságának a követelményével, ami az emberi méltóságot nem az állam adományának, hanem minden ember elidegeníthetetlen és korlátozhatatlan jogának ismerte el.[410] E folyamat eredményeként vált a rendészet a közigazgatás részévé. Ennek számos bizonyítéka van. Ilyen többek között a történetiség, melyből megállapítható, hogy a közigazgatás első formája a rendészet volt. Ugyancsak bizonyítékként említhető, hogy a közigazgatás közfeladatként társadalmi szükségleteket elégít ki. Maga a közbiztonság alapvető társadalmi szükséglet, alkotmányi szabályozása által pedig alkotmányos érdek, amely ellen intézett jogellenes támadások társadalmi méretű megfékezése csak az állami impériumból levezethető hatósági kényszerítő jogosítványok birtokában lehetséges.[411] Ennek megfelelően a rendészet a közbiztonság védelmének közfeladatát látja el. Noha a rendészet a civil közigazgatás része, attól mégis világos elkülöníthető, elsősorban a rendészet fogalmának

[408] Finszter Géza: Rendészetelmélet. Bp. 2014. 52
[409] Hivatkozik rá: Szikinger István: A rendvédelem jogi alapkérdései. Új Rendészeti Tanulmányok, 1997.1. 41
[410] Finszter Géza: Változó rendészet és a rendészettudomány. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIV. kötet Pécs 2013. 9
[411] Finszter Géza: Rendészetelmélet. i.m. 122

differencia specifikái révén. Az első elhatárolást lehetővé tévő fogalmi elem a közbiztonság fenntartására irányuló funkció, melynél fogva a rendészet a szakigazgatástól eltérően nem állít elő pozitív értéket, hanem értéket őrző, védő funkciója van. A második pedig ennek legvégső eszköze a közvetlen fizikai kényszer.[412] [413]

A rendészet összetettsége abban mérhető igazán, hogy egyszerre tölt be jogalkalmazó és veszélyelhárító funkciót. A veszélyek viszont olyannyira sokfélék, hogy a jog számára előre szabályozhatatlanok a reájuk adható válaszok pontos tartalma. Ezért mondja azt *Finszter* Géza, hogy a rendészet spontán, amorf és autonóm reagálást igényel. A spontán módon kialakuló, beavatkozásra okot adó eseményre adott hatósági válasz nem tűri a formakényszert, tehát amorf jelleget ölt. Ehhez az szükséges, hogy hatóság tagja saját döntésére támaszkodva, autonóm módon cselekedjen.[414] Ebből eredően a rendészet örök paradoxona a törvényesség és a hatékonyság összeegyeztethetősége. Minél szélesebb körű a jogi felhatalmazás, annál hatékonyabban élhet a rendészet a sajátos jogkorlátozó eszközeivel. Ugyanakkor minél szélesebb körű ez a felhatalmazás, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a beavatkozás folytán jogos társadalmi érdekek szükségtelenül szenvednek csorbát. Ellenben, ha megfosztjuk a rendészetet a cselekvés szabadságától és jogi normákkal gúzsba kötjük, akkor elveszítjük a rendészeti fellépés erejét. Ennek egyik valószínűsíthető oka, hogy a túlburjánzott szabályozás több lehetséges jogsértést is magában hordoz, a szabályt sérteni nem akaró hatósági személy pedig elbizonytalanodik a jogi útvesztőkben, és nem a társadalom, hanem saját maga számára a kisebb rosszat választva csak akkor avatkozik be, amikor a veszély vagy nagyon közeli, vagy már realizálódva megsértette a védett társadalmi viszonyokat. A helyes egyensúly megteremtése nem könnyű feladat a jogállami demokráciák számára. Az ilyen keretek között működő modern rendészettel szemben támasztott követelmények így foglalhatóak össze: 1. A közbiztonság feletti őrködés államigazgatási feladat; 2. Az erőszak-monopóliumot hivatali hatáskörként gyakorolják; 3. A rendvédelmi és honvédelmi feladatok egyértelműen elkülönülnek; 4. A jog uralma, a hatalommegosztás elve, az emberi jogok tisztelete.[415]

---

[412] Balla Zoltán: A rendészet fogalma és rendszere, a nemzetbiztonsági rendészet. In: Korinek László (szerk.) Értekezések a rendészetről Bp. 2014.30
[413] Finszter Géza ennél lényegesen több elhatárolási pontot tár fel. Ld. Finszter Géza: Rendészetelmélet. i.m. 122-123
[414] Finszter Géza: Rendészetelmélet. i.m.: 30
[415] Finszter Géza: Rendészetelmélet. I.m.: 118

Magyary Zoltán a közigazgatás felől közelítette meg a rendészetet. A közigazgatást a közfeladatok jogrendi keretben való eredményes megoldásának állami szerveként határozta meg. Az állam a társadalmi együttélés érdekében megkövetel bizonyos magatartást az egyénektől. Az államnak azt a működését, amellyel az embereknek ezt a kötelezettségét érvényesíti nevezi rendészetnek. Ehhez teszi hozzá, hogy az államnak ezt a működését is a közigazgatás fejti ki. A rendészetet a közigazgatás egyik ágaként határozza meg, amelynek hatásköre a közigazgatás minden más ágába belenyúlik, ezért tartozik az általános igazgatáshoz.[416] Ugyanakkor megfogalmazza a rendészet megfelelően körülírt célját is az általános nyugalom, biztonság és rend biztosításában. A rendészeti feladatokat az alábbiak szerint csoportosította: 1. Közrend fenntartása, 2. Közbiztonság fenntartása, 3. Politikai vagy államrendészet, 4. Közigazgatási rendészet, 5. Igazságügyi rendészet, 6. Rendőri büntetőbíráskodás.[417] Ezek megvalósításának eszközeként elfogadja a széleskörű jogi felhatalmazást: *„A rendészet feladatának sajátossága miatt a törvényhozás kénytelen a teendők részletes szabályozásától tartózkodni és azok mérlegelését és megválasztását a felmerült vagy fenyegető rendzavarás előre nem látható körülményeit jobban ismerő hatóságokra bízni és csak az eredményes működést nem veszélyeztető jogi korlátok felállítására szorítkozni.”*[418]

Szamel Lajos megfogalmazásában *„a rendészet olyan állami tevékenység, amely a közrend megzavarásának megelőzésére, a közvetlenül zavaró magatartás megakadályozására és a megzavart rend helyreállítására irányul.”*[419] A közrend jogilag szabályozott rendet jelent, amely nem azonosítható a teljes jogrenddel, minthogy nem minden jogsértő cselekmény sérti a társadalmi berendezkedés alapjait jelentő közrendet is. Rendészeti beavatkozásnak kizárólag a közrendi viszonyokat – és ezáltal egyben a jogrendet is – megsértő személyekkel szemben van helye.[420] E rendeltetését a rendészeti igazgatás négy funkción keresztül valósítja meg: 1. A jogellenes emberi magatartásokból származó veszélyek megelőzésével (jelenlét, őrködő funkció); 2. Hatósági jogalkalmazással (igazgatásrendészeti funkció); 3 A jogsértő támadások legitim fizikai erőszakkal történő visszaverésével (erőszakmonopólium, vagy karhatalmi funkció); 4.

[416] Magyary Zoltán: Magyar közigazgatás. Bp. 1942. 563–565
[417] Magyary Zoltán: Uo. 1942. 565– 582.
[418] Magyary Zoltán: Uo. 581
[419] Szamel Lajos: A rendészet és a rendőrség jogi szabályozásának elméleti alapjai. Bp. 1990. 30
[420] Szamel Lajos: uo.

Az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez szükséges előkészítő eljárással, a felderítéssel és a nyomozással (információszerző, vagy bűnüldöző funkció).[421]

Balla Zoltán meghatározása szerint *„A rendészet olyan állami, közigazgatási tevékenység, amely a közbiztonság megzavarásának megelőzésére, a közvetlenül zavaró magatartás megakadályozására és a megzavart rend helyreállítására irányul”*.[422] Ehhez hozzá teszi, hogy a rendészet a közigazgatásban realizálódó állami funkció, feladatait, hatáskörét jogszabályok rögzítik, a közhatalom birtokában akár kényszert is alkalmazhat, működése centrumában a rend vigyázása áll, legtipikusabb szerve a rendőrség.[423]

A hazai közigazgatás tudomány a rendészet helyét, szerepét illetően többnyire egységes álláspontot képvisel, eltérés leginkább két ponton figyelhető meg. A szerzők egy része a rendészet központjába a rendet, közelebbről pedig a közrendet, míg mások a közbiztonságot állítják. Az álláspontok közötti másik eltérés a rendészeti cselekvés jog által való szabályozhatóságában, joghoz kötöttségében mutatható ki.

A rendészet elsődleges szervének tekinthető rendőrség funkciói tovább bonthatóak. *Rogge és Verschelde* nyomán alapvetően hat rendőri funkciót tudunk meghatározni, amely alapján a helyi lakosság megítéli a rendőrség munkáját, úgy mint: 1. Közösségi munka, 2. Elérhetőség a lakosság számára, 3. Beavatkozás (a megsértett közrend helyreállítása érdekében), 4. Áldozatvédelem, 5. Helyi nyomozások, 6. Közrend fenntartása. A rendőri szolgáltatások minőségi jellemzőit az határozza meg, hogy a különböző funkciók megítélése milyen a lakosság körében. A szerzőpáros megállapításai alapján a rendőri szolgáltatások minőségét nem az határozza meg, hogy intézkedéseik száma miként alakul, hanem sokkal inkább az, hogy milyen hatással van a közbiztonság alakulására. A közbiztonság alakulásának talán legjobb indikátora maga a lakosság, hiszen – ha szabad piaci megfogalmazást használni – ők a rendőri szolgáltatások fogyasztói. Ezért nem a rendőrség, avagy a rendőrök saját megítélése –

[421] Finszter Géza: Rendészetelmélet. i.m.: 146
[422] Balla Zoltán: A rendészet fogalmának tisztázásához. Magyar Közigazgatás 2000.1. 21
[423] Balla Zoltán: uo.

amely jelentősen eltér munkájuk minőségét illetően, a terület lakosainak véleményéhez képest –, hanem a lakosság értékítélete a döntő.[424]

Az egyensúlyozott rendészeti működéshez nyújthat segítséget a rendészet társadalmi kontrollja. A társadalmi kontroll gondolatának alapját az képezi, hogy társadalom – ráébredve arra, hogy belső biztonságáról az önvédelem keretei között gondoskodni nem képes – rábízza az államra a rendfenntartás funkcióját és ezzel együtt felruházza az ehhez szükséges erőszak monopóliummal. Ugyanakkor a társadalom nem mond le teljes egészében a hatalom kontrolljáról és elvárja azt, hogy annak gyakorlása a köz érdekeit szolgálja. Nem véletlen, hogy a rendészet társadalmi kontrolja a rendészetet alulról szervező angolszász államokban bontakozott ki. Amikor a társadalmi kontrollnak a rendőrség működésében betöltött szerepét vizsgáljuk három alapvető kérdésre kell választ találnunk. Az első felmerülő kérdés annak eldöntése, hogy a rendészet hatékony működéséhez szükséges-e a hatékony társadalmi kontroll. A válaszadás egyik nehézségét az adja, hogy ezideig nem állnak rendelkezésre a hatékonyság mérésére alkalmas módszerek. A másik felmerülő probléma a hatékonyság és a jogszerűség állandó konkurencia harca. Ugyanis nyilvánvaló módon nem fogadható el semmiféle olyan kompromisszum, amelyben a jogszerűség csorbát szenvedve a hatékonyság, avagy az eredményesség kerül előtérbe. Ez ugyanis egyenes út lenne az antidemokratikus társadalmi berendezkedések rendészetfelfogása felé. A jogállami normák betartása optimális esetben nem attól függ, hogy a rendőrség érzi-e magán a társadalom ellenőrzési mechanizmusait. Tényleges módon a hatékonyság/eredményesség sem attól függ, hogy a civil társadalom miként kéri azt számon. Vagyis a hatékony működésnek valójában nem előfeltétele a társadalom előtti nyilvánosság. Ugyanakkor ez nem azt jelenti, hogy a társadalmi kontroll nincs hatással a hatékonyságra.

A másik felmerülő kérdés az lehet, hogy a rendészet jogszerű működéséhez szükséges-e a hatékony társadalmi kontroll. E kérdésre a lehető leghatározottabb „igen”-nel kell felelnünk. Ugyanis a rendészeti szervek társadalmi megítélése csak kis részben múlik a hatékonyságon, nagyobb részben a jogszerűségen, illetve még inkább a tisztességes eljáráson múlik. Ez utóbbit azért tekintjük a rendészet megítélésekor fontos

[424] Nicky Rogge, Marijn Verschelde: A composite index of citizen satisfaction with local police services. Hub Research Papers 2012/13 Economics & Managment 2012

mércének, mert a totalitárius államok arra mutattak példát, hogy a túlságosan széles jogi felhatalmazás lehetőséget ad arra, hogy rendészeti szervek jogszerűen lépjék túl azokat a határokat, amelyeket a mai jogállami demokráciák rendőrségével szemben támasztunk. Vagyis nem elegendő, hogy a rendészet működése jogilag szabályozott mederben folyjék, hanem szükség van ara is, hogy ezek a szabályok megfeleljenek a demokratikus elveknek és elengedhetetlen, hogy alkalmazásuk során a rendészet ne kizárólag a hatékonyságot, hanem a jogszerű és tisztességes eljárás követelményét is szem előtt tartsa.

El kell választanunk egymástól a rendészet működésének legalitását és legitimitását. Ezzel pedig eljutottunk ahhoz a kérdéshez, hogy a rendőrség legitim működéséhez szükséges-e a hatékony társadalmi kontroll. Erre a kérdésre ugyancsak határozott „igen”-nel kell válaszoljunk. Robert *Reiner* szerint a rendőrség – és tegyük hozzá, hogy ezáltal a rendészet – legitimitása azt jelenti, hogy *„a lakosság széles tömege – és esetleg még azok is, akikkel szemben a rendőri tevékenységet folytatják –, elfogadja a rendőrség törvényes felhatalmazottságát, és jogát arra, amit cselekszenek, még akkor is, ha nem értenek egyet vele, vagy vitatnak bizonyos intézkedéseket.”*[425] Vagyis a rendőrség legitimitása azt jelenti, hogy működése nem pusztán jogszerű, hanem széles körben elfogadásra talál. El kell fogadjuk, hogy a rendőri intézkedések egytől-egyig jogot korlátoznak.[426] Talán éppen ezért áll a rendőrség működése a társadalmi érdeklődés homlokterében. Alapvető jogok korlátozása akkor találhat széles körű elfogadásra, ha az társadalmilag hasznos célt szolgál.

Amennyiben egy minden szempontból legális rendészeti eszköz alkalmazása nem visz közelebb annak a problémának megoldásához, amelyre hivatott, abban az esetben legitimitása kérdőjeleződik meg. Ez pedig a társadalom szemében legalább akkora hátrányt jelent, mint a legalitás hiátusa. Ezért tapasztalhatjuk azt, hogy a legmesszebb menőkig jogszerű rendőri intézkedésekkel sem elégedett minden esetben a társadalom. Ezt könnyű egy sokak által tapasztalt példával illusztrálni. Gyakorta tapasztaljuk, hogy rendőrök olyan helyen végeznek sebesség ellenőrzést, amely terület igazgatásilag még lakott területnek minősül, de a járművezető már kilométerek óta

[425] Robert Reiner: The Politics of The Police. London, Harvester, 1992
[426] Rendőri intézkedés alatt e helyen nem valamennyi rendőri fellépést értjük, hanem kizárólag a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. tv. V. fejezetében szabályozott intézkedéseket.

olyan környezetben halad, amely méltán kelti benne azt a látszatot, hogy lakott területen kívül közlekedik. A környezetnek megfelelő sebesség megválasztása ez esetben szabálysértő magatartást eredményez, amit a rendőr jogszerűen torol meg a kiszabott közigazgatási bírsággal. A fent vázolt intézkedés törvényességéhez kétség sem férhet, de azt könnyű belátni, hogy annak társadalmilag hasznos célja teljesen hiányzik. Hiszen a sebességmérés valós célja a sebességtúllépésből eredő balesetek megelőzése az elkövető szankcionálásának útján. Ezt pedig csak úgy érhetjük el, ha azokon a helyeken alkalmazzuk ezt az intézkedést, ahol a sebességhatár túllépése tényleges baleseti kockázattal jár. Minden más esetre igaz lesz az, hogy intézkedésünk nem szolgálta a közbiztonság megszilárdítását, márpedig ez az egyetlen valós indok, amely egy rendőri intézkedést legitimál.

A rendőrség és ezen keresztül a rendészet működésének legitimitása szoros összefüggést mutat a rendőrségi törvényben, vagy akár a NAV törvényben megfogalmazott szükségesség elvével. A szükségesség elve az Alkotmánybíróság alapjog korlátozási tesztjére vezethető vissza. E szerint egy alapvető jog abban az esetben korlátozható, ha arra egy másik alkotmányos jog, vagy alkotmányos alapérdek biztosítása érdekében szükség van. Ebben az esetben is csak olyan mértékben korlátozható valamely alapjog, amilyen mértékben a konkurens alapjog, vagy alapérdek biztosítása érdekében feltétlenül szükséges. Egyetlen alapjogi korlátozás sem vezethet oda, hogy az adott alapjog lényegi vonását tekintve kiüresedjen. A felvilágosítás kérés kivételétől eltekintve nincs olyan rendészeti (rendőri) intézkedés, amely ne lenne alapjogot korlátozó. Az intézkedések alapjogkorlátozó természete miatt azok csak akkor alkalmazhatóak, ha azzal egy másik alapvető jog, vagy alkotmányos érték biztosítása érdekében szükség van. A közbiztonság alaptörvényben rögzített államcélként alkotmányos értéknek tekinthető, ezért természetszerűen alkotmányosan elfogadható a rendészeti (rendőri) intézkedések de jure jogkorlátozó természete.[427] A rendészet de facto működése pedig akkor lesz alkotmányosan elfogadható, ha cselekvése is megfelel az alapjogkorlátozási teszt kritériumainak, vagyis kizárólag akkor alkalmaz jogkorlátozó intézkedést, ha az a közbiztonság megóvását, avagy helyreállítását szolgálja. Kizárólag az az intézkedés fogadható el, amely a fenti követelménynek megfelel. Vagyis nem elégséges az, ha a rendészeti fellépés formailag megfelel a jogi

[427] Vö. Ádám Antal: A rendőrség az alkotmányi érdekek között. A rendészettudomány határkövei „Tanulmányok a Pécsi Határőr Tudományos Közlemények első évtizedéből". Pécs, 2012. 128

szabályozásnak, szükséges az is, hogy tartalmilag ugyancsak a fentebb kitűzött célt szolgálja.

Többek között éppen a szükségesség elvének megtartása adja meg a rendészet működésének társadalmi legitimitását. Ez ugyanis azt feltételezi, hogy a rendészet tényleges módon csak szükséghelyzetben avatkozik bele a társadalmi viszonyokba. A társadalom számára akkor elfogadható az egyén viszonyrendszereibe való állami beavatkozás, ha arra társadalmi érdekből kerül sor. A jogkorlátozó állami beavatkozással szemben pedig még magasabb mércét állíthatunk és azt mondjuk, hogy ennek indokaként társadalmi szükséghelyzet szolgálhat. Ennek megfelelően a rendészeti beavatkozás társadalmi legitimitását az adja meg, hogy arra társadalmi szükséghelyzet megoldása érdekében kerül sor. Ilyen társadalmi szükséghelyzet a közbiztonság sérelme, mert az a társadalmi együttélés alapvető normáinak megszegését jelenti. A rendészeti beavatkozás mértékét pedig veszély nagysága, közelsége, illetve a közbiztonság már bekövetkezett sérelmének mértéke határozhatja meg. Ez a követelmény jelenti az arányosság elvét.

3.3 Közrend, közbiztonság, rendészet a keresztény közgondolkodásban

3.3.1 A fogalomalkotás nehézségei

A közrend, közbiztonság fogalmak körül több évtizedes vita zajlik a rendészettudomány művelői között. Amennyiben arra keressük a választ, hogy a rendőrök vallásgyakorlására milyen alkotmányos lehetőségek kínálkoznak, akkor megkerülhetetlen a közrend és közbiztonság normatív közjogi tartalmának vizsgálata, mert a rendőr vallásszabadsága és a rendőrség alkotmányos kötelezettségeinek esetleges összeütközése esetén ez a megközelítés segíthet az eligazodásban. De ugyanígy foglalkoznunk kell a közrend, közbiztonság fogalmaknak az egyes vallások értékrendjében való megjelenésével. E munka keretei között arra vállalkozom, hogy a közrend, közbiztonság értékeinek keresztény közgondolkodásban való megfogalmazását vázoljam, bízva abban, hogy ezzel utat nyitok más vallások követőinek ahhoz, hogy saját vallásukban felfedezzenek hasonló értékeket.

Ezért a közrend, közbiztonság fogalmi meghatározására irányuló több évtizedes szakmai és tudományos vitába egy új fogalmi rendszer megalkotásával, vagy a már meglévő meghatározások kritikai elemzésével nem kívánok belebocsátkozni. Meghagyom ezt a rendészetelmélet kiváló művelői számára. Ehelyett e vitában eddig még fel nem merült szempontra kívánom ráirányítani a figyelmet. Ehhez abból indulok ki, hogy a biztonság és közelebbről a társadalom belső biztonsága, a közbiztonság nem kizárólag rendészeti szempontú megközelítést igényel, jóllehet vitathatatlanul a rendészet, illetve a rendészettudomány egyik alapfogalmával állunk szemben. A komplex humán biztonság az embert és az emberi közösségeket fenyegető valamennyi veszélyt és ártalmat holisztikus szemlélettel vizsgálja és ennek megfelelően igyekszik választ adni a kihívásokra.[428] Maga a biztonság az egyik legelemibb emberi szükséglet. Ezért nem csupán a rendészetelmélet, illetve a hadtudomány, hanem többek között a pszichológia és a szociológia művelőit is megihlette. De a társadalom és benne az egyén biztonsága felmerült a hittudomány művelőinek körében is, illetve napjainkban is aktuális egyházi téma. A problémafelvetés indokoltságának alátámasztására elöljáróban hivatkozom a II. Vatikáni Zsinat Gaudium et Spes kezdetű apostoli konstitúciójára, amely a közlekedésbiztonságtól kezdve a háborúkig bezáróan külön kitér a világban jelenleg is tapasztalható biztonsági kihívásokra. A társadalmi viszonyok fejlődésével egyre szélesedik a biztonság fogalmi köre is. Míg korábban egyértelmű határvonal húzódott az ország belső értékeit jelentő közbiztonság és az ország területi integritását fenyegető katonai biztonság között, addig ma az aszimmetrikus hadviselésnek, illetve a terrorizmusnak köszönhetően ez a vonal elmosódni látszik. Ugyancsak a biztonság fogalmi körét szélesíti a közbiztonság és a jogbiztonság közötti vitathatatlan összefüggés. Az utóbbi évtizedekben megjelentek olyan fogalmak, mint a magánbiztonság, az iparbiztonság, az élelmiszer biztonság, és még hosszan lehetne sorolni azokat a területeket, ahol a biztonság követelménye hangsúlyos szerephez jut. Természetes, hogy a globalizáció hatása a biztonság területén is érződik, egyre komplexebb kihívások elé állítva a hatóságokat.

Amikor az egyházak képviselői biztonságról szólnak, akkor a legtöbb esetben nem kategorizálják azt a biztonság különböző területeire, hanem komplex fogalomként kezelik. Joggal tehetik ezt, hiszen legyen szó a biztonság bármely területéről, annak

[428] Ádám Antal: Bölcseletek, vallások, jogi alapértékek. i.m. 363-364

középpontjában az ember, illetve az emberi élet mint védendő érték áll. Az egyházak a biztonság kérdését a humánum felől közelítik meg, az ember biztonságáról szólnak. A keresztény emberkép nem ismer sem országhatárokat, sem jogi szabályokat, sem pedig civilizációs ártalmakat, hanem csak a megváltásra szoruló embert, aki természetéből eredően része a társadalomnak, s mint ilyen védelemre és támogatásra szorul. E megközelítést kiválóan jellemzik egyes egyházi nyilatkozatok. A Pacem in Terris kezdetű apostoli konstitúció a biztonságot lehető legkomplexebben értelmezve kiemeli, hogy a *„minden népre vonatkozó közjó részéről merülnek fel súlyos, nehéz és mielőbb megoldandó kérdések, amelyek leginkább az egész föld biztonságának és békéjének megóvására vonatkoznak."* Nemzetközi egyházi szervezetek rendre állást foglalnak a nemzetközi biztonságot fenyegető konfliktusok ügyében, többek között a Kelet-Ukrajna kapcsán Minszkben kialkudott és aláírt tűzszüneti egyezményről az Európai Egyházak Konferenciája (CEC) és az Egyházak Világtanácsa (WCC) is a békés rendezést sürgető, elismerő sajtónyilatkozatot adott ki.[429] Ugyancsak a WCC kérte tagegyházait 2013-ban, hogy csatlakozzanak a korrupció elleni – Exopsed 2013 elnvezésű – kampányhoz. Az egyházak nem mennek el szó nélkül a manapság egyre nagyobb és igen sokrétű biztonsági kihívást jelentő tömeges méretű migráció mellett. Ennek jegyében „Halálesetek az európai határokon – van más lehetőség" címmel az Európai Egyházak Menekültügyi Bizottsága (CCME) adott ki sajtóközleményt.[430] Mindezek csupán illusztrációként szolgálnak azon állítás alátámasztására, amely szerint az egyházak a biztonságot komplex módon, az emberi élet értékét szem előtt tartva értelmezik.

Munkámban többek között arra keresek választ, hogy a közbiztonság védelmét ellátó rendőrök számára miként gyakorolható a vallásszabadság, ezért a rendőri feladatellátás fundamentumát jelentő közbiztonság keresztény értelmezésére keresem a választ. Ez némiképp ellentmondani látszik az egyházak fentebb említett biztonság felfogásával. Ez az ellentmondás azonban látszólagos, mivel a biztonság komplex megközelítése nem zárja ki annak lehetőségét, hogy annak egyes elemeivel részleteiben foglalkozzunk.

[429] Forrás: http://www.evangelikus.hu/cikk/egyh%C3%A1zi-szervezetek-%C3%BCdv%C3%B6zlik-az-ukrajnai-t%C5%B1zsz%C3%BCneti-meg%C3%A1llapod%C3%A1st
[430] Forrás: http://reformatus.hu/mutat/a-biztonsagos-hataratlepesert-szolalnak-fel-az-egyhazak/

3.3.2 Közrend, közbiztonság, rendészet hagyományos közjogi megközelítése

A közrend, közbiztonság fogalmak körül kialakult vitában három megközelítési mód figyelhető meg. Az egyik természetjogi elveket vallva jogon felüli értékekből határozza meg e vitatott fogalmakat, míg a másik megközelítés markánsan pozitív közjogi alapokon áll. A harmadik szemlélet a közbiztonságot szervezési oldalról határozza meg. A két vitatott fogalom egymáshoz való viszonyában sincs egységes álláspont. Ezért a közrend, közbiztonság fogalmak értelmezése jelenleg nem nyert megnyugtató rendezést. A rendészettudomány legismertebb képviselői – *Concha* Győző, *Szamel* Lajos, *Nyiri* Sándor, *Tauber* István, *Szikinger* István, *Finszter* Géza, *Balla* Zoltán – által lefolytatott több évtizedes vita még nem zárult le. A fogalmi bizonytalanságot Alkotmánybíróság is érzékelve megállapította, hogy sem a közrend, sem a közbiztonság nem rendelkezik pontosan körülírt jogi tartalommal. *„A közbiztonság mibenléte, viszonya a közrendhez, a belső rendhez, illetve utóbbiak fogalmi meghatározása tudományos viták tárgya. Az Alkotmánybíróságnak nem feladata ezekben állást foglalni. A jogrendszer e szempontból releváns elemeinek áttekintése is azt mutatja, hogy a közbiztonság többértelmű kategória, a kifejezés mögött tartalmilag többféle érdek és érték, illetve több, alapvetően eltérő jellegű feladat húzódik. A közbiztonság kétségtelenül alkotmányos értéktartalommal bír. A fogalom, a jelenség és a cél struktúrája azonban olyan bonyolult és szerteágazó, hogy az értelmezésben nagyfokú bizonytalanságra, illetve önkényességre vezethet.”*[431] Noha a közrend, közbiztonság kifejezéseket számtalan norma – köztük több nemzetközi szerződés – alkalmazza, egységesen elfogadott, normatív, illetve tudományos fogalmat nem tudunk felmutatni. A fogalmi bizonytalanságok ellenére a rendészet és ezen belül a rendőrség feladatait legjellemzőbb módon a közrend és közbiztonság védelmével lehet összefoglalni, mely feladat mindenekelőtt hatósági jogalkalmazó, igazságszolgáltatási előkészítői munkát jelent. Mindezek alapján röviden a különböző szemléletű fogalomalkotások eredményeit, azok egy-egy képviselőjének álláspontján keresztül bemutatom be.

A Német Szövetségi Alkotmánybíróság meghatározása szerint a közrend olyan, többnyire íratlan szabályok összessége, amelyeknek követése az uralkodó szociális és

[431] 13/2001. /V. 14./ AB határozat

etikai felfogás szerint elengedhetetlen feltétele a rendezett társadalmi együttélésnek.[432] Ez a meghatározás a jogon kívülre helyezi a közrend fogalmát, annak tulajdonképpen erkölcsi tartalmat tulajdonítva. Ez a megoldás *Finszter* Géza álláspontja szerint – amennyiben ragaszkodunk a közrend fenntartásához mint rendőrségi feladathoz – nagyfokú bizonytalanságot eredményez, sőt tarthatatlan, mert alkalmasint arra kötelezné az eljáró hatóságot, hogy bizonytalan etikai, erkölcsi fogalmakat emeljenek szabállyá és ezek kikényszerítésére hatósági kényszert vegyenek igénybe.[433] Részben érthető a rendészettudománynak a közrend jogon kívül helyezése miatt érzett aggodalma, hiszen ezzel a hatósági jogalkalmazás alapjai látszanak meginogni. Másfelől pedig a XX. század – és különösen a diktatúrák ideje – arra tanított meg bennünket, hogy önmagában véve a jognak való engedelmesség nem teremt emberi együttélésre alkalmas társadalmat. Ezért az uralkodó, általánosan elfogadott, társadalomba ágyazott erkölcsi, etikai elveket nélkülöző, vagy azokkal egyenesen szembe helyezkedő jogi rend nem képes közrendet alkotni, mert zavart kelt az egyén belső erkölcsi meggyőződése és a jog parancsa között feszülő ellentét. A zavar és a rend önmagukban is egymást kizáró állapotot jelentenek. Ennek az ambivalens társadalmi állapotnak a fenntartása folyamatosan represszív jellegű hatalmi intézkedéseket igényel. Ennek okán ilyen módon legfeljebb hosszabb-rövidebb ideig való, de a társadalom mélyén gyökeret nem eresztő társadalmi rend alakítható ki. *Finszter* Géza idézett munkájában tagadja az erkölcs jogalkalmazó által való joggá emelésének lehetőségét. Ezzel szemben az emberi jogoknak tulajdonít jelentőséget, elismerve azt, hogy ezek nélküli rend létezhet ugyan, de nem sokat ér. Az emberi jogok eredetére nézve több elmélet is ismeretes, köztük a természetjogi felfogás, amely szerint az emberi jogok az emberi természettől fogva megilletik az embert. Az emberi jogok és az általuk nyújtott szabadságnak ez a természetjogi megközelítése az egyik olyan pont, ahol a keresztény értékek megjelennek a közrend, közbiztonság fogalmi rendszerében.

Concha Győző szerint a közrend alapvetően nem más, mint *„az emberek közös célra való együttműködése, melyet a jog és a természet határol”* és ez a működés *„a jogi és természeti határok között nem csak az állami szerveknél, de a magánosoknál is szabad”*.[434] A közrendnek három részét különbözteti meg: 1) az állami rendet, 2) a

[432] BVerfGE 69, P. 35 idézi: Irk Ferenc: Közbiztonságtan. Bp. 2007. 70
[433] Finszter Géza: A rendőrség joga, i.m. 34
[434] Concha Győző: Politika II. Bp. 1905. 308

társadalmi rendet és 3) a természeti rendet. Az állami rend alatt tulajdonképpen az állami szervek működését és szervezetrendszerét érti, de kiemeli, hogy annak nem csak jog által meghatározott részei vannak, hanem alkotóelemei többek között az államcélok vagy a bíróságok működésének jog által nem meghatározott része is. A társadalmi rend az *„az egyes magánosok tevékenységének egybefonódása és szoros egymásutánja, a gazdasági, szellemi javaknak és az ezek alapján képeződő egyéni tekintélyeknek és hatalomnak biztos eloszlása."*[435] Ez szoros összefüggésben értelmezendő a „köz"-ről való vélekedésével, amelynek összetartó ereje az érdek és a felebaráti szeretet. Így a társadalmi rend lényegét tekintve az önkéntes alapú, érdekvezérelt együttműködésen és a felebaráti szereteten nyugszik. A közrend harmadik alkotóeleme a természeti rend. Ez tulajdonképpen a természeti elemek, jelenségek rendszere, működése, és változásai. A természeti rend többféleképpen kapcsolódik a közrendhez. Egyfelől keretet ad az állami és a társadalmi rend működésének a megváltoztathatatlan jelenségei révén, másrészt pedig az állami és a társadalmi rend kialakulásának előfeltétele a természeti jelenségek megfékezésének képessége. Végül pedig a természeti rend felbomlása az állam és a társadalom rendjének felbomlását is eredményezheti.[436]

A *Concha*-féle fogalmi megközelítés már közel visz bennünket a közrend keresztény etikai aspektusainak megismeréséhez azáltal, hogy a közrend fogalmát a természet rendje által meghatározott fogalomként írja le. A keresztény társadalomszemléletben a természet rendjében az Isten által teremtett rend jelenik meg. Az emberi társadalom pedig a természet részeként Isten teremtő munkájának eredménye, minthogy az embert alapvetően társas lénynek teremtette. *Ha elfogadjuk azt, hogy ez a rend meghatározó befolyással bír az állami és a társadalmi rendre, ezáltal pedig a közrendre, akkor felismerhetjük a teremtés rendjében mindazt, ami emberi megismerés – és alkalmasint szabályozás – útján a közjogi fogalmaink szerinti közrendben ölt testet.*

Mielőtt azonban a keresztény etikai nézeteket elemeznénk, vizsgáljuk meg a *Concha*-féle fogalom kritikáját. *Finszter* Géza szerint a közrend leírható erkölcsi és jogi szabályok érvényesülésének együtteseként, de meghatározható kizárólag a jog alapján is. A rend jogi fogalma arra az adottságra épít, hogy az egyének és közösségeik harmonikus működésének a feltételei az ember által megismerhetők és követhetők, és e

[435] Concha Győző: uo. 309
[436] Concha Győző: uo.: 308-311

feltételek a magatartások jogi szabályozása révén megteremthetők, illetve a tilalmak által megvédelmezhetők. A jogi eszközök azonban nem alkalmasak minden társadalmi cél elérésére, ezért a jogrend a társadalmi rendnek csupán az a része, amely állami szabályozással teremthető meg. A rendészet számára a közrend egyfelől a védelem tárgya, amely felett a rendőrnek őrködnie kell, másfelől a védelem formája, amelyet a rendőrségnek és minden eljáró tagjának be kell tartania. [437]

Ismert olyan rendészeti álláspont, amely a közbiztonság és a közrend fogalma között nem tesz különbséget. Egyesek a közbiztonságot tekintik az átfogóbb kategóriának, míg mások a közrendet. A rendőr szakmai közéletben is tapasztalható a fogalmi bizonytalanságot. Talán nem volt véletlenszerű, hogy az alkotmány 2008-ig nélkülözte a közrend fogalmát. Ezzel szemben *Finszter* Géza a két fogalom közötti különbség fenntartása mellett foglal állást. Érvelése szerint a közbiztonság – hasonlóan a közrendhez – a rendészeti igazgatás szabályozási tárgyaként megvédendő érték, amelyet az úgynevezett negatív közigazgatás körében a jogellenes magatartásokkal szemben hatósági kényszerrel lehetséges oltalmazni.[438] A közbiztonság fogalmának kétféle értelmezését különbözteti meg, normatív és a materiális megközelítés szerint. A normatív fogalmi meghatározásban abból indul ki, hogy a közbiztonság az alkotmányjog szabályozási tárgyaként államcél, amelynek megvalósítása elsődlegesen a kormányzat felelőssége. Ehhez teszi hozzá a szabadság és személyes biztonság alkotmányos jogából fakadó állami kötelezettséget. E szerint az állam a közigazgatás útján köteles gondoskodni polgárai biztonságáról. A közbiztonság normatív fogalma egyfelől államcél, amelynek megvalósításáért a végrehajtó hatalom felelős, másfelől a jog által elismert társadalmi érték, amelynek a megvédelmezése érdekében indokolt lehet az alapvető emberi jogok korlátozása is. A nemzetközi és a hazai jog forrásai tartalmazzák azokat a konkrét veszélyeztető törvényi tényállásokat, amelyek megvalósulása veszélyezteti a közbiztonságban testet öltő társadalmi értékeket.[439]

A közbiztonság materiális fogalma pedig azonos a közjog által megvédendő értékeknek az összességével, amelyek közjogi eszközökkel való védelemre érdemesek, és ilyen módon valóban meg is óvhatók. A közbiztonság materiális fogalma azonos

[437] Finszter Géza A rendőrség joga. i.m. 35
[438] Finszter Géza: uo. 38
[439] Finszter Géza: uo. 45

azzal a közbiztonsággal, amely a hétköznapokban ténylegesen létezik és élményszerűen átélhető, avagy hiánya megszenvedhető. A közbiztonság alkotmányos demokráciákban nem lehet más, mint államcél, amelynek eléréséért szüntelenül munkálkodni kell, anélkül, hogy a biztonság kikényszeríthető alanyi joggá válhatna, és abszolút beteljesülése bárki által elérhető lenne. A közbiztonság mint államcél szoros kapcsolatban van a társadalmi értékek büntetőjogi védelmével. A büntetőjogi felelősségre vonás azonban csak a jogrendet és nem a közbiztonságot képes helyreállítani. Ehhez képest a személy- és vagyonbiztonság felfogható úgy, mint egy redukált közbiztonság, ami leegyszerűsíti a bonyolult társadalmi összefüggéseket. Ez a leegyszerűsítés azért is indokolt, mert a büntetőjogi tilalmak a közérthetőségre építenek (ne ölj, ne lopj), igen jó hatásfokkal.[440] Meg kell jegyezni, hogy ez a fajta leegyszerűsítés csak a személy- és vagyonbiztonságot veszélyeztető ún. természetes bűncselekményekre igaz. Elfogadva a közbiztonság államcélként való meghatározását, felmerül a kérdés, hogy miként lehet megvédeni egy még meg nem valósított célkitűzést. Kiváltképp, hogy ennek a célnak az elérése soha meg nem valósulhat. Védeni – fogalmilag – csak egy már meglévő értéket lehet, vagy azon értékeket, amelyek egy megvalósítható célt szolgálnak.

A Német Szövetségi Alkotmánybíróság megállapítása szerint a közbiztonság a központi javak védelmét jelenti, mint az élet, az egészség, a szabadság, a házasság, a vagyon, és az egyének javai, illetve a jogend és az állami intézmények sérthetetlensége.[441] Az említett központi javak közös vonása, hogy nem a jogi szabályozás emeli őket a védendő értékek sorába, hanem az emberi természet lényegnél fogva azok. Azzal, hogy a modern jogrendszerek az ember alapvető jogait és ezzel a központi javakból való részesedését elismerték, e jogokat – természetjogias felfogást követve – nem konstituálják, hanem csupán deklarálják. A Német természetjogias megközelítés – szemben az államcéllal – már olyan értékeket von a közbiztonság fogalmi körébe, amelyek védhetőek. Ez a felfogás közel visz bennünket a közbiztonságról való keresztény etikai állásponthoz.

A magyar rendőrséget rendszerváltást követően átvilágító *Team Consult* cég meghatározása szerint *„a közbiztonság a nem anyagi jellegű infrastruktúrának az a*

[440] Finszter Géza: uo. 48
[441] BVerfGE 69, 315, 352 idézi. Irk Ferenc: Közbiztonságtan. i.m.:56

része, ami ahhoz szükséges, hogy az egyének és közösségeik megvalósíthassák a társadalom számára értékes céljaikat.”[442] Tehát e megközelítésben a közbiztonság azt a közeget jelenti, amelyben az egyén számára biztosított a személyiség szabad kibontakoztatáshoz való jog, mellyel a társadalom érdekeit is szolgálja. A közbiztonság az egyén számára nem abszolút individualizált jogot biztosít a céljai eléréséhez, hanem olyan cselekvési szabadságot biztosít, amellyel élve a köz javát szolgálja. Ennek megfelelően a közbiztonság az értékteremtő munka számára biztosítja a megfelelő társadalmi környezetet.

A rendészettudomány tárházából közel sem vonultattam fel a közbiztonság fogalmi meghatározásának teljes arzenálját. Három következtetés azonban így is körvonalazódik. Az első, hogy a *rend (szándékosan nem a közrend fogalmat használtam), a rendezett társadalmi együttélés képezi a biztonság, azon belül a közbiztonság egyik fundamentumát. Úgy tűnik, hogy a rendezett együttélésnek a közbiztonság egy fokozatát jelenti.* A második, hogy *a rendezettségnek, zavartalanságnak ezt a fokozatát a társadalmi valóság az el nem érhető célok, vagy ha úgy tetszik, vágyak körébe száműzi*. Végül pedig a *közbiztonság, illetve az erre való törekvés önmagában is értéket jelent, alkotmányba emelésével pedig alkotmányi értékké vált, de egyben további értékek létrehozásának feltétele is*.

Meg kell jegyezni, hogy alkotmányi értékké nem kizárólag a közbiztonság vált, hanem a humán biztonság megannyi területe is. Ez pedig azt jelenti, hogy a biztonság alkotmánybírósági és közhatalmi védelemben részesül az alacsonyabb szintű jogi értékekkel, és az értéknek nem minősülő veszélyekkel, ártalmakkal szemben. A biztonság és egyéb jogi értékek konfliktusa esetén pedig – különös figyelemmel az elmúlt időszakban felerősödő biztonsági kihívásokra – el kell fogadjuk Ádám Antal megállapítását, ami szerint a „nagyobb rossz elkerülése érdekében megengedhető a kisebb rossz” ésszerű követelményének engedve megengedhető az alacsonyabb szintű jogi értékek korábbinál erőteljesebb korlátozása.[443]

---

[442] Bernhard Prestel: Police et management moderne, Revue internationale de Criminologie et de police technique, 1997/2. 134. Hivatkozik rá: Finszter Géza: Rendészetelmélet i.m. 160
[443] Ádám Antal: Bölcseletek, vallások, jogi alapértékek i.m. 273

A rendészet feladataként az alaptörvény és a rendőrségről szóló törvény is egyaránt a közrend és közbiztonság védelmét jelöli meg. Funkcióját tekintve a társadalom negatív kontrollmechanizmusába tartozik. Ennek megfelelően a rendelkezésére bocsátott eszközökkel kényszert gyakorol, amellyel anyagi és szellemi értékeket védelmez az ezeket veszélyeztető emberi magatartásokkal szemben. Ehhez a kényszerhez jogi, erkölcsi vagy hierarchikus hatalom szükséges.[444]

Elfogadva *Finszter* Géza gondolatait, amelyek szerint a rendészet úgy határozható meg, mint a modern államban az a közigazgatási tevékenység, amelynek társadalmi rendeltetése a jogellenes emberi magatartásokból keletkező veszélyek elhárítása. A veszélyt olyan állapot, élethelyzet, amelyben a társadalom által értéknek elismert anyagi és szellemi javakat sérelem fenyegeti. A sérelem lehet a javak megsemmisülése, értékük csökkenése, vagy értékgyarapító képességük elvesztése. A rendészeti igazgatás az emberi magatartásból származó veszélyek megelőzésére, megszakítására és elhárítására alkalmas hatósági intézkedéseket magába foglaló jogilag szabályozott végrehajtó-rendelkező tevékenység. A rendészeti hatósági intézkedések egyik csoportja a veszélyeztetett értékek birtokosainak nyújtott fizikai védelemben jelenik meg, a másik csoportját pedig ezeket az értékeket veszélyeztető rendészeti intézkedések alkotják, Ezek célja a veszélyeztető cselekmények megelőzése, megszakítása, illetve a felelősségre vonás elősegítése.[445]

3.3.3 Keresztény etikai felfogások

3.3.3.1 Katolikus oldalról megközelítve

A közrend, közbiztonság fogalmak gyökereit a keresztény államelméletekben kell keresnünk. Keresztény teológusok az állam eredetével és céljával hozzák összefüggésbe a rend fenntartását. Elismerik, hogy a rend fenntartását és e feladatot ellátó szervezetet egyetlen állam sem nélkülözheti. A megoldások azonban már változatos képet mutatnak, melyet determinál a kor, a kultúra, az állam politikai berendezkedése, társadalomszerkezete. A történelmi fejlődés egy meghatározott időszakában politikai hatalmat gyakorló egyház ugyancsak felismerte a rendfenntartás

[444] Finszter Géza: Rendészetelmélet. Bp. 2014. 82
[445] Finszter Géza: A rendőrség joga. i.m. 27

szükségességét. A középkor hol jobban, hol kevésbé rendezett társadalmi viszonyai között az állandóságot az egyház jelentette, aki politikai hatalmat is követelt magának, aminek eredményeként a középkori Európában kialakult az állam és egyház sajátos összefonódása. Már a középkorban elterjedt az a katolikus államelmélet, amely szerint az államhatalom a nép egészében testesül meg. Mivel a hatalmat a néptömeg nem képes helyesen gyakorolni, ezért azt átruházza egy, vagy több személyre. A felvilágosodás kori szerződéselméletekhez képest azonban jelentős különbségek mutathatóak ki. Először is az, hogy a hatalom eredete Istentől való. Ez igaz a nép hatalmára is, amelyet átruház az uralkodónak. A másik jelentős különbség abban áll, hogy a hatalom átruházása nem valamiféle önkéntes megállapodás alapján jön létre, hanem az emberi természetből fakadó szükségszerűségből fakad. Az így létrejövő politikai hatalomnak a célja a közjó védelmezése. Ehhez pedig rendelkeznie kell azzal a hatalommal, amelynél fogva képes az egyes emberek érdekeinek összességétől különböző, új értéktartalmat hordozó társadalmi rend kialakítására. Ez az egyes ember jogainak korlátozását is jelenti, amelynek célja az, hogy a társadalom tagjai az őket megillető jogokat a lehető legteljesebb mértékben tudják gyakorolni.[446]

A felvilágosodás eszméinek hatására a XIX. században megszűnt az állam „keresztény" jellegének meghatározottsága, vagyis az állam és egyház viszonyának az a jellemzője, amely szerint az egyház mint vallásos közösség, teljes fedésben van a politikai közösséggel.[447] Ezzel a szekuláris folyamattal szemben XVI. Gergely pápa szólt először a „Mirari vos arbitramur" kezdetű enciklikájában, amelyben teljes egészében megmutatkozik a régi rend iránti elkötelezettsége. Az ő felfogásában a földi uralkodók hatalmának szilárdsága az egyház javát szolgálja, hogy az teljesíteni tudja küldetését. Ezért azon kell munkálkodni, hogy az államokban rend és békesség legyen. A XIX. századi forradalmakra adott katolikus válasz az volt, hogy a hagyományos rendet meg kell erősíteni, és hogy a változásokon csak egy megerősített és az állam által is támogatott államegyház tud hatékonyan úrrá lenni.[448] Szintén a liberalizmussal szemben fejti ki a katolikus egyház tanítását XIII. Leó pápa az „Immortale Dei" kezdetű apostoli enciklikájában. Ebben megerősíti, hogy minden hatalom – ide értve a világi hatalmat is – Istentől való. Később pedig úgy fogalmaz, hogy a nép uralkodási joga

[446] Joseph Höffner: Keresztény társadalmi tanítás. Bp. 2002. 234-241
[447] Jose Casanova: Public Religions in the Modern World. Chicago–London, 1994.
[448] Gajer László: XIII. Leó pápa megnyilatkozásainak filozófiatörténeti előzményei (Különös tekintettel a vallásszabadságra). PPKE HTK doktori disszertáció, Bp. 2013

olyan a felfogásának, amely szerint ez a jog az Istenre való tekintet nélkül, természettől fogva megvan a népben, nincs elég ereje a közbiztonság, a rend és nyugalom fönntartására.[449] Az „Au milieu des sollicitudes" kezdetű enciklika szerint ez a hatalom mindig változhatatlan és tiszteletre méltó marad, hiszen a természeténél fogva azért alapíttatott, hogy a nélkülözhetetlen közjóról gondosodjék, amely egyben az állam legfőbb célja. A változhatatlanság nem az államformára nézve, hanem csak az állam céljára igaz. Bármelyik államforma megfelelő lehet, ha a társadalom saját céljára, vagyis a közjó megvalósítására irányul, mivel a társadalomban a hatalmat ennek megóvása érdekében hozták létre. Az enciklika elismeri, hogy a közrend megköveteli egy kormány létét, hiszen a törvényes rendhez szükség van a hatalomra. Ezzel szemben a lázadás – melynek oka a féktelen szabadság, hangsúlyosan beleértve a vallás és a sajtó szabadságát – gyűlöletet szít a polgárok között, polgárháborút okoz, és visszaveti a nemzeteket az anarchia káoszába. Az állam iránti tisztelet és függőség mindaddig fennmarad, míg a közjó ezt megkívánja, hiszen a közjó meglétének biztosítása az államban a legfontosabb törvény Isten tisztelete után.[450]

Az idézett enciklikák olvasatában a közjó egyfelől a társadalmi javakból történő részesedést jelenteti, másfelől pedig magában hordozza a társadalom működésének alapjait jelentő belső békét is, mint a javak megteremtésének feltételét. Sajátos katolikus álláspontot mutat, hogy ennek alapjaként az enciklikát jegyző pápa az állam és egyház helyes összeműködését látta. Ez azt jelentette, hogy az állam és egyház elválasztása fel sem merült, mert ez azt jelentette volna, hogy el kellene választani az emberi és az isteni törvényhozást is egymástól. Ezzel pedig az enciklika – mára meghaladottá vált – érvelése szerint az állt volna elő, hogy állam nem tudja az emberi jogokat biztosítani, amelyek pedig éppen az ember Isten iránti kötelezettségeiből fakadnak. Az állam közjó megteremtése iránti működése arra is való, hogy polgárait – az egyház szolgálatát támogatva, polgárait Isten iránti kötelezettségeik teljesítésében segítve – az üdvösségre vezesse.

[449] E pápai enciklika szól a vallásszabadság ellen, mely lényegét tekintve Istentagadásra vezet, felemeli hangját a sajtószabadsággal szemben, melyből sok rossz és gonosz dolog fakad. Lényegét tekintve e pápai enciklika egy autoriter, állam és a katolikus egyház korábbi viszonyának helyreállításával kialakított állammodellt állít elénk.
[450] Gajer László: XIII. Leó pápa i. m. 174

Mindezek alapján az látszik kibontakozni, hogy a II. Vatikáni zsinatig a közjó és annak részét jelentő közrend egymásra épülő fogalmai szoros összefüggést mutatnak az állam és egyház elválaszthatatlanságával. Ennek alapja az, hogy az egyház önmagát az állam legerősebb támaszának tartotta, vagyis amennyiben az állam az elválasztás mellett dönt, abban az esetben lemond legerősebb támaszáról. Ezzel pedig elveszíti azt a képességét, hogy a közjót szolgálja.[451] A közjó definícióját először XXIII. János pápa adta meg a következőképpen: „az államok vezetőinek világosan tisztázniuk kell a közjó helyes fogalmát, ami magában foglalja a társadalmi élet azon feltételeinek az összességét, melyek révén az egyének teljesebben és akadálytalanabbul képesek tökéletesedésük felé haladni."[452] Mindenki felelős a közjóért, és megvan az a joga is, hogy a közjó keresése nyomán kialakuló társadalmi életkörülmények haszonélvezője legyen.

Az ember természetes életközege a közösség, melynek eredményeként az egyén javai szükségképpen kapcsolatban állnak a közjóval. A közjó alapelve valamennyi személy méltóságából, egyszeri voltából és egyenlőségéből ered, figyelembe véve, hogy az egyén a közösség része. Ennek alapján fogalmazza meg a II. Vatikáni Zsinat „Gaudium et Spes" kezdetű enciklikája, hogy „a közjó Napjainkban egyre egyetemesebbé válik, és az egész emberi nemet érintő jogokat és kötelességeket foglal magában. Minden csoportnak számot kell vetnie a többi csoport szükségleteivel és jogos igényeivel, sőt az egész emberi család közjavával is."[453] A közjó érdekében tehát törekedni kell azoknak a társadalmi feltételeknek az összességére, amelyek mind a csoportoknak, mind az egyes tagoknak lehetővé teszik, hogy teljesebben elérjék tökéletességüket. A közjó nem azonos a társadalom tagjait megillető részleges javak összességével. Mivel a közjó mindenkié együtt és külön-külön is, ezért a közös dolog lévén oszthatatlan; csak együtt érhető el, növelhető, őrizhető a jövő számára is. A társadalmi cselekvés a közjó megvalósításában válik érzékelhetővé. Következésképpen a közjó az erkölcsi jó társadalmi, közösségi dimenziójaként fogható fel. A közjó három lényeges elemet foglal magában. Először a személy tiszteletét. Így ír erről a Gaudium et Spes: „A közjó nevében a közhatalomnak tiszteletben kell tartani az emberi személy alapvető jogait. Az ember számára tehát hozzáférhetővé kell tenni mindazt, ami a valóban emberi élethez szükséges: ilyenek a táplálék, a ruházat, a lakás; jog az

[451] Gajer László: XIII. Leó pápa i. m. 173
[452] XXIII. János pápa „Mater et Magistra" kezdetű enciklikája
[453] Gaudium et Spes I. rész 2. fejezet 26. pont

életállapot szabad megválasztáshoz és a családalapításhoz, neveltetéshez, munkához, jó hírnévhez, tisztelethez, megfelelő tájékoztatáshoz, a saját helyes lelkiismeret szerinti cselekvéshez, a magánélete védeleméhez és a jogos szabadsághoz, mely magában foglalja a vallásszabadságot is."[454] Másodszor: a közjó megköveteli a helyes társadalmi rendet és a szervezetek kibontakozását. Ez az állam felelőssége. És végül: a közjó magában foglalja a békét, vagyis az igazságos rend állandóságát és a biztonságot. Feltételezi, hogy a hatalom biztosítja – tisztességes eszközökkel – mind a társadalom, mind tagjainak biztonságát. Ezen alapul a jogos ön- és közösségvédelem. [455]

A közjó tartalmáról a Hittani Kongregáció egy 2003. január 16-án kelt dokumentuma így ír: „E közjó magába foglalja az olyan javak támogatását és védelmét, mint a közrend, a béke, a szabadság, az egyenlőség, az emberi élet tisztelete, a környezetvédelem, az igazságosság, a szolidaritás, stb."[456] A katolikus álláspont a közjóról egy olyan átfogó érték képét vetíti elénk, amely ahhoz szükséges, hogy az egyén szabadságjogai révén teljes értékű – és tegyük hozzá Krisztushoz vezető – életet tudjon élni, illetve meglegyen az a képessége, hogy a társadalom javát és végső soron üdvösségét tudja szolgálni, vagyis megvalósíthassa a társadalom számára hasznos céljait. *Ebben a megközelítésben egyfajta vallásos közbiztonság fogalom rajzolódik ki, melyben a közrend és (köz)biztonság a közjó részeként az ember boldogulását biztosító társadalmi állapot egyik feltétele.*

A közjó eléréséhez szükséges emberi tevékenység pedig eképen kerül megfogalmazásra: „Ebből következően az emberi tevékenység alapszabálya ez: Isten terve és akarata szerint legyen összhangban az emberi nem igazi javával, s az embernek mint egyénnek és a társadalom tagjának tegye lehetővé teljes hivatásának szolgálatát és betöltését."[457] Mint láttuk a közjó szolgálata mindenkinek kötelessége. *Az államnak ehhez azt kell biztosítania, hogy mindenki megtalálja saját hivatásrendjét, amelynek területén munkálkodva képes eleget tenni a közjó megteremtésével szembeni kötelezettségének.* Ha ez a terület a közrend, közbiztonság fenntartása, abban az esetben ez nem, hogy nem ellentétes a katolikus hit társadalmi tanításával, hanem kifejezetten

[454] Uo.
[455] Farkas Péter: A katolikus egyház társadalmi tanításának alapelvei és gyakorlati alkalmazásuk. Kötelékek 2012.2
[456] Forrás: http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=147#JB10
[457] Gaudium et Spes: I. rész 3. fejezet 35. pont

megbecsülésre méltó. Csupán arra kell törekedniük, hogy hivatásuk gyakorlása során képesek legyenek földi tevékenységüket úgy irányítani, hogy *„az emberi, családi, szakmabeli, tudományos és technikai törekvéseiket élő szintézisbe fogják a vallási értékekkel, s ezek rendező ereje mindent Isten dicsőségére fordít.”*[458]

3.3.3.2 Protestáns nézőpontból

A reformáció az egyház megújítását, Krisztushoz való visszavezetését tűzte ki célul. Hamar túllépett azonban a szűk értelemben vett vallási kereteken és szükségessé vált, hogy a reformátorok politikai és társadalmi kérdésekben is – teológiai alapokon állva – állást foglaljanak. A rend és biztonság mint értékek korán megjelentek a protestáns etikában. Ez szoros összefüggésben áll a reformáció kezdeti időszakát jellemző társadalmi állapotokkal. Már *Luther* működésének elején kirobbant az a Német parasztlázadás, amellyel szemben a reformátor is felemelte szavát. A vallási szembenállás ezt követően is létében fenyegette az eltérő vallásúakat; katolikus fejedelemségekben a protestánsokat, protestáns fejedelemségekben pedig a katolikusokat. Később pedig a vallásháborúk nyomták rá bélyegüket Európa történelmére. Érthető, ha a reformátorok számára idejekorán fontossá vált az állam belső és külső békéje egyaránt. Mind *Luther*, mind pedig *Kálvin* nagy hangsúlyt fektetett az állam és egyház kapcsolatára, illetve az állam ez idő tájt leghangsúlyosabb funkcióját jelentő védelemre. Korábban bemutattam, hogy a reformátorok miben látták az államhatalom szerepét és hol jelölték ki annak határait. Ezért most a hatalomgyakorlás egyetlen területét érintem, mégpedig a belső rend fenntartásának funkcióját.

Luther, Krisztus szavait idézve kezd a fejedelmi hatalomgyakorlás módjának ismertetésébe. E szerint *„A világi fejedelmek uralkodnak és akik fejedelmek, erőszakkal dolgoznak.”*[459] Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a fegyver, az erőszak csak legutolsó eszköz, melyet megelőz a törvény, a józan ész, és mindenek előtt az Istenre figyelés. A törvény és a józan ész kapcsolatáról elmondja, hogy valamennyi törvénynek egyetlen közös vonása van, mégpedig az, hogy szükség ellen nem kényszerít. Visszautalva arra a gondolatra, amely szerint az erkölcsi renddel ellentétes törvény nem képes közrendet alkotni, ezt kiegészíteni kívánom azzal, hogy a józan ésszel ellentétes törvény

[458] Uo. I rész 4. fejezet 43. pont
[459] Idézi Luter Márton: A világi felsőségről. i. m. 399

hasonlóképp kudarcra van ítélve a közrend dolgában. Mindennél jobban látni ezt akkor, ha megnézzük hozott-e bármilyen eredményt a hajléktalanság, a munkanélküliség, vagy a szegénység rendészeti szempontú kezelése. *Luther* keresztény módon való uralkodásról vallott felfogása szerint a kormányzás szolgálatot jelent, mégpedig a nép, ha úgy tetszik a „köz" szolgálatát. Elfogadja az uralkodó jogát a büntetés kiszabásához, vagy akár egy háború megindításához. Elfogadja, hogy ez az egyesek érdekeit sértheti, ezért mondja, hogy az uralkodó csak a nép érdekében alkalmazhat erőszakot, minthogy a néppel szemben védelemmel és segítséggel tartozik. A nép megvédése ebben az értelemben a külső ellenségtől és a belső jogsértésektől való megvédést is jelenti.[460] Mai szóhasználattal élve a keresztény uralkodó sem mondhat le a rendészeti és honvédelmi funkciók ellátásáról.

Mikor *Luther* azokról szól, akik a rend fenntartására hivatottak, akkor Keresztelő János tanításából indul ki. Eszerint mikor római katonák kérdezték meg tőle, hogy ők mit tegyenek azért, hogy üdvözülhessenek, így válaszolt nekik: „Senkit ne bántsatok, se meg ne zsaroljatok, hanem elégedjetek meg zsoldotokkal".[461] E kérdéskör bővebb elemzése már átvezetne bennünket a rendészeti etika területére, ezért csak nagyon röviden két következtetést kell levonnunk *Luther* nyomán. Az egyik az, hogy a fegyveres hatalmat Isten rendelésének tartja, különben azt kellett volna mondania a Szentírásnak, hogy többé ne legyenek katonák. Ez előre vetíti annak képét, hogy az állami szolgálat és azon belül a fegyveres szolgálat nem, hogy összeegyeztethetetlen volna a keresztény hittel, de Isten szolgálatának egy nevesített és elismerésre méltó területe. A másik következtetés pedig az, hogy ez a hatalom *Luther* megfogalmazásában a rossznak büntetésére, és az istenfélők védelmére van. A háborgatást elszenvedőket ugyan megilleti a jogos védelem – mellyel élni nem mindenki és nem minden esetben képes, ezért csak kivételes lehetőség –, de a megtorlás már nem.[462] Ezt összevetve a korábban már taglalt két birodalom elmélettel, illetve azzal az intelemmel, hogy a keresztény emberek olyan életmódot folytassanak, hogy ne legyen szükségük a világi hatalomra, láthatóvá válik, hogy az istenfélőkről eleve feltételezi a – világi és isteni – törvények betartását. Ezért e helyütt *Luther* a békés, jogkövető társadalom védelmét fogalmazza meg szolgálatként. Erről a védelemről a fejedelemnek kell gondoskodnia

[460] Luter Márton: A világi felsőségről. i. m. 399-410
[461] Lukács Evangéliuma 3,14. Idézi Luther Márton: A világi felsőségről i. m. 367
[462] Luther Márton: A világi felsőségről. i.m.: 367

mindazokkal szemben, akik másokat háborgatnak. A „köz” rendjének védelme *Luther* tanításain nyugvó protestáns etika számára tehát az állam centrális feladata, melyben részt venni Isten szolgálatát jelenti. Sőt, e szolgálat kifejezetten hasznos és szükséges, mi több, felemelő.

Az eddigiek alapján ez az állami szerepvállalás legalább négy funkciót jelent; a honvédelemre jellemző külső védelem, a mai kor rendészetére jellemző védelem és beavatkozás, az igazságszolgáltatás, végül pedig büntetés-végrehajtás, mely ma szintén a rendészet körébe tartozó állami feladat. Maga *Luther* ezt így foglalja össze: *„Mivel pedig a hatóság nagyon szükséges és hasznos az egész világra nézve, hogy a béke fenntartható, a bűn büntethető, s a gonoszok akadályozhatók legyenek.”*[463] Ezzel pedig magyarázatát adja annak, hogy a „ne állj ellen a gonosznak” krisztusi parancsolat miért engedi meg a gonosztevők elleni fegyveres állami szolgálatot. Arra ugyanis a keresztén ember nem maga érdekében, hanem mások szolgálatára és mások szükségére vállalkozik. Maga személyére nézve a gonoszt eltűrni, mások személyére nézve pedig büntetni tartozik.[464] Ebben nagyon fontos üzenet rejlik a mai rendészet számára is, mégpedig az öncélúság tilalma. Az állami hatalom birtoklása egyben felelősséget jelent a társadalom felé. A közösség nem azért ruházta fel a legitim fizikai erőszak és a legitim jogkorlátozás hatalmával a rendőrt, hogy ezt a hatalmat a maga javára gyakorolja. Természetes, hogy *Luthernél* a „rendészeti hatalom” Isten felhatalmazásából ered, miként Ő minden hatalom forrása. Azzal együtt, hogy ez a tétel nem illeszthető bele szekularizált jogrendszerünkbe – ezzel együtt teológiai igazságtartalmát nem kérdőjelezem meg –, úgy vélem a *Luther* által megfogalmazottak ma is iránymutatóak lehetnek a rendészeti hatalomgyakorlás számára.

Kálvin államszervezési teljesítménye a genfi alkotmányban bontakozott ki. Nem véletlen, hogy korának kiemelkedő jogászai között tartjuk számon. Munkássága során választ keresett az államhatalom funkcióira is. Ennek keretében vázolta, hogy az állam egyfelől köteles polgárairól gondoskodni, (ma úgy mondanánk, közszolgáltatásokkal ellátni) másfelől pedig köteles a köz nyugalmát, a közállapotok zavartalanságát biztosítani (védelmi funkció), végül pedig köteles a hitet megvédeni. Ő maga így ír erről: „Ennek a kormányzásnak nemcsak az a teendője – ami az itt említett dolgok

[463] Luther Márton: Uo. 374
[464] Luther Márton: Uo. 374-376

haszna –, hogy az emberek lélegezni, enni, inni és melegedni tudjanak…… De nem csak ez a gondja, hanem az is, hogy a bálványimádás …. fel ne üsse a fejét és el ne terjedhessen a nép között. Vigyáz arra, hogy a köznyugalmat senki meg ne zavarhassa, és mindenki épen és sértetlenül megtartassa azt, ami az övé, és hogy az emberek zavartalanul érintkezhessenek egymással, és hogy a becsület és a mértéktartás megőriztessék."[465] Mondhatnánk, hogy a hitnek védelmét mára felváltotta a plurális vallásszabadság biztosítása.

Kálvin nem beszélt pluralizmusról, de a vallást végleg felszabadította addigi béklyóiból és reformátor társaival együtt az addigi történelem során először fogalmazta meg a vallásszabadság gondolatát. Így vált a vallásszabadság az első szabadságjoggá. Ebből a szempontból nézve *Kálvin* a hitnek védelmén a hit szabadságának védelmét is látta. Ezzel – igaz kezdetleges módon – először került megfogalmazásra az állam alapjogvédelmi kötelezettsége. A kép teljességéhez hozzátartozik az is, hogy épp *Kálvin* volt az, aki először fogalmazta meg és juttatta következetes szigorral érvényre az állam és egyház elválasztását. Az állam védelmi funkcióját roppant széles körben látta érvényesíthetőnek. Kiterjesztette az erkölcsre, a nyugalomra és – számunkra lényeges módon – mindenki közös biztonságára és békéjére.

A világi – vagy ahogyan Kálvin fogalmaz, polgári – hatalom gyakorlását nem csupán kívánatosnak, hanem különleges szentségnek, az összes hivatás közül legtiszteletreméltóbbnak nevezte. Ennek oka, hogy a hatalom hordozói Isten nevében gyakorolják a rájuk bízott hatalmat. Kálvin nézetei szerint a polgári kormányzat rendészeti legitimációs forrása – mint ahogyan minden más hatalom forrása is – Istentől ered. Álláspontja szerint ez különleges felelősséget követel azoktól, akikre e hatalom bízatott. Jogállami demokráciánk fogalmai szerint ez a felelősség nem jelent jogi felelősséget. *Kálvin* korában sem jelentett. A hívő ember számára – teológiai értelemben – nincs is szükség jogi felelősségre, mert mint ahogyan *Luther* fogalmaz: *„Az igaz ember mindent és jobban tesz, mint ahogyan azt a törvény megköveteli"*.[466]

A fegyveres hatalom egyaránt megtestesíti *Kálvinnál* a rendészeti és a katonai hatalmat, lévén e korban nem beszélhetünk önálló rendészetről. Ezért a fegyveres

[465] Kálvin János: Institutio. Bp. 1991 im. 288
[466] Luther Márton: A világi felsőségről. im. 372

hatalom célját mindkét területen megvalósítandó módon abban látja, hogy az uralkodó gondoskodjon országa nyugalmáról, fellépjen az erőszakot tevőkkel szemben és végül büntesse a gonosz tetteket. E téren ugyanazon funkciókat határozza meg, mint Luther. Csakhogy *Kálvin* a továbbiakban kifejezetten hivatkozik a törvényes rendre, melynek megbontása a polgári hatalom részéről szükségszerűen vezet a fegyveres erő alkalmazására a rend helyreállítása érdekében.[467] *A törvényes rendet a közösség rendezett működéséhez szükséges alapként határozza meg, ezzel elismerve azt, hogy ahol nincs törvényen nyugvó rend, ott sem az államélet, sem az egyén élete, sem pedig a hit gyakorlása nincs biztonságban. Ezzel pedig eljutunk oda, amit ma a közrend és közbiztonság fogalmakkal jelölünk.*

Hasonló elvi alapokból kiindulva *Szathmáry* Béla egyenesen úgy fogalmaz, hogy „ez – ti. a jó cselekedetek megvédése és a rossz elleni fellépés, *megjegyzés tőlem T. M.* – a mai fogalmaink szerint a közjó és a közrend biztosítását szolgálja, amelyre Kálvin szerint azért van szükség, mert a Krisztusban kapott szabadságunk embertársaink irányában nem korlátlan, s nem feledkezhetünk meg e korlátok megtartásáról.[468]

Kálvin az erőszak alkalmazásával kapcsolatban hasonlóképen érvel, mint Luther. Kifejti, hogy az emberölés a Biblia tanítása szerint tilos, de ez a parancsolat arra való, hogy ne maradjon büntetlenül a gyilkosság. Amikor pedig az Isten szolgálatában állók fegyvert fognak a gyilkos ellen, akkor Isten parancsolatát hajtják végre. Ezzel kapcsolatban megjegyzi *Kálvin*, hogy a hatalomnak két véglettől kell tartózkodni, a túlzott szigortól, mert ezzel inkább sebez, semmint gyógyít, és a túlzott engedékenységtől, mert ezzel pedig az ártatlanok sokaságának pusztulását okozza.[469] Ezzel a kor keretei között kijelöli az erőszak alkalmazásának arányosságát. Nem jogi, hanem inkább erkölcsi mércét állít. Ha a halálbüntetés és kínvallatás alkalmazható módjai alapján elképzeljük a korszak kegyetlenségét, nem is várhatunk reálisan jogi arányossági mércét.

---

[467] Kálvin János: Institutio. Bp. 1991 im. 294
[468] Szathmáry Béla: Kálvin és a kálvinizmus aktualitása a világban és az egyházban. Forrás:http://srta.tirek.hu/data/attachments/2011/05/17/K%C3%A1lvin_%C3%A9s_a_k%C3%A1lvinizmus_aktualit%C3%A1sa_a_vil%C3%A1gban_%C3%A9s_az_egyh%C3%A1zban.pdf
[469] Kálvin János: Institutio. Bp. 1991 im. 295

Mindezek alapján a protestáns etika álláspontját követve az alábbi következtetések adódnak. Az állam Isten rendelése alapján jött létre, és Isten felhatalmazása alapján gyakorolja a hatalmat, mégpedig a bűnösök megfékezésére.[470] E helyütt nem a teológiai értelemben vett bűnről van szó – amely tetteken kívül elkövethető szóban, vagy gondolatban is –, hanem arról a bűnről, amit emberi törvény is bűnné tett, hogy büntetése révén a köz nyugalma megmaradjon. A világi hatalom és a világi törvény elsődleges célja az emberi gonoszság megfékezése. Ehhez nélkülözhetetlenül szükséges az állam, mint szuverén hatalom jogalkotói hatalmának elismerése. [471] Protestáns alapokon állva az látszik, hogy az állam legalapvetőbb, ha tetszik legősibb rendeltetése, tulajdonképpen az állam létrejöttének közvetlen oka a rend, közelebbről pedig a közrend, illetve az állam külső rendjének védelme. *Kuyper* is elismeri azt a kálvini igazságot, hogy bűn nélkül nem volna szükség sem hatóságra, sem törvényre. Álláspontja szerint ugyanakkor ez természetellenes állapota az embernek, mert az ember természetéből fakadóan (a kifejezés arisztotelészi értelmében) társas lény, tehát nem önmagában, hanem emberi közösség részeként létezik, ennélfogva ennek a közösségi létnek a szervezésére bűn nélkül is szükség volna felsőségre.[472] E megközelítés némiképp egybecseng a katolikus állásponttal, amely szerint a természeténél fogva társadalmat alkotó emberi közösségben a közjó megteremtése az állam létének célja és oka. Meglehet *Kuyper* érvelése zárt logikai rendszert alkot, annak helyességét nem lehet megállapítani, minthogy nem tekinthetünk úgy a társadalmakra, mintha azokban bűn nem volna. A bűn tényétől elvonatkoztatni senki – valójában még *Kuyper* sem – tud, ezért továbbra is tartom magam ahhoz a *Luther és Kálvin* tanításain alapuló nézethez, mely szerint az állam létrejöttének elsődleges célja a társadalom belső és külső békéjének, avagy a közrendnek és a külső biztonságnak a megteremtése.

3.4 Lelkiismereti és vallásszabadság a rendészeti jogalkalmazásban

A rendészeti jogalkalmazásban megvalósuló alkotmányos állami kötelezettségvállalás és az eljáró személy lelkiismereti és vallásszabadságához való jog konfliktusa akkor éleződik ki erőteljesen, mikor a hatóság eljáró tagjának olyan normát kell

[470] Mark J. Larson: Calvin's doctrine of state. Eugene, Oregon 2009. Ugyanakkor a szerző azon álláspontja, amellyel párhuzamot von szent háború és napjaink háborúi, valamint a totális háború között, erősen vitatható.
[471] William A. Mueller: Church and State in Luther and Calvin. Nashville, Tenessee, 1954
[472] Abraham Kuyper: Lectures on Calvinism. i.m. 79

érvényre juttatni, amely szöges ellentétben áll a saját belső meggyőződésével. Minthogy az egyének belső meggyőződése megszámlálhatatlanul sokféle lehet, most csupán a lehetséges konfliktushelyzetek egyikére kívánom ráirányítani a figyelmet. Az előző fejezetben bemutatásra került, hogy katolikus értelemben az állam egyik alapvető funkciója a közjó és a béke megteremtése. Ennek a szolgálatnak a végzése önmagában véve nem ellentétes a keresztény tanításokkal, sőt kifejezetten elismerésre méltó. Hasonló álláspontra jutottunk a reformátorok nyomán, akik szerint az állam azért kapta a kard és a világi törvények jelentette hatalmat, hogy azzal Isten dicsőségét szolgálva védje meg a jót és büntesse a gonoszt. Vagyis amíg a rendészeti jogalkalmazás egyértelműen a közjót, illetve az ország belső békéjét, avagy a bűn üldözését valósítja meg, addig a keresztény értékrend és az állami kötelezettségvállalás közötti konfliktusra csekély valószínűség mutatkozik. Teljesen kizárni ugyanakkor az egyéni meggyőződések sokfélesége miatt természetesen nem lehet. Felmerülhet olyan eset, amikor az állami jog, amelynek betartatásával az állam a békét és biztonságot reméli szolgálni, ellentétes a rendészetet hivatásként gyakorló személy által követett vallás társadalmi tanításaival. Két oldalról lehet megközelíteni a problémát. Egyfelől úgy, hogy a társadalom javát szolgáló nemes hivatás során lehet-e nemtelen szabályt alkalmazni, másfelől pedig úgy, ezt a szabályt kötelességszerűen alkalmazó személy hivatali, illetve hivatásbeli kötelességei között szerepel-e a lelkiismereti meghasonlás. A közelmúlt eseményei közül több is rávilágított az ebben rejlő konfliktushelyzetek valószínűségére. Néhány példával illusztrálva a problémát megemlíthető a hajléktalan életmód kriminalizálása, a lomtalanításból származó hulladék gyűjtésének kriminalizálása, vagy akár az illegális migráció kriminalizálása.

A hajléktalan életmód kriminalizálására először a főváros VIII. kerületének önkormányzata tett kísérletet, mely példát követte a Fővárosi Közgyűlés. Végül a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. tv. (továbbiakban: Szabs tv.) 186. § fogalmazta meg a *„Közterületen életvitelszerű lakhatás tilalmának megszegése”* elnevezésű szabálysértési deliktumot. E szabálysértést az követte el, aki a közterület belterületét rendeltetésétől eltérő módon, életvitelszerű lakhatás céljára használta, illetve életvitelszerű lakhatáshoz használt ingóságokat közterületen tárolt. A tényállás utólagos normakontroll céljából az Alkotmánybíróság elé került, aki végül azt megsemmisítette. Az AB kifejtette, hogy a szabálysértéseknek leginkább a „bagatell büntetőjogi” jellege vált dominánssá. Ennek

megfelelően az ott megfogalmazott tényállások jelentő része emberi magatartásokat kriminalizál. A normakontroll alá vont szabálysértési tényállás kriminalizált emberi magatartásnak minősítette a közterület életvitelszerű lakhatás céljára történő használatát, röviden megfogalmazva a hajléktalan életvitelt. A hajléktalanok elvesztették otthonukat és nincs lehetőségük arra, hogy lakhatásukat megoldják, ezért valódi alternatíva hiányában kénytelenek – miután az az egyetlen nyilvános, mindenki használatára nyitva álló terület – a közterületen élni. Az AB szerint nem volt megállapítható az az ok, illetve az a védeni kívánt érdek, ami indokul szolgálhatott volna arra, hogy egy alapvetően szociális ellátásra szoruló élethelyzetet a törvényhozás társadalomra veszélyes magatartássá nyilvánítson. A szankcionálás azt jelenti, hogy a törvény a büntetés kilátásba helyezésével, esetenként alkalmazásával tovább nehezíti az amúgy is krízis helyzetben levő hajléktalanok élethelyzetét, akik számára nem minden esetben nyújt valódi alternatívát a szociális ellátórendszer által kínált ellátás. Az AB álláspontja szerint sem a hajléktalanoknak a közterületekről való eltávolítása, sem a szociális ellátások igénybevételére való ösztönzése nem tekinthető olyan legitim, alkotmányos indoknak, amely a hajléktalanok közterületen élésének szabálysértéssé nyilvánítását megalapozná. A hajléktalanság szociális probléma, amit az államnak a szociális igazgatás, a szociális ellátás eszközeivel és nem büntetéssel kell kezelnie. Az Alaptörvény II. cikkében szabályozott emberi méltóság védelmével összeegyeztethetetlen önmagában véve azért társadalomra veszélyesnek minősíteni és büntetni azokat, akik lakhatásukat valamely okból elvesztették és ezért kényszerűségből a közterületen élnek, de ezzel mások jogait nem sértik, kárt nem okoznak, más jogellenes cselekményt nem követnek el. Sérti az egyén emberi méltóságából folyó cselekvési szabadságát, ha az állam a büntetés eszközeivel kényszerít valakit a szociális szolgáltatások igénybe vételére. Az AB megjegyezte, hogy a hajléktalanság mint társadalmi probléma megoldására a szabálysértési szankció alkalmazása alkalmatlan eszköz, mivel az érintettek azért kerültek ebbe a helyzetbe, mert jövedelem hiányában lakhatásukat nem tudják megoldani, így a bírság megfizetésére sem képesek.[473]

Az AB határozata nyomán az országgyűlés újra alkotta a vitatott tényállást, amely immár az „Életvitelszerű közterületi tartózkodás szabályainak megsértése” nevet viseli. E szerint az követ el szabálysértést, aki a világörökségről szóló törvény szerinti

[473] 38/2012. (XI. 14.) AB határozat

világörökségi területnek minősülő közterületen vagy a helyi önkormányzat rendeletében meghatározott közterületen életvitelszerűen tartózkodik, és a kijelölt területet a rendőrség, vagy a Szabs. tv-ben meghatározott személy felkérése ellenére nem hagyja el.[474] Az önkormányzatok szabad belátásuk szerint határozzák meg azokat a területeket, ahol tilos az életvitelszerű közterületi tartózkodás. E megoldás is alkalmas lehet arra, hogy a hatóság üldözésének tegye ki a hajléktalanokat, amennyiben az önkormányzat valamennyi belterületét „védetté nyilvánítja".

A hajléktalan életmód szankcionálása körül kialakult társadalmi vita ráirányítja a figyelmet arra, hogy a súlyos társadalmi problémák büntetőjogi szempontú kezelése ellenkezik az alapvető emberi normákkal. Azt is világossá kell tenni, hogy az alapvető emberi értékekkel ellentétes jogszabály nem találhat méltó követésre. Az alapvető emberi normák Európában elsősorban a kereszténység közvetítésével váltak meghatározó társadalmi értékké. Maguk az egyházak is gyakorta felszólalnak egy-egy társadalmi jelenség kapcsán és kifejtik a hitelveiken nyugvó álláspontjukat. Ezzel egyfelől utat mutatnak az egyházhoz tartozók számára, másfelől kifejezésre juttatják az egyház társadalmi tanításának mentén kialakított véleményüket. Ilyen módon az egyházak részt vesznek a társadalmi közéletben, végső soron pedig lehetőségük nyílik a politikai véleményformálásban való közreműködésre. A vallásszabadság nem merül ki a szoros értelemben vett hitvallások elfogadásában, és a hit ennek alapján történő gyakorlásában, hanem kiterjed az egyházak hitvalláson nyugvó társadalmi tanításaival való azonosulásra is. Ennek megfelelően az egyén belső vallási, illetve lelkiismereti meggyőződésének részét képezhetik a szoros értelemben vett hitvalláson kívül eső vallási tanítások. Így azok is, amelyek az egyházaknak a társadalmi problémákhoz való viszonyát tükrözik. Joggal merül fel a kérdés, hogy jobb vallási, illetve lelkiismereti meggyőződése ellenében kötelezhető-e bárki a jog betűje szerinti fellépésre. Az elfogadható megoldást az kínálja, ha a jogalkotás nem nélkülözi az alapvető emberi értékeket, hanem azokra építkezve alakítja a társadalmi viszonyokat.

Elfogadva, hogy a rendészet veszélyelhárító tevékenysége egyszersmind jogalkalmazói tevékenység is, vizsgálni szükséges a rendészeti jogalkalmazás, valamint a lelkiismereti és vallásszabadság viszonyát. *Finszter* Géza kiemeli, hogy a rendészet

[474] Szabs tv. 179/A §

kettős természetű; egyfelől közigazgatási, másfelől büntető igazságszolgáltatási előkészítő szerepet tölt be. Az előbbi területen hatósági jogalkalmazói, illetve rendfenntartó, veszélyelhárító feladatokat lát el, a büntető igazságszolgáltatáshoz kapcsolódóan pedig bűnügyi felderítő és nyomozati feladatokat lát el. Ennek mentén jut el oda, hogy a rendészet négy funkcióját különböztesse meg, amely az őrködés, a legitim fizikai erőszak bevetése (csapaterő, „bevetési egységek" alkalmazása), a hatósági jogalkalmazás és a felderítés.[475] Ennek alapján megkülönböztethetjük egymástól a rendészeti jogalkalmazást és a veszélyelhárítást. Míg előbbire teljes jogi szabályozottság, addig utóbbira a jogi keretek kijelölése jellemző. Minél közvetlenebb és minél nagyobb fenyegetést kell a rendészeti intézkedéssel elhárítania, annál kevésbé szabályozható az anyagi jog által az, hogy mikor kerülhet sor beavatkozásra, és az eljárási jog által pedig az, hogy az intézkedés milyen formát öltsön.[476] A joghoz kötöttség szempontjából aszerint differenciált a rendészet tevékenysége, hogy az intézkedésre a veszélyállapot előtt, a beszély alatt, avagy a veszélyelhárítást követően kerül sor. A veszély előtti állapotok kezelése döntően jogon kívüli eszközökkel történik. Ez a közterületi szolgálat feladata, melynek fő szerepe az őrködés. A veszély elhárítása erős jogi felhatalmazást igényel, az erőszak alkalmazásának ideje és módja nem lehet jogi szabályozás tárgya. Ez az a rendészeti funkció, amely rokon vonásokat mutat a katonai műveletekkel. A veszély elhárítását követően a rendészet feladata a jogellenes magatartás felderítése, alkalmasint közigazgatási szankcióval való sújtása.[477]

Maga a veszélyelhárítás is jogilag szabályozott tevékenység, az igazgatási jellegű rendészeti feladatokkal szembeni különbség a szabályozás módjában rejlik, mert a veszélyelhárítás széleskörű felhatalmazást nyújt a rendészet számára. Ezt a felhatalmazást a jog a rendészet számára valamely kötelezettség teljesítése érdekében biztosítja, másfelől pedig jogi garanciákkal erősen körülbástyázott. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a széleskörű felhatalmazás egyben széleskörű mérlegelést is biztosít. E mérlegelés jellemzői, hogy megelőzik a jogviszony létesítését, a beavatkozás módja és terjedelme azonnal eldöntendő, a fellépés pedig tipikusan szóbeli. E felhatalmazás

[475] Finszter Géza: Rendészetelmélet. i.m. 126
[476] Finszter Géza: A rendőrség joga. i.m. 89
[477] Finszter Géza: A rendészet társadalmi rendeltetése, rendészeti feladatok és funkciók. In: Korinek László (szerk.) Értekezések a rendészetről. Bp. 2014. 66

alapján a rendészeti szerveknek a közbiztonság bármilyen formájú és mélységű megzavarása mérlegelésen alapuló intézkedési kötelezettsége keletkezik.[478]

Az intézkedési kötelezettség generál klauzulája szerint *„a rendőr jogkörében eljárva köteles intézkedni vagy intézkedést kezdeményezni, ha a közbiztonságot, a közrendet vagy az államhatár rendjét sértő vagy veszélyeztető tényt, körülményt vagy cselekményt észlel, illetve ilyet a tudomására hoznak.”*[479] Ezért amikor a hatósági jogalkalmazói intézkedéseket szabályozó normák megengedő formulával élnek – pl. *„igazoltathatja”, „az illetékes szerv elé állíthatja”, „területet lezárhat”* – akkor lényegét tekintve arra adnak felhatalmazást, hogy a szükségesség, arányosság mércéjének megtartása mellett az intézkedő rendőr kiválassza a veszély elhárításához leginkább megfelelő intézkedést. De magát az intézkedési kötelezettséget kógens parancs írja elő. A felhatalmazáson alapuló intézkedési kötelezettség szabad belátáson nyugvó határait egyfelől a szükségesség, és az arányosság jogi mércéje, másfelől pedig feladat meghatározó és hatásköri szabályok jelölik ki. Hasonlóan kerül megfogalmazásra a pénzügyőrök és a büntetés-végrehajtási őrök intézkedési kötelezettsége is[480] Ezért a lelkiismereti és vallásos meggyőződés szerepe a hatósági jogalkalmazásban rendkívül korlátozottá válik és előtérbe kerül a racionális jogalkalmazói mérlegelés. A semleges állam képviselőjeként eljáró hivatalos személytől más nem is várható el. *Ugyanis az állam semlegessége nem egy elvont semlegesség, hanem azt a követelményt támasztja elénk, hogy az állam nevében az államhatalmat gyakorlók a közfeladatuk ellátása során maguk is ideológiailag semleges álláspontot tükrözzenek.* A lelkiismereti meggyőződés legfeljebb a jogi felhatalmazáson alapuló döntési autonómia keretében kaphat szerepet. A döntési autonómiát a jogalkotó többféleképpen biztosíthatja. A döntés alapjaként megjelölhetőek az egzaktságot nélkülöző jogfogalmak, mint. pl. a közbiztonság, a közérdek, vagy akár a közerkölcs. A mérlegelési jog másik formája a norma a –hat, –het képzőt, vagy a –tól, –ig ragot alkalmazza Láttuk, hogy erre még a rendészeti intézkedések körében is van némi lehetőség. Végül pedig a jogalkotó alkothat diszjunktív normákat, amelyekben az adott tényállásra egymással egyenrangú döntési lehetőségeket enged meg a jogalkalmazó számára.[481] A hatósági jogalkalmazás

[478] Balla Zoltán: A rendészet fogalma és rendszere, a nemzetbiztonsági rendészet. i.m. 32-33
[479] Rendőrségi törvény 13. § (1) bek.
[480] NAV tv. 35/B § (1) bek., illetve a büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. tv. 11.§ (1) bek.
[481] Patyi András – Varga Zs. András: Általános közigazgatási jog. Bp. 2012. 234

az egyén lelkiismereti, vagy vallási meggyőződését tükrözheti a végrehajtás módjában is. Ennek lehetőségei erősen korlátozottak olyan szakma esetében, ahol még az „ügyfélnek” való köszönést és annak formáját is jogszabály szabályozza.[482] Annak azonban nincs akadálya, hogy a rendészeti jogkörben eljáró személy az intézkedése során gyakorolja vallásának meghatározó értékeit, ha azok nem veszélyeztetik az intézkedés eredményességét, illetve nem sértik a semleges állam jogi céljait.

3.5 A rendészeti szolgálati viszony alanya

A Hszt. preambuluma a hivatásos szolgálati jogviszonyt különleges közszolgálati jogviszonyként határozza meg. A törvény a *„különleges”* kifejezést, mint a szolgálati jogviszony jelzőjét, a későbbiekben is használja. A jogviszony különlegessége a feleket megillető jogok és kötelezettségek természetében, egymáshoz való viszonyában ragadható meg. A szolgálati viszony szabályai akkor töltik be rendeltetésüket, ha képessé teszik a rendészeti szervek állományát arra, hogy betöltsék e szervek társadalmi rendeltetését. Ehhez hozzá kell tegyük, hogy a szolgálati viszonyt szabályozó joganyag akkor felel meg az alkotmányos követelményeknek, ha garantálja a személyi hatálya alá tartozók alapvető jogait, illetve elősegíti őket azok gyakorlásában. Természetesen a rendészet jellege indokolttá teheti alapvető jogok korlátozását. Erre alkotmányos felhatalmazás alapján és az Alkotmánybíróság által kimunkált alkalmasság-szükségesség-arányosság teszt sztenderdjeinek betartása mellett kerülhet sor. Amely jogokat a szolgálati törvény nem korlátozza, azok gyakorlását elő kell mozdítania. Hiszen az állam kötelessége nem kizárólag arra terjed ki, hogy az alapvető jogokat ne korlátozza, hanem arra is, hogy olyan intézményi rendszert működtessen, amely elősegíti azok gyakorlását.

Már korábban bemutattam a lelkiismereti és vallásszabadság elemeit, ezért most csak röviden utalok rá, hogy ide tartozik a meggyőződés megválasztása (beleértve a megváltoztatást, és más meggyőződés elutasítását is), kinyilvánítása, gyakorlása, tanítása, és a lelkiismereti adattal való önrendelkezés. A következőkben a rendészeti terület szolgálati jogviszonyának kérdéseit igyekszem körbejárni a lelkiismereti és vallásszabadság tartalmi elemei mentén.

[482] A rendőrség szolgálati szabályzatáról kiadott 30/2011. (IX. 22.) BM rend. 5. § (1) bek.

A Hszt. egyetlen helyen szól a rendészeti szervek állománynak lelkiismeretéről. A kinevezéshez szükséges eskü szövegének kezdőmondata így hangzik. *„Én ..... becsületemre és lelkiismeretemre fogadom, hogy Magyarországhoz és annak Alaptörvényéhez hű leszek;”* Ennek alapján az rajzolódik ki, hogy a rendészeti pálya értékeinek, követelményeinek elfogadása az egyén belső meggyőződéséből fakad. Ezek között az értékek között lehet számon tartani az országhoz és az Alaptörvényhez való hűséget. A jogalkotó ezzel mintha arra törekedne, hogy kizárja az egyén belső meggyőződése és a rendészeti feladatok ellátása között felmerülő esetleges konfliktust, vagy legalábbis azt előre eldöntse a feladatok javára. A jogalkotói szándék szerint a lelkiismereti és a vallási parancsok háttérbe szorulnak a jog parancsaival szemben. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a jogi mérlegelést és a jog parancsának való engedelmeskedést is felülírhatja az elöljárói parancsnak való engedelmesség. Ez ugyanis megköveteli a rendőrtől a jogsértő parancs, rendelkezés végrehajtását is.[483] Ez alól természetesen a bűncselekményre, illetve a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódra vonatkozó parancs kivétel.[484]

A Hszt. 13. § (2) bekezdése szerint „a hivatásos állomány tagja a szolgálati viszonyból fakadó kötelmeit – a rendvédelmi szerv rendeltetés szerinti feladatainak megvalósítása érdekében – önkéntes vállalás alapján, élethivatásként, szigorú függelmi rendben, akár életének és testi épségének kockáztatásával és egyes alapjogai korlátozásának elfogadásával teljesíti.” Az önkéntes vállalás a rendészeti hivatás gyakorlásával kapcsolatban a munka szabad megválasztásához való jog egyik megnyilvánulása. Ugyanakkor az *„élethivatás”* kifejezés élesen elkülöníti a rendészeti pályát a civil munka világától, de még a civil közszolgálattól is.[485] Az élethivatás választása egyben értékválasztást is jelent. Az külön tanulmány feladata lehetne, hogy kimutassa ennek az értékválasztásnak a jellemzőit, hiszen legalább négyféle érték-rendszer közüli választás lehetősége merül fel: a törvényi szabályozásból levezethető, a ténylegesen meglévő, a társadalom által elvárt, illetve az egyén által feltételezett értékrendszer nyújt lehetséges alternatívát. Az ideális – de legkevésbé valószínű – eset,

[483] Hszt. 103. § (2) bek.
[484] Rendőrségi tv. 16. § (4) bek.
[485] A közszolgálati tisztségviselőkről szóló 2011. évi CXCIX. törvény is csak a preambulumában említi, hogy törvény célja többek között, hogy előmozdítsa az erős nemzettudatra épülő és értékelvű közszolgálati tisztviselői hivatás megteremtését.

ha ezek az értékrendszerek egybeesnek, ellenkező esetben az értékrendszerek között feszülő ellentét vagy az egyén belső értékkonfliktusát, esetleg értékválságát, vagy a szervezet értékválságát fogja eredményezni. Az *„élethivatás”* kifejezés idealizált érték-választást jelent, mert kifejezésre juttatja a rendőri szakma szolgálatszerűségét, ami szükségképpen magában foglalja egyfelől a társadalom érdekeinek való megfelelést, másfelől a rendőrtől elvárt fokozott áldozatvállalást.

Témánktól nagyon messze vezetne bennünket a rendészeti értékeknek akár csak vázlatos feldolgozása is. Ezért csupán jelzem azokat az amerikai szociológiai munkákat, amelyek rávilágítottak a rendőri szervezetek belső értékeinek jelentőségére. Közös vonásuk, hogy az 1960-as, ’70-es éveinek amerikai rendőrségét mutatják be, amely ekkor – a tanulmányok alapján – a társadalomtól rendkívüli módon elszigetelődött. Éppen ezért intő jelként mutatok be néhány megállapítást annak érdekében, hogy felhívjam a figyelmet a rendészeti hivatás és a társadalom értékei összhangjának fontosságára. Arthur *Niederhoffer* modellezi, ahogy a szervezetbe bekerülő rendőr az ideális szabályok modelljétől eljut a mindennapi élet feladataihoz. A kiképzés alatt a kezdő rendőr alig rejti el a felszín alatt az idealizmusát. Ezt követően az első öt szolgálati évet a romantikus cinizmus jellemzi, melyben a pályakezdőt még motiválja a tenni és változtatni akarás. A következő öt évet agresszív cinizmusként jellemzi, melynek végére a rendőr eljut a harag és az ellenségesség állapotába, végül pedig bekövetkezik a rezignált cinizmus, melyben a rendőr tisztviselő elfogadja a rendszer hibáit, azokon változtatni már nem akar. A folyamat okait a szerző többek között abban látja, hogy a fiatal az évek folyamán oda jut, hogy belátja saját tehetetlenségét azokkal a körülményekkel szemben, amelyekkel nap, mint nap felveszi a küzdelmet. Emellett a rendőrré válásával veszít társadalmi kapcsolataiból, melynek eredményeként egyfajta személyi és szervezeti izoláció alakul ki. Ezért végül elfogadja a rendőrséget jellemző szervezeti kultúrát.[486] Daniel *Patrick* megállapításai szerint a rendőrség legmarkánsabb belső „értéke” a testvériség *(brotherhood)*. Ez közelebbről egy rendkívül szoros érdekszövetséget jelent, amely összefűzi a rendőri szervezet valamennyi elemét a hierarchiától függetlenül. Ez arra a felfogásra vezethető vissza, amely szerint a rendőrség a társadalom különböző rétegeitől izoláltan működik, feladata pedig a bűnözéssel szembeni fegyveres küzdelem. Ez az „érték” tiltja a szervezet működésével

[486] Arthur Niederhoffer: Behind the Shield: The Police in Urban Society. Garden City, New York 1969. 104

kapcsolatos információk társadalom felé való közlését, minthogy ez az ellenség felé való árulás lenne.[487] Ismerve a társadalomtól zártan, katonai elvek mentén szerveződő rendészeti szervek értékrendjét, vagy még inkább értékválságát, nem jártak tévúton azok, akik az elmúlt negyed században a hazai rendőrség demilitarizálását sürgették.

A rendészeti szervek állományától elvárt értékeket a hazai jogalkotó a *„rendvédelmi hivatás etikai alapelveinek”* meghatározásával igyekszik szabályozni. Ennek alapján a hivatásos állomány tagjait „*különösen a hűség, a nemzeti érdek előnyben részesítése, a méltóság és a tisztesség, az előítéletektől való mentesség, a pártatlanság, a felelősségtudat, a szakszerűség, az együttműködés és az arányosság*” kell, hogy jellemezze.[488] Az említett etikai elvek illeszkednek a semleges állam értékrendjébe. Találunk köztük olyanokat, amelyek az állammal szembeni attitűdöt fejezik ki és olyanokat is, amelyekben a társadalom elvárásai tükröződnek. Ugyanakkor olyan értékek hiányoznak a felsorolásból, amelyekre a társadalom, és talán a rendőri szervezet is méltán tart számot. Ilyennek tartom a *méltányosságot,* az *áldozatvállalást,* a *fegyelmet,* az *önállóságot* és a *kezdeményezőkészséget.* Ez utóbbi kettővel kapcsolatban kell megjegyezni, hogy a hatékony rendészeti fellépés ellen hat az, ha a rendőrt parancsra váró, engedelmes (köz)szolgává tesszük. Ellenben a feladataival azonosulni tudó, azok megoldásába bevont rendőrtől elvárható a kellő odaadás. A kapott parancsot gépiesen végrehajtó rendőr – a Hszt. etikai elveinek megfogalmazásával élve – *felelősségtudata* nem a probléma, avagy feladat megoldására, hanem a parancs végrehajtására korlátozódik. Annak nem tulajdonít jelentőséget, hogy az intézkedés elért-e célját, pozitív társadalmi hatást gyakorolt-e, ha az nem jelenti a parancs teljesítésének feltételét.

Maga a Hszt. egyedül a kegyeleti gondoskodás körében szabályozza a vallásgyakorlást akként, hogy katonai tiszteletadás mellett sor kerülhet vallási közösség által végzett vallásos szertartásra is.[489] A szabályozás hiányossága nem jelenti azt, hogy az állomány tagjának ne lenne lehetősége vallásának gyakorlására. A vallásgyakorláshoz kapcsolódóan megfogalmazódik a rendészet állományának, mint munkavállalónak a vallási ünnepnapokhoz való joga. A rendészet, mint veszélyelhárító

[487] Daniel Patrick Barry: Handling police misconduct in an ethical way. New York 1977, Buffalo 1979
[488] Hszt. 14. § (1) bek.
[489] Uo. 263. § (1) bek.

szervezet természetszerű módon nem lehet tekintettel az ünnepnapokra. Ezt tudnia és ismernie kell mindenkinek, aki ezt a pályát választja. Ez mégsem jelenti azt, hogy a rendészeti hivatás gyakorlójának le kellene mondania a vallási ünnepnapokról. Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint a vallási ünnepnapok (vasárnap, húsvét, pünkösd, karácsony) a társadalmi életben mostanra sokat veszítettek szakrális tartalmukból és általánosan elfogadott ünnepnapokká váltak. Ennek ellenére amennyiben valaki a vallásgyakorlás céljából e napokat igénybe szeretné venni, abban az esetben rendelkezésére áll a munkavállalót megillető szabadnapoknak az a része, amely felett ő maga rendelkezik. A szabadnapok egy része feletti rendelkezési jog a rendészeti szervek állományát is megilleti. E rendelkezési jognak értelemszerűen a rendészeti szerv működőképessége szab határt.[490] Ennek megfelelően a rendészeti szerv állományának tagja vallásgyakorlás céljából kérheti azt, hogy szabadságainak egy része vallási ünnepnapra essen. Amennyiben ez nem veszélyezteti a rendészeti szerv működését, abban az esetben a munkáltató részéről nem merülhet fel akadály az igény kielégítése előtt. Alapjogi konfliktust eredményezhet, ha ugyanazon napon egyik munkavállaló a pihenéshez való jog, míg egy másik munkavállaló a vallásszabadsághoz való jog alapján kíván szabadságot igénybe venni, de csak egyikük igénye teljesíthető. Természetes, hogy e kérdésben csak az adott eset összes körülményét mérlegelve lehet megalapozott döntést hozni.

Ismert, hogy a rendészeti szervek állománya egy részének szolgálatellátása külön tervezési munkát igényel. Ilyen esetben a szolgálatot tervező vezető igénybe veheti a vallási tartalmú kéréseket. A kérelem teljesítése vezetői hatáskörbe tartozik. Mindezen vezetői döntések alkalmasak lehetnek arra, hogy az állomány tagjának vallásszabadsághoz való joga korlátozás alá kerüljön. Ennek jogszerűsége egyfelől az Alkotmánybírság által alkalmazott alapjog korlátozási teszt alapján állapítható meg. Másfelől a Hszt. az arányosság követelményének spcializálásával külön mércét is állít, amikor úgy rendelkezik, hogy *„ha a munkáltatói jogkör gyakorlása során a munkáltatói intézkedés a hivatásos állomány tagja jogainak korlátozásával jár, a munkáltatói jogkör gyakorlójának a több lehetséges és alkalmas korlátozás közül azt kell választania, amely az eredmény biztosítása mellett a hivatásos állomány érintett tagjára a legkisebb*

[490]Hszt. 152. § (2) bek.: „A szabadság tartamának 50%-át egybefüggően, a 25%-át, de legalább tíz napot pedig a hivatásos állomány tagja által megjelölt időben és időtartamban kell kiadni úgy, hogy az a rendvédelmi szerv működőképességét ne veszélyeztesse.”

sérelemmel jár".[491] A Hszt. által szabott mérce alkalmazása nem nélkülözheti az Alkotmánybíróság által kidolgozott alapjog korlátozási teszt figyelembe vételét. Úgy is mondhatnánk, hogy a Hszt. arányossági mércéjének alkalmazását megelőzi az alkotmányossági teszt alkalmazása. Ellenkező megoldás ellentétes lenne a jogforrási hierarchiával, minthogy az alkotmányossági teszt magából az Alaptörvényből fakad.

Az ORFK 2012-ben több egyházzal kötött együttműködési megállapodást.[492] Nem állapítható meg, hogy milyen szempontok alapján került meghatározásra a résztvevő egyházak köre. Annyi mindenestre bizonyos, hogy a 2011. évi népszámlálás adatai ehhez nem szolgáltattak semmiféle alapot, mert a résztvevő egyházaknál a társadalomban erősebben jelen lévő vallási közösségek nem vesznek részt az együttműködési rendszerben.[493] Másfelől megállapítható az is, hogy az elválasztás elve nem szenved csorbát, hiszen az együttműködés alapján nem jött létre közös állami és egyházi szervezet, az állami szervek nem felügyelik az egyházak tevékenységét, és más tény sem utal arra, hogy az elválasztott működés ne valósulna meg. Az állami semlegesség elve sem sérül, mert az állami szerv nem azonosul egyetlen vallási közösség tanításával sem és nem állapítható meg egyetlen vallási közösség preferálása sem. Ugyanakkor a vallási közösségek egyenjogúságát illetően kétségek fogalmazhatóak meg. Az Alkotmánybíróság már többször hivatkozott határozata szerint „*Nem alkotmányossági kérdés, hogy a hosszú történelmi múltra visszatekintő, nagy létszámú egyházak ismertsége, szervezeti struktúrája és az állammal való sok területen begyakorolt együttműködése megkönnyíti tagjai számára a vallásgyakorlást ott, ahol ehhez más (gyakran állami) intézmények közreműködésére van szükség, mint például egészségügyi, vagy akár büntetés-végrehajtási intézményekben. …… A vallásszabadsághoz való jog érvényesítésében gyakorlati különbségek azonban alkotmányos határok között maradnak mindaddig, amíg nem diszkriminatív jogi szabályozásból erednek, illetve nem vezetnek arra, hogy bárki vallásgyakorlását megakadályozzák."*[494]

---

[491] Hszt. 101. § (2) bek.
[492] ORFK Tájékoztató 2012.7.
[493] Vö. KSH népszámlálás 2011. 10. kötet, vallás, felekezet
forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_10_2011.pdf, valamint
Együttműködési megállapodás egyfelől az általános rendőrségi feladatok ellátására létrehozott szerv, másfelől a Magyar Katolikus Egyház, a Magyarországi Református Egyház, a Magyarországi Evangélikus Egyház, a Magyarországi Baptista Egyház, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége, a Magyarországi Unitárius Egyház, a Magyarországi Román Ortodox Egyház, a Tan Kapuja Buddhista Egyház, a Magyar Iszlám Közösség között. forrás: ORFK Tájékoztató 2012.7. (2012. április 26.) elérhető: http://www.police.hu/sites/default/files/ot7_0.pdf
[494] 8/1993. (II. 27.) AB határozat

Ezzel szemben az állapítható meg, hogy az együttműködésben nem feltétlenül azok az egyházak vesznek részt, akik a társadalomban a legjelentősebb szerepet töltik be, avagy hosszú történelmi múltra tekintenek vissza.

Az együttműködési megállapodás tartalmi elemei között szerepel a rendőrség személyi állományának vallásgyakorlása, illetve lelki gondozása. Az Ehtv. a vallásgyakorlás speciális korlátjaként a szervezet működési rendjével való összhangot határozza meg. E korlátozás csak a szolgálatban lévő, vagy szolgálati feladatokat ellátó állománnyal összefüggésben értelmezhető. A szolgálaton kívüli, avagy szolgálati feladatokat nem teljesítő állomány vallásgyakorlása semmilyen kapcsolatot nem mutat a rendőrség működési rendjével, azt semmilyen formában nem érinti. A vallásgyakorlásnak erre a formájára szabadidőben kerül sor, ami teljes egészében kívül esik a rendőrség, mint szervezet „működési rendjén". Azzal az esetleges ellenvetéssel szemben, hogy a rendőrség működési rendje sérthető szolgálaton, illetve szolgálati feladatok teljesítésén kívül is, a rendészeti szerv működési rendjének büntetőjogi védelme nyújt számunkra eligazítást. Eszerint a szolgálati rend és fegyelem, mint védett jogi érték sérelme a katonai bűncselekmények, illetve enyhébb jogtárgy sérelem esetén fegyelmi felelősség körében ítélendők meg. Ezek közös vonása, hogy kizárólag szolgálatban, vagy szolgálati feladatok ellátása során követhetőek el. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a rendészeti szerv működési rendjébe tartozó szolgálati renddel és fegyelemmel kapcsolatos kötelmek csak szolgálatban, vagy szolgálati feladatok ellátásával összefüggésben terhelik az állomány tagját. Ugyanerre a következtetésre vezet a hivatali bűncselekményeknek az a közös vonása, amely szerint azokat a rendészeti szerv tagja hivatalos személyként, tehát közhatalmi jogosultsággal felruházva az állam nevében eljárva követheti el. Ezek alapján az állapítható meg, hogy a rendészeti szerv tagjának a szolgálaton kívüli, szolgálati feladatait nem érintő tevékenysége kívül esik a rendészeti szerv működésének büntetőjogi védelmén.

Mindezek alapján szintén az a következtetés vonható le, hogy az Ehtv. rendelkezései alapján az államnak, illetve konkrét esetben az állami (rendészeti) szervnek biztosítania kell tagjainak vallásgyakorlásához szükséges intézmény- és feltételrendszert. Ennek alapján kritika fogalmazható meg az együttműködési megállapodásnak azokkal a tartalmi elemeivel szemben, amelyek az állomány vallásgyakorlását szabályozzák. Az általános rendelkezések 1. pontjában az együttmű-

ködés egyik céljaként került meghatározásra a *„rendőrség személyi állománya részére a szolgálati feladatok teljesítését követően”* való lelki gondozás és vallásgyakorlás biztosítása. Részben érthető és támogatható, hogy lelki gondozásra és vallásgyakorlásra a szolgálati feladatok ellátását követően kerüljön sor, hiszen fő szabály szerint ezek a szolgálati feladatok ellátását nem veszélyeztethetik. Az idézett megfogalmazás azonban tagadja annak lehetőségét, hogy kerülhet valaki olyan helyzetbe, amely miatt szolgálati ideje alatt szorul lelki gondozásra. Pedig ilyen helyzet lehet egy fegyverhasználat, vagy más, súlyosan erőszakos magatartással járó konfliktushelyzet. A hazai szabályozás még csak azt a követelményt sem fogalmazza meg, hogy a lelki traumát szenvedő rendőrt ugyanabban a szolgálatában már ne vegyék igénybe. A stressz és a trauma feldolgozásában pedig szinte teljesen magára van utalva. Ehhez képest kedvező megoldást nyújtana kivételes esetekben a lelki gondozás szolgálat közbeni lehetősége. Mindennek ellenére az együttműködési megállapodás 8. pontja további szűkítéseket tartalmaz, amikor úgy rendelkezik, hogy *„az egyházak, felekezetek a Rendőrség személyi állományából önként jelentkezők részére szolgálati időn kívül térítésmentesen lelki gondozást biztosítanak.”* Az idézett rendelkezésből két következtetés vonható le. Az egyik, hogy az együttműködésben részes egyházak tevékenysége csupán a lelki gondozásra terjed ki, de az egyházi alapfeladatot jelentő vallásgyakorlás biztosítására már nem. A másik pedig az, hogy a lelki gondozásra is kizárólag a szolgálati idő után kerülhet sor. A szűkítő jellegű szabályozás jelentős eltérést mutat az együttműködés céljaként meghatározott lelki gondozástól, és vallásgyakorlástól, azt részben kiüresíti. E szabályozás nem szolgálja az Ehtv. rendelkezéseinek érvényesülését, azokkal ellentétes, mert lényegét tekintve a vallásszabadság gyakorlását a szolgálati időn kívül eső magánélet területére száműzi. Ezáltal a lelkiismereti és vallásszabadság gyakorlását semmilyen módon nem támogatja. Másfelől tagadja annak lehetőségét, hogy a lelki gondozás rendészeti szerv működésének érdekeit szolgálja. Amennyiben az együttműködési megállapodás lehetőséget teremtene arra, hogy a lelki gondozásra, illetve a vallásgyakorlásra a szolgálati feladatok elvégzését követően, a feladatellátást nem érintő módon – pl. munkaközi szünetben, készenléti időben –, avagy rendkívül indokolt esetben „terápiás jelleggel” szolgálati idő alatt kerüljön sor, az megfelelne annak az alkotmányos követelménynek, amely szerint a jogok alanyának joggyakorlását az államnak elő kell segítenie.

Az Ehtv.-nek az a rendelkezése, amely a rendészeti (rendvédelmi) szervek állományának vallásszabadságát szabályozza, minden szempontból megfelel az állam és egyház kapcsolatával szemben támasztott alkotmányos követelményeknek. Nem sérti sem az elválasztás, sem pedig a semlegesség elvét. Megvizsgálva jogrendszer egyéb elemeit az a következtetés vonható le, hogy a jogi szabályozás színvonala a lehetőségek biztosítása terén messze elmarad a honvédségre vonatkozó szabályoktól. Hiányoznak a vallásgyakorlást ténylegesen is lehetővé tevő garanciális elemek. Ilyen hiányként értelmezhető a Tábori Lelkészi Szolgálathoz hasonló elveken működő rendőri (rendészeti) lelkészi szolgálat. Felvethető, hogy a hatályos jogi szabályozás nem szabályozza a vallásgyakorlás jogát, a szolgálatteljesítési időbe beszámítandó olyan időszakokban, amikor az állomány tagja a feladatellátás jellegéből eredően nem lát el szolgálati feladatokat. Ilyen az ügyeleti, vagy készenléti szolgálat idejének az a része, melyben az állomány tagja nem végez szolgálati feladatokat, hanem szolgálatellátásra készen áll, és ide sorolható a munkaközi szünet intézménye is.[495] [496] Mindezen hiányok ellenére, amennyiben az igény felmerül, abban az esetben – az Ehtv. rendelkezései szerint – a rendészeti szervnek biztosítania kell állományának vallásgyakorlását, legyen az egyéni, vagy közösségi igény. Ezért szükségesnek mutatkozik az igények kielégítését biztosító intézményrendszer kimunkálása és jogszabályi rögzítése. Ennek hiányában a vallásukat gyakorolni kívánok lényegesen kiszolgáltatottabb helyzetben azáltal, hogy az Ehtv. deklaratív jellegű és kellően bizonytalan tartalmú szabályát kell esetről esetre értelmezni a rendészeti feladatokra tekintettel és ennek alapján a vallásgyakorlás minden elemében tartalommal megtölteni. Úgy tűnik, hogy a jogalkotó megelégszik a normativitás alacsony színvonalával, nem sokat törődve azzal, hogy a jogalkalmazót zavarba hozza. Jogállami keretek között nem támogatható az a megoldás, amelyben egy jogintézmény minden elemét a jogalkalmazónak kell tartalommal megtöltenie anélkül, hogy számára a jogalkotó a főbb viszonyítási pontokat meghatározta volna. A vallás-

---

[495] Hszt. 136. §(2) bek.: „A hivatásos állomány tagja részére, ha teljesített szolgálata a hat órát meghaladja, munkaközi szünetet kell biztosítani. A munkaközi szünetet a napi szolgálatteljesítési időn belül kell kiadni. A hat órát meghaladó szolgálatteljesítési idő esetén harminc perc, huszonnégy órás szolgálat teljesítése esetén hatvan perc munkaközi szünetet kell biztosítani."

[496] Hszt. 134. § (3) bek.: „Készenléti jellegű szolgálati beosztás az a szolgálati beosztás, amelyben

a) a hivatásos állomány tagja szolgálati feladatainak jellege miatt – hosszabb időszak alapulvételével – a heti szolgálatteljesítési idejének legalább egyharmadában fizikai vagy szellemi erőkifejtéssel járó, vagy fokozott figyelmet igénylő szolgálatteljesítés nélkül áll a rendvédelmi szerv rendelkezésére, vagy

b) a szolgálatteljesítés – különösen a szolgálati beosztás sajátosságára, a szolgálatteljesítés feltételeire tekintettel – a hivatásos állomány tagja számára az általánoshoz képest lényegesen alacsonyabb igénybevétellel jár, és a hivatásos állomány tagja állandó készenléti helyzetben, a szolgálatteljesítés helyén látja el a szolgálatát."

gyakorlás speciális korlátjaként megfogalmazott „szervezeti működés rendje” nem nyújt kellő eligazodást. Ezért szükség mutatkozik arra, hogy a rendvédelmi szervek állományának vallásgyakorlását biztosító intézmény- és feltételrendszer kidolgozásra és normatív szabályozásra kerüljön.

3.6 Rendőri lelkészi szolgálat európai példái nemzetközi kérdőíves felmérés alapján

A CEPOL betűszó a francia Collège européen de police elnevezésből ered, amelynek angol megfelelője az European Police College, magyarul Európai Rendőrakadémia. A bűnüldözés terén európai szinten tevékenykedő rendőrtisztek, kiképzőtisztek és szakértők számára nyújt szakképzést és oktatást. Számos témában kínál tanfolyamokat és oktatási módszereket, a terrorelhárítástól a kiberbűnözésig, a kábítószer-kereskedelemtől a katasztrófavédelemig, az igazságügyi szakértői szakismeretektől a csalásokig. A CEPOL hálózatként működik, amelynek tevékenységeit – tanfolyamok, szemináriumok, konferenciák és találkozók – a tagállamok bonyolítják le a területükön, főként a nemzeti rendőrtisztképző intézményekben. A CEPOL célja, hogy a jobb európai együttműködés és rendvédelem érdekében a szaktudás és képzés területén a rendvédelmi és tudományos világ együttműködő ügynökségei és hatóságai számára az oktatás és fejlesztés elsőszámú forrása legyen.[497] Ez utóbbi célkitűzés alapján kínálkozik lehetőség arra, hogy a tagállami CEPOL szervezetek útján folytassunk nemzetközi kérdőíves vizsgálatot. A kiküldött kérdőíveket a CEPOL szervek tárgyuk szerint továbbítják azoknak a rendőri szerveknek, amelyek kellő kompetenciával rendelkeznek a kérdések megválaszolásához. Ennek alapján a kérdőívben feltett kérdésekre adott válaszokat adekvát tartalmúnak kell elfogadnunk.

Mindezek alapján egy angol nyelven írt és előzetesen összeállított kérdőívet küldtem meg a CEPOL tagországok rendőri szervei számára, melyben a következő kérdésköröket helyeztem a fókuszpontba: 1. Létezik-e rendőri lelkészi szolgálat; 2. Ez milyen feladatokat végez; 3. Szervezete és jogállása milyen kapcsolatot mutat az állammal. 4. Lelkészei milyen jogállásban látják el feladataikat. Annak érdekében, hogy

[497] Forrás: https://www.cepol.europa.eu/hu

a vizsgált tárgykörök megismerhetővé váljanak az alábbi kérdések kerültek megfogalmazásra.

1. Működik-e a rendőrségen belül lelkészi szolgálat?
2. Esetleg igénybe vesz-e a rendőrség civil egyházi (helyi egyház által nyújtott) szolgáltatásokat?
1. Ha a rendőrségen belül működik, akkor a lelkészek állami, vagy egyházi alkalmazottak-e?
2. Ha állami alkalmazottak, abban az esetben viselnek-e rendfokozatot?
3. Mely egyházak vesznek, vagy vehetnek részt a szolgálatban?
   a) valamennyi, aki akar
   b) jogszabály sorolja fel őket
   c) amelyikkel a rendőrség együttműködési megállapodást köt
4. Milyen jellegű szolgálatokat végeznek?
   a) rendszeres egyházi szolgálat (pl. istentisztelet, Biblia óra)
   b) eseti egyházi szolgálat
   c) rendőrök egyéni lelki gondozása
   d) rendőrséggel kapcsolatba kerülők lelki gondozása:
      - fogvatartottak
      - áldozatok
      - hátrányos helyzetűek
      - kábítószer függők
      - egyéb
5. Online elérhető anyagok linkjét megtudják-e küldeni?

A kiküldött kérdőívekre mindösszesen 6 országból (Horvátország, Görögország, Málta, Ausztria, Lengyelország, Svédország) érkezett érdemi válasz. Nagy-Britanniából csupán a rendőri lelkészi szolgálat (Police Chaplaincy) hivatalos honlapjának címét küldték meg.[498] Az itt található elérhetőségen felvettem a kapcsolatot a szolgálat vezetőjével, David *Wilbraham*-mel, aki roppant mód segítőkésznek mutatkozott és a kérdőív kitöltésén túlmenően bőségesen ellátott írott szakmai ismeretanyagokkal. Ennek ellenére sajnálatos mód már az értékelést megelőzően láthatóvá vált, hogy kevés

[498] www.police-chaplains.org.uk

kitöltött kérdőív áll rendelkezésre ahhoz, hogy ezek alapján a vezető európai trend vázolható legyen. Ezért csupán arra vállalkozhattam, hogy e néhány ország gyakorlatát bemutassam. A visszaküldött kérdőívek közül egyedül Svédországból kapott volt az, amelyik arról szól, hogy egyáltalán nincs a rendőrség számára lelkészi szolgálat. A kérdőívet visszaküldő többi országban megvalósul a rendőri lelkészi szolgálat. Az eltérések az alábbi pontokon mutathatóak ki: 1. résztvevő egyházak körének meghatározásában; 2. az együttműködés módjában; 3. a lelkészek jogállásában és; 4. az ellátott feladatokban.

A lelkészi szolgálatban résztvevő egyházak meghatározásában három megoldás látszik kirajzolódni. Egyedül Horvátországra jellemző, hogy jogszabály határozza meg a résztvevők körét. Nagy-Britanniában – multikulturális társadalma nyomán – a lelkészi szolgálatban részt vevő egyházak köre teljesen nyitott. A szolgálatban bármely egyház lelkésze részt vehet. Ehhez csupán a templomból, vagy mecsetből, vagy bármely más alkalmas intézménytől egy megfelelő ajánlásra van szüksége. A többi állam azt a megoldást választotta, hogy azok az egyházak végezhetnek rendőri lelkészi szolgálatot, amelyek erre vonatkozó együttműködési megállapodást kötöttek a rendőrséggel. Az együttműködés módját tekintve két megoldás mutatkozik. Az egyik irányt megint csak Horvátország képviseli, ahol kizárólag a rendőrség szervezetén belül létrehozott lelkészi szolgálat *(police chaplaincy)* látja el a rendőrök lelki gondozását. A másik csoportba pedig azok az államok tartoznak, amelyek a rendőrség keretein belül létrehozott lelkészi szolgálat mellett igénybe veszik a közegyházak szolgáltatásait is. E megoldás nagyban emlékeztet a hazai katonai lelki gondozásból ismert kisegítő tábori lelkész intézményére. A lelkészek jogállására három megoldás látható a visszaküldött kérdőívek alapján. Egyedül Ausztriára jellemző, hogy kizárólag egyházi alkalmazásban állnak a rendőrségen belül szolgálatot ellátó lelkészek, akik ezáltal rendfokozatot sem viselnek. Ez a megoldás rendkívül letisztult formáját mutatja az állam és az egyház elválasztásának. A többi válaszküldő államra – Nagy-Britannia kivételével – az jellemző, hogy állami alkalmazásban állnak a lelkészek. A harmadik utat választó Nagy-Britannia az előző két rendszert ötvöző megoldásként állami alkalmazásban álló, illetve rendőri szerveknél heti két órát önként dolgozó civil lelkészeket is bevon a szolgálatba. Ugyanakkor a rendfokozat kérdésében további eltérések mutatkoznak az állami alkalmazásban álló lelkészek között, mert Lengyelország esetében a rendőri lelkészek nem viselnek rendfokozatot, vagyis jogállásukat tekintve civil alkalmazottak.

Az állam és egyház elválasztása szempontjából annak nincs jelentősége, hogy ez az alkalmazási viszony közszolgálati, avagy munkajogi jogviszony. Ezért ezt a kérdést külön nem vizsgáltam. Nagy-Britannia esetében nem rendfokozatot, hanem a haditengerészet lelkészi szolgálatához hasonló beosztást töltenek be az alkalmazott lelkészek. A többi állam esetében a rendőrségnél szolgáló lelkészek hivatásos rendőrök és rendfokozatot viselnek. Végül jelentősebb különbségek mutatkoznak a rendőri lelkészi szolgálatok által nyújtott egyházi szolgáltatások körében. Külön érdemes szót ejteni arról, hogy a rendőrséggel kapcsolatba kerülő személyek körében egyetlen rendőri lelkészi szolgálat végez egyházi feladatokat, mégpedig Nagy-Britanniában. Többnyire azonban itt sem közvetlenül a bűncselekmények áldozataival létesítenek kapcsolatot, hanem inkább a közösségi tevékenységekre helyezik a hangsúlyt. Kizárólag a rendszeres közösségi vallásgyakorlást (pl. istentisztelet, Biblia óra) a máltai, illetve a horvát partner szervezet jelölte meg. Az eseti közösségi vallásgyakorlást, valamint a rendőrök egyéni lelki gondozását Lengyelországban és Ausztriában vállalják a lelkészi szolgálatok. Nagy-Britanniában a lelkészi szolgálat eseti jellegű egyházi szolgáltatásokat nyújt, mint például épület szentelés, temetés, esküvő. Végül pedig meg kell említeni, hogy Görögországban kizárólag a rendőrök egyéni lelki gondozása került megjelölésre mint egyházi szolgálat.

Mindezek alapján két következtetést lehet levonni. Az egyik az, hogy azon országokban ahol van rendőri lelkészi szolgálat, nem mutatható ki összefüggés a szolgálat és az általa elvégzett feladatok között. Hiszen a kérdőívek alapján éppen ugyanazt a szolgáltatási kört nyújtja az Ausztriában egyházi szolgálatban álló, mint a Lengyelországban civil állami szolgálatban álló rendőri lelkészi szolgálat. A másik pedig az, hogy már a kevés visszaküldött kérdőív is olyan változatos megoldásokat kínál, hogy úgy vélem vezető európai trendet nem lehet meghatározni. További kutatási irányként meghatározható a lelkészi szolgálatok szervezeti jogállása.

3.7. Fejlesztési irányok

E munka megírásával egyidőben zajlik az ország déli határainál az a menekültválság, amely egyaránt próbára teszi az állam és a társadalom demokratikus értékek melletti elkötelezettségét. A kormány döntése alapján szeptember 11-én már

3800 fős katonai erő érkezett és vett részt az államhatár megerősítésében.[499] Ezzel egyidőben felvettem a kapcsolatot a Tábori Lelkészi Szolgálat protestáns szolgálati ág püspökével, akitől azt a tájékoztatást kaptam, hogy a katonákkal együtt a tábori lelkészek is szolgálatot látnak el. Külön bizonyítást nem igényel annak megállapítása, hogy ezt megelőzően a rendőrség már hónapok óta hatalmas erőkkel dolgozott a térségben. Az sem igényel külön bizonyítást, hogy ennek során embert próbáló feladatokat látnak el rendkívüli módon nehéz körülmények között. Teszik mindezt úgy, hogy a rendőrség az állomány mentális felkészítésére, tehermentesítésére, regenerációjára, vajmi kevés gondot fordít. Nem állítom, hogy a lelkészek ezt a problémát képesek lennének önmagukban orvosolni, de szembetűnő a különbség akkor, amikor az tapasztalható, hogy ugyanazon a területen hasonló szolgálatot ellátó katonák az elejétől kezdve támaszkodhatnak a lelkészek által nyújtott mentális segítségre, míg a rendőri állománynak ilyen jellegű segítsége egyáltalán nincs. A különbségtételre legitim indok nem mutatható ki.

Szükséges, és kívánatos *a rendőrség keretein belül is kialakítani a lelkészi szolgálatot. Szükséges annyiban, hogy ennek híján az Ehtv. rendelkezései szerint és alkotmányosan is hasonló helyzetben lévő honvédséghez képest a rendészeti szervek állományának vallásgyakorlása hátrányt szenved. Kívánatos pedig azért a lelkészi szolgálat kialakítása, mert képes lehet arra, hogy hozzájáruljon az állomány erkölcsi és mentális helyzetének megszilárdításához.* Ehhez mintaként két hazai megoldás is kínálkozik. Az egyik a Tábori Lelkészi Szolgálat, a másik pedig a Börtönlelkészi Szolgálat. Az első esetében a lelkészi szolgálat önálló szervezeti egységként működik, közvetlenül a minisztérium irányítása alatt. Ennek megfelelően az egyes szolgálati ágak önálló állománnyal rendelkeznek. Az ide beosztott lelkészek jelentős része katonai rendfokozattal rendelkezik. A jelentősebb helyőrségekben állandó lelkészi szolgálat működik. A kisebb katonai egységekhez vagy valamelyik szolgálati ág központi állományába tartozó lelkész megy eseti jelleggel szolgálatot teljesíteni, vagy a helyi lelkész lát el kisegítő tábori lelkészi feladatokat. A Börtönlelkészi Szolgálat ezzel szemben az intézetek területén diszlokáltan, önállóan működik, központi szervezeti egység és központi irányítás nélkül. Az itt szolgáló lelkészek az intézetek parancs-nokainak alárendeltségében működnek. Mindegyikük egy-egy bv. intézetben, irodáik a

[499] Forrás: http://www.kormany.hu/hu/honvedelmi-miniszterium/hirek/mar-3800-katona-van-a-deli-hatarnal

fogvatartotti körletekben is megtalálhatóak, ahol a fogvatartottak és az őrök számára egyaránt megszólíthatóak, elérhetőek. Az itt szolgáló lelkészek mind közalkalmazottak. Az egyes helyszíneken végzett adatgyűjtéseim, interjú készítéseim során azt tapasztaltam, hogy a börtönlelkészekkel szemben a büntetés végrehajtási őrök, biztonsági tisztek, nevelők többnyire kollegaként viselkednek. Köszönhető ez a fizikai közelségnek és az azonos szervezethez tartozásnak egyaránt. Emiatt ezt a mintát a lelkészek által közvetített értékek célba juttatásának szempontjából hatékonyabban tartom, mint a központi, minden más szervezeti elemtől elkülönülten működő szervezeti modellt. Hátránya ugyanakkor megmutatkozik abban, hogy egységes szervezet híján nem képes a lelkészi feladatellátás érdekeinek hatékony védelmére. A rendőrség szervezete lényegesen nagyobb és strukturáltabb, mint a büntetés-végrehajtási szervezet. A területi jogállású szerveknél alkalmazott 1-2 fős lelkészi állomány és részmunkaidős lelkészek alkalmazása nem jelentene jelentős költségeket, ugyanakkor alkalmas megoldást lehetne arra, hogy a helyi rendőri szervek állományának körében is szolgáljanak. Esetleg a jövőben a rendőrségnél működő lelkészi szolgálat modellmintájának a szervezeten belüli megfelelő szintű képviselet és a hatékony szolgálatellátás érdekében *központi szervezet létrehozását javaslom azzal a lényeges kikötéssel, hogy a lelkészek szolgálatteljesítési helyeként a területi szervek kerüljenek meghatározásra úgy, hogy a működési területük illeszkedjen a rendőri szerv illetékességi területéhez.*

A hátrányos megkülönböztetést valójában csak részben és másodlagosan jelenti az intézményesített lelkészi szolgálat hiánya. A valódi hátrányos megkülönbözetést az jelenti, hogy amíg a katonák számára törvény által biztosított lehetőség az, hogy*„az állomány tagja szolgálatteljesítési időben a szolgálatteljesítési kötelezettség sérelme nélkül vehet igénybe lelki gondozást, és vehet részt vallásos szertartáson”,*[500] addig a rendészeti szervek állományának ilyen lehetőséget a hatályos jogszabályok nem biztosítanak. Alkotmányos keretek között szükséges és arányos, sőt szükségszerű korlátozás a szolgálatteljesítési kötelezettség elsőbbsége. Ezzel a korlátozással a rendészeti szervek tagjainak vallásgyakorlása is biztosítható olyan módon, hogy e szervek alkotmányos kötelezettségei ne szenvedjenek csorbát. A rendészeti szolgálatellátást a hivatali jelleg, vagy a jogsértő cselekményekre való reagálás jellemzi. Ez időben korlátozza a vallásgyakorlás lehetőségeit. Ez a korlátozás ésszerű és indokolt.

[500] A honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. tv. 20. § (1) bek.

A szolgálatellátás rendészetre jellemző módja némileg eltér a honvédségi szolgálatellátástól. De ez nem szolgálhat kellő alappal a hátrányos megkülönböztetésért. Az ugyanis nem alkotmányossági kérdés, hogy milyen szervezést igényel a vallásgyakorlás biztosítása. A jogalkotó kötelezettsége és felelőssége a racionálisan elérhető lehetőség biztosítására terjed ki.[501] Az az érv sem szolgál kellő eréllyel, amely szerint a katonák vallásgyakorlásának külön szabályozása, valamint a vallási igényeket kielégítő Tábori Lelkészi Szolgálat létjogosultsága azért indokolt, mert a katonák a lakóhelyüktől, hazájuktól távol tábori, vagy éppenséggel háborús körülmények között látják el szolgálatukat. A katonai szolgálatellátás módjára vonatkozó állítás igaz lehet ugyan, de legalább ugyanennyire igaz az is, hogy a Szolgálat lelkészei békeidőben is elősegítik a honvédségen belüli vallásgyakorlást. Békeidőszakban a honvédségi szolgálatellátás nem a hadi körülményekkel, mint inkább a hivatali körülményekkel mutat számos rokon vonást. Ezzel összefüggésben kiemelendő, hogy a békeidőszaki honvédelmi tevékenység jelentős része a honvédelmi igazgatás körébe tartozik. Ez a tevékenység pedig természetszerű módon nem harci cselekményekben, hanem igazgatási jellegű cselekményekben ölt testet. Ez pedig a szolgálatellátás időbeosztását, jellegét tekintve nem különbözik lényeges módon a rendészeti igazgatástól. *Mindezek alapján a honvédek vallásgyakorlásához képest kimutatható hátrányos megkülönböztetésnek legitim indoka nincs. Szükséges ezért, hogy a jogalkotó az Ehtv. Rendelkezéseivel összhangban megteremtse a rendészeti szervek állományának a honvédekkel megegyező módon történő vallásgyakorlását.*

3.8 A rendészeti szféra egyéb szereplői

Óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy jogalkotó az Ehtv-ben miért emelte ki a rendészeti szerveket, illetve a honvédséget. Önmagában véve a fegyveres szolgálat jellege nem nyújt kellő választ. Ugyanis a rendészeti feladatellátás ma már igen széles szervezeti keretek között történik. Ide tartozik *„az egyes rendészeti feladatokat ellátó személyek tevékenységéről, valamint egyes törvényeknek az iskolakerülés elleni fellépést biztosító módosításáról szóló 2012. évi CXX. tv”* (továbbiakban: rendészeti törvény)

[501] A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Karán rendszeresen szervezett istentiszteleti alkalmak, illetve az itt létrehozott imaszoba, a Repülőtéri Rendőr Igazgatóság egyházakkal kötött megállapodása, illetve Börtönlelkészi Szolgálatnak a börtönszemélyzet körében végzett tevékenysége mind arra szolgál bizonyítékul, hogy igény és lehetőség egyaránt mutatkozik a rendészeti szervek körében való vallásgyakorlásra.

által rendészeti feladatot ellátó személyként meghatározott természetvédelmi őr, rendészeti feladatot ellátó erdészeti szakszemélyzet, rendészeti feladatot ellátó jogosult erdészeti szakszemélyzet, erdővédelmi szolgálat tagja, halászati őr, hivatásos vadász, hegyőr, közterület-felügyelő, önkormányzati természetvédelmi őr, továbbá mezőőr. Közülük fegyverviselésre jogosult a természetvédelmi őr, a mezőőrt, illetve a jogosult erdészeti szakszemélyzetet. Fegyverhasználat joguk igen szűk körű, a jogos védelemre, illetve állatokkal szembeni használatra terjed ki. Valamennyi rendészeti feladatot ellátó személyre igaz, hogy az őket alkalmazó állami, vagy önkormányzati szervvel közalkalmazotti, vagy közszolgálati jogviszonyban állnak. A közszolgálati, vagy közalkalmazotti jogviszonyban álló rendészeti feladatot ellátó személyek jogosultak személyt érintő hatósági intézkedések lefolytatására, így igazoltatásra, ruházat, jármű, csomag átvizsgálásra, és – az erdészeti szakszemélyzet kivételével – előállításra. Vagyis több ponton kimutatható a rendészeti szervekkel való nagyfokú hasonlóság.

Rajtuk kívül markánsan rendészeti feladatot látnak el a fegyveres biztonsági őrségek, akik tagjai, a hatályos jogi szabályozás szerint állhatnak közalkalmazotti, illetve munkavállalói jogviszonyban is. A fegyveres biztonsági őrségek (továbbiakban: FBŐ) állományába tartozó őrök meglehetősen széleskörű, intézkedéseik kikényszerítésére is alkalmazható fegyverhasználati joggal rendelkeznek.[502] Az FBŐ témánk szempontjából több problémát is felvet. Ugyanis a fegyveres biztonsági őrségről, a természetvédelmi és a mezei őrszolgálatról szóló 1997. évi CLIX. tv. (továbbiakban: FBŐ tv.) alapján az őrségek a szervezeti és feladatstruktúrájukat tekintve leginkább a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának VI. fejezet A) pontjában szabályozott „*Őrszolgálat”-hoz* hasonlíthatóak.[503] A szervezeti struktúra hierarchikus rendet tükröz, melyben az őrségparancsnoktól az őrig terjedő beosztások találhatóak. Feladatukat tekintve az FBŐ-k objektum őrzési feladatokat látnak el, többnyire létfontosságú infrastruktúrák területén. Emellett az FBŐ tv. a hatékony feladatellátás érdekében a fegyveres biztonsági őrt hatósági jogkörrel ruházza fel. Erre utal az igazoltatáshoz, előállításhoz, ruha, csomag, jármű átvizsgáláshoz való jogosultsága, valamint az a körülmény, hogy a rendőrségnél rendszeresített kényszerítő eszközök és fegyverzet

[502] Az egyes rendészeti feladatokat ellátó személyek tevékenységéről, valamint egyes törvényeknek az iskolakerülés elleni fellépést biztosító módosításáról szóló 2012. évi CXX. tv.; valamint a fegyveres biztonsági őrségről, a természetvédelmi és a mezei őrszolgálatról szóló 1997. évi CLIX. tv.

[503] Vö. a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet VI. fejezet A) pont, valamint a fegyveres biztonsági őrség Működési és Szolgálati Szabályzatának kiadásáról szóló 27/1998. (VI. 10.) BM rendelet I.-III. fejezet.

alkalmazására az objektum védelmében, lényegét tekintve a rendőrséggel megegyező módon jogosult.[504] FBŐ működtetésére saját szervezetén belül a rendőrség és a Magyar Honvédség is jogosult. Az említett szervezetek élnek is ezzel a lehetőséggel. Ebből eredően egy adott rendőrségi, vagy honvédségi objektumot fegyveres biztonsági őr, míg egy másik hasonló, vagy ugyanolyan objektumot rendőr, vagy katona véd, őriz, ugyanolyan eszközökkel és lényegi vonásait tekintve megegyező szolgálati rendben.[505] Ennek ellenére az Ehtv. az FBŐ-t nem említi.

Vagyis létezik a közszolgálatban egy olyan személyi kör, akik rendészeti feladatot látnak el, közülük némelyek ezt fegyverrel teszik, mégsem nevesíti őket az Ehtv. Saját ágazati szabályaik sem térnek ki a lelkiismereti és vallásszabadságra. A megkülönböztetés indokaként csak normatív magyarázattal tudok szolgálni. E szerint a jogalkotó nem az ellátott feladat jellege, az ehhez kapcsolódó közhatalom, nem a feladatellátás szervezeti rendje és nem is a feladatellátáshoz kapcsolódó egyéb jogok és kötelezettségek alapján, hanem kizárólag a foglalkoztatási jogviszony jellege alapján tesz különbséget a különböző személyek között. Ennek alapján magyarázható, hogy a civil közszolgálat tisztviselői, illetve a velük azonos jogállású rendészeti feladatot ellátó személyek miért nem kerültek a vallásszabadság speciális alanyai közé. E megkülönböztetés nem feltétlenül jelent diszkriminációt, mivel az eltérő foglalkoztatási jogviszonyok számos különbséget eredményeznek, melynél fogva alanyaik nem összehasonlíthatóak egymással. A teljesség igénye nélkül elmondhatjuk, hogy a fegyveres biztonsági őrök és a rendészeti feladatot ellátó személyek nem tartoznak a katonai büntetőjog hatálya alá, és nem kötelezhetőek életük-testi épségük kockáztatására.

[504] FBŐ tv. „9. § (1) – (2), valamint 10. § (1) – (8) bek.

[505] Ld. az Országos Rendőr-főkapitányság saját szervezetében létrehozott fegyveres biztonsági őrség tevékenységéről szóló 52/2010. (OT 30.) ORFK utasítás, valamint az élőerős őrzés-védelmi tevékenység ellátása az MH különböző objektumaiban, fegyveres biztonsági őrök, vagyonőrök, felállított őrök és járőrök, valamint porta- (kapu-) és telephely-őrszolgálatok folyamatos ellátása tárgyában létrejött megbízási szerződés egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 84/2009. (X. 30.) HM utasítás.

4. Fogvatartottak vallásgyakorlása

„…börtönben voltam és eljöttetek hozzám.”[506]

4.1 Személyes szabadságukban korlátozottak vallásgyakorlásának közös szabályai

Az Alaptörvénynek a vallásszabadság sarokköveit meghatározó – már idézett – rendelkezése szerint *„mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más meggyőződés szabad megválasztását vagy megváltoztatását és azt a szabadságot, hogy vallását vagy más meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon, akár egyénileg, akár másokkal együttesen, nyilvánosan vagy a magánéletben kinyilvánítsa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolja vagy tanítsa.”*[507] Az Ehtv. 1. § (1)-(2) bekezdéseiben átveszi az idézett szöveget, amelyben a „mindenki” szóhasználat és az utána következő felsorolás kifejezésre juttatja a vallásszabadság alapvető jogának azokat a tartalmi elemeit, amelyek egyben alanyi jogosultságot is jelentenek. Az Ehtv. 3. § (1) bekezdése egy pontosan meghatározott személyi kör, és köztük a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak számára biztosítja a lelkiismereti és vallásszabadság gyakorlásának mind egyéni, mind pedig közösségi formáját. Valamely alapvető jog gyakorlásának vizsgálatára kétféle irány kínálkozik. Pozitív értelemben megvizsgálhatóak a joggyakorlás formái, esetei,és módjai. A vallásszabadság tekintetében erre a vizsgálatra vállalkoztam munkám 1-4 fejezetében. Negatív megközelítést alkalmazva pedig feltárhatóak a joggyakorlás korlátai. E megközelítés feltételezi azt, hogy a korlátok között a vizsgált alapvető jog szabadon gyakorolható. A vallásgyakorlás és tágabban értelmezve a vallásszabadság gyakorlása számtalan módon nyújt lehetőséget az egyén belső meggyőződésének kifejezésére, megélésére.[508] Minthogy a vallás az egyén személyiségét, integritását egyik legmélyebben meghatározó érték,- és eszmerendszer, ezért a jogalkotók törekszenek arra, hogy ennek gyakorlására a lehető legtágabb jogi keretek álljanak rendelkezésre. Ehhez igazodva azt a

[506] Biblia, Máté evangéliuma 25, 36
[507] Alaptörvény VII. cikk (1) bek.
[508] V.ö. Ádám Antal: Bölcselet, vallás, állami egyházjog. Budapest-Pécs, 2007. 276. A szerző a teljesség igénye nélkül a lelkiismereti és a vallásszabadságnak mintegy húsz összetevőjét, részjogosítványát sorolja fel.

pragmatikus megoldást követem, hogy negatív módon előtérbe helyezem a korlátok vázolását. Emellett hangsúlyozásra kerülnek a vallásgyakorlásnak azok az esetei, amelyek elképzelhetetlenek az állam pozitív jogvédelme, aktív cselekvése nélkül. Ez nem a kereteket kitöltő tartalommal szembeni negligáció, hanem annak az értékfelfogásnak a közvetítése, amely szerint a vallásszabadság erősen individuális jellege nem tűri meg az állami szabályozás indokolatlan béklyóit. Sőt ellenkezőleg, az államnak elő kell segítenie ennek a jognak a mind teljesebb érvényesülését.

A vallásszabadság a kevéssé korlátozható jogok közé tartozik, de ez korántsem jelenti a teljes korlátozhatatlanságot. Természetesnek és okszerűnek tűnik, hogy egy zárt intézményben korlátozhatóak a vallásszabadság egyes aspektusai. Annak érdekében, hogy ez a kijelentés kellő módon alátámasztásra kerüljön röviden áttekintem, hogy a vallásszabadság egyes elemei miként gyakorolhatóak a személyes szabadság elvonásával járó büntetések, intézkedések során, amennyiben pedig korlátozás alá esnek, abban az esetben ez megfelel-e a nemzetközi jog és az alkotmányos rend követelményrendszerének, és ezzel mennyiben szolgálja a vallásszabadság alapjogának és az alkotmányos rend egyéb összetevőinek egymáshoz illeszkedő, optimális érvényesülését.[509]

Vókó György nyomán több helyen találkozhatunk azzal az állásponttal, amely szerint szabadságelvonás ideje alatt az alapjogokat érvényesülésük alapján három nagy csoportba lehet sorolni.[510] Vannak olyan jogok – mint például az emberi élethez és méltósághoz való jog, vagy a testi és lelki egészséghez való jog, illetve a gondolat-, a lelkiismeret – és a vallásszabadság, melyeket a fogvatartás egyáltalán nem érint. Más jogok gyakorlása felfüggesztésre kerül a fogvatartás ideje alatt. Ide tartozik többek között a személyes szabadság, a mozgás szabadsága, a gyülekezési jog. A harmadik csoportot azok a jogok alkotják, amelyeket korlátozva gyakorolhat tovább a fogvatartott.[511] Ezek közé soroljuk a véleménynyilvánítás szabadságát a sajtószabadságot.[512] A kategorizálás kritikájaként megállapítható, hogy a vallásszabadság a korlátozható jogok körébe esik, melyre a már többször hivatkozott nemzetközi emberi jogi dokumentumok is utalnak. Ezek közös vonása, hogy a

[509] V.ö. Ádám Antal: Az alkotmányi értékek értelmezéséről. Jura 2010.2. 121
[510] Vókó György: Magyar büntetés-végrehajtási jog. Budapest–Pécs, 2006. 169–189
[511] Vókó György: uo.
[512] 13/2001. (V.14.) AB határozat

korlátozás lehetséges okaiként került szabályozásra a közbiztonság, a közrend, közegészség vagy az erkölcsök, illetőleg mások jogainak és szabadságainak védelme.[513] Ez alól csak a vallásszabadság olyan elemei képeznek kivételt, amelyek a jog számára egyébként is érinthetetlenek. Ilyen többek között a vallás megválasztása, megvallása, megváltoztatása, elhagyása, etc. Ennek fényében kell értelmezni a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL tv. (továbbiakban Bv. tv.) rendelkezését, amely szerint szabadságvesztés végrehajtása alatt az elítélt lelkiismereti és vallásszabadsága a törvényben foglalt korlátozásoknak megfelelően gyakorolható.[514]

Vókó György megfogalmazása szerint *„A büntetés-végrehajtási jog elméletének és gyakorlatának központi kérdése a szabadságvesztésre ítélt jogi helyzete. Ehhez viszonyítva tudjuk értékelni a többi büntetéssel és intézkedéssel sújtottak jogi helyzetét.”*[515] Az idézett, lényegre törő meghatározás kitűnően reprezentálja, hogy a többi fogvatartási jogcím viszonyait rendező normák a szabadságjogok és közelebbről a vallásszabadság gyakorolására szűkebb körű szabályozást alkalmaznak, mint a szabadságvesztés esetén. Természetszerű, hogy a szabadságjogok gyakorlása a különböző fogvatartási helyek esetében eltérő sajátosságokkal, eltérő korlátokkal rendelkezik. Ugyanakkor közös elem a fogvatartásból eredő kiszolgáltatottság. Ennélfogva a fogvatartottak olyan helyzetbe kerülnek, ahol egyes jogaik gyakorlása nem lehetséges a fogvatartási intézet közreműködése nélkül. Ezért méltán elvárható állami magatartás a jogok gyakorlását előmozdító hatékony közreműködés. Ellenkező esetben az állam nem teljesíti a pozitív alapjogvédelmi kötelezettségét, amely szerint nem csupán az emberi jogok megsértésétől való tartózkodás, hanem a jogok gyakorlásának biztosítása, az azt lehetővé tevő, elősegítő intézményrendszer működtetése is az állami kötelezettségvállalás körébe tartozik. A pozitív alapjogvédelmi kötelezettség mellett a korlátozás során mintegy vezérelvként kell szolgálnia annak a megállapításnak, hogy *„ahol az emberek alapjogai korlátozás alá esnek, ott a legteljesebb mértékben védelmet kell nyújtani az esetleges visszaélésekkel szemben”*.[516] Ez hivatott biztosítani a jogok teljességét, a jogi védelmet és az ezen is túlmutató emberséget.

---

[513] Emberi Jogok Európai Egyezménye 9. cikk 2. pont; Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 18. cikk 3. pont
[514] Bv. tv. 119. § n) pont
[515] Vókó György: A Magyar büntetés-végrehajtási jog. i.m. 167
[516] Vókó György: A fogvatartottakkal való bánásmód törvényességéről. Belügyi Szemle 2000.11. 85

Az Alkotmánybíróság megállapítása szerint: *„Az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya, akinek jogai és kötelezettségei vannak… A büntetés-végrehajtás alkotmányos kereteinek szélső értékeit egyrészről az emberi méltósághoz, a személyi biztonsághoz való jog, másrészről a kínzásnak, a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódnak és büntetésnek tilalma jelöli ki. Ezen belül a jogállamiságból, valamint az alapvető jogok lényeges tartalmának korlátozására vonatkozó alkotmányos tilalomból vezethető le, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtása címén az állam milyen mértékben avatkozhat az egyén életébe, korlátozhatja alapjogait és szabadságát."*[517] A hazai alkotmánytan mára axiómaként elfogadott megállapítása szerint alapjog korlátozás csak abban az esetben minősül alkotmányosnak, ha az törvényben történik, olyan mértékben, amely feltétlenül szükséges egy másik alkotmányos jog, vagy érdek védelme érdekében és nem eredményezi az alapjog kiüresedését, nem vonja el annak lényegi tartalmát. Az Alkotmánybíróság által már ítélkezése kezdetén alapul vett szükségesség, alkalmasság, arányosság hármasán alapuló teszt alkalmazása a rendszerváltás óta némileg módosult, a korlátozás szükségességének okai közé bekerült a közérdek fogalma is, így a hangsúly az arányosság vizsgálatára tolódott.[518] Az Alkotmánybíróság alapjogi próbáját és a formai követelményekre vonatkozó álláspontját az Alaptörvény részben sorai közé integrálta, így azokat megemlíti az I. és a IV. cikkben.

Az EJEB három feltételt támaszt az alapjog korlátozás jogszerűségének megállapításához: 1. a korlátozás törvényen alapuljon; 2. az Egyezményben foglalt valamely (a vallásszabadság esetében a 9. cikkben foglalt) cél védelmére irányuljon és; 3. a beavatkozás egy demokratikus társadalomban szükséges legyen (ebbe az elembe beleértendő az arányosság feltétele is). A vallásszabadság jogszerűtlen korlátozásának megállapításához *Horváth* Márta és *Körmendy* András szerzőpáros megállapítása szerint a Bíróság az említettek megsértésén felül megköveteli, hogy az érintett vallás oly mértékben legyen filozófiailag és intézményileg körülhatárolható, hogy azt azonosítani lehessen, továbbá, hogy a hatóság intézkedése lényeges elemét érintse a vallásgya-

[517] 13/2001. (V. 14.) számú AB Hat.
[518] Schanda Balázs–Balogh Zsolt (szerk.): Alkotmányjog–Alapjogok. Bp. 2011. 56-67

korlásnak és, hogy a panaszos ténylegesen törekedjen a vallás gyakorlására.[519] E megállapításaikhoz több EJEB határozatot is elemzés alá vontak. Észrevételként meg kell jegyezni, hogy az intézményi körülhatároltsággal összefüggésben hivatkozott EJEB határozat a filozófiai meghatározottság hiányával ellentétben tényleges módon nem kifogásolta az intézményi lét hiányát, mivel a vallás gyakorlása és ezen belül a közösségi vallásgyakorlás nem függ attól, hogy azt milyen státuszú szervezet keretein belül kívánják megvalósítani.[520] A másik vitás kérdés a vallásgyakorlás lényegi elemének meghatározása. Ennek során az egyén szempontjából kell vizsgálni a vallásgyakorlás vitatott elemét. A vallási szervezet, amelyhez esetleg az egyén tartozik, legfeljebb orientációt képes szolgáltatni, de megeshet, hogy ami a vallási közösség álláspontja szerint nem képezi a vallásgyakorlás lényegi elemét, az az egyén számára lényeges. Igaz lehet ennek a fordítottja is: ami az egyén számára kevéssé lényeges, az a közösség megítélése szerint lehet, hogy nagyon is fontos. Ezért a vallásgyakorlás lényeges elemének megítélésekor az egyén oldaláról kell megvizsgálni a vitatott vallási gyakorlatot.

A szakirodalmi források többnyire egybehangzóan állítják, hogy az alapvető jogok korlátozása szempontjából a büntetés végrehajtás során speciális teszteket, külön zsinórmértékeket kell alkalmazni. Az arányosság mércéjével kapcsolatban a szakirodalom alapján több, egymástól elkülöníthető zsinórmérték különböztethető meg. Elméletileg helyeselhető, sőt kívánatosnak tekinthető az a felfogás, amely szerint a büntetés végrehajtás alatt az alapvető jogok korlátozásának mércéjét a büntetés céljaihoz kell igazítani. Ezt az elméleti megközelítést így fogalmazza meg *Vókó* György: *„A szabadságelvonással sújtott személyekkel szemben alkalmazott korlátozásokat a szükséges minimumon kell tartani, és azoknak a kirovásuk alapjául szolgáló célokkal arányosaknak kell lenniük.”*[521] A szabadságvesztés büntetés célja minden esetben legitim állami cél kell, hogy legyen, amely vagy az államnak a közbiztonság megteremtése érdekében kifejtett tevékenységét, vagy az állami büntetőhatalom érvényesülését szolgálja. Az általánosan elfogadott, uralkodó felfogás szerint a büntetés – és ezáltal áttételesen a büntetés végrehajtás – célja a speciál és a generál prevencióban jelölhető meg. Ennek megfelelően olyan mértékű jogkorlátozás fogadható el, amely e

[519] Horváth Márta – Körmendy András: A fogvatartottak vallásgyakorlása – jogi szabályozás és jogalkalmazás hazánkban és külföldön. Börtönügyi Szemle 2009.3. 32
[520] ECHR application 7291/75 (1977) X. v. United Kingdom
[521] Vókó György: Bűnelkövetők jogkorlátozása jogállamban. MTA doktori értekezés. Bp. 2010. 245

célok megvalósulásának érdekében a legkisebb hátránnyal, korlátozással jár. Figyelembe véve azt a követelményt, amely szerint a büntetéssel összefüggő hátrányokat a lehető legkisebb mértékre kell korlátozni megállapítható, hogy a jogkorlátozásnak meg kell felelnie a büntetés igazságos végrehajtásához fűzött követelményeknek, melyhez hozzátartozik, hogy az elítélt a törvényben biztosított jogait rendeltetésszerűen gyakorolhatja. [522] Ellenkező esetben az igazságtalan büntetés nem tölti be a rendeltetését, sőt azzal ellentétes hatást kiváltva, az elítéltben ellenkezést, engedetlenséget vált ki.[523] A Bv. tv. által meghatározottak szerint a szabadságvesztés büntetés célja közelebbről tekintve egyfelől az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítése, másfelől a végrehajtás alatti reintegrációs tevékenység eredményeként annak elősegítése, hogy az elítélt szabadulása után a társadalomba sikeresen visszailleszkedjen és a társadalom jogkövető tagjává váljon.[524] E meghatározás alapján elmondható, hogy a jogalkotó az elítélt személyiségének fejlesztésére irányuló tevékenységet jelöli meg elsődleges feladatnak, de szemben a korábbi szabályozással már nem csak azt tűzi ki a szabadságvesztés céljául, hogy az elítélt ne kövessen el újabb bűncselekményt hanem, hogy a társdalom hasznos tagjává is akarjon válni, mégpedig önnön meggyőződéséből eredően.[525] A cél, mint a jogkorlátozás arányosságának mércéje, analóg módon alkalmazható lenne az ugyancsak szabadságelvonással járó büntető-eljárásjogi, szabálysértési jogi és rendészeti kényszerintézkedések alkalmával megvalósuló jogkorlátozással szemben. Ezek célja a speciál prevencióban, illetve a büntető,- vagy szabálysértési eljárás gyors, hatékony és eredményes lefolytatásában, jelölhető meg.[526] Ez esetben a speciál prevenció a büntetéshez képest lényegesen egzaktabb, közvetlenebb, esetenként konkrét cselekményre vonatkozó és a nevelő hatást nélkülöző. A rendészeti hatósági jogkörben elrendelt közbiztonsági őrizet célja az intézkedés alá vont személy személyazonosságának megállapítása, illetve a szabadságvesztés és a javítóintézeti nevelés céljainak megvalósulásának biztosítása.[527] Ezeknek az alkotmányosan indokolható céloknak az érdekében megengedhető a jogkorlátozás. Ez azonban nem önkényes megfontolásból ered, hanem *„szükségszerűen következik az*

[522] Vókó György: uo. 253
[523] Vókó György: uo. 257
[524] Bv. tv. 83. § (1) bek.
[525] Vö. a mű megírásakor már nem hatályos büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. 19. § (1) bekezdés
[526] Vö. a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv. (továbbiakban: Be.) 126. § (1)-(2) bek., illetve 129. § (1)-(2) bekezdés, a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 73. § (1)-(14) bek.
[527] Vö. Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. tv 38. § (1)-(2) bek.

ember és az alapjogok társadalmi, közösségi kötöttségeiből, az erőszakmentesség, a kiegyensúlyozott, békés emberi együttélés kétségtelenül szükséges előnyeiből."[528] Ez esetben azonban az intézkedés céljáról, úgy beszélhetünk, mint a jogkorlátozás indoka, nem pedig úgy, mint az arányosság mércéje.

A büntetési cél, mint arányossági mércén kívül ismert olyan meghatározás is, amely szerint az elismert jogok és szabadságok gyakorlása az arányosság elvére figyelemmel, csak abban az esetben korlátozható, ha az elengedhetetlen és ténylegesen az Európa Tanács és az Európai Unió által elismert általános érdekű célkitűzéseket vagy mások jogainak és szabadságainak védelmét szolgálja.[529] Mások a korlátozás mércéjének egyik szempontját sem elvetve arra az álláspontra helyezkednek, hogy a jogkorlátozás általános értelmű szükségesség-arányosság klauzulája a fogvatartottak esetében speciális módon úgy érvényesül, hogy a személyes szabadságuktól megfosztott személyek csak olyan korlátozások alá vethetőek, amelyek a szabadság elvonás céljához mérhetőek, vagy a szabadságelvonást végrehajtó intézet biztonságának és rendjének, a közegészségnek, illetve az ott lévők jogainak és biztonságának megóvásához szükségesek.[530] E meghatározás a tekintetben általánosabb, hogy figyelembe veszi a szabadságvesztés büntetésen túl az ugyancsak szabadságelvonással járó büntetőeljárás jogi intézkedések alanyait is.

Fenti elméleti megállapítások helyességét nem vitatava azt állítom, hogy a szabadságvesztés és a szabadságelvonással járó kényszerintézkedések végrehajtás során a jogok korlátozása – legalábbis a lelkiismereti és vallásszabadság esetében – tényleges módon nem a végrehajtás céljaival, hanem a fogvatartási intézmény rendjével és biztonságával állítható arányba. Az intézet rendje és biztonsága ugyanakkor nem kizárólag a jogkorlátozás mércéjét, jelöli ki, hanem egyben a korlátozás indokát is jelenti. Indokaim részletezése előtt megemlítem, hogy *Vókó* György a már idézett MTA doktori értekezésében is említi, hogy *„minden korlátozást törvényben kell pontosan meghatározni, és az kizárólag akkor vezetheti be, ha elengedhetetlen a börtönökben a rend, a biztonság és a biztonságosság fenntartásához."*[531] A büntetés-végrehajtás céljai

[528] Ádám Antal: Az alkotmányi értékek értelmezéséről. i.m. Jura 2010.2. 120
[529] Vókó György: MTA doktori értekezés. i.m. 468
[530] Herke Csongor – Péter Iván: A rendőrségi fogdákban fogva tartottak helyzete a Magyar Helsinki Bizottság tapasztalatai alapján Belügyi Szemle 2002. 2-3. 38
[531] Vókó György: MTA doktori értekezés. i.m. 467

nem azonosíthatóak a végrehajtást foganatosító intézmény rendjével és biztonságával. Ugyanakkor az intézet rendje és biztonsága szoros összefüggést mutat mások jogainak és szabadságának védelmével. Az intézet rendje és biztonsága – hasonlatos képen a közrendhez és közbiztonsághoz – mások jogainak és szabadságának érvényesülése érdekében való szabályozott rendet, illetve azon alapuló biztonságot jelent. A rend és a biztonság követelménye mintegy előfeltételét jelenti a büntetés-végrehajtási célok megvalósulásának. Ennélfogva alapjog korlátozási szempontból a büntetés célja, illetve az intézet rendje és biztonsága egymástól eltérő mércéket jelent. Ugyanez elmondható a szabadságelvonással járó intézkedésekkel kapcsolatban is.

A Bv. tv. expressis verbis a bv. intézet rendjét határozza meg a jogkorlátozás zsinórmértékének, amikor úgy rendelkezik, hogy *„az elítélt és az egyéb jogcímen fogvatartott az Alaptörvényben meghatározott alapvető jogait, valamint egyéb jogait és kötelezettségeit – a törvényben, a bíróság ítéletében, valamint a bíróság és az ügyészség egyéb határozatában meghatározott korlátozásokkal vagy tilalmakkal – a büntetés-végrehajtás rendjével összhangban gyakorolja, illetve teljesíti.”*[532] Az EJEB gyakorlatában is felmerült a bv. intézet rendje és biztonsága, mint legitim jogkorlátozási indok. A kérelmező fogvatartott megigényelte a „Test és lélek koreográfiája” című művet. A kérelem teljesítését a bv. intézet vezetése megtagadta tőle, arra hivatkozva, hogy a kötet egyik illusztrált fejezete a harcművészetekkel és a védelmi technikákkal foglalkozik, melyek ismerete a fogvatartás biztonságát veszélyeztethetné. A Bizottság álláspontja szerint a kérelmező jogainak korlátozása kellően indokolt volt mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében, így a kérelmet elutasította.[533] Az említett határozat rámutat a bv. intézet biztonsága, és mások jogainak szoros kapcsolatára. Ebben a kapcsolatrendszerben a biztonság éppúgy szolgálja az intézet „lakói” jogainak érvényesülését, mint a falakon kívüli társadalom tagjainak a közbiztonság. A bv. intézetben ugyanakkor a mérce minden szempontból szigorúbb. Feltételezhető, hogy az ügyben említett könyv nem sérti a társadalom tagjainak jogát, szabadságát, és nem sérti a közbiztonságot sem, mert ha mégis így lenne, abban az esetben vélhetően nem került volna közforgalomba. Ebből az következik, hogy a strasbourgi mérce szerint a biztonság, illetve mások jogának, szabadságának távoli veszélyeztetése is elegendő ahhoz, hogy a bv. intézetben indokoltható legyen a

[532] Bv. tv. 9. § (1) bek.
[533] ECHR application 6886/75 (1976) X. v. the United Kingdom,

jogkorlátozás. A határozatban kifejezésre jutott az arányosság mércéje is, mivel a bíróság olyan mértékben találta korlátozhatónak a fogvatartott jogát, amilyen mértékű veszélyeztető cselekménnyel szemben az intézet rendjét szolgálni hivatott.[534]

Annak megítélésében, hogy a bv. intézetekre meghatározott különös mérce miként alkalmazható, figyelemmel kell lenni a lelkiismereti és vallásszabadság korlátozás kiegészítő mércéjeként alkalmazható összehasonlító (komparatív) teherpróba teszt eredményére. Ez a teszt arra ad választ konkrét ügyben, hogy *„az általános törvények alól tehető-e kivétel a lelkiismereti vagy a kultuszszabadságra tekintettel. Az igényelt kivétel akkor alkotmányos, ha szorosan kapcsolódik a hittételhez, vallási szertartáshoz; és a kivételes szabályozás nem jár mások, így a vallási közösségen kívüli személyek jogainak sérelmével."*[535] E teszt alkalmazható például a lelkészi kapcsolattartás megítélésekor. Mint az bemutatásra kerül, a kapcsolattartásra jogosultak körében az egyházi személyek privilegizált helyet töltenek be. A szabályozás alkotmányosságának megállapításához vizsgálni kell azt, hogy ez a kapcsolattartás szorosan kötődik-e a hitélethez, illetve jár-e mások jogának sérelmével.

A bv. intézet rendjét, mint a jogkorlátozás indokát és egyben mércéjét a Bv. törvény tovább pontosítja, illetve szigorítja, amikor úgy rendelkezik, hogy *„az elítélt jogait személyesen vagy védője, illetve fiatalkorú esetén törvényes képviselője útján, a bv. intézet rendjével és biztonságával összhangban gyakorolja."*[536] Ilyen módon az intézmény rendje, mint az alapvető jog korlátozásának speciális mércéje kiegészül az intézmény biztonságának követelményével. A törvény a büntetés-végrehajtás céljait nem említi, mint jogkorlátozási indokot, csupán az annak érdekében történő együttműködést írja elő.[537] Az együttműködés megvalósulása érdekében a különböző rezsim szabályokban megmutatkozó, kellően differenciált ösztönző rendszer került kialakításra. A börtönök és általában a fogvatartást szolgáló intézmények biztonságának összetettségét mutatja, hogy esetükben a biztonság három fő eleme különböztethető meg, úgymint a személyi biztonság, a vagyonbiztonság és a tevékenység (működés)

[534] Jim Murdoch: Freedom of thought, conscience and religion. A guide to the implementation of Article 9 of the European Convention on Human Rights. Human rights handbooks, No. 9. 2007. 39
Forrás: http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-09(2007).pdf
[535] 39/2007. (VI. 20.) AB határozat, valamint Chronowski Nóra: Az alapjogvédelem globális, európai és hazai trendjei. Pázmány Law Working Papers 2011.26. 13
[536] Bv. tv. 118. (5) bek.
[537] Bv. tv. 118. § (4) bek.

biztonsága. *„A személyi biztonság az emberek életére, testi épségére, egészségére, személyi szabadságára, a vagyonbiztonság a létesítmények, vagyontárgyak meglétére, sértetlenségére, a működés biztonsága a feladatok, tevékenységek zavartalanságára terjed ki. Erre figyelemmel az objektumok biztonsága olyan helyzetet, állapotot jelent, amelyben az ott tartózkodó emberek élete, testi épsége, az anyagi javak léte, sértetlensége, továbbá az objektumok belső rendje, működése megfelelően biztosított a biztonságukat sértő vagy veszélyeztető cselekményekkel és eseményekkel szemben.”*[538] Ezen meghatározás mellett a biztonságnak külső és belső oldalai különböztethetőek meg. Míg az előbbi azt jelenti, hogy az egyes objektumok biztonságát a külső körülmények is befolyásolják, mellyel együtt az objektum biztonsági állapota is befolyásolja a környezetét, addig a biztonság belső oldala az objektumon belüli biztonsági helyzetet foglalja magában.[539]

Közelebbről tekintve a börtönrendszer biztonsága olyan állapotot jelent, amelyben az egyes börtönök a rendeltetésüknek megfelelően, zavartalanul működhetnek, a fogvatartottak és a személyzet jogai és kötelezettségei háborítatlanul érvényesülhetnek.[540] Ez a rend elengedhetetlen a fogvatartás törvényes végrehajtásához.[541] E biztonsági rendszeren belül megkülönböztethető a fogvatartás biztonsága és az egyes bv. intézetek, mint védendő objektumok biztonsága. „A fogvatartás biztonsága az egyes fogvatartott személyek esetében érvényesül, amely kiterjed a fogvatartás fizikai tényére, a fogvatartott életének, testi épségének megóvására, valamint a bv. intézet, a környezet és más személyek védelmére az általa elkövethető veszélyes cselekményekkel szemben.”[542] Ehhez képest „a bv. intézet – mint objektum – biztonsága azt jelenti, hogy az ott tartózkodó személyek élete, testi épsége, személyi szabadsága, az anyagi javak sértetlensége, valamint a büntetés-végrehajtási feladatok zavartalan ellátása a jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően biztosított a biztonságot veszélyeztető cselekményekkel szemben.”[543] *Az* Európai Börtönszabályok értelmezésében a börtönrendszer biztonságának külső oldala a szökések

[538] Csordás Sándor: A biztonság régi és új szerepe a büntetés-végrehajtásban. Börtönügyi Szemle 2008.2. 35
[539] Csordás Sándor: uo.
[540] Fejes Imre – Csordás Sándor: Gondolatok a büntetés-végrehajtás biztonsági rendszeréről. Módszertani Füzetek 1985/1. 2
[541] A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 47. § (1) bek.
[542] Csordás Sándor: A biztonság régi és új szerepe i.m. 37
[543] Csordás Sándor: uo.

megakadályozásán és a visszaesés megelőzésén keresztül a társadalom védelmét és az igazságszolgáltatás zavartalan működését szolgálja.[544] A biztonság belső oldala pedig a bv. intézet rendjét, működését, az ott tartózkodó személyek védelmét, biztonságát szavatolja.[545] A biztonsági rendszerek működése és magának a biztonságnak a fenntartása szükségszerűen bizonyos mértékű korlátozásokat feltételez.

Az intézeti rend és biztonság nem önmagáért való követelmény, hanem alkotmányos jogok- és értékek, valamint a büntetési célok érvényesülésének feltételeit jelentik. Ennek megfelelően legalább három okból szolgálhat alapvető jogkorlátozás indokaként. Egyfelől az intézményi rend hivatott szolgálni azt, hogy a szabadságelvonással létrejövő kényszerközösség tagjainak jogait, szabadságát a közösség többi tagja ne sértse. A szabadságelvonás jellegéből adódóan a szabad helyváltoztatáson túl az élet más területein is beszűkíti az egyén cselekvési lehetőségeit. Korlátozottá válnak a politikai jogai, a külvilággal való kapcsolata, a birtokláshoz való jogon keresztül a tulajdonhoz való joga és a szigorú napirend szerinti élet tovább szűkíti az általános cselekvési szabadságot. A szabadságelvonás új életközösségbe helyezi az egyént, ahol a továbbiakban kényszerű módon kell együtt élnie másokkal. Ez számtalan konfliktusnak lehet forrása. Az intézetek szabályai részben e konfliktusok közötti kiegyenlítő szerepet töltik be – pl. a különválasztás szabályaival, vagy a napirend előírásaival – részben pedig hozzájárulnak a fogvatartás céljainak megvalósulásához. Az intézeti szabályoknak ez a szerepfelfogása szoros összefüggést mutat azzal, hogy alapjog korlátozási indokként szolgálhat mások jogainak és szabadságának védelme. Másfelől a büntetés-végrehajtás állami feladatát elsősorban állami büntetés-végrehatási intézetek látják el. A csekély kivételnek tekinthető magántőke bevonásával létesülő intézeteket is állami alkalmazottak működtetik állami szabályok szerint, így részét képezik a büntetés-végrehajtási rendszernek. Ezért elmondható, hogy a bv. intézet rendje és biztonsága sajátos területét jelenti az állami szervek és ezen keresztül az állami élet rendjének és biztonságának. Végül pedig igaz ugyan, hogy a szabadságuktól megfosztottak kikerülnek a társadalom mindennapi életéből, de ettől még az államilag szervezett társadalom tagjai maradnak. Mint ilyeneket továbbra is megilleti őket az állam által szavatolt biztonság. Ez a biztonság jelen esetben nem azonosítható teljes

[544] Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által 2006. január 11-én elfogadott, a Miniszteri Bizottság Európai Börtönszabályokról szóló R/2006/2 ajánlása a tagállamok számára 51. pont
[545] Uo. 52. pont

mértékben a közbiztonsággal, minthogy az intézeti biztonság fogalmi köre felöleli a biztonság számos más aspektusát is, mint pl. a tűzbiztonság, munkabiztonság. Megjegyzést érdemel, hogy ismert olyan szakirodalmi álláspont, amelyik a közbiztonságot a biztonság általános szintjéhez, a bv. intézetek biztonságát pedig a különös szinthez sorolja. A különbségtétel alapja az, hogy az utóbbi esetében egy meghatározott szervezet, illetve tevékenységfajta sajátos biztonsági körülményei a meghatározóak.[546]

A további elemzés során a vallásszabadság korábban ismertetett tartalmi elemeiből szükséges kiindulni. A vallás megválasztása, minthogy a jog által érinthetetlen terület, így semmiféle korlátozás alá nem eshet. Lényegét tekintve a vallási meggyőződés kinyilvánítása sem eshet korlátozás alá. Sőt a jog kifejezetten védi azáltal, hogy valamennyi nemzetközi emberi jogi dokumentum leszögezi, hogy senkit nem érhet hátrányos megkülönböztetés vallási meggyőződése miatt.[547] A védelem a jog természeténél fogva csak a kinyilvánított meggyőződéssel összefüggésben értelmezhető. Ennek a részjogosultságnak tipikusan a kiszolgáltatott élethelyzetekben mutatkozik meg az eszközjellege. Arra ugyan senki nem kötelezhető, hogy vallási meggyőződését kinyilvánítsa, de ez a jog biztosít lehetőséget arra, hogy valaki a vallásszabadság jogával minél szélesebb körben élni tudjon. A ki nem nyilvánított vallási meggyőződést, illetve közelebbről a ki nem nyilvánított vallási igényt a jogalkalmazó nem képes akceptálni. A szabadságelvonás alatt gyakorolható vallásos cselekményeket az állami közreműködés szempontjából két csoportra bonthatjuk. Az elsőbe *azok a cselekmények tartoznak, amelyek semmilyen állami közreműködést nem igényelnek*, ezért ezek természetükből eredően nem is eshetnek korlátozás alá. Ilyen többek között az egyéni imádság, a vallás tanítása (terjesztése). A másik csoportba azok a vallásos cselekmények tartoznak, *amelyekhez szükséges az állam meghatározott*

---

[546] Csordás Sándor: A biztonság régi és új szerepe i. m. 35

[547] Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 2. Cikk 1. pont *„Az Egyezségokmányban részes, valamennyi állam kötelezi magát, hogy tiszteletben tartja és biztosítja a területén tartózkodó és joghatósága alá tartozó minden személy számára az Egyezségokmányban elismert jogokat, minden megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül."*
Emberi Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 2. cikk: *„Tilos bármely megkülönböztetést, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonra, születésre, vagy bármely más körülményre való tekintettel".*
Emberi Jogok Európai Egyezménye 14. cikk: *„A jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.*

aktusa, vagy tevékeny magatartása, amely nélkül a vallási cselekmény nem volna gyakorolható. Az állami aktusok többnyire jogalkotásban öltenek testet azáltal, hogy valamely norma egy, vagy több meghatározott vallási cselekmény végzésére lehetőséget biztosít mindazok számára, akik e jogukat gyakorolni kívánják. Az általánostól eltérő lehetőségek biztosítása tartozik ide, amelyekkel a jogalkotó a vallásgyakorlásra tekintettel az általános magatartási szabályok alól kivételt teremt. E lehetőségek a vallásgyakorlás jogának körébe esnek, de nem minősülnek abból levezethető alanyi jognak. A jellegüket tekintve jogosító és kondicionális normák nem konstituálják, csupán szabályozzák a vallásgyakorlás egyes elemeit jelentő lehetőségeket. Ezért az ide tartozó jogok nem a Bv. törvényből erednek, hanem a vallásszabadság és közelebbről a vallásgyakorlás alkotmányos jogában benne foglaltatnak, a büntetés-végrehajtási szabályok csak a joggyakorlás feltételeit és módját biztosítják, illetve szabályozzák. Többek között ilyen a kegytárgyak birtoklása és használata. Erre a jogalkotó lehetőséget biztosít mindazok számára, akik ilyen módon kívánják vallásukat gyakorolni. Ez az általános szabályok alól kivételt jelent, mert a vallást nem gyakorlók számára szűkebb a birtokolható tárgyak köre.[548] Emellett az engedélyezés jogszabályi felhatalmazáson alapuló egyedi ügyben való döntésben is materializálódhat. Példa lehet erre a bejegyzett egyház lelkészével való kapcsolattartás, amelyre az esetek egy részében a szabadságától megfosztott személy kérelmére kerül sor. Ez a kérelem jogszabályban meghatározott rendkívüli események idején – nagyon szűk körben – megtagadható.[549] De példaként említhető a közösségi alkalmakon való részvétel is. Meghatározott vallási cselekmények megéléséhez, elvégzéséhez szükséges az állam tevékeny, aktív közreműködése. Tipikus példaként említhető a vallási étkezés biztosítása, hiszen a szabadságuktól megfosztott személyek ellátásáról az állam gondoskodik.

Ha valaki nem nyilvánítja ki a meggyőződését, abban az esetben saját maga elől zárja el annak lehetőségét, hogy vallásának azon elemeit gyakorolja, amelyek az állam megengedő magatartását, vagy aktív közreműködését igénylik. A meggyőződés kinyilvánítása általában nem kötött semmilyen jogi formához, meg lehet tenni szóban, írásban, vagy akár ráutaló magatartással is. Bármilyen vallásos cselekmény elvégzésére vonatkozó igény bejelentése alkalmas lehet arra, hogy abból az egyén vallási

[548] A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 1. sz. melléklet
[549] Vö. Bv. tv. 154. § (1) bek.

meggyőződésére vonatkozó következtetés levonható legyen. Ugyanakkor meglehet, hogy az ilyen módon levont következtetés pontatlan, vagy hamis lesz, mert az egyén által kifejezésre juttatott igény mögött nem csupán a tényleges meggyőződés megélése, hanem számtalan mögöttes indok húzódhat. Az igények kielégítése szempontjából ennek azonban nincs jelentősége. A bv. intézetek bevett gyakorlata szerint a vallási igényeket úgynevezett „kérelmi lapon" kell továbbítani a nevelőtisztnek, aki annak alapján megteszi a szükséges intézkedéseket. Az állam a személyes szabadság elvonásával járó élethelyzetek alapesetének a szekularizált, vallástalan meggyőződésű személyt tette. A semleges államnak azt kell biztosítania, hogy ehhez képest bármely más meggyőződés szabadon, ugyanakkor mások jogának sérelme nélkül megélhető legyen. Ennek a szabadságnak azonban a szabadságától megfosztott egyén élethelyzete gátat szab.

A vallásszabadság részét képező vallásgyakorlás (vallásos cselekmények végzése, ezeken való jelenlét, a vallás életvitelszerű megélése) olyan cselekményekben mutatkozik meg, amelyek összhangját meg kell teremteni az intézmény rendjével, a fogvatartotti közösségben élők jogaival és törekedni kell arra, hogy megfeleljen a fogvatartás céljainak. A vallási meggyőződés tanítása nem csupán a nevelési intézmények keretei között megvalósuló vallásoktatást biztosítják, hanem annak jogát is, hogy az egyén mások előtt akár térítő jelleggel hirdesse vallási meggyőződését. Egyes fogvatartási helyszíneken a tanítás jogához kapcsolódó intézményekkel, szervezetekkel, más helyeken ugyanennek biztosítását szolgáló együttműködési rendszerrel találkozunk.[550] A tanítás joga önmagában véve a vallásszabadság nem korlátozható elemei közé tartozik. Az államnak a semlegességéből fakadóan az eszmék, nézetek pluralitását kell biztosítania és – lévén a közösségi vallásgyakorláshoz kapcsolódó tevékenység – ezt kell összhangba hoznia a zárt intézményi keretekkel.[551]

[550] Ld. A később bemutatásra kerülő Börtönlelkészi Szolgálat, börtönmissziók, illetve az egyházak együttműködése az idegenrendészeti fogvatartási helyekkel.

[551] A vallás tanításával kapcsolatban kell megemlíteni, hogy az iszlám radikalizálódás egyik színtere éppen a börtönök világa. Legalábbis erre enged következtetni az, hogy a 2015. június 20-ai toulousi túszejtés elkövetője Mohamed Merah 18 hónapos börtönbüntetése alatt fordult az iszlám radikalizmus felé. Ezzel kapcsolatban mutat rá Peter R. Neumann, hogy a börtönökben való radikalizálódásnak két lehetséges formája van: 1. radikális imámok által, akiknek a börtönökben való megjelenése mostanra csaknem kizárt, illetve 2. radikális iszlamista rabtársak által. A radikális eszmék követése a börtönben segítheti az elszigetelődés megtörését és tiszteletet ébreszthet a rabtársak körében. Vö. Peter R. Neumann: Joining Al-Qaeda Jihadist Recruitment in Europe. London 2009.

Végül említést érdemel, hogy a vallási adattal való önrendelkezés a vallásszabadság nem korlátozható elemei közé tartozik.

4.2 Vallásszabadság a büntetés-végrehajtási intézetekben

4.2.1 A bv. intézetben fogvatartottak jogállása

Büntetés-végrehajtási intézetben lévők az alábbi jogcímek alapján kerülhetnek fogvatartásra: szabadságvesztés büntetése, büntetőjogi elzárás, előzetes letartóztatás, rendbírság helyébe lépő elzárás, az Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről szóló 2012. évi CLXXX. törvény szerinti őrizet, átadási és ideiglenes átadási letartóztatás, ideiglenes végrehajtási letartóztatás, az eljárási jogsegély keretében ideiglenesen átszállított személy fogvatartása, nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló 1996. évi XXXVIII. törvény (a továbbiakban: Nbjt.) szerinti őrizet, kiadatási és ideiglenes kiadatási letartóztatás, az eljárási jogsegély keretében ideiglenesen átvett személy fogvatartása, illetve – ameddig az átvételről a bíróság nem határoz – a külföldi bíróság által kiszabott szabadságvesztés ideiglenes végrehajtása, valamint szabálysértési elzárás. Gyakorlati jelentősége miatt a szabadságvesztésre, az előzetes letartóztatásra, és az elzárása fókuszálva kerül bemutatásra a bv. intézeteken belüli vallásgyakorlás.

A változatos fogvatartási jogcímek közös sajátossága, hogy amennyiben a szabadság elvonására büntetés-végrehajtási intézetben kerül sor, abban az esetben a végrehajtás alanya és az állam között büntetés-végrehajtási jogviszony keletkezeik. E jogviszony legfontosabb jellemzőjének sommás foglalatát adja *Vókó* György: *„Az általános állampolgári jogi helyzetben bekövetkező változás mértéke adja a büntetés-végrehajtási jogi helyzet tartalmát.”*[552] A meghatározásban említett változás a jogok többsége esetében tényleges módon korlátozást jelent. A büntető igazságszolgáltatás eredményes működésének egyik feltétele, hogy a büntetéssel szükségképpen együtt járó negatív hatásokat is kizárja vagy a lehető legkisebb mértékre korlátozza. Éppen ezért az állampolgári jogokat is csak olyan mértékben lehet korlátozni, amennyiben elkerülhetetlen, és nem haladhatja meg azokat a határokat, amelyek a büntetés igazságos végrehajtásához feltétlenül szükségesek. A büntetés egyik célja a társadalom védelme a bűnelkövetőtől,

[552] Vókó György: A büntetés-végrehajtási jog szerepe a jogállamban. Börtönügyi Szemle 2014.2. 4

de ennek során szempontként kerül előtérbe, hogy magát az elkövetőt is meg kell védeni a társadalom haragjától. Emellett sajátos szempontként érvényesül a törvényesség, hiszen ha a végrehajtási tevékenység nem törvényes, nem várható el, hogy kiváltsa az állam törvényei iránti tiszteletet és természetesen nem felel meg a jogállamiság követelményeinek sem.[553] Ezért az igazságszolgáltatási és büntetés-végrehajtási szervek működésében a leghangsúlyosabb követelmény a törvényesség megtartása. Az elítéléssel az állampolgári jogok törvény szerinti korlátozása nem abszolút, az elmarasztalt személy nem válik teljesen jogfosztottá, nem a büntetés-végrehajtás tárgya, hanem olyan alanya, akit a büntető szankció végrehajtása során jogok illetnek meg és kötelezettségek is terhelnek. Az elítéltek vagy az eljárás jogi intézkedés hatálya alatt állók jogainak biztosításával és szükséges mértékű differenciált kötelességek teljesítésével lehet összhangot teremteni a büntetés-végrehajtási rendszer működése, valamint a büntetőjogi, büntetőeljárási célok között.[554]

4.2.2 Szabadságvesztésre ítéltek vallásgyakorlásának főbb vonalai

Az Európai Börtönszabályok 46. pontja szerint „Amennyire az keresztülvihető, minden fogoly számára biztosítani kell, hogy kielégíthesse vallásos, lelki és erkölcsi életének szükségleteit azzal, hogy részt vehet az intézményben tartott vallásos összejöveteleken és birtokában tarthat bármely szükséges könyvet vagy szakirodalmat.” A hazai szabályozás általános szintjén a Bv. tv. az állam számára aktív cselekvést meghatározó szövege szerint a „bv. intézetben minden elítélt számára lehetővé kell tenni, hogy lelkiismereti és vallási meggyőződését szabadon megválassza vagy megváltoztassa, vallását gyakorolhassa.”[555] Ugyancsak lehetővé kell tenni, hogy az elítélt az egyházi személy, a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja, az egyházi jogi személy vagy a vallási tevékenységet végző szervezet által megbízott más személy általi gondozásban részesülhessen.[556] A vallásgyakorlás módja nem sértheti a fogvatartás rendjét és biztonságát. A bv. intézet

[553] Vókó György: MTA doktori értekezés i.m. 201. 241.
[554] Vö. Bv. tv. 7. § (1)-(2) bek.
[555] Bv. tv. 126. § (1) bek.
[556] Uo. 126. § (2) bek.

rendjére vonatkozó előírásokat a házirend tartalmazza, mely külön meghatározza a vallási szertartások időrendjét.[557]

A büntetés-végrehajtás szabályozása és gyakorlata elvi szinten hangsúlyozza az egyéniesítés szükségességét, ugyanakkor számtalan módon fellelhető az uniformizálásra való törekvés, melynek legszembetűnőbb példája a külső megjelenés egységesítése. Ennek megfelelően a rabok ékszert sem viselhetnek. Közismert, hogy némely vallási kegytárgy, vagy annak valamely szimbóluma gyakorta ékszerként kerül viselésre. Annak érdekében, hogy se a bv. intézet rendje, se pedig a vallásszabadság csorbát ne szenvedjen az elítélt magánál tarthatja a vallása gyakorlásához szükséges könyveket, írásos anyagokat és kegytárgyakat, de ez utóbbiakat ékszerként, díszként vagy megkülönböztető jelként nem viselheti magán.[558] Minthogy a személyes tárgyak birtoklása szigorú rendhez kötött és e rend alól a kegytárgyak némiképp kivételt képeznek, ezért a praxisban felmerülhet a visszaélés lehetősége. Ennek elkerülése érdekében a bv. intézet a kegytárgyak vallásgyakorláshoz való szükségességének megállapításához az adott egyházi személy és vallási tevékenységet végző szervezet adekvát képviselőjének állásfoglalását kérheti.[559] Emellett figyelemmel kell lenni arra az általános érvényű meghatározásra, amely szerint az elítélt nem tarthat az intézetben olyan tárgyat, amely az intézet rendjét, a fogvatartás biztonságát, a szabadságvesztés végrehajtásának rendjét, vagy ezek fenntartását és ellenőrzését, illetve az elítélt vagy más személy testi épségét vagy egészségét veszélyezteti.[560] Továbbá olyan tárgyat sem tarthat magánál, amely alkalmas arra, hogy használatával az elítélt önállóan vagy másokkal közösen bűncselekményt kövessen el, vagy – ha ellene büntetőeljárás van folyamatban – a büntetőeljárás eredményességét veszélyeztesse.[561] A biztonságra vonatkozó szabályok értelemszerűen vonatkoznak a vallási kegytárgyakra is.

A Bv. tv. figyelemreméltó megfogalmazásában: *„Az elítélt számára lehetővé kell tenni, hogy a bv. intézetekben megvalósítható vallásos szertartásban részesüljön a vallási közösség előírásainak megfelelően.* A büntetés-végrehajtás egyik sajátosságát jelentő zárt intézményi rend szükségessé teszi a vallásgyakorlás közösségi, illetve külső

[557] A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 44. § (2) bek.
[558] Bv. tv. 126.§ (3) bek. és 110. § (4) bek.
[559] Bv. tv. 110. § (4) bek.
[560] Uo.129. § (3) bek. b) pont
[561] Uo. 129. (3) bek.c) pont

kapcsolattartást igénylő formáinak napirendbe illesztését.[562] E szigorú rend alól kivételes esetekben törvényi felhatalmazás alapján el lehet térni. Ilyenként fogalmazza meg a Bv. tv. a súlyos, életveszélyes állapotban lévő elítéltet, akinek kérelmére az egyházi személlyel vagy a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagjával való találkozást soron kívül lehetővé kell tenni.[563] Különös figyelmet érdemel a vallási szertartásban való részesülés joga. A törvény nem a „részvétel", hanem a „részesülés" fogalmat használta. Ez több annál, mintha a jogalkotó a vallási szertartáson való részvételt kívánná lehetővé tenni, mellyel lényegét tekintve a közösségi vallásgyakorlást biztosítaná. Az idézett megfogalmazás ezzel a szűkebb körű megközelítéssel szemben magában hordozza az olyan egyénileg gyakorolható vallásos szertartásokban való részesülést is, amelyet az egyházak szolgáltatnak ki, mint pl. keresztség, konfirmálás, áldozás, bérmálás, úrvacsora, házasságkötés, etc.

A bv. intézet végrehajtási fokozatok szerint és azon belül is különböző rezsimszabályok szerint működő részlegei az alapjog korlátozásra nézve további differenciálásra adnak lehetőséget. A büntetés-végrehajtás általános szabályaitól való eltérés szintén törvényi szabályozást igényel. Az alapjog korlátozási tesztet is külön-külön el kell végezni az egyes végrehajtási fokozatok és különböző rezsimek vonatkozásában. Ha a bv. intézeten belüli részlegek közötti rezsimszabályokat a vallásgyakorlás – és tulajdonképpen a külvilággal való szabad kapcsolattartás – szempontjából mérjük, akkor két szélső értéket figyelhetünk meg. A skála egyik pólusán a hosszú idős speciális részleg (továbbiakban: HSR)[564], a másikon pedig a vallási részleg található. Míg előbbi esetében az alapvető jogok legsúlyosabb korlátozási lehetőségét látjuk, addig a vallási részleg arra szolgál, hogy az elítélt mind teljesebb módon meg tudja élni a családi élethez, illetve a vallás szabad gyakorlásához fűződő jogait. HSR alkalmazása esetén a jogalkotó csupán az egyéni vallásgyakorlást biztosítja automatikusan, a közösségi vallásgyakorlás pedig már a bv. intézet parancsnokának

---

[562] A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 44. § (1) bek., és (2) bek. i) pont, 110. § (1) bek.

[563] Bv. tv. 126. § (4) bek.

[564] Uo. 105. § (1): *„Hosszúidős speciális részlegre (a továbbiakban: HSR) helyezhető az életfogytig tartó-, vagy legalább tizenöt évi szabadságvesztés büntetését töltő elítélt, akinek magatartása, a szabadságvesztés végrehajtása során tanúsított együttműködési készsége, az intézet rendjéhez és biztonságához való viszonya, illetve egyéni biztonsági kockázatelemzése alapján különleges kezelése és elhelyezése indokolt abból a célból, hogy a közösségbe helyezésre felkészítést, illetve a közösségbe visszahelyezést nyerjen."*

engedélyéhez kötött.[565] A HSR-ben elhelyezett elítélt előélete alapján a jogalkotó vélelmezi, hogy a vallási szertartásokon való részvétele a bv. intézet rendjét és biztonságát veszélyeztetné, ezért e szabály minden elméleti megfontolást mellőzve engedélyhez köti a közösségi vallásgyakorlást. Ehelyett alkotmányosabb volna, ha a jogalkotó a részvételtől való eltiltás feltételeit szabályozná. A vallási részleg – mint az később részletesen bemutatásra kerül – biztosítja a hozzátartozókkal és a vallási közösség képviselőjével való aktív és szoros kapcsolatot.

Az egyéni vallásgyakorlás biztosításaként az elítélt jogosult a vallási előírásoknak megfelelő étkezés biztosítására.[566] Időről időre felüti a fejét a joggal való visszaélés, annak a feltételezésnek az alapján, hogy valamely vallási irányzat étrendje szerint való étkezés jobb ellátást jelent, mint amit a bv. intézet általában nyújt. [567] Ennek ellenére a jogalkalmazó bv. intézet nem lehet abban a helyzetben, hogy megítélje bárki vallási meggyőződésére tett nyilatkozatának valóságtartalmát. Ezért amennyiben a bv. intézet mégoly bizonyos is a nyilatkozat valótlanságában, akkor sem tehetne mást, mint annak elfogadását, mert ellenkező gyakorlat végső fokon oda vezetne, hogy az állami szervek a lelkiismereti és a vallásszabadság jogával ellentétesen, az egyén önrendelkezési jogát megsértve dönthetnének arról, hogy kinek milyen meggyőződése van, illetve legyen. Az egyéni vallásgyakorlás sajátos aspektusát veti fel a szülőnek, gyámnak az a joga, hogy a kiskorú gyermek erkölcsi, vallási neveléséről, vallásos oktatásáról döntsön és arról megfelelően gondoskodjék.[568] A szabadságvesztés végrehajtása során az elítélt szülői felügyeleti joga korlátozás alá esik, ez azonban nem érinti azt a jogát, hogy véleményt nyilváníthasson kiskorú gyermeke vallási neveléséről, és azt a szülői felügyeletet gyakorló szülővel vagy a törvényes képviselővel közölhesse.[569]

A szabadságjogok jellege azt a követelményt támasztja, hogy azokat bárki – a törvényben foglalt esetleges korlátozás keretei között – engedély nélkül gyakorolhassa. Alkotmányosan nem megengedhető, hogy a vallási gyűléseken való részvételt a

[565] Bv. tv. 105. § (4) bek. f) pont: *„HSR alkalmazása esetén az elítélt….lelkészi gondozásban egyénileg, közösségi lelki gondozásban a parancsnok engedélye szerint részesülhet."*
[566] a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rend. 110. § (3) bek.
[567] Horváth Márta – Körmendy András: A fogvatartottak vallásgyakorlása i.m. 31.
[568] Ehtv. 2. §
[569] Bv. tv. 119. § e) pont, illetve a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rend. 111. §

jogalkotó bármely állami szerv engedélyéhez kösse. Ezért a Bv. tv. a közösségi vallási alkalmakon való részvételt általános jelleggel teszi lehetővé. Ehhez képes kerülnek megállapításra a korlátozás lehetséges indokai. Ezek szerint az elítélt nem vehet részt az istentiszteleten, ha jelenléte a bv. intézet rendjét vagy a biztonságot veszélyezteti, vagy magánelzárást tölt.[570] Ebben az esetben az illető személy eltiltható a közösségi vallási alkalom látogatásától. A tiltás jogkövetkezménye nem eredményezheti azt, hogy az elítélt általános jelleggel bármely, avagy valamennyi vallási rendezvényen való részvétele megtiltásra kerüljön. Ilyen módon biztosítható, hogy a szabadságjog gyakorlása ne állami diszkrecionális döntésen múljon, ugyanakkor biztosított legyen az alkotmányosan megengedhető érdekek miatt való jogkorlátozás lehetősége.

4.2.3 Az egyházak szerepe a büntetés- végrehajtásban

4.2.3.1 Az egyházak tevékenységének általános vonásai

A XIX. századi magyarországi börtönügyi reform következtében az 1850-es évek végére a fogvatartottak felekezeti megoszlásának figyelembevételével a fegyintézetek mellé állandó lelkészeket neveztek ki, akik gondoskodtak a kötelező vallási és erkölcsi oktatásról. Ugyanennek az évszázadnak a ’60-as évei végére kialakultak a fegyintézetek mellett működő lelkészi állomások, *„az összes népesebb hitfelekezetek részére”.*[571] Ez időtől kezdve vesznek részt az egyházak szervezetten és állami támogatással az állami büntetés-végrehajtásban. Olyan, a hitéleti tevékenységeken (istentiszteleti alkalmak, hitoktatás, egyéni lelki gondozás) túlmenő sajátos feladatokat vállaltak az egyházak, mint például az erkölcsi nevelés, a családtagokkal való levelezés lebonyolítása, melyen keresztül a családi viszonyok erősödését remélték.[572] Ez utóbbi feladat már előrevetíti a jelenleg reintegráció – korábban reszocializáció – fogalmakkal jelölt büntetés-végrehajtási célokban vállalt közreműködést.

Az Európai Börtönszabályok 47. pont 1. alpontja az alábbiak szerint rendelkezik: *„Ha az intézményben jelentékeny számú, azonos vallású fogoly él, ezen*

---

[570] Bv. tv. 126. § (5) és (6) bekezdések
[571] Börtönügy a Magyar királyi országos fegyintézetekben – ismertetés az 1885. évi budapesti országos általános kiállítás alkalmából. Bp. 1885. 4-5
[572] Uo. 6

vallás egy szakképzett képviselőjét kell kinevezni és jóváhagyni. Ha a foglyok száma indokolttá teszi, valamint a körülmények megengedik, ezt az intézményben állandó igénybe vételre kell hozni." Az ajánlásszerű szabályok megfogalmazzák a vallás-gyakorlása szervezettségének követelményét. Az egyházak elsődleges feladata a vallásgyakorlás szervezése, illetve a közösségi vallásgyakorlás szervezeti kereteinek megteremtése. A vallásgyakorlásnak nem képezi feltételét a szervezett közösségi forma. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a jogok érvényesítésében előnyösebb helyzetet teremt azok szervezett keretek között zajló, kollektív elemeket sem nélkülöző gyakorlása. Annak érdekében, hogy a vallásgyakorlás során az egyházak lehető legszélesebb köre tudja betölteni rendeltetését, a Bv. tv. hivatalos kapcsolattartói rangra emelte azoknak a vallási közösségek a képviselőit, amelyek a büntetés-végrehajtási szervvel együttműködési megállapodást kötnek.[573] [574] Az együttműködési megállapodások jogi alapját megteremtő rendelkezés szerint ezek célja a reszocializációban, a szabadulás utáni társadalmi beilleszkedés elősegítésében, valamint egyéb karitatív tevékenységben, és ezeken keresztül a büntetés céljának elérésében való közreműködés. Az egyházak szerepe elsődlegesen a vallási tevékenységek szervezése, mely feladat nem csupán az egyház saját felfogása szerinti tagjainak vallási életére terjed ki, hanem magánban foglalja azokat a térítő jellegű tevékenységeket, amelyek a legtöbb egyház önmeghatározásának attribútumát képezik. Mindemellett az egyházak tényleges társadalmi szerepe nem szűkíthető le a hitéleti tevékenységek szervezésére. Az Ehtv. szabályozása szerint az egyházak tevékenysége, és ezáltal társadalmi szerepe kiterjedhet nevelési, oktatási, felsőoktatási, egészségügyi, karitatív, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi, valamint kulturális, környezetvédelmi, és sport tevékenységekre, valamint a nemzeti tudat ápolására.[575] Az egyházaknak a büntetés-végrehajtásban betöltött szerepe kiegészíti az Ehtv. felsorolását a fogvatartottak reintegrációjában való közreműködéssel.[576]

---

[573] Bv. tv. 3. § 9. pont e) alpont

[574] Az együttműködési megállapodással rendelkező közösségekhez tartozók képviselője már az intézetbe való bejutás során előnyösebb helyzetben van azokhoz képest, akik együttműködési megállapodással nem rendelkeznek. Esetükben a feladat ellátására feljogosító igazolvány, okmány, határozat, megbízólevél vagy meghatalmazás felmutatása elegendő a bv. szerv területére való belépéshez. V.ö.: a büntetés-végrehajtási szervek területére történő be- és kilépés, valamint a büntetés-végrehajtási szervek területén tartózkodás részletes szabályairól 44/2007. (IX. 19.) IRM rend. 4. § j) pont, illetve 5. § (1) bek.

[575] Ehtv. preambulum, illetve 9. § (1) bek.

[576] Vö. Ehtv. 3. § (1) bek., illetve Bv. tv. 5. § (3) bek.

4.2.3.2 A vallási részleg

A hazai büntetés-végrehajtásban nóvumnak tekinthető a speciális részlegek sorába illesztett vallási részleg, melyben a fogvatartott a Befogadási és Fogvatartási Bizottság (továbbiakban: BFB) döntése alapján kerülhet, feltéve, hogy ilyen részleg a bv. intézet és a vallási közösség együttműködési megállapodása alapján működik.[577] A vallási részleg működtetésének célja a vallásgyakorlás és a családi kapcsolatok erősödése. A vallási részleg specialitásai közé tartozik, hogy az elítélt folyamatos lelki gondozásban részesül és a bv. intézet által rendszeres időközönként biztosított vallási alkalmakon a hozzátartozóival vagy engedélyezett kapcsolattartójával közösen vehet részt, ami nem számítható a rezsimszabályokhoz igazodó látogató fogadásként.[578] A vallási részlegben való elhelyezést a törvény további feltételekhez köti. Ezek a következők: 1. a várható szabadulásig legfeljebb három év van hátra. 2. az elítélt írásban vállalja a részleg működési szabályainak betartását. 3. végül pedig a reintegrációs tiszt a börtönlelkész véleményének kikérésével erre javaslatot tesz.[579] A vallási részleg jogintézménye természetéből eredően elsősorban azok számára került megalkotásra, akik meghatározott vallást követnek. A vallási adattal való önrendelkezés elvének megfelelően nem vizsgálható a nyilatkozat valóságtartalma. Indokoltnak tűnik, hogy a bv. intézetek akkor kössenek vallási részleg működésére vonatkozó együttműködési megállapodást, amennyiben azt az azonos vallást követő elítéltek száma indokolttá teszi.

A szabályozást két kritikai észrevétellel lehet illetni. Egyrészt a vallásszabadság és annak gyakorlása szempontjából indokolatlannak tűnik a büntetés hátralévő ideje alapján különbséget tenni a fogvatartottak között. Ez abba az irányba mutat, hogy a vallási részlegen történő elhelyezés tulajdonképpen kedvezménynek tekinthető. Amennyiben elfogadjuk azt, hogy a vallási részleg célja a vallási meggyőződés mind teljesebb megélése, ezáltal pedig a vallásgyakorlás bv. intézeten kívüli módjához közelítő, azt esetenként teljes mértékben elérő megvalósulása, abban az esetben az azonos vallásúak közötti hátrányos megkülönböztetés megállapítására adhat okot a szabadulásig hátralévő idő alapján történő különbségtétel. Ez a különbség ugyanis a

[577] Bv. tv. 96. § (1) bek., valamint 109/A §
[578] Uo. 109/A §. (3) bek.
[579] Uo. 109/A § (2) bek.

vallásszabadság szempontjából nem bír alkotmányos relevanciával. A másik kritikai megjegyzés a reintegrációs tiszt javaslatára vonatkozik. Ezzel mintegy olyan helyzetet teremt a jogalkotó, amelyben a semleges állam alkalmazottja felülírhatja az egyén vallási igényeit. Elfogadva azt, hogy a bv. intézet rendjét fenn kell tartani, indokoltnak látszik a börtönlelkész véleményét kötelező jelleggel figyelembe venni, mely alóli kivételként a bv. intézet rendje és biztonsága érdekében hozhatna a BFB eltérő tartalmú döntést. A vallási részlegen való elhelyezés megszűnésének esteit a jogalkotó a következőkben határozta meg: 1. az elhelyezés időtartama alatt az elítélttel szemben a végrehajtás alatt elkövetett bűncselekmény miatt büntetőeljárás indul. 2. az elítélt súlyos vagy ismételt fegyelmi vétséget követ el. 3. az elítélt a vallási részleg működésére vonatkozó vállalt szabályokat nem tartja be, 4. végül pedig azt az elítélt maga írásban kérelmezte.[580] Az újabb büntetőeljárás, mint az elhelyezés megszüntetésének indoka ugyancsak abba az irányba mutat, hogy a vallási részlegen való elhelyezés nem csupán egy alkotmányos jog gyakorlását szolgálja, hanem kiváltságot, jutalmat jelent. Külön érdemes arra felhívni a figyelmet, hogy az újabb bűncselekménynek elegendő csupán a megalapozott gyanúja. Ez a körülmény felveti az ártatlanság vélelmének sérelmét. Másfelől pedig az utóbb elkövetett bűncselekmény elkövetési ideje úgy került meghatározásra, hogy a vallási részlegen való elhelyezést megelőzően elkövetett cselekmények gyanúja is az elhelyezés megszüntetését eredményezi. Ehhez képest elfogadhatóbb lenne az, ha a jogalkotó a vallási részlegen való elhelyezést követően elkövetett cselekmény gyanújához kötné az elhelyezés megszüntetését. Nem kerül meghatározásra a bűnösség formája sem. Ebből arra kell következtetni, hogy a részlegbe helyezés előtt elkövetett gondatlan bűncselekmények is (pl. a munkáltatással összefüggésben megvalósuló foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés) az elhelyezés megszüntetését eredményezik. Ennek arányosságához kétségek fűződnek.

A vallási részleg nem azonosítható a nemzetközi gyakorlatban APAC (Association for the Protection and Assistance of the Condemned) körletként ismert fogvatartotti elhelyezéssel. Magyarországon ilyen körlet a Váci Fegyház és Börtönben, valamint a Pálhalmai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet mélykúti objektumában működik. az APAC körletek elvi célkitűzése a börtönben Istenhez megtért fogvatartottak számára a differenciált elhelyezés, a normalizáció és az egyéniesítés

[580] Uo. 109/A § (4) bek.

elvének érvényesülése mellett a közösség kialakítása. A körletre való elhelyezését vallási meggyőződésétől függetlenül bármely fogvatartott kérheti. A behelyezés előfeltétele, hogy a fogvatartott az intézettel, a segítő egyházi szervezettel és az APAC-testvériséggel szerződést köt, vállalva az abban foglaltak teljesítését. Kiemelt jelentőségű a részlegen elhelyezett fogvatartottak családjukkal való szoros kapcsolattartása. Az itt elhelyezett fogvatartottak havi két alkalommal, 90 perc időtartamban tarthatnak kapcsolatot hozzátartozóikkal. A látogatófogadáson túlmenően havi egy alkalommal három óra időtartamban családi istentiszteleten vesznek részt.[581]

4.2.3.3 Egyházak szerepe a reintegrációban (reszocializációban)

Antalóczy Péter a vallásnak a reszocializációban betöltött lehetséges pozitív szerepét egyfelől a vallás értékközvetítő szerepében, másfelől pedig a vallási normák által előírt kötelező magatartási szabályok pozitív hatásában látja. A vallási értékek reszocializációban betöltött pozitív szerepét közvetíti az a megállapítása, amely szerint a *„A vallás segítségével az elítélt olyan értékekkel találkozhat, amelyeket valamilyen oknál fogva korábban egyáltalán nem, vagy nem helyesen ismert”.*[582] [583] *Hajdú* Miklós börtönlelkész személyes tapasztalatain alapuló beszámoló írásából legalább három lényeges egyházi szerepvállalás tükröződik. Az egyik a hagyományos vallási tevékenységekre irányuló egyházi feladatok ellátása. A másik nagyban hasonlít azon civil szervezetek tevékenységéhez, amelyek célul tűzték ki a fogvatartottaknak szóló programok szervezését, ezen keresztül pedig értékrendjük helyes irányba való alakítását. Végül pedig megállapítható, hogy a börtönlelkész összekötő személyként működhet közre a fogvatartott és fogvatartóik között.[584]

A vallási szervezetek börtönpasztorációs tevékenységének hatásait vizsgáló hazai kutatások hiátusa miatt nem lehet minden kétséget kizáróan bizonyítani a remélt pozitív hatást, annak mértékét, vagy éppen hiányát. Az angolszász szakirodalmi adatok nyújtanak némi eligazodást, de ezek értékelésekor figyelembe kell venni, hogy ellentmondásosak és a hazaitól nagymértékben különböző alkotmányos, illetve

[581] Forrás: http://bv.gov.hu/europa-elso-noi-apac-korletet-adtak-at
[582] Antalóczy Péter: A vallás szerepe a fogvatartottak reszocializációjában. Börtönügyi Szemle 2014.4. 27
[583] Társadalmi értékekről bővebben: Ádám Antal: A jogi alapértékek harmóniája és versengése. Polgári Szemle 2006. 7-8
[584] Hajdú Miklós: A börtönpasztoráció lehetőségei a büntetés-végrehajtásban. Börtönügyi Szemle 2006.1. 33

társadalmi berendezkedésen alapulnak. Példaként említek néhány eredményt. Daniel P. *Mears* és Jeremy *Travis* arra a megállapításra jutott, hogy a vallási közösségek képesek a fiatal fogvatartottak számára pozitív alternatívát bemutatni úgy az alkohol és a pszichoaktív szerek használatától való tartózkodás, a közösségi élet, min pedig az egyéni munkavállalás, valamint felelősség terén.[585] *Ruzsonyi* Péter 1993-ban összegezte európai tapasztalatait, melynek alapján azt a következtetést vonta le, hogy az egyház az elítéltek 5- 10%-ára képes jelentősebb mértékű hatást gyakorolni.[586] Nancy G. *La Vigne* vezetésével Florida államban végzett kutatások a vallási alapú reszocializáció eredményeit vizsgálta. A visszaesések számarányát tekintve a 6, illetve 12 hónapos vizsgált időszak alatt sem a nők, sem a férfiak esetében nem volt szignifikáns különbség ahhoz a kontroll csoporthoz képest, akik nem vettek részt a vallási alapú reszocializációban.[587] Gerry *Rose* 1996-1997 közötti időszakban vizsgálta Angliában és Walesben a brit állampolgárok visszaesési arányait. Két eltérő statisztikai módszert alkalmazva hasonlította össze a vallási reszocializációban részesülő, illetve az ilyen programban részt nem vevő személyek bűnismétlési arányát. Az első módszer során kontroll csoporttal került összevetésre a vizsgált csoport, míg a másik esetben a vizsgált csoport jellemző adatai alapján elkészített bűnismétlési prognózissal került összehasonlításra a tényleges eredmény. Egyik módszer sem eredményezett a két csoport között szignifikáns különbségeket.[588]

Mindezen kritikai észrevételek ellenére sem becsülhető le az a tevékenység, amelyet az egyházak a büntetés-végrehajtás állami feladatának segítésére, kiegészítésére fordítanak. Ezzel nem az államnak, hanem a közvetlenül a fogvatarottaknak, közvetve pedig a fogvatartottakat visszafogadó családnak, társadalomnak nyújtanak segítséget. Ennek érdekében az állam késznek mutatkozik együttműködni a vallási közösségekkel. Az állam számára mértékadó szempont akként határozható meg, hogy a reintegrációs

---

[585] Daniel P. Mears és Jeremy Travis:The Dimensions, Pathways, and Consequences of Youth Reentry. research report. Washington DC. 2004. 34

[586] Ruzsonyi Péter: Vallásszabadság. Konferencia Popowóban. Börtönügyi Szemle 1993.4. 103

[587] Nancy G. La Vigne, Diana Brazzel, Kevonne Small: Evaluation of Florida's Faith- and Character Based Institution. Washington DC 2007. A legnagyobb mért különbség a 6 hónapos időszak alatt tapasztalható 2,1% volt. Ennyivel kevesebb visszaeső került ki a vallási reszocializációban részt vett csoport tagjai közül a kontroll csoporthoz képest.

[588] Gerry Rose: Kainos Community and Reconviction Rates, in Jonathan Burnside ET AL, Kainos Community in the prisons: Report of an evaluation presented to Res. Dev. & Stats. Directorate, Home Office, HM Prison Service England & Wales & Kainos Community, 2001. Első esetben a vizsgált csoport bűnismétlési aránya 22,6%, míg a kontroll csoport esetében ez az arány 25,9 % volt. A második esetben a tényleges eredménnyel összevetett prognózis az alkalmazott előrejelzési modellektől függően 24, illetve 26%-os visszaesési számot mutatott.

folyamat minél sikeresebb legyen, mert ettől reméli a visszaesés kockázatának csökkenését. Ezért a folyamat hatékonyságának növelése érdekében az állam nem kizárólag az egyházakkal, hanem bármely más olyan civil szervezettel késznek mutatkozik együttműködni, amelyik a helyes reintegrációhoz szakmailag felkészült segítséget tud nyújtani. Ennek ellenére az egyházak az együttműködő partnerek körében kiemelt helyet töltenek be. Ezt a kijelentést szemlélteti többek között a később bemutatásra kerülő Börtönlelkészi Szolgálat jogállása, működése is. De ugyancsak e helyen hivatkozom arra, hogy „*az elítélt az egyházi személlyel, a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagjával, valamint az egyházi jogi személy vagy a vallási tevékenységet végző szervezet által megbízott személlyel ellenőrzés nélkül tarthat kapcsolatot*.[589] E meghatározás rendkívül széles személyi kört ölel fel, akiknek a pontos behatárolása teljes mértékben nem lehetséges. Ide tartoznak a bevett egyházak, illetve a vallási tevékenységet végző szervezetek „lelkészein" kívül azok, akik egyéb minőségükben „megbízottként" tartanak kapcsolatot a fogvatartottakkal. Ilyen lehet az egyházi diakónus, diakonissza, hitoktató, etc. Az idézett meghatározás a kapcsolattartás célját sem szűkíti le a vallásgyakorlásra. Ennélfogva a kapcsolattartás legitim céljainak igen széles köre számításba jöhet. Ruzsonyi Péter általános érvényű megfogalmazásában az egyházaknak a társadalom visszaváró üzenetét kell közvetítetniük és képesek lehetnek a börtönön belül az emberi kapcsolatokat normalizálni.[590] Konkrét célként megfogalmazható az evangelizáció, amely nem vallásgyakorlás, lévén elsősorban a vallás terjesztésére szolgál a vallást még nem követők számára. De ugyancsak célként fogadható el a terápiás jellegű beszélgetés, konfliktuskezelés, vagy akár a szuicid prevenció.

4.2.4 A vallásgyakorlás korlátozásának speciális esetei

A fogvatartás önmagában véve is különleges élethelyzetet jelent, amelyben egyes alapvető jogok törvény által előírt mértékben korlátozásra kerülnek. A fogvatartás végrehajtása alatt azonban bekövetkezhetnek olyan körülmények, amelyek további jogkorlátozást tesznek indokolttá. Ezek között a körülmények között szerepelnek az elítélt cselekményei, illetve pszichés állapotában, vagy a fogvatartás körülményeihez

[589] Bv. tv. 126. § (1) és (6) bek., valamint a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rend.110. § (2) bek.
[590] Ruzsonyi Péter: Vallásszabadság. i.m.: 103

való viszonyában beállott kedvezőtlen változások. Ezektől függően lehet a fogvatartott, illetve a fogvatartás biztonsága érdekében különböző biztonsági intézkedéseket alkalmazni, melyek célja elsősorban a további veszélyhelyzetek megelőzése. A biztonsági intézkedések során az általánostól eltérő rezsim szabályok szerint kerül végrehajtásra a büntetés. A fogvatartott fegyelemsértése esetén pedig alkalmazni lehet különböző fokozatú fegyelmi büntetéseket, melyek célja a bv. intézet rendjének és biztonságának fenntartása érdekében a speciál, illetve a generál prevenció.

Az elítélttel szemben a következő biztonsági intézkedések alkalmazhatóak:

a) biztonsági elkülönítés,
b) biztonsági zárkába vagy részlegre helyezés,
c) mozgáskorlátozó eszközök alkalmazása,
d) elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazása,
e) elektronikus megfigyelési eszköz alkalmazása,
f) motozás,
g) biztonsági ellenőrzés, biztonsági vizsgálat és biztonsági szemle,
h) az ajtók zárva tartásának elrendelése,
i) egyes jogok gyakorlásának felfüggesztése.[591]

Ezek közül a vallásszabadság gyakorlását a biztonsági elkülönítés, a biztonsági zárkába, vagy részlegbe helyezés, valamint egyes jogok gyakorlásának felfüggesztése érinti. Az elítélt biztonsági elkülönítésére akkor kerülhet sor, ha a bv. intézet rendjét, biztonságát súlyosan sérti vagy veszélyezteti, csoportos ellenszegülésben vesz részt, az utasítás végrehajtását, avagy a munkavégzést megtagadja, illetve ön- vagy közveszélyes magatartást tanúsít.[592] A biztonsági elkülönítés csak az elrendelésre okot adó körülmény megszűnéséig, de legfeljebb tíz napig tarthat, ezt egy alkalommal legfeljebb tíz nappal a bv. intézet parancsnoka meghosszabbíthatja.[593] A biztonsági elkülönítés ideje alatt több más rezsimintézkedés mellett az elítélt a látogatójával biztonsági beszélőfülkében vagy biztonságtechnikai eszközön keresztül érintkezhet, mely alól az egyházi személy sem kivétel, illetve az intézet csoportos művelődési, sportolási és szabadidő eltöltésének

[591] Bv. tv. 145. § (1) bek.
[592] Uo. 146. § (1) bek.
[593] Bv. tv. 146. § (2) bek.

lehetőségeit sem veheti igénybe, mely korlátozás kiterjed a közösségi vallásgyakorlás eseményeire is.[594] Biztonsági zárkába vagy részlegre helyezhető az elítélt, akinek különösen az előélete, bűncselekménye, büntetési ideje, magatartása, informális kapcsolati rendszere, az intézet rendjéhez és biztonságához való viszonya, valamint személyi körülményei alapján alapos okkal arra lehet következtetni, hogy a bv. intézet rendjét és biztonságát súlyosan sértő cselekményt vagy bűncselekményt készíthet elő, vagy ilyen cselekményt már megkísérelt vagy elkövetett, avagy saját vagy mások életét, testi épségét, illetve vagyontárgyakat sértő vagy veszélyeztető magatartást fog tanúsítani vagy ilyen cselekményt már elkövetett, nyíltan avagy rejtetten agresszív viselkedésű.[595] Az elítélt biztonsági zárkába vagy részlegre helyezését a bv. intézet parancsnoka indokolt határozattal legfeljebb három hónapra rendelheti el, amelyet alkalmanként három hónappal, legfeljebb azonban egy év időtartamig meghosszabbíthat.[596] A biztonsági zárkába vagy részlegre helyezés esetén az elítélt lelkészi gondozásban egyénileg, közösségi lelki gondozásban pedig csak a parancsnok engedélye szerint részesülhet.[597] Az engedély valójában korlátozó jellegű, mert benne foglaltatik a kérelem elutasításának lehetősége is. E lehetőség érzékenysége abban rejlik, hogy a törvény nem határozza meg a döntés kialakításakor alkalmazható szempontokat, ezáltal az intézet parancsnok diszkrecionális jogkörébe kerül. Figyelemre méltó, hogy az egyházi személlyel való ellenőrzés nélküli találkozás lehetősége azonban a biztonsági zárkában vagy részlegen elhelyezett elítélttől sem tagadható meg.[598] Mindezek figyelembevételével a bemutatott korlátozások a bv. intézet rendje biztonsága, illetve mások személye és jogainak védelme érdekében megengedhetőek.

Az alapjog legsúlyosabb korlátozása az érvényesítés, a gyakorlás felfüggesztése.[599] Egyes jogok gyakorlásának felfüggesztése körében a bv. intézet rendjét, a fogvatartás biztonságát közvetlenül és súlyosan sértő vagy veszélyeztető események felszámolásának idejére – legfeljebb öt napig – a bv. intézet parancsnoka az elítéltek meghatározott csoportjára nézve elrendelheti egyes jogok gyakorlásának teljes vagy részleges felfüggesztését. Ezek közé tartozik a hozzátartozóval, valamint az elítélt által megjelölt és a bv. intézet által engedélyezett személyekkel, szervezetekkel való

[594] Uo. 146. § (3) bek.
[595] Uo. 147. § (1) bek.
[596] Uo. 147. § (2) bek.
[597] Uo. 147. (7) bek. g) pont
[598] Uo. 126. § (6) bek.
[599] Ádám Antal: Az alkotmányi értékek értelmezéséről. Jura 2010.2. 120

kapcsolattartás. Az országos parancsnok az intézkedés időtartamát további öt nappal meghosszabbíthatja.[600] A lényegi kérdés az, hogy felfüggeszthető-e az egyházi személyekkel való kapcsolattartás? A kapcsolattartás célja szorosan kötődik a reintegrációhoz, hiszen azt a célt szolgálja, hogy az elítélt fenntartsa, erősítse társadalmi kapcsolatait, elősegítve ezzel a szabadon bocsátást követő visszailleszkedést.[601] Az általános szabályai szerint az elítélt kapcsolattartása törvényben meghatározott esetekben és módon a bv. intézet rendje és a fogvatartás biztonsága érdekében ellenőrizhető. Ugyancsak a bv. intézet rendje és a fogvatartás biztonsága érdekében, illetve egészségügyi okból a kapcsolattartás korlátozásának is helye lehet.[602] A kapcsolattartás jogának felfüggesztése körében csak az a fajta korlátozás tekinthető legitimnek, amelynek célja a biztonság fenntartása és amely alkalmas is arra, hogy ezt a célt szolgálja. Ebből arra lehet következtetni, hogy biztonsági okokból felfüggeszthető az egyházi személlyel való kapcsolattartás is. Ennek legitim oka, hogy az állam életvédelmi kötelezettségének körében köteles gondoskodni a lelkész életéről, biztonságáról is. A lelkésszel való kapcsolattartás jogának felfüggesztésére csak olyan rendkívüli és indokolt esetben kerülhet sor, amikor a lelkész fizikai biztonságának közvetlen veszélye indokolttá teszi.

Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a lelkésszel való kapcsolattatás nem tartozik a látogató fogadás általános szabályainak hatálya alá. [603] Az egyházi személyekkel való kapcsolattartás privilegizált helyzetét mutatja, hogy a velük való ellenőrzés nélküli találkozás lehetősége az istentisztelet látogatásától eltiltott, a magánelzárást töltő, illetve biztonsági zárkában vagy részlegen elhelyezett elítélttől sem tagadható meg.[604] Tehát a lelkésszel való kapcsolat egyetlen korlátja a jogok gyakorlásának a bv. intézet rendjét, a fogvatartás biztonságát közvetlenül és súlyosan sértő vagy veszélyeztető események felszámolásának idejére történő felfüggesztése.

A speciális jogkorlátozások következő csoportját a fegyelmi fenyítések alkotják, melyek a büntetés-végrehajtás rendjét vétkesen megsértő elítélttel szemben alkalmaz-

[600] Bv. tv. 154. § (1) bek.
[601] Uo. 172. § (1) bek.
[602] Uo. 172. § (2) bek.
[603] Vö. Bv. tv. 177. § (1)-(2) bek.
[604] Bv. tv. 126. § (6) bek.

hatóak a büntetés-végrehajtás rendjének és biztonságának biztosítása érdekében.[605] A büntetés-végrehajtási intézet rendjének és biztonságának fenntartása evidens érdek, melynek érvényesítése céljából legvégső esetben különböző fegyelemi fenyítések alkalmazhatóak. Ezek közös jellemzője, hogy a fogvatartással korlátozott jogok számára további korlátozást jelentenek. Az alábbi fenyítési nemek alkalmazhatóak: 1. feddés, 2. az elítéltnél tartható tárgyak körének korlátozása, 3. a bv. intézet által szervezett programokon, rendezvényeken, művelődési, szabadidős, illetve sportprogramokon való részvétel korlátozása, attól való eltiltás, 4. többletszolgáltatások megvonása, 5. a személyes szükségletekre fordítható összeg csökkentése, 6. magánelzárás.[606] A fenyítések törvény által megszabott sorrendje igazodik azok jogkorlátozó hatásához. Így lehetőség nyílik az elkövetett cselekménnyel arányos súlyú fenyítés kiszabására. A fedés tényleges módon korlátozást még nem jelent, arra azonban többek között alkalmas, hogy megalapozza a következőleg elkövetett, rendet, vagy biztonságot sértő cselekmény esetében súlyosabb fenyítési nem alkalmazását.

A felsorolt fenyítési nemek közül az elítéltnél tartható tárgyak körének korlátozása, a bv. intézet által szervezett programokon, rendezvényeken, művelődési, szabadidős, illetve sportprogramokon való részvétel korlátozása, attól való eltiltás, illetve a magánelzárás veti fel a vallásszabadsággal való kapcsolatot. Az elítéltnél tartható tárgyak körének korlátozásával összefüggésben vizsgálni kell a kegytárgyak birtoklásának korlátozását. Ennek lehetőségét a Bv. törvény kategorikusan kizárja.[607] Túl a törvényi tiltáson a kegytárgy birtoklás korlátozása egyfelől aránytalan, másfelől céltalan lenne. Aránytalan annyiban, amennyiben nem csupán a tulajdonhoz való jogot, hanem a vallásszabadság jogát is korlátozná, céltalanná pedig azáltal válna, hogy az aránytalan mérvű fenyítés nem váltja ki a hozzá fűzött reményeket, sőt ellenkezést, tagadást szül. Ettől eltérő helyzetet találunk a bv. intézet által szervezett programokon, rendezvényeken, művelődési, szabadidős, illetve sportprogramokon való részvétel korlátozása, attól való eltiltás esetében. Ez a fenyítés ab ovo magában foglalja a közösségi vallásgyakorlásra szolgáló alkalmak alóli eltiltást. Erre utal az a rendelkezés, amely szerint „*az elítélt eltiltható az istentiszteleten való részvételtől, ha az a bv. intézet*

[605] Uo. 168. § (1) bek.
[606] Uo. 168. § (1) bek.
[607] Uo. 100. § (2) bek. f) pont

rendjét vagy a biztonságot veszélyezteti."[608] Ennek alapján a vallási rendezvényekről való eltiltás fegyelmi fenyítésként akkor alkalmazható, ha az elítélt a fenyítésre okot adó cselekményt ilyen jellegű eseményen követte el, vagy speciál prevenciós megfontolásokból valamely konkrét cselekmény megelőzése a cél. A magánelzárás fegyházban huszonöt, börtönben húsz, fogházban tíz napig terjedhet, amelynek időtartama alatt engedélyezhető, hogy az elítélt dolgozzon vagy iskolába járjon, ugyanakkor látogatót – a lelkész kivételével – nem fogadhat.[609] A magánelzárás fenyítés is megmutatja számunkra a lelkész és ezen keresztül az egyházakkal való kapcsolattartás privilegizált helyzetét.

4.2.5 Elítéltek vallásgyakorlásának jellemzői

Előzőekben megvizsgált jogi környezet, a bemutatott tudományos eredmények és a helyszíni kutatások eredménye alapján az elítéltek vallásgyakorlásának jellemzői az alábbiakban összegezhetőek.

1. *A vallásszabadság korlátozásának mércéje a bv. intézet rendjéhez és biztonságához igazodik.*

A vallásszabadság korlátozásának mércéjét a Bv. tv. kifejezetten deklarálja. Ezen túlmenően a külön nevesített korlátozási lehetőségek is kivétel nélkül a rend és biztonság érdekében alkalmazhatóak. A bemutatott EJEB határozatok kimutatható módon összefüggésbe hozzák a bv. intézet rendjét és biztonságát, mások jogainak és szabadságának védelmével. A bv. intézetekben alkalmazott különmérce a különböző rezsimekben eltérő szintű korlátozást tesz lehetővé. A kényszerű életközösségben élő és kiszolgáltatott helyzetben lévő személyek fokozottan sérülékenyek a jogsértésekkel szemben, ezért az alkalmazott különmérce mások jogainak, szabadságának védelme érdekében erőteljesebb korlátozást tesz lehetővé, mint a külvilágban élők esetében. Ezért fordulhat elő, hogy valamely közforgalomban lévő könyv birtoklása legitim módon megtiltható a bv. intézet rendjére és biztonságára tekintettel, mások jogainak és szabadságának védelme érdekében. Az egyéni vallásgyakorlás csak egészen rendkívüli

[608] Bv. tv. 126. § (5) bek.
[609] Uo. 169. § (1) bek. d) pont

esetben korlátozható, a csoportos vallásgyakorlás esetében – lévén, hogy nehezebben kontrollálható körülmények között nagyobb létszámú ember lehet veszélyben – erre több lehetőség kínálkozik. A biztonsági intézkedések és fegyelmi fenyítések mind az okaikat, mind pedig hatásaikat tekintve is a rend és biztonság követelményével hozhatóak összefüggésbe. Ehhez képest a büntetés-végrehajtás céljainak megvalósulása egyfajta kiegyenlítő, nivelláló funkciót tölt be a jogkorlátozásokkal szemben. Ennek megfelelően a jogoknak olyan korlátozása fogadható el, amely biztosítja a bv. intézet rendjét és biztonságát és emellett elősegíti a büntetés-végrehajtási célok megvalósulását.

2. *A vallásgyakorlás biztosításának célja a bv. intézetben folyó reintegráció munka elősegítése.*

A Bv. törvény meghatározása szerint a reintegrációs tevékenység keretében törekedni kell arra, hogy az elítélt bűncselekményének társadalomra veszélyességét felismerje, annak következményeit lehetőség szerint enyhítse. Ennek elősegítése érdekében a büntetés-végrehajtási szervezet igénybe veszi a Börtönlelkészi Szolgálat tevékenységét.[610] Az egyházaknak a kapcsolattartásban kimutathatóan privilegizált szerepük van. Ez önmagában véve az egyházaknak a reintegrációban betöltött szerepükkel nem magyarázható, mert a büntetés-végrehajtási célok megvalósításában számtalan civil szervezet vesz részt, amelyek nem rendelkeznek az egyházakhoz hasonló jogosultságokkal. Az egyházi kapcsolattartás a vallásszabadság részét képezve annak a terepe, hogy az elítélt gyakorolja vallását, vagy a vallás iránt érdeklődő megismerkedjen a vallásnak a társadalmi és egyéni életben betöltött pozitív szerepével, illetve a vallás tanításaival. A vallási értékek közvetítéséhez az állam azt a várakozást fűzi, hogy eredményesebbé teszi a bv. intézetben zajló reintegrációs munkát. Ezért a vallásszabadság részeként a vallásgyakorlás a lehető legteljesebb mértékben kerül biztosításra. Megállapítható, hogy ugyanez a várakozás a bv. intézetek munkáját segítő civil szervezetek tevékenységéhez is fűzhető. Annak, hogy az egyházak privilegizált helyet foglalnak el, legalább két lehetséges oka van. Az egyik azokban a történelmi tradíciókban kereshető, melyek a rendszerváltozást követően reneszánszukat élték. Nem vitatható, hogy történelmileg az egyházak azok a szervezetek, amelyek a legnagyobb és legrégebbi hagyományokkal rendelkeznek a büntetés-végrehajtási célok előmoz-

[610] Bv. tv. 164. § (1) és (7) bek.

dításában. A másik lehetséges indok pedig az, hogy az egyházak szerepe túlmutat a reintegráción és egy nevesített alkotmányos alapjog érvényre juttatását, gyakorlását segítik elő. E nélkül a vallásszabadság joga a bv. intézeteken belül az erősen korlátozott alapvető jogok közé tartozna.

3. *A vallásgyakorlás aktív állami szerepvállalás mellett valósulhat meg.*

A büntetés-végrehajtási jogviszony és a zárt intézményi rend következtében a fogvatartott egyes jogait külön kérelemre tudja gyakorolni. Más jogok gyakorlásához pedig nélkülözhetetlen az aktív állami szerepvállalás. Többek között így került szabályozásra, hogy *„a bv. intézet feladata az elítélt vallásgyakorlás rendjéről való tájékoztatása, az eseti programok időbeli meghirdetése”*[611], valamint a közösségi vallásgyakorláshoz kapcsolódóan az, hogy *„A vallásgyakorlás céljára megfelelő helyiségről és annak alapvető berendezéséről a bv. intézet, az egyházi szolgáltatásokhoz szükséges vallási felszerelésekről a vallási közösség gondoskodik.”*[612]

4.2.6 Bv. intézetben lévő előzetes letartóztatottak vallásgyakorlása

Az előzetes letartóztatás célja – a szabadságvesztéstől eltérően – nem a reintegráció, hanem a büntetőeljárás eredményes lefolytatása, vagy újabb, nagy valószínűséggel elkövetésre kerülő bűncselekmény, avagy a megkezdett bűncselekmény befejezésének megakadályozása.[613] Ezért szigorúbb az arányosság mércéje. Ezt juttatja kifejezésre a Bv. törvény, amikor úgy rendelkezik, hogy *„A kényszerintézkedés végrehajtása során a terhelt személyi szabadsága és egyéb alapvető jogai olyan mértékben korlátozhatók, amilyen mértékben az a kényszerintézkedés célja, és a bv. intézet, a rendőrségi fogda, a javítóintézet, vagy az IMEI rendjének vagy biztonságának megőrzése érdekében feltétlenül szükséges.”*[614] Az elítéltektől eltérően az előzetes letartóztatásban lévők esetében a törvény a jogkorlátozás legitim céljaként ismeri el az intézkedés célját. A korlátozás sajátosságai leginkább a külső kapcsolattartásban és az intézeten belüli mozgásban, szabadidős programokon és a munkavégzésben való

[611] A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rend.112. § (1) bek.
[612] Uo.
[613] Vö. Be. 129. §
[614] Bv. tv. 385. § (1) bek.

részvételben mutatkoznak meg. A Bv. törvény szerkezetéből eredően a jogalkotó az előzetes letartóztatás végrehajtásáról szóló XXIX. fejezetben a szabadságvesztés végrehajtásától eltérő szabályokat rendezi.[615] A vallásszabadsággal összefüggésben kevés eltérő szabállyal találkozunk, az is inkább megengedő jellegű. Az előzetes letartóztatás esetében lényegi szabály, hogy ugyanabban az ügyben letartóztatott több személyt egymástól el kell különíteni. Ez alól a közösségi vallási alkalmak képezhetnek kivételt annyiban, hogy az ugyanazon büntetőeljárásban előzetesen letartóztatottak is részt vehetnek vallási foglalkozásokon, ha a bv. intézet biztosítani tudja az elkülönítési szabályok maradéktalan betartását.[616]

4.3 Fiatalkorúakra vonatkozó eltérések

A fiatalkorúak esetében a reszocializáció, reintegráció talán még hangsúlyosabb, mint a felnőtt korúak esetében. Ezért mind a fiatalkorúak börtönében, mind pedig a javítóintézetekben fontos szerepet kap az oktatás, a nevelés, a pszichés foglalkozás, illetve a családi kapcsolatok ápolása. Ez utóbbival kapcsolatban megjegyzést érdemel, hogy a fiatalkorú törvényes képviselőjének gondozási és nevelési joga szünetel.[617] Ennélfogva nem bír meghatározó befolyással fogvatartott gyermeke vallási nevelésére sem. A vallásgyakorlás szabályai a fiatalkorúak esetében csak kismértékben térnek el az általános szabályok alól. Az eltérések leginkább a javítóintézeti nevelés terén mutathatóak ki. A javítóintézeti nevelés, mint büntetőjogi intézkedés akkor alkalmazható, ha a fiatalkorú terhelt eredményes nevelése érdekében intézeti elhelyezése szükséges.[618] Az intézkedés alkalmazásának célja a fiatalkorú társadalmi beilleszkedésének elősegítése, ennek érdekében beilleszkedési zavarai enyhítése, pszichés állapota rendezése, iskolázottsága, szakmai képzettsége fejlesztése, az alapvető erkölcsi normák elfogadtatása, az egészséges életmódra való felkészítése.[619] Minthogy az intézkedés célja elsősorban az oktatás, nevelés, személyiségfejlesztés, ezért a javítóintézetek az ifjúság védelméért felelős miniszter felügyelete és közvetlen

[615] Uo. 386. § (1) „Az előzetes letartóztatás végrehajtására – függetlenül az előzetes letartóztatás 388. § és 389. § szerinti végrehajtási helyétől – az e fejezetben foglalt eltérésekkel a szabadságvesztés végrehajtására vonatkozó szabályokat kell alkalmazni."
[616] A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 112. § (4) bek.
[617] Bv. tv. 323. § (2) bek. E jogszabályi hely csak a javító intézet esetére nézve rendelkezik a szülői jogokról, de tényleges módon a fiatalkorúak börtönében elhelyezett személyeknél sem más a helyzet.
[618] A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi c. tv. 120. § (1) bek.
[619] Uo. 344. §

irányítása alatt állnak. A felügyelet és irányítás kizárólag az ott folyó szakmai munka vonatkozásában érvényesül. A javítóintézet biztonságával összefüggésben a büntetés-végrehajtásért felelős miniszter – az ifjúság védelméért felelős miniszter általános felügyeleti jogát nem érintve – gyakorol szakfelügyeletet.[620] Elsősorban a stigmatizáció, illetve a társadalmi életre való felkészítés hiányát hangoztatva a kezdetektől fogva világszerte több kritika éri a javítóintézetek működését.[621] Kritikaként került megfogalmazásra többek között a fiatalkorúak nevelésében elért eredmények elégtelensége, amely a magas visszaesési arányban is megmutatkozik.[622] Mégis az látszik körvonalazódni, hogy ez ideig jobb alternatíva nem mutatkozik a bűnelkövető fiatalkorúak intézményesített nevelésére. Ezek az intézetek amellett, hogy relatív elszigetelt rendszerben, a fegyelem és a kötött napi program által nevelik a fiatalokat, nagy hangsúlyt fektetnek az alaptanulmányok befejezésére, illetve a továbbtanulásra, szakmák elsajátítására, egyben kellőképpen nyitott szellemiségűek is ahhoz, hogy a szocializáció korábbi szakaszában bekövetkezett káros és visszafordíthatatlan folyamatokat és hatásokat kivédjék.[623]

Hasonlóan a felnőtt korúakhoz a fiatalkorúak vallásszabadsága is korlátozható.[624] A vallásszabadság keretében a javítóintézeti nevelt jogosult *„lelkiismereti vagy vallási meggyőződésének szabad megválasztására, annak kinyilvánítására és gyakorlására; a hitéleti szolgálatot ellátó egyházi személy és a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja részéről lelki gondozására.”*[625] Komoly kérdéseket vet fel a fiatalkorúak szabad belátáson nyugvó választásának megalapozottsága és ennek megfelelően tett nyilatkozatának hitelessége. A polgári jogi szabályok szerint korlátozottan cselekvőképes fiatalkorú rendelkezik-e kellően érett, kiforrott személyiséggel, belátással, ismeretanyaggal ahhoz, hogy képes legyen megítélni saját vallásosságát? Van-e a fiatalnak kellően differenciált világképe? Kisarkítva a kérdést: mondhatja-e azt

---

[620] Uo. 345. § (1) bek.
[621] Homer Folks: The care of delinquent children. In: Proceedings of National Conference of Charities and Correction. New York, 1891. 66
[622] Margaret B. Spencer and Cheryl Jones-Walker: Interventions and Services Offered to Former Juvenile Offenders Reentering Their Communities: An Analysis of Program Effectiveness. Youth Violence and Juvenile Offenders, 2.2004 elérhetőség: http://yvj.sagepub.com/content/2/1/88.full.pdf
[623] Kapa-Czenczer Orsolya: Fiatalkorúak reszocializációs nevelése a szabadságvesztés büntetés alatt. PhD dolgozat. Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK Doktori Iskola Bp. 2008. 250
[624] Bv. tv. 354. § j) pont
[625] Uo. 355. § (1) bek. e) pont

egy 15 éves terhelt teljes bizonyossággal, hogy valamely vallás követője? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása nem a jogász feladata. De talán érdemes lenne felülvizsgálni a törvényes képviselő nevelési, gondozási jogának teljeskörű felfüggesztését, és azt legalább a javítóintézetben lévő fiatal vallási, illetve iskolai nevelésének körében visszaállítani. Addig is a javítóintézet elősegíti, hogy a fiatalkorú az általa választott vallást gyakorolni tudja.[626] Ez pedig az állam részéről aktív cselekvést feltételez, amely tényleges módon előmozdítja, biztosítja a fiatal vallásgyakorlását. Ennek az aktív állami cselekvésnek az egyik jogilag szabályozott formája az, hogy a javítóintézetnek rendelkeznie kell közösségi vallásgyakorlásra alkalmas helyiséggel.[627] A vallásgyakorlás szabályait az intézet köteles a házirendben szabályozni.[628] Az ügy természetéből eredően kizárólag a külvilágban, aktív, vagy passzív emberi cselekvés útján megjelenő vallásgyakorlás kerülhet szabályozásra a házirendben.

A javítóintézetben nevelt fiatalkorú vallási kapcsolattartását a Bv. tv. így határozza meg: *„Ellenőrzés nélkül kapcsolattartásra jogosult a fiatalkorú …….. vallás-gyakorlás céljából a hitéleti szolgálatot ellátó egyházi személlyel és a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagjával.”*[629] Ez a meghatározás eltér attól, amit a felnőtt korúaknál bemutattunk. A felnőtt korúak és a javítóintézetben lévő fiatalkorúak vallási kapcsolattartása lényegét tekintve két ponton tér el egymástól. A fiatalkorúnál a kapcsolattartás a vallásgyakorlás céljához kötött, míg a felnőttek esetében más legitim kapcsolati cél (pl. szuicid prevenció, életvezetési tanácsadás, házassági tanácsadás etc.) is elképzelhető. A másik eltérés az egyházi kapcsolattartó oldalán figyelhető meg, lévén a javítóintézetben lévők esetében a hitéleti szolgáltatást és a vallásos szertartást végző személyen – lényegét tekintve a lelkészen – kívül „más” személy kizárt a kapcsolatból. Ez azokat érinti hátrányosan, akiknek az egyháza lelkigondozókat, szociális munkásokat, diakónusokat, diakonisszákat is alkalmaz. Felnőtt, és fiatalkorúak között ez a fajta különbségtétel indokolatlannak mondható, mert nem mutatható ki olyan legitim cél, amely kellő indokként szolgálna. Túl azon, hogy a lelkésszel való kapcsolattartás az egyéni vallásgyakorlás bevett módja, a börtönpasztorációnak számtalan pozitív szerepe van a fogvatartottak életében.

[626] A javítóintézetek rendtartásáról szóló 1/2015. (I. 14.) EMMI rend. 28. § (1) bek. a) pont
[627] Uo. 9. § (5) bek. e) pont
[628] Uo. 5. § (1) bek. g) pont.
[629] Bv. tv. 357. § (3) bek. f) pont

Egyfelől a pszichológusi, illetve a nevelői meghallgatással ellentétben nem vonja maga után a társak rosszallását. Másodsorban a lelkészi meghallgatás egy előítéletektől mentes kapcsolatot jelent. A lelkész támogatja a fogvatartottakat, abban hogy nézzenek szembe saját múltjukkal, hibáikkal, ezzel is segít elfogadni a büntetést és feldolgozni a vele járó traumát. A lelkész nem tud büntetni, ezért nem következhet be az a bizalomvesztés, ami a nevelőt éri, amikor kényszerű módon szankcionál.[630]

A javítóintézetben lévő előzetesen letartóztatott fiatalkorúak számára a Bv. tv. az egyházi személlyel való kapcsolattartást így szabályozza: *„Az ellenőrzés nélküli érintkezés lehetőségét kell biztosítani – az intézet házirendje szerint – az előzetesen letartóztatott fiatalkorú és …… vallásgyakorlás céljából az egyházi személy között.”*[631] Az Ehtv. rendelkezései szerint az egyházi személy státuszával a bevett egyház bevett egyház belső szabályában meghatározott, az egyházi jogi személy szolgálatában álló, egyházi szolgálatot sajátos egyházi szolgálati viszonyban, munkaviszonyban vagy egyéb jogviszonyban teljesítő természetes személyek rendelkeznek. A vallási tevékenységet végző szervezetek ugyanilyen feladatot ellátó alkalmazottai nem minősülnek egyházi személynek.[632] Ezzel a szabályozással a javítóintézetben lévő fiatalok vallásgyakorlása további korlátozásoknak esik alá, mivel vallási tevékenységet végző szervezetekhez tartozó fiatalkorú hívők elesnek annak lehetőségétől, hogy egyházuk lelki gondozásban részesítse őket az előzetes letartóztatás ideje alatt. *Olyan legitim cél nem mutatható ki, amely indokolttá tenné a bemutatott különbségtételt az elítélt és előzetes letartóztatott felnőtt, illetve fiatalkorúak között, avagy a bevett egyházhoz és a vallási tevékenységet végző szervezethez tartozó személyek között.* Az előzetes letartóztatás ideje akár 3 évig tartó ideje miatt kiváltképp indokolatlan a különbségtétel.[633] *Megfontolásra érdemes, hogy a vallási szervezetek képviselőivel való kapcsolattartás egységes módon kerüljön szabályozásra*. Ennek során mintaként a felnőtt korúaknál bemutatott, az alkotmányos követelményeknek leginkább megfelelő kapcsolattartási formát lenne szükséges követni.

A fiatalkorúval szemben a vallásszabadságot érintő biztonsági intézkedésként kizárólag a biztonsági elkülönítés rendelhető el, legfeljebb 24 órai időtartamban. Ennek indoka a fiatal olyan állapota lehet, amely magára, vagy másra nézve veszélyes. Ennek

[630] Kapa-Czenczer Orsolya: Fiatalkorúak reszocializációs nevelése i.m. 327
[631] Bv. tv. 419. § (2) bek. d) pontja
[632] Ehtv. 13. § (1) bek.
[633] Be. 132. § (3) bek. c) pont

megfelelően a törvényben meghatározott időtartam lejártát követően a biztonsági elkülönítőben lehetőség van további, 48 órát meg nem haladó időtartamú pszichiátriai kezelésére.[634] Természetszerű módon az érintett ez idő alatt nem gyakorolhatja a vallásszabadságból eredő olyan jogait, amelyek külső közreműködő bevonásával gyakorolhatóak. Ilyen lehet bármely közösségi alkalom, vagy akár a lelkész látogatás is. E korlátozás megfelel a bv. jogviszonyból eredő differenciált standardoknak, lévén az önmagára, illetve másra veszélyt jelentő személy elkülönítése mások jogait, szabadságát hivatott védeni. A fegyelmi szankciók sorában nincs olyan szankció, amely érintené a fiatalkorú vallásszabadságát.[635]

4.4 Rendőrségi fogdában lévők vallásgyakorlása

4.4.1 Rendőrségi fogdában lévők jogállása

A fogvatartott személyek fogalmi körét a rendőrségi fogdák rendjéről szóló 56/2014. (XII. 5.) BM rendelet (továbbiakban: fogdarendelet) szabályozása alapján két csoportra oszthatjuk. Az egyik csoportba azok a fogvatartottak tartoznak, akik büntető- vagy szabálysértési felelősségük megállapítását megelőzően bírósági, vagy más hatósági határozat alapján személyes szabadságuktól eljárásjogi érdekek alapján ideiglenesen kerültek megfosztásra. Ide tartoznak az őrizetben, előzetes letartóztatásban, a büntetés-végrehajtási őrizetben, szabálysértési őrizetben, közbiztonsági őrizetben, az Európai Unió tagállamaival folytatott bűnügyi együttműködésről szóló 2012. évi CLXXX. törvény szerinti őrizetben, továbbá a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló 1996. évi XXXVIII. törvény szerinti őrizetben lévő személyek. A másik csoportba pedig azok a fogvatartottak tartoznak, akik szabadság elvonással járó büntetésüket töltik rendőrségi fogdában. A fogdarendelet ide sorolja a szabálysértési elzárást, a szabadságvesztés büntetést, a javítóintézeti nevelést töltő személyt.

Az előzetes letartóztatás végrehajtása fő szabály szerint büntetés-végrehajtási intézetben történik. Ettől 30 napig ügyészi, további 30 napig bírói engedéllyel lehet eltérni, amely esetben az előzetes letartóztatás rendőrségi fogdában hajtható végre. [636]

[634] Bv. tv. 369. § (1)-(4) bekezdések
[635] Vö. Bv. tv. 374-379. §
[636] Be. 135. § (2) bek.

Éppen ezért az előzetes letartóztatás végrehajtása fő szabály szerint büntetés-végrehajtási feladat, melyet a rendőrség csak kivételképpen végezhet el. A fogdarendelet meghatározásához képest a rendőrségi tv. a fogvatartottak közé sorolja az elfogott, az előállított, illetve az elővezetett személyeket.[637] Ennek ellenére ezeket a személyeket nem lehet fogdai zárkában elhelyezni, hanem kizárólag előállító helyiségben. Éppen ezért a továbbiakban a fogvatartott kifejezés alatt kizárólag azokat értjük, akik rendőrségi fogdába kerülnek elhelyezésre.

4.4.2 Fogdában fogvatartottak vallásgyakorlásának elmélete és gyakorlata

A rendőrségi fogdák rendjéről korábban hatályban volt 19/1995. (XII. 13.) BM rendelet az előzetes letartóztatás végrehajtására vonatkozó szabályok jelentős részét úgy határozta meg, hogy visszautalt a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. (továbbiakban: Bvtvr.) szabályaira.[638] Ennek ellenére a végrehajtás tényleges módjában, de még inkább körülményeiben jelentős eltérések mutatkoztak. Erre vezethető vissza az, hogy huzamosabb idejű fogvatartás rendőrségi fogdában 2005. óta nem hajtható végre. Az utaló norma alkalmazásának következtében a Bvtvr. alapjogokra vonatkozó rendelkezéseit azonban csak az előzetes letartóztatottakra kellett alkalmazni. Az őrizetben lévők vonatkozásában – a gazdasági, szociális és kulturális alapjogokra vonatkozó rendelkezéseket kivéve – az 1995. évi fogdarendelet lényegét tekintve megismételte a Bvtvr. passzusait. Ezt a helyzetet alapvetően megváltoztatta a Bv. tv. amely úgy rendelkezik, hogy az előzetes letartóztatást a végrehajtás helyétől függetlenül – tehát rendőrségi fogdában is – e törvény rendelkezései szerint kell végrehajtani.[639] Ezért a visszautaló norma már nem szükséges, a 2014. évi fogdarendelet csupán a végrehajtás részleteit szabályozza.

A rendőrségi tv. meghatározása szerint a rendőrség a feladatának ellátása során a testi épséghez, a személyes szabadsághoz, a magánlakás, a magántitok és a levéltitok sérthetetlenségéhez, a személyes adatokhoz, valamint a tulajdonhoz fűződő jogokat a törvényben foglaltak szerint korlátozhatja.[640] Fogvatartottak esetében a korlátozás mércéjeként a törvény a szökés vagy elrejtőzés, a bizonyítási eszközök

[637] Rendőrségi tv. 97. § (1) bek. h) pont
[638] A rendőrségi fogdák rendjéről korábban hatályban volt 19/1995. (XII. 13.) BM rend. 1. § (4) bek.
[639] Bv. tv. 386. § (1) bek.
[640] Rendőrségről szóló 1994.évi XXXIV. tv. 17. § (1) bek.

megváltoztatásának vagy megsemmisítésének megakadályozását, újabb bűncselekmény elkövetésének megelőzését, illetőleg az őrzés biztonságát, a fogda rendjének megtartását határozza meg.[641] A rendőrség működése során korlátozható jogok felsorolásából hiányzik a vallásszabadság. Ebből értelemszerűen az következne, hogy a rendőrség a fogvatartott vallásszabadsághoz való jogát nem korlátozhatná. A feltétes módban való fogalmazás nem a pontatlanság eredménye, hanem arra a helyzetre utal, amelyet a Bv. tv. teremtett azáltal, ahogyan a vallásszabadság jogának korlátozását szabályozza.

A fogdarendelet a vallásgyakorlás szabályozásában roppan lakonikus módon a vallásgyakorlás három elemére fókuszál. Egyfelől meghatározza, hogy a *„vallás gyakorlását a fogvatartott, valamint az egyházi személy, a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja, az egyházi jogi személy vagy a vallási tevékenységet végző szervezet által megbízott más személy kezdeményezheti.”*[642] A vallásgyakorlás második eleme a hazai jogalkotásban standard lehetőségnek mondható vallási étkezés biztosítása.[643] Az általam vizsgált fogdák a bv. intézetekhez képest megfelelőbbnek mondható gyakorlatot folytatva a kóser étkezés biztosításához elfogadják a fogvatartott nyilatkozatát. Végül pedig a jogalkotó lehetővé teszi, könnyű, kisméretű vallási kegytárgy zárkában való birtoklását, feltéve, hogy tárolása, működtetése az őrzés biztonságát nem zavarja.[644] Látható, hogy az idézett rendelkezés a lelkészi kapcsolattartásnak éppen olyan módját határozza meg, mint a Bv. törvény az elítélteknél. Ez pedig jelentősen eltér attól, amit a Bv. tv. a bv. intézetben végrehajtott előzetes letartóztatás esetében lehetővé tesz. Ezzel a jogalkotási technikával – a közösségi vallásgyakorlás azonos szabályozása mellett – a fogdában lévő előzetes letartóztatottak a vallásszabadság oldaláról nézve a szabályozás szintjén – elméletileg – jobb helyzetben vannak, mint a bv. intézetben lévők. A fővárosban lévő fogdák vezetői állományának körében interjú segítségével végzett kutatásaim azonban ennek az ellenkezőjéről győztek meg. Ugyanis a fogdákban az általam megkérdezett parancsnoki állomány azon az állásponton van, hogy fogdában kizárt a közösségi vallásgyakorlás. Tehát a kapcsolatfelvétel már csak egyéni vallásgyakorlásra szorítkozhat. Ezt az álláspontot arra alapozzák, hogy véleményük szerint a bv. törvényben meghatározott

[641] Uo. 18. § (3) bek.
[642] A rendőrségi fogdák rendjéről szóló 56/2014. (XII. 5.) BM rend. 20. § (2) bek.
[643] Uo. 33. § (2) bek.
[644] Uo. 1. sz. melléklet 6. pont

elkülönítési szabályok a fogdaszolgálatra is irányadóan azt jelentik, hogy a különböző zárkákban elhelyezett személyek semmilyen körülmények között sem találkozhatnak egymással. E gyakorlat kialakításakor figyelmen kívül hagyják azt, hogy az elkülönítés szabályai alól a közösségi vallásgyakorlás idejére a Bv. tv. némi kivételt tesz lehetővé, amikor úgy rendelkezik, hogy *„a fogva tartó intézetben megtartott vallásos szertartásokon és más rendezvényeken az ugyanazon büntetőeljárásban letartóztatottak is részt vehetnek, de a fogva tartó intézetnek biztosítania kell, hogy az érintettek ez alatt egymással ne érintkezhessenek."*[645] Az általam vizsgált fogdák azt a leegyszerűsítő megoldást választják, hogy az elkülönítés szabályait kivételt nem tűrő kógens normaként értelmezik. Tovább nehezíti az ettől eltérő gyakorlat meghonosítását, hogy a rendőrség fogdaszolgálati szabályzata csak az egyéni vallásgyakorlást szabályozza.[646] Ennek fényében nem volt meglepő az az álláspont, amely azt juttatja kifejezésre, hogy amit szabályzat nem tesz lehetővé, azt a rendőrség nem teheti. Ez az attitűd megmutatja azt a jogérényesülési deficitet, amit az utaló normák, illetve végrehajtási rendeletek, valamint utasítások egymásra épülő bonyolult rendszeréből adódó jogalkalmazási bizonytalanság eredményez. A helyszíni interjúk alkalmával az alanyok arról számoltak be, hogy a fogvatartottak körében nincs jelentős igény – legalábbis hosszú évekre visszamenően nem jelezték – a közösségi vallásgyakorlásra. Ennek okát abban látják, hogy a rendőrségi fogdákban jellemzően őrizetben lévő személyek, illetve eseti jelleggel igen rövid időtartamban előzetesen letartóztatottak kerülnek elhelyezve. A fogdában eltöltött napok ezért a büntetőeljárás első időszakára esnek, melyben a fogvatartott leginkább a büntetőeljárásra koncentrál, nem pedig a vallásgyakorlásra. Ebben az első, intenzív és rövid időszakban legfeljebb az egyéni vallásgyakorlás kerül előtérbe. A fogvatartottak az igényeiket minden esetben kérelmi lapon jelzik. Ezek a kérelmi lapok arról tesznek tanúbizonyságot, hogy az egyéni vallásgyakorlás jellemző igénye a vallási étkezés, kegytárgyak, és vallási könyvek, iratok birtoklása, esetenként a lelkésszel való kapcsolat. A lelkésszel való kapcsolattartás – hasonlóan a bv. intézetekhez – ellenőrzés nélkül, ún. biztonsági felügyelet mellett valósul meg.[647] Ez utóbbi megvalósulása azonban annyiban nehézkes, hogy mire sor kerülhetne a találkozásra, az esetek túlnyomó többségében addigra a fogvatartott elszállításra kerül

[645] Bv. tv. 396. § (3) bek.
[646] Vö. a Rendőrség Fogdaszolgálati Szabályzatáról szóló 3/2015. (II. 20.) ORFK utasítás 83. pont: *„A fogvatartott és az egyház képviselőjének kapcsolattartására, a vallásgyakorlásra a fogda többcélú helyiségében őrzésbiztonsági szempontból az előírásoknak megfelelően kialakított helyiségben kerülhet sor."*
[647] Rendőrség Fogdaszolgálati Szabályzatáról szóló 3/2015. (II. 20.) ORFK utasítás 1. sz. melléklet

valamelyik bv. intézetbe. Ennek oka a vallási kapcsolat gyakorlására irányadó protokoll, amely magában foglalja a kérelmi lap elbírálását és az időpont egyeztetést.[648] A fogdákban a rendőrök nem kérnek és álláspontjuk szerint nem is kérhetnek nyilatkozatot a fogvatartott által követett vallásról, hanem a vallási tárgyú kérelmekből vonnak le erre vonatkozó következtetést. Ezért – helyesen – a kérelmek elbírálásának nem képezi szempontját a kérelmező vallási hovatartozása.

Az interjú során hallott egyik jogeset szerint az egyik fogdába befogadott személy imaszíjat kért a napi vallásgyakorlás elvégzéséhez. A fogda parancsnoka ezt megtagadta tőle arra való hivatkozással, hogy ez a szíj alkalmas öngyilkosság elkövetésére, ilyen módon pedig biztonságot veszélyeztető eszköznek minősül. Egyébiránt bevett protokoll a befogadáskor a hasonló eszközök, pl. cipőfűző, nadrágszíj, etc. elvétele. A fogvatartott a bánásmóddal kapcsolatban panaszt nyújtott be, melynek a másodfokon eljáró ORFK helyt adott. Azóta ebben a fogdában hasonló esetekre azt a gyakorlatot alakították ki, hogy a fogvatartott az imaszíjat csak a vallásgyakorláshoz szükséges időre kapja meg. Ez idő pedig az őrszolgálat fokozottan ügyel a biztonságra. A fogdaparancsnok az első esetben is és az azt követő gyakorlat kialakításában is helyesen járt el. Első esetben érvényt szerzett a „törvény" szövegének, a második esetben pedig a „törvény" szellemének. A törvény szövege szerint az imaszíj birtoklása megtiltható, mert valóban olya eszköz, amely alkalmas a biztonság veszélyeztetésére. A jogesetet követően kialakított gyakorlat pedig érvényre juttatja a vallásszabadságot és eközben igyekszik eleget tenni a biztonság követelményének is. A hatósági jogalkalmazótól nem lehet számon kérni a jogi szabályozás helyes, vagy helytelen voltát, ezért ha a „törvény" szövegét betartva jár el, akkor helyesen cselekszik. De még helyesebben cselekszik, ha a „törvény" szellemét betartva talál mindenki számára elfogadható megoldást.

[648] Vö. Rendőrség Fogdaszolgálati Szabályzatáról szóló 3/2015. (II. 20.) ORFK utasítás 84. pont: *„A fogvatartott vallásgyakorlásra vonatkozó kezdeményezését ügyének előadója továbbítja az egyház (felekezet) képviselőjéhez, majd az egyeztetett időpontról a fogda- vagy őrparancsnokot és a fogvatartottat tájékoztatja. Az egyház (felekezet) képviselője által kezdeményezett vallásgyakorlás lehetőségéről a fogda- vagy őrparancsnok ad tájékoztatást a fogvatartottak részére."*

4.5 A Börtönlelkészi Szolgálat

A Tábori Lelkészi Szolgálat és a Börtönlelkészi Szolgálat (továbbiakban e fejezetben: Szolgálat) elnevezése közötti hasonlóság megtévesztő lehet, mert jogállásuk, szervezetük, működésük között meghatározó különbségek mutathatóak ki. A Szolgálat bemutatásának módszereként összehasonlító elemzésre vállalkozom. Ennek szempontjai között első helyen szerepel az állami szervekkel való viszonyrendszer és ennek alapján az elválasztott működés. További szempontként meghatározható a szervezeti jogállás, felépítés, az ellátott feladatok, valamint a lelkészek jogállása.

Első és legnagyobb mértékű különbség abban az élethelyzetben van, amelyre nézve az állam külön is szükségesnek látta a vallásszabadság garanciális szabályainak kidolgozását. Amíg a katonák hivatásos, vagy szerződéses szolgálati viszony alapján, illetve háborús helyzetben állampolgári kötelezettségük teljesítése során kerülnek speciális élethelyzetbe, addig a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartott személyek a társadalomra veszélyes cselekményük miatt rájuk kirótt büntetés letöltése, vagy a velük szemben folytatott büntetőeljárás miatt kerülnek olyan körülmények közé, amelyek a vallásszabadságra nézve külön szabályozást igényelnek. Ez alapjaiban határozza meg a két szolgálat szerepe és célja közötti különbségeket. A kérdés az, hogy a jogállásban, szervezeti kialakításban, működésben meglévő különbségek kellően igazodnak-e a szervezetek szerepe és célja közötti különbözőségekhez.

4.5.1 A Börtönlelkészi Szolgálat kialakítása

Kimutatható különbség van a két Szolgálat megalakításának körülményeiben. A Börtönlelkészi Szolgálat esetében a jogalkotónak követnie kellett volna a Tábori Lelkészi Szolgálat létrehozásánál megfogalmazott, és Alkotmánybíróság által helyeselt álláspontot, amely szerint az érintett egyházakkal való megállapodás hiányában az állami szerv nem hozhatta volna meg a kérdéses rendelkezést a szolgálat felállításáról.[649] A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló 13/2000. (VII. 14.) IM rendelet

[649] A kormány és a különböző egyházak között megkötött együttműködési megállapodások közül a büntetés-végrehajtásban való közreműködést csak a Magyarországi Református Egyházzal és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségével megkötött megállapodás tartalmazza.
Vö. a Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Református Egyház között 1998. december 8-án létrejött Megállapodás közzétételéről 1057/1999. (V. 26.) Korm. Határozat 4. cikkely, valamint a

(továbbiakban e fejezetben: IM rendelet) eredeti szövege nem az egyházakkal kötött megállapodásokra hivatkozott, hanem a Bvtvr.-nek az igazságügy minisztert a büntetések végrehajtására vonatkozó részletszabályok megalkotása felhatalmazó rendelkezéseire.[650] A rendelet megalkotója egy huszárvágással oldotta meg a kérdést, amikor úgy rendelkezett, hogy a szolgálat a büntetés–végrehajtási tevékenység részét képezi.[651] Kérdéses volt már akkor is, hogy az állam büntetőjogi igényét megvalósító tevékenységnek mennyire képezi részét a vallás szabad gyakorlása. A vallásgyakorlás a büntetés–végrehajtásnak nem része, hanem jog, amelyet mindenki számára biztosítani kell, és amelyet mindenki szabadon igénybe is vehet. Későbbi jogalkotói döntés alapján ez a szövegrész kikerült a rendeletből. Az egyházak autonómiáját sértőnek találhatjuk, hogy kormányzati szerv hozott rendelkezést arról, hogy az egyházak milyen területen fejtsenek ki hitélettel összefüggő tevékenységet. Mielőtt azonban ezt kategorikusan kijelentenénk, érdemes megjegyezni, hogy a szintén korábban hatályban volt „a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. tv.” 6. §-ban foglaltak szerint is lehetővé kellett tenni a bv. intézetekben fogvatartottak számára a vallásgyakorlást. A törvény hatályba lépése és a rendelet megalkotása között eltelt tíz évben az egyházak a bv. intézetekkel együttműködve a fogvatartottak körében kialakították a vallás szabad gyakorlásának intézményes formáit. Így tehát a rendelet egy meglévő, tevékeny együttműködésnek adott jogi formát, és ezáltal keretet, ily módon törekedve arra, hogy megszüntesse a gyakorlatban felmerülő jogbizonytalanságot. Ezért a jogalkotási hiátus nem kérdőjelezi meg a Börtönlelkészi Szolgálat legalitását, sem pedig az általuk végzett tevékenység legitimitását. Az állam és egyház közötti partneri kapcsolat ennek ellenére feltételezné a normativitás talaján álló előzetes megállapodást.

4.5.2 A Börtönlelkészi Szolgálat szervezete

A következő összehasonlítási pont a szolgálatok szervezetének szabályozásával kapcsolatos. A Tábori Lelkészi Szolgálat a kormányrendelet értelmében kifejezetten a Honvédelmi Minisztérium szerveként, a parlamenti államtitkár irányítása mellett végzi

---

Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége között 2000. december 21-én aláírt megállapodás közzétételéről szóló 1045/2001. (IV. 20.) Korm. Határozat 12. cikkely

[650] Bvtvr. 127. § (1) bek. 2000. július 14-ei közlönyállapot

[651] A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló13/2000. (VII. 14.) IM rend. 6. § (2) bekezdés hatályba lépéskori szövege

tevékenységét. Amint azonban azt az AB megállapította, nincs hierarchikus viszony a minisztérium és a Tábori Lelkészi Szolgálat között. A Börtönlelkészi Szolgálat esetében nem találkozunk hasonló jellegű szervezeti szabállyal. Így kérdésként fel sem merülhet a központi közigazgatással való hierarchikus viszony. Tehát a Szolgálat és a büntetés–végrehajtást felügyelő Belügy Minisztérium közötti viszony egyértelműen az elválasztás ténye mellett szól. AZ IM rendelet nem határozza meg a Börtönlelkészi Szolgálat szervezetét, ezért szervezeti értelemben de jure nem is beszélhetünk a Szolgálatról. Ezért nem, hogy hierarchikus viszony, de semmilyen jogilag szabályozott szervezeti viszony nincs az állam és a Szolgálat között. Az egyházak által kirendelt lelkészek azzal a bv. intézettel állnak közalkalmazotti viszonyban, ahol szolgálatukat teljesítik. Ezért maga a Szolgálat tényleges módon az egymástól független bv. intézetekhez kirendelt lelkészek összessége anélkül, hogy jogi értelemben vett szervezetté formálódna. A különböző intézeteken belül a lelkészek az intézet parancsnokának közvetlen alárendeltségében szolgálnak, általában osztályvezetői beosztásban. A szabályozásban érvényesül az egyházak önrendelkezési joga, mivel az IM rendelet értelmében *„börtönlelkész az a lelkész lehet, aki rendelkezik egyházi (felekezeti) elöljárója engedélyével.”*[652] A kinevezés természetes módon állami aktus, de ennek egyik feltétele az adott egyház előzetes engedélye. Ez az engedély nem az állam cselekvési szabadságát korlátozza, hanem az egyházak autonómiáját védi. Az egyházi törvényeknek megfelelően általánosan bevett gyakorlat, hogy a lelkészeket a saját egyházuk rendeli ki e feladatra. A börtönlelkészek egyházi értelemben sem alkotnak önálló szervezetet. Egyedül a Magyarországi Evangélikus Egyház törvényei között találni olyan rendelkezéseket, amelyek szabályozzák a Börtönlelkészi Szolgálat működését. E szabályok sem határozzák meg a Szolgálat egyházon belüli szervezetét.[653] A Magyarországi Református Egyház esetében a Református Missziói Központ Református Börtönmissziója tömöríti magába a börtönlelkészeket. Ez azonban egyházjogi értelemben nem minősül önálló jogalanyisággal bíró egyházi testületnek, illetve intézménynek.[654]

---

[652] A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló13/2000. (VII. 14.) IM rend.
[653] A Magyarországi Evangélikus Egyháznak az egyházi szolgálat külön területeiről szóló 2005. évi V. tv. IX. fejezete
[654] A Magyarországi Református Egyház (MRE) által kiadott 1992. évi II. tv. az MRE Alkotmányáról és kormányzatáról

Az intézményes működés oldaláról nézve az elválasztás ténye mellett szól, hogy a vallásgyakorlás céljára megfelelő helyiségről és annak alapvető berendezéséről a bv. intézet, az egyházi szolgáltatásokhoz szükséges vallási felszerelésekről a vallási közösség gondoskodik.[655] Ez megfelel annak a követelménynek, hogy az állam a vallásszabadság érvényesüléséhez nem elégedhet meg a passzív tűréssel, hanem aktív cselekvéssel meg is kell teremtenie gyakorlásának lehetőségeit. A Szolgálat szempontjából tehát minden téren megvalósul az államtól való elválasztott működés követelménye.

4.5.3 A börtönlelkész jogállása

Szükséges megvizsgálni a bv. intézet működése és a börtönlelkész jogállása körüli kérdéseket. A tábori lelkészekhez hasonlóan a börtönlelkészek jogviszonya is kettős jogállást takar, azonban két lényeges eltérés mutatkozik. Ezek egyike, hogy míg a tábori lelkész hivatásos katona, addig a börtönlelkész közalkalmazotti jogviszony alapján végzi szolgálatát. A börtönlelkész közalkalmazotti jogviszonyából adódóan köteles betartani a bv. intézetek működési rendjére vonatkozó szabályokat, illetve ezek megsértése esetén közalkalmazottként vonható felelősségre.[656] A bv. intézet parancsnokának utasítás adási joga is csupán az intézet működési rendjére vonatkozhat. Ugyanakkor a börtönlelkész saját egyházának kirendelt lelkésze, akinek *„tevékenysége kizárólag az egyházi jogi személy irányítása, felügyelete alatt áll.”*[657] Ennek megfelelően a hitéletre vonatkozó tevékenységét az egyháza törvényei szerint végzi. Egyházi fegyelemsértés esetén az eljárást az egyházi elöljáró folytatja le. Felmerülhet olyan konfliktushelyzet, melyben a vallásgyakorlás és az intézet rendje, biztonsága egymással konkurál. Ebben a helyzetben a börtönlelkész közalkalmazottként felel az intézet biztonságáért, ugyanakkor lelkészként felel a rábízott gyülekezetért. Az ilyen jellegű konfliktus a jog számára nehezen feloldható, mert egyszerre van benne jelen a jogi parancs és a hitből fakadó lelkiismereti parancs. Kézenfekvő megoldásként szolgálja a nehézségek kiküszöbölését az IM rendeletnek az a szabálya, amely szerint a börtönlelkész és a parancsnok köteles együttműködni a szolgálat feladatainak zavartalan megvalósítása érdekében. Amennyiben ez nem nyújt kellő megoldást, abban az esetben

[655] A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rend. 113. § (1) bek.
[656] A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló 13/2000 (VII. 14.) IM rend. 3. § (2) bek.
[657] Uo. 3. § (4) bek.

– az egyházjog korábban bemutatott jogi jellegére tekintettel – az egyházi törvénnyel szemben az állami parancs kikényszeríthető. A két Szolgálatban közreműködő lelkészek jogállásában meglévő másik különbség a szolgálatok eltérő szervezeti jogállásából fakad. A tábori lelkésznek nincs katonai vezetője, mert utasítást csak a felettes tábori lelkésztől kaphat. A tábori püspök, illetve vezető tábori rabbi pedig közvetlenül a Honvédelmi Minisztérium parlamenti államtitkárának alárendeltségében dolgozik. A börtönlelkészségnek nincs állami szervvel kapcsolatban álló szervezete, amellyel a börtönlelkészek alkalmazotti viszonyban állnának, ezért az egyes lelkészek azzal a bv. intézettel állnak közalkalmazotti viszonyban, ahol a szolgálatukat teljesítik. Ugyanennek a bv. intézetnek parancsnoka rendelkezik a munkáltatói jogokkal. Ennek megfelelően a börtönlelkészeknek olyan állami elöljárójuk van, aki szolgálatukra meghatározó befolyással bír. Ez a helyzet a börtönlelkészeket kiszolgáltatottabbá teheti tábori lelkész társaikhoz képest.

Az IM rendelet további hiányossága, hogy nem ír elő – a tábori lelkészekhez hasonló módon – a fogvatartottak és a börtönlelkészek arányára vonatkozó rendelkezést. Így tehát a büntetés végrehajtási szervezet parancsnokán múlik, hogy az egyes intézetekben milyen létszámú börtönlelkész szolgálat működhet. A büntetés–végrehajtási intézetekben dolgozók speciális élethelyzetének némely vonása hasonlít a hivatásos katonák szolgálati körülményeihez (pl. alkalmanként a tábori körülményekkel járó zártság, szervezeti hierarchia, kötött szolgálati rend, őrszolgálattal járó terhelés, etc.), de esetenként nagyobb lelki terhet jelent, ezért érdemes megfontolni a Szolgálat tevékenységének kiterjesztését az intézetben szolgálatot teljesítők számára is. Nem mutatható ki olyan legitim indok, amely korlátozná a büntetés-végrehajtási szolgálatot teljesítők által igénybe vehető lelkigondozói szolgáltatást. Ennek lehetősége és kötelezettsége ugyanakkor nem szerepel a szolgálat feladatait is meghatározó IM rendeletben.[658]

A Magyarországi Evangélikus Egyház törvényei a börtönlelkészről, mint önálló lelkészről szólnak, aki lelkészi munkáját illetően egyházi irányítás alatt áll, de egyebekben alkalmazkodik a büntetés végrehajtási szervezet és a bv. intézet

[658] A börtönlelkészi Szolgálatról szóló 13/2000 (VII. 14.) IM rend. 2. §

rendjéhez.[659] Ez az egyházi szabályozás ellentmondás mentesen, mindenben megfelel az állami törvényeknek. Sőt, egyházi oldalról biztosítja azt, hogy a kirendelt evangélikus lelkész magára nézve kötelezőnek ismerje el a bv. intézet működésére vonatkozó szabályokat, amely egyben az együttműködés zálogát is jelenti. Állami oldalról pedig biztosított annak lehetősége, hogy a lelkész a lelkipásztori tevékenységét saját egyháza szabályai szerint végezze. Jóllehet közalkalmazottként egyébként is el kell ismernie a bv. intézet állami szabályokban megjelenő rendjét, de azáltal, hogy egyházának törvényei ezt a működési körébe vonják, kollizio mentesen biztosított a bv. intézeten belüli evangélikus börtönlelkész működése. A Magyarországi Református Egyház törvényei lakonikus módon „nem egyházi fenntartású szervezetnél működő intézményi" és egyben önálló lelkészként határozzák meg a börtönlelkészeket.[660] Ez egyben azt is jelenti, hogy a református börtönlelkészt az egyházi elöljárója kirendeli a börtönlelkészi feladatok ellátására.[661] A kirendelési jogot a bv. intézet fekvése szerint illetékes püspök gyakorolja.[662] A Magyarországi Református Egyház is törekszik az állami és egyházi normák esetleges kolliziójának feloldására azzal, hogy intézményi lelkészei számára előírt szabály szerint: *„az intézményi lelkészek egyházi jogviszonyukból fakadó alárendeltségük mellett az intézmény ágazati szabályait is kötelesek betartani.*[663]

4.5.4 A Börtönlelkészi Szolgálat működése

Kutatásaim részeként interjúk segítségével igyekeztem megismerni a Szolgálat működését. Az interjúkat a főváros területén működő bv. intézetek börtönlelkészei körében végeztem. A szóban forgó két intézet a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet, illetve a Budapesti Fegyház és Börtön, közismert nevén a gyűjtő. A Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézetet „előzetes házként" is szokás meghatározni, utalva ezzel arra, hogy itt többnyire előzetes letartóztatásban lévő személyek, illetve vidéki intézetekből a bírósági tárgyalás idejére ide szállított fogvatartottak kerülnek elhelyezésre. Az interjú alanyok a Katolikus Egyház, a Magyarországi Református Egyház, valamint a Magyarországi Evangélikus Egyház börtönlelkészei voltak. A Katolikus Egyház

[659] A Magyarországi Evangélikus Egyháznak az egyházi szolgálat külön területeiről szóló 2005. évi V. tv. IX. fejezete
[660] A Magyarországi Református Egyháznak a lelkészek szolgálatáról és jogállásáról szóló 2013. évi I. tv.-e 18. § e) pont és 22.§ (1) bek. g) pont
[661] Uo. 7. § 16. pont
[662] Uo. 40. § (2) bek.
[663] Magyarországi Református Egyháznak a lelkészek szolgálatáról és jogállásáról szóló 2013. évi I. tv.-e 48. § (1) bek.

részéről meghallgatott börtönlelkész az interjúkészítés idején már nyugállományba vonult, azóta missziós tevékenységet folytat a bv. intézetben. Kérdéseim természetes módon nyugállományba vonulása előtti időszakra vonatkoztak, a válaszok ennek megfelelően adekvátak voltak. A börtönlelkész helyzete igen összetett. Egyházának törvényei szerinti egyházi személynek minősül, ugyanakkor állami szervvel áll közalkalmazotti viszonyban. Szolgálatait pedig az állam által fogva tartott börtönpopuláció kényszerközössége számára végzi. Ennek a háromoldalú viszonyrendszernek megfelelően az interjú kérdések összeállításával arra kerestem választ, hogy mi jellemzi a Szolgálat és a bv. intézetek közötti, a kirendelt lelkész és egyháza, valamint a börtönlelkész és a fogvatartottak közötti viszonyt. További vizsgált terület volt a börtönlelkészek szerepfelfogása, valamint a Szolgálat működésének körülményei.

A protestáns egyházak minden esetben felszentelt lelkészt rendeltek ki börtönlelkésznek. A Katolikus Egyház részéről a Szolgálatban részt vesznek felszentelt papok, laikusok, akik rendelkeznek teológiai végzettséggel, de nem felszentelt papok, valamint diakónusok egyaránt. Mindhárom felekezet börtönlelkészei arról nyilatkoztak, hogy egyházukkal való kapcsolatuk laza, lényegét tekintve a kirendeléssel megszűnik számukra az egyházi hierarchia jelentősége. Ez nem azt jelenti, hogy a kirendelő egyház nem lenne segítőkész, de érezhető számukra, hogy kikerültek az egyházi szervezetrendszerből. Mutatja ezt az is, hogy a protestáns börtönlelkészek – az egyházközségi lelkészekkel ellentétben – nem tagjai egyházuk demokratikus elven működő döntéshozó testületeinek.

A meghallgatott lelkészek valamennyien közalkalmazottként láttak el börtönlelkészi szolgálatot. Emiatt szembesülniük kellett a bv. szervezet hierarchikus rendjével. Kivétel nélkül úgy nyilatkoztak, hogy működésük során ez nem jelentett problémát, nem kaptak olyan utasítást, amely ellentétes lett volna a börtönlelkészként vállalt szolgálatukkal, lelkiismereti, vallási meggyőződésükkel. Az intézet rendjének megtartása nem akadályozza munkájukat. Egy olyan esetről számoltak be, amikor konfliktus merült fel az intézet működése és a szolgálatuk között. Az egyik intézetben az őrök leterheltsége miatt nem volt lehetőség a rabok házirendben szabályozott időben való istentiszteletre kísérésének. Esetükben a megoldást az jelentette, hogy az intézet parancsnokával megállapodtak, hogy a helyzetre való tekintettel a házirendtől eltérő

módon ugyanazon a héten másik alkalommal kerül megtartásra az istentisztelet. Ez az eset megfelelően példázza, hogy a gyakorlatban a személyes kapcsolatokon nyugvó együttműködési kötelezettség helyes, célszerű és jóra törekvő alkalmazása alkalmas eszköz arra, hogy mindenki számára megnyugtató megoldást szülessen. A börtönlelkészek egyöntetű véleménye szerint ez a fajta együttműködés az ő szolgálatuk záloga. A megkérdezett börtönlelkészek a bv. intézettel való viszonyukat általában jónak értékelték. Érdekes módon egyöntetűen arról számoltak be, hogy a felső vezetés lényegesen segítőkészebb, mint szervezeti hierarchiában a középvezetőtől lefelé elhelyezkedő állomány. A legtöbb problémát a tiszthelyettesi végrehajtó állománnyal való együttműködés jelenti számukra. Nem ritkán tapasztalják, hogy az őrök, felügyelők „elszabotálják" az együttműködést. Leggyakoribb probléma, hogy a rabokat késve hozzák a vallásgyakorlási alkalmakra. Egy lelkész pedig arról számolt be, hogy alkalmanként korlátozzák a körletekben való mozgását, de ennek biztonsági okait nagyobb részben el tudja fogadni. Mint azt az említett példa is mutatja, empatikus módon elfogadják az állomány nagyfokú leterheltségét, ugyanakkor időről időre előfordulnak indokolatlan esetek. Ennek okaként többféle magyarázattal szolgáltak. Ezek között szerepelt a világnézeti ellentét, a rosszindulat, a gáncsoskodás, a hanyagság, illetve az őrök téves szerepfelfogása. Ez utóbbi alatt több értelmű téves szerepfelfogást értettek. Az egyik szerint az őrök hatalmat éreznek a rabok felett, ennek a hatalomnak az érzékeltetése a célja annak, hogy nem teljesítik a kéréseket. A másik téves szerepfelfogás ugyancsak egyfajta hatalmi attitűdből indul ki azáltal, hogy a lelkész is kiszolgáltatott helyzetben van, mert az őrök közreműködése nélkül nem tudja szolgálatát végezni, hiszen az őrök engedik be a zárkába, az őrök hozzák ki onnan, illetve kísérik a fogvatartottakat. Az őrök közreműködése nélkül a lelkész nem képes kapcsolatba lépni a fogvatartottakkal. Amennyiben az őr nem úgy fogja fel a lelkész szerepét, mint aki a munkáját segíti azáltal, hogy a raboknak elviselhetőbbé teszi a büntetést, ezzel is csökkentve az agresszív, az addiktív illetve a szuicid viselkedésformák megnyilvánulásainak gyakoriságát, abban az esetben csak azt látja, hogy a lelkész is „munkát csinál" neki.

A lelkészek saját szerepvállalására vonatkozó kérdésekre adott válaszok voltak azok, amelyek igazán színes képet mutattak. Jellemző közös vonásuk, hogy egyikük sem tartja a szolgálatát hittérítésnek, evangelizációnak. A három felekezet részéről meghallgatott lelkészek háromféle szerepfelfogásról tettek bizonyságot. A felekezeti

megoszlásnak ebből a szempontból nincs relevanciája, azok meg sem jelentek a válaszokban, ezért erre nem térek ki. Egyik felfogás szerint a börtönlelkész arra hivatott, hogy a rabok számára az elvesztett emberi kapcsolatokat igyekezzen kompenzálni. Képletesen fogalmazva ő „az ember” az embertelen börtönvilágban azok számára, akik igénylik az emberi kapcsolatokat. A másik szerepfelfogást valló lelkész úgy fogalmazott, hogy a börtönlelkész nem más, mint „olaj”. Ennek a rövid meghatározásnak kettős értelmet tulajdonított. Az egyik szerint az olaj az, ami a lámpásban ég, maga körül fényt árasztva a sötétségben. Ebben a megközelítésben a börtönben elkeseredett, reménytelen emberek számára nyújt világosságot és vigaszt. Az „olaj” másik értelmezése arra a kenőanyagra vonatkozik, amely egy szerkezet alkatrészei közötti megfelelő kenést biztosítja a simább, gördülékenyebb működés érdekében. A lelkész ebben a viszonyrendszerben saját szerepét úgy fogja fel, mintha ő maga nem volna a szerkezet része, mert se nem rab, se nem „smasszer”, de ahhoz nyújt segítséget, hogy a rabokból és őrzőikből álló rendszer a lehető legjobban működjön a reintegrációs célok megvalósítása érdekében. Végül az utolsó szerepfelfogás szerint a börtönlelkész a nehéz helyzetben lévő emberek számára nyújt reményt és erőt. Ezt a meghatározást a válaszadó közelebbről a mentálhigiéniával azonosította.

A szerepfelfogáshoz kapcsolódó kérdésként tettem fel azt, hogy mi az, amit a börtönlelkészek saját munkájukat tekintve eredménynek tartanak. A szerepfelfogásokhoz képest egzaktabb válaszokat kaptam. Az eredmények bemutatásának sorrendje megegyezik a szerepfelfogások sorrendjével. Az első esetben a megkérdezett börtönlelkész konkrét esetben megtörtént öngyilkosságról való lebeszélést, illetve az emberi értékek közvetítését tartja eredményként számon. Ez részben korrelál az emberi kapcsolatok pótlásáról vallott szerepfelfogással. A második esetben a lelkész már a lelkészi szolgálat puszta létét is eredménynek tartja. Ezen túlmenően egzakt eredménynek tartja a 2 havonta megtartott családi istentiszteleteket, az egy hetes családi kapcsolat tábort, illetve az általa életre hívott REMEK (Reintegrációt Elősegítő és Megvalósító Körlet) körletet, ahol a fogvatartottak részt vehetnek a már említett családi istentiszteleteken és egyéb más vallási alkalmakon. Amennyiben ezek a kezdeményezések beváltják a hozzájuk fűzött reményt, akkor eredményként megfelelően korrelálnak az „olaj” szerepfelfogással. Végül pedig említést kell tenni arról az értékelésről, amely szerint eredmény a börtönszínház létesítése, illetve az, hogy a rabok

egyike lelkésznek készül, melynek érdekében folyamatos előkészületeket tesz, többek között rendházának főnökével a későbbi papi szolgálat érdekében kapcsolatot tart.

Az interjú során kitértem a börtönlelkészek feladataira. Ennek érdekessége, hogy az IM rendelet pontosan meghatározza a börtönlelkész feladatait.[664] Ehhez képest egységesen a következő feladatok ellátásáról számoltak be a meghallgatott börtönlelkészek: fogvatartottak egyéni és közösségi vallásgyakorlása; különböző felekezetek által fenntartott, illetve felekezet közi missziók munkájának koordinálása; végül pedig a személyzet lelkigondozása. A hivatásos börtönlelkészeken kívül két nagyobb börtönmissziós szervezet, a Magyar Testvéri Börtöntársaság és a Magyar Evangéliumi Börtönmisszió tagjai, valamint azok a vallási közösségek végezhetnek börtönszolgálatot, akik a Büntetés-végrehajtási Szervezet Országos Parancsnokságával és azzal a bv. intézettel egyaránt együttműködési megállapodást kötnek, ahol tevékenységüket folytatni kívánják. A börtönlelkészek feladata ezekhez a szervezetekhez tartozó személyek missziójának börtönön belüli koordinációja. Azok a börtönlelkészek, akikkel volt alkalmam interjút készíteni arról számoltak be, hogy a *személyzet lelki gondozása jogszabályi rendelkezés hiányában azért szerepel a munkaköri leírásukban, mert e nélkül is a mindennapok részét képezi. Szolgálati elöljárójuk a kialakult gyakorlatot emelte be a feladatok közé.* A börtönlelkészek ott teljesítenek szolgálatot a körletben, ahol őrök és fogvatartottak együtt vannak. Természetes, hogy ha szükségét érzik, akkor az őrök is felkeresik a börtönlelkészt. Ezért a személyzet lelki gondozásában való közreműködés munkaköri leírásba foglalása megfelel azoknak a körülményeknek, és érthető emberi törekvéseknek, amelyek között a börtönlelkészek szolgálnak. *Megfontolásra érdemes a Börtönlelkészi Szolgálat feladatainak normatív bővítése annak érdekében, hogy az állomány körében végzett pasztoráció is szabályozásra kerüljön.* A megkérdezettek a feladataik ellátásához szükséges eszközökkel rendelkeznek, azokat a bv. intézetek rendelkezésre bocsátják.

---

[664] A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló 13/2000. (VII. 14.) IM rend.2. §: *„A börtönlelkészi szolgálat főbb feladata*
a) a hit- és kegyességi élet, a vallásgyakorlás biztosítása, mise, istentisztelet, biblia- és imaórák tartása,
b) az egyéni és közösségi lelki gondozás,
c)az életismereti, erkölcsi oktatás, nevelés,
d) a vallási tevékenységet végző szervezetek bv. intézetben történő tevékenységének és a börtönmissziók munkájának koordinálása,
e) a fogvatartottak kérésére egyéb vallásos szertartások végzése."

Sőt, igen gyakran a jogszabályi kötelezettségen túlmenően nem csupán az helyiséget, de annak egy-egy berendezési tárgyát is a bv. intézet biztosítja.

A feladatok tágan meghatározott csoportjaihoz képest szükségesnek mutatkozott a fogvatartottak részéről felmerülő igények megismerése, mert ez mutatja meg a börtönlelkészi szolgálat valódi rendeltetését. A felmerülő és ténylegesen kielégítésre kerülő igények bv. intézetenként szignifikáns különbséget mutattak. A kérdésre feltett válaszok alapján mindkét fővárosi bv. intézetre jellemző módon az alábbi igények határozhatóak meg: egyéni és közösségi vallásgyakorlás; személyes beszélgetés, melynek témája nem kifejezetten bibliai, mint inkább az egyént érintő problémák megbeszélése; saját – börtönön kívüli – lelkésszel való kapcsolat; végül pedig nem számottevő módon a vallási étkezés. Ez jelentős eltérést mutat a fogdán tapasztalható igényektől, ahol kiemelt szerepe van a vallási étkezésnek. Megjegyzést érdemel, hogy a fogdán mindenki megkapja az igényelt vallási étkezést, melyet a rendőrség saját költségén biztosít. Ezzel szemben a bv. intézetekben fogvatartott személyek számára a leggyakrabban igényelt kóser étel költségeinek jelentős részét a büntetés-végrehajtási szervezet és a MAZSIHISZ közötti együttműködési megállapodás alapján a MAZSIHISZ biztosítja. Figyelemre méltó, hogy a bv. intézet a kérelem elbírálását a rabbi véleményétől teszi függővé. A gyakorlatban ez úgy valósul meg, hogy a kóser étkezést igénylő fogvatartottal a rabbi személyes találkozást kezdeményez. Ennek során eldönti azt, hogy saját megítélése szerint a fogvatartott zsidó vallásánál fogva jogosult-e a vallási étkezés biztosítására, avagy nem. Döntéséről tájékoztatja a bv. intézetet. Amennyiben úgy ítéli meg, hogy a fogvatartott tényleges módon nem zsidó vallású, abban az esetben a MAZSIHISZ nem biztosítja az étkezés költségeinek rá eső hányadát. Ez esetben az illető nem kap kóser ellátását, mert azt a bv. intézet saját forrásból nem finanszírozza. A feltárt gyakorlat ugyan célratörőnek nevezhető, de több alkotmányossági aggályt is felvet. Egyik ilyen az, hogy a megismert jogi normák a bv. intézet feladataként határozzák meg az étkezés biztosítását, mely alól a vallási étkezés sem számít kivételnek. Az állami szerv nem tehet eleget úgy a törvényi feladatának, hogy az abban foglalt kötelezettség de facto valamely egyház képviselőjének diszkrecionális döntésétől függően teljesül. Az is felvethető kérdésként, hogy ki más jogosult meghatározni az egyén vallási meggyőződését, ha nem ő saját maga? Ezzel kapcsolatban az egyház nyilváníthat véleményt és mondhatja például azt, hogy „egyházunk törvényei szerint ez a személy nem tartozik a vallási közösségünkhöz.” Ez

a kijelentés legfeljebb egy meghatározott vallási szervezethez tartozás szempontjából lehet döntő, de a lelkiismereti, vallási meggyőződés megítélésében nem. Ezért alkotmányos keretek között még az egyház képviselője sem állíthatja, hogy „ez a személy nem követi azt a vallást, amelynek követőjeként magát meghatározta.” Kizárólag a Budapesti Fegyház és Börtönben jelentkező vallási igény a családi istentisztelet, a biblia iskola, illetve a konfliktus kezelés, amely magában foglalja a csoporton belüli konfliktusok kezelését is. A Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézetben elsősorban előzetes letartóztatottak kerülnek elhelyezésre. Ehhez képest térnek el jelentősen az itt felmerülő igények a Budapesti Fegyház és Börtönben felmerülő igényektől. A különbségek okai visszavezethetőek az intézetben töltött idő hosszúságára, mert pl. családi hét, vagy biblia óra nehezen képzelhető el az előzetes letartóztatottakra jellemző nagyarányú fluktuáció miatt. A lelkésszel való kapcsolattartás igényében nincs különbség. Ez rávilágít arra, hogy az elítéltek és előzetes letartóztatottak lelkésszel való kapcsolattartásának eltérő szabályozása nem indokolt.

Végezetül arra keresetem választ, hogy a börtönlelkészek milyennek ítélik meg a fogvatartottakkal való kapcsolatukat. Valamennyi választ azt tükrözte vissza, hogy a fogvatartottak a lelkészeket nem sorolják fogvatartóik közé. Ezért a köztük lévő viszony úgy lehet bizalmas, hogy a fogvatartottat nem éri a „vamzerkedés” vádja. Ennek megfelelően úgy vélik, hogy a fogvatartottakkal való kapcsolatukat a bizalom és a személyes légkör hatja át. A bizalom nem jelent rossz értelemben felfogott „bizalmaskodást”, ezt nem engedhetik meg maguknak, mert akkor a személyzet bizalmát veszítenék el, márpedig munkájuk végzéséhez mindkét fél bizalmát el kell nyerniük. A szabadulás után a legtöbb fogvatartottal nem tartanak kapcsolatot. Egy olyan lelkész volt, aki kifejezett elzárkózik a szabadulás utáni kapcsolattól, de ő is igyekszik elősegíteni az érintett személyek gyülekezeti integrációját. A többi lelkész nem zárkózik el, szívesen veszi, ha a fogvatartottak szabadulásuk után mint lelkészt továbbra is keresik.

5. Külföldiek vallásgyakorlása

„…jövevény voltam és befogadtatok.”[665]

5.1 Alapvetések

Az elmúlt néhány esztendő európai fejleményei ráirányították a figyelmet a nemzetközi migráció jelenségére.[666] Nem tagadva a tényt, hogy az elmúlt időszakban felerősödött volumenű jelenséggel állunk szembe, le kell szögezzük, hogy a migráció egyidős az emberiséggel. Több elmélet is napvilágot látott, amely a migráció okaira igyekszik magyarázatot találni. Ezek közös vonása, hogy elsősorban gazdasági okokkal igyekeznek magyarázni az emberek vándorlását.[667] Ennek a műnek az elkészülésével egyidőben zajlik az ország déli határainál az a migrációs válság, amelynek okai talán minden eddiginél összetettebbek, pontosan még nem ismertek. Ahhoz, hogy e jelenségről pontos diagnózist tudjunk felállítani, szükség van arra, hogy lehántsuk róla a politikai csatározások által köré font leplet. De bármiféle magyarázat is szolgáljon e modernkori népvándorlásra, az tagadhatatlan, hogy ennek kezelésével az állam és a társadalom egésze megmutatja az egyetemes emberi jogokkal szembeni elköteleződésének mértékét. Mondhatnánk úgy is, hogy egy egész ország vizsgázik most emberi jogokból, de még inkább emberségből. Nelson Mandela azt írja, hogy *„egy országot nem arról kell megítélni, hogy miképpen bánik a legnagyobb rangú polgáraival, hanem a legalacsonyabb sorban lévőkkel.”*[668] A nincstelenül ide érkezők talán még a legalacsonyabb sorban lévő polgárnál is alacsonyabb sorban élnek. A velük szemben tanúsított humánus, szolidáris, de az emberi jogokat tiszteletben tartó és az ország lakosainak érdekeit is érvényre juttató bánásmód kialakítása nagyfokú körültekintést, de talán még több bölcsességet és előrelátást igényel.

---

[665] Biblia, Máté Evangéliuma 25,35

[666] Az Eurostat adatai alapján 2014-ben az EU-28-ak közel 510 milliós lakosságának mintegy 4,1 százaléka harmadik országbeli állampolgár, ami 20,4 millió fős népességet jelent. Emellett 13,7 millió EU-s állampolgár nem a hazájában, hanem másik uniós országban lakik huzamosabb ideje. A legtöbb külföldi, beleértve az uniós állampolgárokat is, Németországban (7,7 millió), Spanyolországban (5,1 millió), az Egyesült Királyságban (4,9 millió), Olaszországban (4,4 millió) és Franciaországban (4,1 millió) él. forrás: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics

[667] lásd bővebben: Sik Endre: A migráció szociológája I. Bp. 2012. 8-27

[668] Nelson Mandela: Hosszú menet a szabadság terén. London, 1994

A migrációs elméletek létjogosultságát nem vitatva meg kell jegyezni, hogy kimutatható módon a legszegényebb országok azok, amelyek nem jelentenek jelentős migrációs kibocsátó tényezőt.[669] A migrációt gazdasági okokkal magyarázó elméletek és e megfigyelés közötti paradoxon feloldására adott egyik magyarázat szerint maga a vándorlás is befektetés igényes cselekvés. Ezért a teljesen nincstelenek számára nem nyújt alternatívát.[670] Nehezen vitatható, hogy a migránsok tömegei maguk és családjuk megélhetése érdekében döntenek a költözés mellett. Emellett természetesen nem lehet megfeledkezni azokról, akik valamilyen társadalmi, vagy antropológiai tulajdonságuk, illetve lakóhelyükön dúló háborúk miatt elszenvedett üldözés elől menekülnek. A gazdasági jellegű, illetve az üldöztetés miatti migráció magyarázatára került megalkotásra a vegyes migráció (mixed migration) koncepciója. Megalkotásának célja az volt, hogy kellő módon elhatárolható legyen egymástól a gazdasági jellegű, illetve az üldöztetés miatt kialakuló, menedékjogra kellő alappal szolgáló népességmozgás. Magában foglalja a komplex lakossági mozgásokat, ideértve az üldöztetések miatt lakóhelyüket elhagyó menekülteket, menedékkérőket, illetve a gazdasági és más bevándorlókat. Más megközelítésben a vegyes migráció meghatározható úgy is, mint irreguláris módon utazó személyek csoportja, akik hasonló útvonalakon, hasonló utazási módokat igénybe véve, de különböző okokból vándorolnak el.[671]

Minthogy a vallásszabadság egyetemes, mindenkit megillető jog, bármi legyen is az elhatározást kiváltó szándék, nemzetközi kötelezettségvállalásunknak eleget téve, eltérő kulturális és vallási közegből érkező emberek csoportjai számára is biztosítanunk kell a szabad vallásgyakorláshoz való jogot. A következő fejezetekben ennek hazai jogi hátterét, illetve az annak alapján kialakult gyakorlatot kívánom megvizsgálni. A gyakorlat bemutatása az éppen most zajló folyamatok miatt töredékes. Azok a helyszínek, ahol a mű írásának idején nagy létszámú migráns csoportok kerültek elhelyezésre – a külön bizonyítást nem igénylő különleges helyzet miatt – nem biztosítanak alkalmas terepet a vallásszabadság körében folyó adekvát kutatások elvégzéséhez.

---

[669] Peter Stalker: Workers Without Frontiers: The Impact of Globalization on International Migration. Michigan 2000. chapter 7.
[670] Timothy J. Hatton, Jeffrey G. Williamson: What fundamentals drive World migration? Cambridge 2002. 5
[671] bővebben: Thomas Linde: Mixed Migration – A Humanitarian Counterpoint, Oxford Journals, Refugee Survey Quarterly, 2011. Volume 30, Issue 1. 89-99.

5.2 Vallásgyakorlás az idegenrendészetben

5.2.1 Vallásgyakorlás szerepe az idegenrendészeti eljárás alatt

Magyarországra való beutazás, illetve itt tartózkodás szempontjából a külföldi állampolgárok többféleképpen csoportosíthatóak. Egyik szempontrendszer a beutazás célja szerint különbözteti meg, míg egy másik a beutazás törvényessége szempontjából osztályozza a külföldről érkezőket. De különbség tehető a beutazás korlátozása, illetve a szabályozás szintje szerint is. Ez utóbbi szempontot alapul véve mondhatjuk, hogy az Európai Unió tagállamainak állampolgárai által alkotott csoport beutazása csekély mértékű korlátozás alá esik, hiszen őket megilletik az Unió területén biztosított munkavállalás, letelepedés, illetve uniós polgárság biztosította jogok. E jogokat nem a nemzeti, hanem az uniós jog biztosítja az Unió polgárai számára. A másik csoportba az Unión kívüli, úgynevezett harmadik országok állampolgárai tartoznak. Ez utóbbiak beutazása és itt tartózkodása a nemzeti jog által részletesen szabályozott. A harmadik országbeli állampolgárok idegenrendészeti státusza vegyes képet mutat attól függően, hogy a beutazásra milyen okból kerül sor. A rövid ideig itt tartózkodók (pl. családlátogatás, turizmus, kutatás, oktatás) témánk szempontjából nem igényelnek különösebb figyelmet, hiszen ők szabadságjogaikban, így vallásszabadságukban nem korlátozottak. Ezért tehát figyelmünket azokra irányítjuk, akik a nemzetközi migráció szempontjából hazánkat tranzit, illetve célországnak tekintik. E személyek státusza attól függően változik, hogy mi tette indokolttá országuk elhagyását. Ebből a szempontból beszélhetünk olyan személyekről, akiket országuk elhagyására elsősorban, vagy kizárólagosan gazdasági tényezők motiválták, illetve olyanokról, akik rajtuk kívül álló kényszerítő erők hatására döntöttek egy másik országban való letelepedés mellett. E kényszerítő okok között egyaránt találni társadalmi, illetve természeti okokat is, közös vonásuk, hogy a személy életfeltételeit ellehetetlenítik.[672] Ez utóbbi csoportba tartozók tekinthetőek kényszer migránsoknak, akik nemzetközi védelme aszerint differenciálódik, hogy mi volt a kényszerítő ok, amely miatt a vándorlás mellett döntöttek. Amennyiben faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott csoporthoz való tartozása, avagy politikai nézetei miatti üldözés a kiváltó ok, abban az esetben az illető menekültként jogi védelem alatt áll.

[672] Hautzinger Zoltán, Hegedüs Judit, Klenner Zoltán: A migráció elmélete. Bp. 2014. 13

Amennyiben a külföldi állampolgár beutazását nem az tette indokolttá, hogy országában az életét, szabadságát fenyegető veszélynek volt kitéve, abban az esetben rá nézve a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. tv. (továbbiakban: idegenrendészeti tv.) rendelkezései az irányadóak. A vallásszabadság megélése akkor kerül előtérbe, amikor az idegenrendészeti eljárásban valamely kényszerintézkedés miatt a külföldi állampolgár alapvető jogai korlátozás alá kerülnek. Ilyen kényszerintézkedés lehet többek között a visszairányítás, a kiutasítás, vagy az őrizetbe vétel. A jogellenes beutazás, illetve tartózkodás miatt lefolytatott idegenrendészeti eljárásban az idegenrendészeti hatóság kiutasítást rendelhet el. E kényszerintézkedésnek azonban korlátai vannak. A visszairányítás, illetve a kiutasítás nem rendelhető el és nem hajtható végre olyan ország területére, amely az érintett személy tekintetében nem minősül biztonságos származási vagy biztonságos harmadik országnak. Ilyen nem biztonságos ország különösen az, ahol a harmadik országbeli állampolgár faji, vallási, nemzeti hovatartozása, egy meghatározott társadalmi csoporthoz tartozása vagy politikai véleménye miatt üldöztetés veszélyének lenne kitéve, továbbá ahol nyomós oknál fogva tartani lehet attól, hogy a visszairányított, illetve a kiutasított harmadik országbeli állampolgárt az a veszély fenyegeti, hogy halálra ítélik, kínozzák vagy más embertelen bánásmódnak, büntetésnek vetik alá.[673] Ennek alapján az egyén belső vallási meggyőződése az idegenrendészeti eljárásban a kiutasítás, illetve a visszairányítás szempontjából relevanciával bír, minthogy amennyiben üldöztetés alapját képezi, vagy ennek veszélye megállapítható, úgy az a hatóságok eljárását érdemben befolyásolja. Az Ehtv. adatkezelésre vonatkozó rendelkezései megfontolásra érdemesek, különös figyelemmel arra, hogy a vallási adatra általános jelleggel előírt adatgyűjtési tilalom alól a vallási alapon történő üldöztetés esete sem képez kivételt. Annak megállapítása pedig, hogy a külföldi állampolgár mely állam területén szenvedhet vallási üldözést csak úgy lehetséges, ha vallási meggyőződéséről nyilatkozik és azt a hatóság az eljárásban különleges adatként kezeli. Megoldásként kínálkozik a lex specialis derogat legi genarali elvének alkalmazása. Ennek során abból kell kiindulni, hogy idegenrendészeti eljárásban az

[673] idegenrendészeti tv. 51. § (1) bek.

ügyféli státuszban lévő személy felhatalmazást adhat különleges adat továbbítására.[674] Ennek alapján a BM Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal (továbbiakban: BÁH) idegenrendészeti eljárásában az ügyfél felhatalmazásával élve továbbíthatja a vallási meggyőződésére vonatkozó adatokat. Az adattovábbításra vonatkozó felhatalmazást de lege ferende ki kell terjeszteni az adatkezelés többi esetére is, így a tárolásra és a kezelésre is.

5.2.2 Az őrzött szállások

5.2.2.1 Az őrzött szállás fogvatartottainak jogállása

Az idegenrendészeti tv. értelmében az őrzött szállás a személyes szabadságában korlátozott külföldi elhelyezésére szolgáló, az idegenrendészeti eljárásban elrendelt őrizet végrehajtására sajátosan kialakított létesítmény[675]. Magyarországon összesen négy őrzött szállás található: Győrben, Kiskunhalason, Nyírbátorban, és a Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtéren. Az idegenrendészeti eljárásban elrendelt őrizet két típusa különböztethető meg attól függően, hogy mi az intézkedés célja. Eszerint beszélhetünk idegenrendészeti őrizetről, amely a kitoloncolás végrehajtásának biztosítására szolgál, illetve kiutasítást előkészítő őrizetről.[676][677]

Idegenrendészeti őrizet azzal szemben rendelhető el, aki a hatóság elől elrejtőzött, vagy a kitoloncolás végrehajtását más módon akadályozza; a távozást megtagadja, vagy más alapos ok miatt feltehető, hogy a kiutasítás végrehajtását késlelteti vagy meghiúsítja, illetve szökésének veszélye áll fenn; a kötelező tartózkodásra kijelölt helyen előírt magatartási szabályokat súlyosan vagy ismételten megsértette; a számára előírt hatóság előtti megjelenési kötelezettséget felszólításra sem teljesítette, és ezzel akadályozza az idegenrendészeti eljárás lefolytatását, vagy

---

[674] közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. tv. 17/A § (2) bekezdés: *„Ha a hatóság különleges adatot az ügyfél hozzájárulása alapján továbbít, az ügyfél a hozzájárulását az alábbi módokon is megadhatja:*
a) hozzájárulás adása az ügyintézési rendelkezésben,
b) hozzájárulás az ügyfél ügyintézési rendelkezésében meghatározott módon hitelesített elektronikus nyilatkozatában,"

[675] Idegenrendészeti tv., 2. §, u. pont

[676] Idegenrendészeti tv. 54-55. §

[677] kitoloncolás: A visszairányítás, illetve a kiutasítást elrendelő bírósági vagy idegenrendészeti hatósági határozat hatósági kísérettel történő végrehajtása. vö.: idegenrendészeti tv. 65. § (1) bek.

szándékos bűncselekmény elkövetése miatt kiszabott szabadságvesztés-büntetésből szabadult.[678] Az idegenrendészeti őrizetet a BÁH regionális igazgatósága vagy a rendőrség rendelheti el.[679] Az idegenrendészeti őrizet legfeljebb hetvenkét órára rendelhető el, amelyet az őrizet helye szerint illetékes járásbíróság a harmadik országbeli állampolgár kitoloncolásáig, alkalmanként legfeljebb hatvan nappal meghosszabbíthat. A meghosszabbított őrizet ideje legfeljebb 12 hónapig tarthat.[680] Természetszerűleg, amennyiben az őrizet megszüntetésének idegenrendészeti törvényben szabályozott okai közül bármely megállapítható, abban az esetben az őrizetet haladéktalanul meg kell szűntetni[681]

Kiutasítást előkészítő őrizet azzal a harmadik országbeli állampolgárral szemben rendelhető el, akinek személyazonossága vagy tartózkodásának jogszerűsége nem tisztázott, vagy kétoldalú visszafogadási egyezmény alapján az Európai Unió más tagállama részére visszaadása folyamatban van.[682] A kiutasítást előkészítő őrizetet abban az esetben, ha a harmadik országbeli állampolgár személyazonossága tisztázatlan, vagy ha a harmadik országbeli állampolgárnak az Európai Unió más tagállamával a visszaadása folyamatban van, akkor a rendőrség, amennyiben pedig a harmadik országbeli állampolgár tartózkodásának jogszerűsége tisztázatlan, abban az esetben a BÁH regionális igazgatósága rendelhet el.[683] Az idegenrendészeti hatóság azzal a harmadik országbeli állampolgárral szemben rendel el kiutasítást, aki jogellenesen lépte át Magyarország államhatárát, vagy azt megkísérelte; a törvényben meghatározott tartózkodási feltételeket nem teljesíti; az előírt munkavállalási engedély vagy az e törvényben előírt engedély nélkül folytatott keresőtevékenységet; akinek a beutazása és tartózkodása a nemzetbiztonságot, a közbiztonságot vagy a közrendet sérti vagy veszélyezteti; vagy akinek a beutazása és tartózkodása a közegészséget sérti vagy veszélyezteti.[684] Bíróság is rendelhet el kiutasítást büntetésként olyan személlyel

[678] Idegenrendészeti tv. 54. § (1) bek.
[679] A harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény végrehajtásáról szóló 114/2007. (V. 24.) Korm. rend. 126. § (1) bek.
[680] idegenrendészeti tv. 54. § (5) bek.
[681] Ilyen okok: 1. kiutasítás feltételei biztosítottak; 2. nyilvánvalóvá vált, hogy a kiutasítást nem lehet végrehajtani; 3. az őrizet határideje letelt; 4. a harmadik országbeli állampolgár nemzetközi védelem iránti kérelme alapján jogosult Magyarország területé való tartózkodásra; 5. menekültügyi őrizet kerül elrendelésre. Vö. idegenrendészeti tv. 54. § (6) bek.
[682] Idegenrendészeti tv. 55. § (1) bek.
[683] 114/2007. (V. 24.) Korm. rend. 126. § (2) bek.
[684] Idegenrendészeti tv. 43. § (2) bek.

szemben, akinek az országban való tartózkodása nem kívánatos.[685] A kiutasítást előkészítő őrizet a személyazonosság megállapításáig, vagy a tartózkodás jogszerűségének tisztázásáig, de legfeljebb 72 óráig tarthat. Ha ez az időtartam nem elegendő, akkor a járásbíróság legfeljebb 30 napig meghosszabbíthatja az őrizet időtartamát. [686] Az intézkedések határidejét is figyelembe véve látható, hogy az őrzött szállásokon lévők vallásgyakorlásának hosszabb időn keresztül való biztosítását kell a hazai hatóságoknak megoldaniuk.

5.2.2.2 Vallásgyakorlás az őrzött szállásokon

Az idegenrendészeti őrizet nem a büntetőjogi, avagy a szabálysértési jogi felelősségre vonást biztosító intézkedés, hanem további idegenrendészeti eljárást biztosító szabadságelvonással járó idegenrendészeti intézkedés. Ezért az őrizetben lévő személyek jogkorlátozásának indokaként fel sem merül a büntetőjogi, vagy szabálysértési eljárás eredményes lefolytatásának állami érdeke. A jogkorlátozás alapjaként az intézmény biztonsága és rendje, a közegészség, illetve mások joga és szabadsága említhető. Tagadhatatlan, hogy az intézmény és „lakóinak" biztonságáért vállalt állami felelősség olyan alkotmányos érdek, amely megengedi és egyben megköveteli egyes alapvető jogok korlátozását. Az őrzött szállások ugyan zárt intézmények, de az ott fogvatartottak az őrizetük eltérő jogalapja miatt lényegesen nagyobb szabadságot élveznek, mint a fogdában, vagy bv. intézetben fogvatartottak. Ilyen jelentős eltérés például a korlátlan telefonhasználat, vagy akár az internet használata. Az őrzött szállások esetén lehetőség van olyan körletek kialakítására, ahol teljes családok lehetnek együtt. Témánk szempontjából az egyik leglényegesebb különbség a körletek nyitottságában mutatkozik meg, amely lehetővé teszi a közösségi alkalmak megtartását. Egy rendőrségi fogda esetében – a fogvatartás indokaira tekintettel – a nyitott körletek ad absurdumnak minősülnek.

A továbbiakban a vallásszabadság tartalmi elemei mentén vizsgálom az őrzött szállásokon lévők vallásszabadságát. A vallás megválasztásának joga, amíg vallásos cselekményekben nem válik a külvilág számára is érzékelhetővé, természetéből eredően kívül esik mindennemű jogi szabályozáson. A meggyőződés kinyilvánítása –

[685] A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. tv. 33. §, i. pont
[686] Idegenrendészeti tv. 55.§ (3) bek.

függetlenül annak valóságtartalmától – teszi lehetővé az egyén számára azt, hogy az őrizet ideje alatt olyan vallásos cselekményeket végezzen, amelyek a hatóság engedélyező aktusához kötöttek, vagy amelyekhez elengedhetetlenül szükséges az állami hatóság aktív közreműködése. A jogalkotó felismerte azt, hogy a vallás egyes esetekben konfliktusok forrása lehet, ezért a kinyilvánított meggyőződésnek biztonsági szempontból is jelentőséget tulajdonít. Ennek megfelelően az őrizetesek a belső rend fenntartása és a rendkívüli események megelőzése érdekében többek között *„vallási helyzetük különbözősége figyelembevételével kerülnek elhelyezésre a közösségben”*.[687] A vallási elkülönítés nem valósít meg diszkriminációt, mert nem jár a fogvatartottak életét befolyásoló semmilyen hátránnyal, hiszen az eltérő felekezetűek fogvatartása ugyanolyan körülmények között és ugyanolyan bánásmód alkalmazásával valósul meg. A vallási különválasztás preventív intézkedés, mellyel a hatóság egy esetlegesen kialakuló konfliktust előz meg. Ezzel a fogvatartottak életét, testi épségét védi, hiszen a vallási konfliktushelyzetek magukban hordozzák az esetenként sérüléssel járó fizikai konfrontáció lehetőségét.

A hatályos jogi szabályozás a vallásgyakorlásról igen szűkszavúan rendelkezik. Lényegét tekintve egyedül a végrehajtás részletszabályait tartalmazó ORFK utasítás szabályozza a kegytárgyak birtoklását és a vallási étkezés biztosítását.[688] Kegytárgyak birtoklása méretkorlátozás alá esik annyiban, hogy csak a kisméretű kegytárgyak birtoklása megengedett. Ezzel kapcsolatban ugyanaz az anomália vethető fel, mint a fogdai fogvatartás esetében. A vallási étkezés biztosítása csak az étrendre terjed ki, holott köztudomású, hogy több vallás előírásai is tartalmaznak időhöz kötött étkezési szabályokat.

A többi alkotmányos jog esetében is hasonlóan alacsony szabályozási szintet találni. Az alapvető jogok garanciális szabályait rendező magasabb szintű normák hiánya erőteljes alapjogi deficitet eredményezhet, mert így teljes egészében a jogalkalmazó hatóságra bízza az alapjogok – köztük a vallásszabadság biztosítását. Szükségesnek mutatkozik az alapvető jogoknak a jelenleginél lényegesen magasabb szintű jogi normákban való szabályozása. Az őrzött szállások mindamellett, hogy

[687] A Rendőrség őrzött szállásainak szolgálati szabályzatáról és a menekültügyi őrzött befogadó központokban végrehajtandó rendőrségi feladatokról szóló 21/2014. (VII. 4.) ORFK utasítás 16. sz. melléklet 6. pont, valamint az utasítás 4. pontja
[688] Uo. 87. pont

lényegesen nyitottabbak, mint a rendőrségi fogdák, abban azonban megegyeznek velük, hogy „lakóik” nem szabad akarat elhatározásból tartózkodnak ott. Abban is megegyeznek egymással, hogy a fogvatartottak kényszerű életközössége és az intézmény rendje megkívánja a fogvatartottak életének szabályozását, ami egyes alapvető jogok korlátozásával jár, míg más szabadságjogok gyakorlása aktív állami cselekvést, esetenként adminisztratív eljárást igényel. A vallásszabadság egyes elemeinek gyakorlása zárt intézményi keretek között az állam megengedő döntése, illetve aktív támogató magatartása mellett lehetséges. Ezért a szabályozás hiányát nem értékelhetjük úgy, hogy az őrizetesek a szabadságjoguktól meg nem fosztott személyekkel azonos feltételek mellett gyakorolhatják vallásukat. A vallásszabadság soron következő eleme a tanítás joga, amely egyfelől azt biztosítja, hogy bárki térítő jelleggel hirdesse saját vallási nézeteit, másfelől az egyházak hitoktató tevékenységével hozható összefüggésbe. Az őrzött szállások esetében az egyházak tevékenységére vonatkozó normatív szabály nincs. A vallásszabadság mind teljesebb érvényesülése érdekében szükséges e terület szabályozása oly módon, hogy ne csupán az egyénnek legyen lehetősége kezdeményezni a vallásgyakorlást, hanem az egyházak is lehessenek kezdeményezők. A vallási adattal való önrendelkezés joga, mint a vallásszabadság utolsóként vizsgált alkotó eleme nem korlátozható az őrzött szálláson sem.

A vallásszabadság normatív hátterének feltárását követően bemutatom annak a helyszíni adatgyűjtésnek az eredményét, amelyet a Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtéren lévő őrzött szálláson folytattam le. A 23 fő befogadására képes őrzött szállást a Repülőtéri Rendőr Igazgatóság működteti. Családok elhelyezésére alkalmas körlettel nem rendelkezik. Az őrzött szálláson szolgálatot ellátó vezetői és beosztott állománnyal folytattam interjút, melynek célja az volt, hogy feltárjam az őrizetesek vallásgyakorlásának tényleges helyzetét. Az őrizetesekkel két ok miatt nem vlgeztem interjút. Egyfelől, mert mint megtudtam az átlagos itt tartózkodás 30 nap, mely miatt az őrizetesek legfeljebb pillanatképet tudtak volna nyújtani, amely nem lett volna alkalmas adekvát következtetések levonására. A másik indok az őrizetesek közel és közép-keleti, illetve afrikai származásából adódó, kizárólag tolmács közreműködésével leküzdhető nyelvi akadály.

Az interjú során felmerülő első kérdés az volt, hogy ismerik-e és ha igen mi alapján az őrizetesek vallási identitását. Erre adott válaszok mind azt támasztották alá,

hogy az őrzött szállásokon dolgozók a vallási identitásra vonatkozó adatgyűjtési tilalmat úgy értelmezik, hogy az őrizetestől erre vonatkozó nyilatkozatot sem kérhetnek. Ezért az őrizetesek vallási identitására elsősorban a származási ország és az általuk választott étrend alapján vonnak le következtetést. Ez megerősíti azt az elméleti állítást, amit *Schanda* Balázs akként fogalmazott meg, hogy a meggyőződéshez önmagában véve jogok és kötelezettségek nem kapcsolódnak. Ezzel szemben a kinyilvánított igény, vagy szekuláris lelkiismeret a döntő.[689] Emellett az őrizetes szokásaiból, viselkedéséből – többek között a női nemhez való viszonyából – vonnak le a vallási identitásra vonatkozó következtetést. Ezek alapján néhány egyéni kivételtől eltekintve úgy vélik az interjú alanyok, hogy az őrizetesek életére nem gyakorol meghatározó befolyást a vallási élet.

Amennyiben valakinek olyan vallási igénye merül fel, amelyhez a rendőri szerv aktív közreműködése szükséges, abban az esetben ezt kérelmi lapon kezdeményezi. Ahhoz, hogy a kérelemnek a vezető helyt adjon, nem szükséges semmifajta bizonyítás, elég csupán a kinyilvánított igény. Jellemző vallási igény az étkezésben nyilvánul meg. A rendőri szerv biztosítja a vallásnak megfelelő étrendet. A normatívan szabályozott napirend pontos előírásokat tartalmaz az étkezés idejére nézve is. Ezzel szemben van olyan vallási előírás, amely alkalmanként ettől eltérő módon határozza meg az étkezések idejét. Tipikusan ilyen a muzulmán ramadán, illetve a keresztény nagyböjt. Annak érdekében, hogy a vallásszabadság érvényesüljön, az őrzött szállás vezetője amellett döntött, hogy ilyen esetekben eltérnek a normatívan szabályozott napirendtől. Döntésének legfőbb motivációjaként az intézmény belső békéjét jelölte meg, mert tudatában van a vallási sérelmek okozta konfliktusok veszélyeinek. Ez a szempont teljes mértékben érthető. Emellett kijelenthető, hogy ez a gyakorlat messzemenőkig jobban szolgálja a vallásszabadság érvényesülését, mint a merev, kivételt nem tűrő jogi szabályozás. Ennek alapján szükségesnek tekinthető az őrzött szállások szolgálati szabályzatáról kiadott ORFK utasítás módosítására oly módon, hogy alkotmányos jogok gyakorlása érdekében lehetővé váljon a napirendtől való eltérés. Minthogy a vallásszabadság erősen individuális jellegű, ezért annak gyakorlását minden elemére kiterjedően előre szabályozni nem lehet. Meg kell elégedni a keretek kijelölésével. Az őrzött szállások esetében ezek nem lehetnek mások, mint az alapvető jogok korlátozásának már leírt indokai. E keretek között teljessé kell tenni a

[689] Schanda Balázs: Állami egyházjog. i.m. 34

vallásszabadságot. Felmerülhet az intézmény rendje és a vallásszabadság közötti konfliktus lehetősége. Az interjúk során az derült ki, hogy ez nem valós konfliktusveszély, mert az intézmény rendje minden vallási igénytől függetlenül fenntartható, sőt a vallási igények kielégítése kifejezetten a rendet és biztonságot szolgálja. Ettől függetlenül elméletileg a konfliktus lehetősége nem tagadható. *Ezért a jövőbeni szabályozásban a napirendtől való eltérésnek a lehetőségét kell biztosítani, amely alapján a jogalkalmazás feladata eldönteni az eltérés megengedhetőségét.*

A vallási étkezésen kívül több esetben előfordult, hogy az őrizetesek kegytárgyakat kértek, melyet minden esetben megkaptak. A vallásgyakorlás biztosítása érdekében a Repülőtéri Rendőr Igazgatóság több egyházzal kötött együttműködési megállapodást, amely biztosítja az egyházak lehetőségeit arra, hogy a működési körükbe tartozó vallásgyakorláshoz közreműködjenek. Ez egyaránt jelent egyéni és közösségi vallásgyakorlási lehetőségeket, illetve a vallásgyakorláshoz szükséges tárgyak, eszközök, könyvek rendelkezésre bocsátását. Az egyházakkal kötött együttműködési megállapodás külön érdeme, hogy kitér a szolgálatot ellátó állomány lelkigondozásának lehetőségére. Érdemes felhívni a figyelmet arra a különbségre, ami az általam vizsgált fogdák, illetve őrzött szálláshely gyakorlata között megfigyelhető. Míg a fogdák esetében a jogszabályi rendelkezés ellenére sem tartják lehetségesnek a közösségi vallásgyakorlást, addig az őrzött szálláson jogszabályi rendelkezés hiányában is biztosítják ennek lehetőségét. A jelenség egyik lehetséges magyarázata az, hogy a fogdában bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, az őrzött szálláson pedig csupán idegenrendészeti eljárás alatt álló személyek vannak. A bűncselekmény lehetséges elkövetőjéhez az emberek általában nagyobb társadalomra veszélyességet tulajdonítanak, mint az idegenrendészeti eljárás alatt állóknak, ezért a jogok korlátozásában szigorúbb attitűdöt követnek. A másik lehetséges magyarázat az, hogy a fogdában való összejátszás lehetősége valós veszélyt jelent, ez pedig tényleges módon veszélyeztetné az állami büntető igazságszolgáltatás érvényesülését. Az őrzött szálláson – az ott lévőkkel szembeni eljárás jellegére tekintettel – ilyen veszély nincs. Ezért a fogdában szigorúbb, az őrzött szálláson pedig megengedőbb attitűd a jellemző. Végül pedig magyarázatként szolgálhat az őrzött szálláson eltölthető hosszabb idő, szemben a legfeljebb 60 napos fogdai tartózkodással

Az interjú során kitértem a vallási konfliktusok kérdéskörére is. A megkérdezettek véleménye szerint az őrizetesek túlnyomó többsége muszlim hitű. A muzulmán valláson belül is több irányzat van, és ezek nem mindegyike békélt meg a többivel, ennek ellenére vallási konfliktus az interjúk elkészítésének időpontjáig nem történt

5.2.2.3 Vallásgyakorlás a közösségi szállásokon

Az idegenrendészeti eljárásban az eljárás alatt álló számára az idegenrendészeti hatóság kötelező tartózkodási helyként kijelölhet a BÁH által üzemeltetett közösségi szállást is, amennyiben a harmadik országbeli állampolgár magát eltartani nem képes, megfelelő lakással, anyagi fedezettel vagy jövedelemmel, eltartásra köteles meghívóval, avagy eltartásra kötelezhető hozzátartozóval nem rendelkezik.[690] [691] Közösségi szállás jelenleg Balassagyarmaton működik. A jogintézmény célja az, hogy a külföldi számára jogállásától függően váljon lehetővé az önálló életvitel feltételeinek megteremtése (befogadottak esetében) vagy az ország önkéntesen, rendezett körülmények között történő elhagyása, a származási országba való visszatérés (illegális migránsok esetében). Ebből eredően természetesen az őrzött szállásokkal ellentétben az itt lévő személyek nem fogvatartottak. Ugyanakkor szabad mozgásukban annyiban mégis korlátozottak, hogy tartózkodási helyüket nem választhatják meg szabadon. A 24 órát meghaladó, de legfeljebb 120 órai távollétüket a tartózkodási hely megjelölésével kötelesek bejelenteni. A közösségi szálláson a jelenleg hatályos szabályok szerint legfeljebb két hónapig tartózkodhat az eljárás alatt álló személy.[692] Ez idő alatt köteles az intézmény rendjét megtartani.

---

[690] Idegenrendészeti tv. 62. § (3) bek.

[691] Uo. 62. § (1) bek szerint „az idegenrendészeti hatóság a harmadik országbeli állampolgár kijelölt helyen való tartózkodását rendelheti el, ha

a) a harmadik országbeli állampolgár visszairányítását vagy kiutasítását Magyarország nemzetközi egyezményben vállalt kötelezettsége miatt nem lehet elrendelni, illetve végrehajtani;

b) kiskorú, és vele szemben őrizet elrendelésének lenne helye;

c) vele szemben őrizet elrendelésének lenne helye, és vele együtt Magyarország területén tartózkodó kiskorú gyermeke az őrizet elrendelése esetén felügyelet nélkül maradna;

d) az őrizet határideje letelt, de az őrizet elrendelésére alapul szolgáló ok továbbra is fennáll;

e) a harmadik országbeli állampolgár humanitárius célú tartózkodási engedéllyel rendelkezik;

f) a harmadik országbeli állampolgár kiutasítás hatálya alatt áll, és a megélhetéséhez szükséges anyagi és lakhatási feltételekkel nem rendelkezik;

*g) v*ele szemben idegenrendészeti őrizet elrendelésének lenne helye, és az őrizet rá nézve – különös tekintettel egészségi állapotára, életkorára – aránytalanul súlyos hátránnyal járna.

[692] Idegenrendészeti tv. 63. §

A közösségi szállások rendje igazodik a jogintézmény céljához, ezért lényegesen megengedőbb, mint az őrzött szállások rendje. Ennek megfelelően a vallásszabadság korlátozása egyedül az intézmény rendjével összefüggő indok lehet.[693] Ez a korlátozás legitimnek tekinthető, mert az intézményi rend többek között arra hivatott, hogy biztosítsa a rendezett együttélést, ezáltal mások jogának gyakorlását is. A normatív szabályozás expressis verbis lehetővé teszi, mind az egyéni, mind pedig a közösségi vallásgyakorlást.[694] A vallásgyakorlás egyetlen konkrét esetét szabályozza a jogalkotó, ez pedig a – hazai szabályozásban elterjedt – vallási étkezés biztosítása.

5.3 Menedékjogot élvezők vallásgyakorlása

5.3.1 Menedékjog hatálya alatt állók jogállása

A menekültek státuszáról szóló 1951. évi Genfi Egyezmény (továbbiakban: Genfi Egyezmény) 1A cikk (2) bekezdésében foglalt definíció szerint: „*Az Egyezmény alkalmazásában a menekült fogalma alkalmazandó minden olyan személyre, aki:..... (2) ...faji, vallási okok, nemzeti hovatartozása, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozása, avagy politikai nézetei miatti üldözéstől való megalapozott félelme miatt az állampolgársága szerinti országon kívül tartózkodik, és nem tudja, vagy az üldözéstől való félelmében nem kívánja annak az országnak a védelmét igénybe venni; vagy aki állampolgársággal nem rendelkezve és korábbi szokásos tartózkodási helyén kívül tartózkodva ilyen események következtében nem tud, vagy az üldözéstől való félelmében nem kíván oda visszatérni*." Ehhez képest a hazai szabályozás igen egyedinek tekinthető, mivel a menedékjogról szóló 2007. LXXX. tv. (továbbiakban: Metv.) által megadott keretfogalmat az Alaptörvény tölti meg tartalommal. Eszerint „*Magyarország menekültként ismeri el azt a külföldit, akinek az esetében az Alaptörvény XIV. cikk (3) bekezdésében meghatározott feltételek fennállnak.*"[695] Az Alaptörvény szerint „*Magyarország – ha sem származási országuk, sem más ország nem nyújt védelmet – kérelemre menedékjogot biztosít azoknak a nem magyar állampolgároknak, akiket hazájukban vagy a szokásos tartózkodási helyük szerinti országban faji, nemzeti hovatartozásuk, meghatározott társadalmi csoporthoz tartozásuk, vallási, illetve*

[693] A harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény végrehajtásáról szóló 114/2007. (V. 24.) Korm. rend. V. melléklet 9. pont
[694] Uo.
[695] Metv. 6. § (1) bek.

politikai meggyőződésük miatt üldöznek, vagy az üldöztetéstől való félelmük megalapozott."

A Genfi Egyezményt aláíró államok arra törekedtek, hogy a menekültek legyenek a legkedvezőbb helyzetben lévő külföldiek és amennyire lehetséges, azonos helyzetbe kerüljenek a menedéket biztosító ország polgáraival. A hazai szabályozás ennek megfelelően rögzíti, hogy a menekültet, ha törvény vagy kormányrendelet kifejezetten eltérően nem rendelkezik a magyar állampolgár jogai illetik meg, és kötelezettségei terhelik. A jogosultságok alól kivételként fogalmazza meg a Metv. az önkormányzati választásokon, illetve a helyi népszavazáson való részvételre korlátozott választójogot, az állampolgársághoz kötött munkakörök, feladatkörök, tisztségek betöltését.[696]

Szintén a menedékjog hatálya tartoznak az oltalmazottak. Oltalmazottként az a külföldi részesül kiegészítő védelemben, aki nem felel meg a menekültkénti elismerés feltételeinek, de fennáll annak a veszélye, hogy származási országába történő visszatérése esetén őt súlyos sérelem érné, és nem tudja, vagy e veszélytől való félelmében nem kívánja a származási országa védelmét igénybe venni. A menekültekkel szembeni különbség elsősorban abban ragadható meg, hogy az üldözés nem valamely csoporthoz tartozás alapján állapítható meg, hanem leginkább háborús esemény, vagy saját személyében meglévő körülmény miatt. A súlyos sérelemtől vagy a sérelem veszélyétől való félelem alapulhat olyan eseményeken is, amelyek azt követően következtek be, hogy a külföldi a származási országát elhagyta, vagy a külföldi olyan tevékenységén, amelyet a származási országa elhagyását követően fejtett ki.[697] Az oltalmazottat, ha törvény vagy kormányrendelet kifejezetten eltérően nem rendelkezik, a menekült jogai illetik meg, és kötelezettségei terhelik. A menekültekhez képesti különbségként fogalmazza meg a Metv. az úti okmányhoz való jogosultságot, a választójog teljes hiányát, illetve a kedvezményes honosítási feltételek hiányát.[698]

A menedékjog alatt állók harmadik csoportját a menedékesek jelentik. Menedékesként ideiglenes védelemben az a külföldi részesül, aki Magyarország

[696] Metv. 10. § (1)-(2) bek.
[697] Uo. 12. § (1)-(2) bek.
[698] Uo. 17. § (1)-(4) bek.

területére tömegesen menekülők olyan csoportjába tartozik, amelyet az Európai Unió Tanácsa ideiglenes védelemre jogosultként elismert, vagy a Kormány ideiglenes védelemre jogosultként ismert el, mivel a csoportba tartozó személyek hazájukból fegyveres konfliktus, polgárháború vagy etnikai összecsapás, illetve az emberi jogok általános, módszeres vagy durva megsértése – így különösen kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód – miatt elmenekülni kényszerültek.[699] A menedékes jogosult személyazonosságát igazoló okmányra; külön jogszabályban meghatározott, egyszeri kiutazásra és visszatérésre jogosító úti okmányra, ha származási országa érvényes úti okmányával nem rendelkezik; a Metv-ben és külön jogszabályban meghatározott feltételek szerint ellátásra, támogatásra és szállásra; valamint a külföldiekre vonatkozó általános szabályok szerinti munkavégzésre.[700]

A menedékjog alatt állók státuszának rövid ismertetése rávilágít arra, hogy fő szabály szerint a különböző menedékjogi státuszt élvező személyek lelkiismereti és vallásszabadság gyakorlásának joga nem különbözik a magyar állampolgárokétól. Eltérés akkor mutatkozik, amikor a menekültügyi eljárásban az eljárás alatt álló személy szabadsága korlátozottá válik. Arról azonban nem szabad megfeledkezni – különös tekintettel a napjainkban tapasztalható migrációra – e személyek saját nemzeti és vallási identitással rendelkező csoportot alkotnak. Ez nem azt jelenti, hogy vallásilag egységes csoportokat alkotnának, mert a legtöbb valláshoz, és különösen az úgynevezett világvallásokhoz kellően differenciált vallási irányzatok tartoznak.[701] Ez alól a hazánkba túlnyomórészt muzulmán országokból érkezők sem képeznek kivételt. A nemzeti és a vallási identitás szoros összefüggései teszik e csoportokat kellő módon definiálhatóvá. Ez az önazonosság sok esetben ellentétek alapjául szolgál, melyek részben vallási, részben pedig politikai természetűek.[702] A menekültek különböző csoportjaihoz való viszonyulás, a velük való kapcsolat, bánásmód során e tényezőket nem lehet figyelmen kívül hagyni. Mindez pedig kellő toleranciát és politikai bölcsességet igényel. Magyarország helyzetét egyenlőre könnyíti, hogy a menekülők nem célországként tekintenek rá. Ennek ellenére a jellemzően Szíriából,

[699] Uo. 19. §
[700] Uo. 22. § (1) bek.
[701] lásd bővebben: Ádám Antal: Bölcseletek, vallások, jogi alapértékek im.
[702] Ofra Bengio, Gabriel Ben-Dor: Minorities and the State in the Arab World. London 1999. 1-28 és 224

Afganisztánból, illetve Koszovóból ide érkezők vallási és politikai szempontból is kellően elkülöníthető csoportokat alkotnak.[703]

A jogi szabályozás természetéből eredően a vallás és annak gyakorlása a menekültügyi eljárásban kerül előtérbe. Az eljárás megindításával kezdődően élednek fel az állam menekültekkel szembeni alapjogvédelmi kötelezettségei, minthogy ez az aktus keletkeztet a felek között a hazai jog által szabályozott kapcsolatot. A menekültügyi eljárás célja annak megállapítása, hogy fennállnak-e az elismerését kérő külföldi menekültként, oltalmazottként vagy menedékesként történő elismerésének feltételei, fennáll-e az elismerését kérő külföldi esetében a visszaküldés tilalma, a visszaküldési tilalom fenn nem állása esetén pedig az elismerését kérő külföldi kiutasítható, kitoloncolható-e, avagy a dublini átadás keretében átadható-e.[704]

5.3.2 A vallás mint a menekült státusz alapja

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (továbbiakban: UNHCR) 2008-ban közzétette a vallási alapú menekültkérelmek elbírálásra vonatkozó iránymutatását.[705] Ebben meghatározta többek között a vallás fogalmának menekültügyi szempontú tartalmi elemeit, a vallási üldözés formáit, fogalmát és a vallási diszkriminációt.

A vallás meghatározásával kapcsolatban az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága azt az álláspontot képviseli, amely szerint a vallás fogalma nem korlátozható a tradicionális vallásokra, sem az intézményes sajátosságokkal bíró vallásokra és hitekre, sem a tradicionális vallásokhoz hasonló, azokkal analóg gyakorlatokra.[706] Ebből indult ki az UNHCR, amikor saját álláspontját kialakítva az alábbi fogalmi meghatározásokat vonta a vallás körébe: 1. A vallás mint hit (beleértve a hitetlenséget is); 2. A vallás mint önazonosság; 3. A vallás mint életmód. A „hit" fogalma ebben az összefüggésben felöleli a teista, nem-teista és ateista hitet. A hit az isteni vagy végső realitásban, illetve az emberiség spirituális végzetével, avagy meghatározottságával kapcsolatos meggyőződésekben és az ehhez kapcsolódó értékek formájában ölt testet. A kérelmezőt

[703] KSH Statisztikai Tükör 2015.47. 2015. június 19.
[704] Metv. 33. §
[705] UNHCR: Guidelines on international protection. Religion-Based Refugee Claims under Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees
[706] Human Rights Committee, General Comment No. 22, above note 1, paragraph 2.

ebben az értelemben tekinthetik eretneknek, hitehagyónak, szakadárnak, pogánynak vagy babonásnak, akár ugyanazon vallásos hagyomány, vagy tradíció követői is. Emiatt pedig üldözésben lehet része. Az „önazonosság" fogalma kevésbé kapcsolódik a teológiai értelemben vett hithez, inkább arra utal, hogy az érintett olyan közösség tagja, amelyet a közös hit, rituálék, tradíciók, etnikum, állampolgárság, vagy nemzetiség, illetve származás kapcsolnak össze. A kérelmező azonosulhat ezzel a közösséggel, megélheti az összetartozás érzését, esetleg mások őt egy adott csoporthoz vagy közösséghez tartozása alapján azonosíthatják. Némelyek számára a vallás az "életmód" olyan lényeges aspektusa, amely meghatározza azt, hogy hogyan viszonyuljanak a világhoz. A vallás olyan külsődleges megnyilvánulási formákat ölthet, mint például megkülönböztető öltözék viselése, speciális vallási gyakorlatok követése, beleértve vallási ünnepek tartását, speciális étkezési szokások, előírások betartását. A vallástól távol állók számára az efféle szokások, gyakorlatok lényegtelennek tűnhetnek, míg a vallás követői számára ezek a vallás lényegi elemeinek számíthatnak.[707]

Az UNHCR által meghatározottakkal szemben a hazai jogi szabályozás a vallást eképen definiálja: „*a vallás fogalma magában foglalja különösen a teista, nem teista és ateista meggyőződéseket, a magán jellegű, illetve nyilvános vallásos szertartásokon – akár egyedül, akár másokkal – való részvételt, illetve az ilyen szertartásokon történő részvételtől való tartózkodást, továbbá más vallásos jellegű tevékenységet vagy véleménynyilvánítást, bármilyen vallásos hiten alapuló, illetve e hit által megkövetelt személyes vagy közösségi magatartásformát."*[708]

Az üldöztetés megállapítása szempontjából az UNHCR által követett gyakorlat szerint nem minden esetben releváns a hit, az önazonosság, és az életmód valódiságának a megállapítása. Ezért az sem szükséges, hogy egy adott személy vagy csoport kinyilvánítsa, hogy egy meghatározott vallás, vagy vallási irányzat követője, vagy egy bizonyos vallásos gyakorlatot folytat, ha az üldöző úgy tartja, hogy az üldözött személy, vagy csoport az adott hit, vallás vagy vallási gyakorlat követője. A kérelmezőtől adott esetben az sem várható el, hogy értse, ismerje az adott vallást, amennyiben az üldözés (vagy annak veszélye) azon alapul, hogy mások az adott csoporthoz tartozónak

[707] UNHCR: Guidelines on international protection. Religion-Based Refugee Claims under Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees II. pont
[708] Metv. 64. § (1) bek. b) pont

tartják.[709] Egy személyt vagy csoportot akkor is fenyegethet vallási alapú üldözés, ha kitartóan tagadják, hogy hitük, nézeteik, önazonosságuk vagy életmódjuk „vallásként" lenne azonosítható. Hasonlóképpen, egy meghatározott vallásos közösségbe való születés, vagy a faj és az etnikum illetve a vallás közötti szoros kapcsolatok szükségtelenné tehetik annak ellenőrzését, hogy az illető valóban követi-e az általa meghatározott hitet, avagy jóhiszeműen hivatkozik-e egy adott közösséghez tartozás tényére, amennyiben az adott vallás követését annak a csoportnak tulajdonítják, amely tagjaként megszületett.[710] A Genfi Egyezmény nem kizárólag a ténylegesen megvalósuló üldözést, hanem az ettől való félelmet is a menekült státusz jogalapjaként határozza meg. Ezért az üldözés tényét sem szükséges bizonyítani. Mindezekre figyelemmel a hazai szabályozás úgy rendelkezik, hogy a kérelmező üldöztetéstől való félelme megalapozottságának értékelésekor nincs jelentősége annak, hogy a kérelmező ténylegesen rendelkezik-e az üldözés alapjául szolgáló faji, vallási, társadalmi vagy politikai jellemzőkkel, illetve nemzeti hovatartozással, ha üldözője úgy tekinti, hogy e jellemzőkkel rendelkezik.[711]

A vallási alapú üldözés különböző formákat ölthet, melynek megállapítása az adott eset egyedi körülményeitől függ. Egyik meghatározó szempont az üldözést megvalósító magatartás egyénre gyakorolt hatása. Ennek megfelelően minősülhet üldözésnek többek között annak megtiltása, hogy egy adott vallási közösség tagja legyen valaki, vagy hogy istentiszteletet tartsanak másokkal együtt közösségben.[712] Előfordulhat, hogy azokban a közösségekben, ahol egy adott vallás dominál, vagy ahol igen szoros a kapcsolat az állam és a vallási intézmények között, diszkrimináció sújthatják azokat, akik nem alkalmazkodnak a domináns vallás előírásaihoz, vagy nem követik annak vallásos gyakorlatát. Az üldözés megvalósulhat vallások között, illetve ugyanazon valláson belüli különböző vallási irányzatok között. Az üldöztetés megállapításának szempontjából nincs jelentősége annak, hogy a kérelmező vallási kisebbséghez vagy többséghez tartozik.[713]

---

[709] UNHCR: Guidelines on international protection. Religion-Based Refugee Claims under Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees. paragraph 31
[710] Uo. paragraph 10
[711] Metv. 64.§ (4) bekezdés
[712] UNHCR: Guidelines on international protection. Religion-Based Refugee Claims under Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees. paragraph 12
[713] Interim Report of the Special Rapporteur on Religious Intolerance, "Implementation of the Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination based on Religion or Belief", UN doc. A/53/279, 24 August 1998, paragraph 129

Ugyanazokat a standardokat alkalmazva, mint a többi menekülési ok esetén, a vallásos hit, vallásos önazonosság és életmód az emberi önazonosság szempontjából olyannyira alapvető fontosságú, hogy nem várható el ezek elrejtése, megváltoztatása vagy az ezekről való lemondás annak érdekében, hogy a fenyegető üldözés elkerülhető legyen.[714]

A vizsgálat során többek között elemezni szükséges a kérelmező egyéni hátterét és körülményeit, személyes vallásos meggyőződését, vallásos önazonosságát és életmódját, és azt, hogy mindez milyen jelentőséggel bír a kérelmező életében, illetve az üldözést megvalósító magatartás hogyan érintik őt személy szerint. Mindezen túlmenően vizsgálni szükséges, hogy az egyén vallási önazonossága az üldöző tudomására jutott-e vagy juthat-e, és ha igen, akkor ez vezetett-e ez az üldözést megvalósító magatartáshoz. A félelmet mindaz megalapozhatja, ami a kérelmező barátaival, rokonaival, a vallási közösség más tagjaival, vagy más hasonló helyzetű személyekkel történt.[715] A puszta tény, hogy a kérelmező egy meghatározott vallási közösség tagja, az esetek többségében nem elegendő a menekült státusz iránti kérelem megalapozásához. Vannak azonban olyan különleges körülmények, amelyek fennállása esetén a vallási közösséghez tartozás puszta ténye is elegendő, különösen a származási országban uralkodó általános politikai és vallási helyzet figyelembe vételével, ha ezek az adott vallási közösség tagjainak tényleges biztonsági deficitére utalnak.[716]

Az UNHCR figyelembe veszi a vallásszabadság korlátozhatóságát. Ennek alapján nem minden jogkorlátozást tart alkalmasnak az üldöztetés megállapítására. Csak a kellően súlyos korlátozás valósíthat meg üldözést. Annak meghatározásában, hogy az adott korlátozás vagy megszorítás üldözésnek minősül-e, nem csak a nemzetközi emberi jogi standardokat kell figyelembe venni, beleértve a vallásos meggyőződés kifejezésének jogszerű korlátozásait is, hanem a korlátozás hatókörét és a korlátozás megsértését szankcionáló büntetés súlyosságát is elemezni, értékelni kell. További

[714] Vö. UNHCR, "Guidelines on International Protection: 'Membership of a particular social group' within the Context of Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or 1967 Protocol relating to the Status of Refugees", HCR/GIP/02/02, 7 May 2002, paragraph 6
[715] UNHCR: UNHCR, Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees. Geneva, reedited 1992. paragraph 42
[716] Uo. paragraph 73

meghatározó szempont, hogy milyen jelentősége van a vallásgyakorlásnak az adott vallás, illetőleg az adott individuum esetében. Ezen a téren rendkívül körültekintően kell eljárni, mert ami egy kívülálló számára triviálisnak, lényegtelennek tűnhet, az a kérelmező számára esetleg a meggyőződés lényege, legfontosabb eleme.[717] Amennyiben a korlátozás alá eső vallási gyakorlat az egyén számára nem minősül lényegesnek, bár a vallás szempontjából fontos, további speciális körülmények fennforgása nélkül nagyon kicsi a valószínűsége annak, hogy üldözés jöjjön létre. Ezzel szemben, ha a korlátozással érintett vallásos gyakorlat nem kifejezetten lényeges a vallás szempontjából, ám határozottan fontos a kérelmezőnek, abban az esetben megállapítható a vallási alapú üldözés. A vallási okokból való üldözésnek számos formája létezik. Pl.: annak tiltása, hogy valaki egy adott vallási közösség tagja legyen, vallását egyénileg vagy nyilvánosan gyakorolja, oktassa, illetőleg súlyos következ-ményekkel járó intézkedések foganatosítása azokkal szemben, akik vallásukat gyakorolják, avagy meghatározott vallási közösség tagjai. A meghatározott vallási közösséghez tartozás puszta ténye önmagában általában nem elegendő a menekült kérelem alátámasztásához. Ugyanakkor előfordulhatnak olyan különleges körülmények, amikor a vallási közösségi tagság önmagában is elégséges.[718]

A vallási üldözésen alapuló kérelmek gyakran hivatkoznak diszkriminációra. Bár a vallási diszkriminációt tiltja a nemzetközi emberi jog, nem minden diszkrimináció éri el a menekült státuszt eredményező üldözés szintjét. A menedékjogi kérelmek vizsgálatakor különbséget kell tenni megkülönböztető bánásmódot eredményező diszkrimináció és üldözésnek minősülő diszkrimináció között. Ez utóbbi akár önmagában, akár több más elemmel együttesen, súlyosan korlátozza a kérelmezőt alapvető emberi jogainak élvezetében, gyakorlásában. Üldözésnek minősülő diszkrimináció egyebek mellett például a súlyos sérelmet okozó megkülönböztetés, mint például a megélhetést érintő lényeges korlátozások (munkavállalás, hozzáférés oktatáshoz és/vagy egészségügyi ellátáshoz).[719] Ez a helyzet például olyankor, amikor gazdasági intézkedések útján egy meghatározott vallási csoport vagy közösség gazdasági ellehetetlenítése vagy megsemmisítése a cél. Diszkriminatív jogszabályok

[717] UNHCR: Guidelines on international protection. Religion-Based Refugee Claims under Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees. paragraph 16
[718] UNHCR, Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees. paragraph 72-73
[719] UNHCR: Guidelines on international protection. Religion-Based Refugee Claims under Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees. paragraph 17

önmagukban nem jelentenek feltétlenül üldözést, bár olyan fontos figyelmeztető jelek, amelyek mindenképpen vizsgálatot igényelnek. Ilyen esetben elengedhetetlen annak vizsgálata, hogy miképpen hajtják végre ezeket a jogszabályokat, milyen azok hatása, mert ennek alapján állapítható meg, hogy üldözés fenyegeti-e a kérelmezőt.[720] Hasonlóképpen, a vallásszabadságot biztosító jogszabályok puszta léte nem jelenti azt, hogy az egyes személyek valóban védelmet élveznek. Megeshet, hogy a jogszabályok végrehajtása de facto nem biztosított, mert például a tradíciók vagy szokásjog felülírja a jogszabályokat. Testet ölthet a diszkrimináció a vallásos hitet vagy meggyőződést érintő korlátozások vagy megszorítások formájában is. Ilyen lehet a büntetés kilátásba helyezése, alkalmazása a más hitre való áttéréséért, a hittérítésért, vagy az adott vallás ünnepeinek, szertartásainak megtartásáért.[721] A vallási csoportok vagy közösségek kötelező regisztrációjának előírása, vagy számukra speciális előírások, szabályok annak érdekében való meghatározása, hogy a vallásos meggyőződésük kifejezését korlátozzák, a célját vagy eredményét tekintve ugyancsak diszkriminatív lehetnek. Az ilyen intézkedések akkor jogszerűek, ha azokat „törvény határozza meg, objektívak, ésszerűek, félreérthetetlenek és nem az a céljuk vagy eredményük, hogy diszkrimináljanak.[722]

Meghatározott vallásra történő erőszakos áttérítés, vagy a vallás nélküliek ugyanilyen módon való térítése, a gondolat, lelkiismeret és vallásszabadság alapvető emberi jogának súlyos megsértése, és alkalmas lehet arra, hogy kimerítse az üldözés fogalmát. A hangsúly az erőszakon van. A térítés, vagyis a vallás mások általi követésének előmozdítása minden vallás lényegi elemét képezi. Azok a filozófiai irányzatok nem minősülnek vallásnak, vagy vallási irányzatnak, amelyeket egy-egy személy képvisel anélkül, hogy igényt tartanának azok mások általi követésére.[723] A kérelmezőnek nem elégséges állítania, hanem valószínűsítenie kell, hogy esetében megállapítható a félelem, ezért az áttérés számára üldöztetéssel érne fel. Általánosságban ez a követelmény akkor teljesül, ha a kérelmező egy másfajta vallásos meggyőződést, hitet vagy egyértelmű vallásos önazonosságot, életmódot vall magáénak, vagy olyan értékrendet követ, amely alapján minden vallástól kellően meghatározhatóan távol tartja magát. Ha a kérelmező semmiféle konkrét vallásos meggyőződést nem vall

[720] Uo. paragraph 18
[721] Uo. paragraph 19
[722] Special Rapporteur on freedom of religion or belief, interim report annexed to Note by the Secretary-General, "Elimination of All Forms of Religious Intolerance", UN doc. A/58/296, 19 August 2003, paragraphs 134–135
[723] Ádám Antal: Bölcselet, vallás, állami egyházjog. i.m.: 277

magáénak a térítést vagy annak veszélyét megelőzően, abban az esetben értékelni kell az áttérés konkrét hatását az egyénre. Az is lehetséges, hogy adott esetben semmiféle személyes kihatása nincs egy ilyen aktusnak az egyén életére.[724]

Meghatározott vallási gyakorlat kikényszerítése ugyancsak megalapozhatja az üldözést. Ilyennek számít például a kötelező vallásoktatás bevezetése, ha az nem kompatibilis a gyermek, vagy szülei vallási meggyőződésével, vallásos önazonosságával vagy életmódjával. A kötelező vallási oktatás, amennyiben az szabad választást biztosít az egyes irányzatok között – ide értve a vallás nélküli, szekularizált értékrendet – nem tekinthető üldözésnek, de még csak kényszernek sem. Ugyancsak alkalmas az üldözés megállapítására az olyan szabály vagy kötelezés, amely elrendeli a vallásos ünnepeken, alkalmakon, istentiszteleten való részvételt, vagy meghatározott vallási szimbólumra való eskü tételét. A kötelező engedelmeskedés elvárása üldözésnek minősül, amennyiben az elviselhetetlen, tolerálhatatlan beavatkozást jelent az egyén vallásos meggyőződésébe, vallásos önazonosságába vagy vallásos életmódjába, illetve amennyiben az engedetlenség aránytalanul súlyos büntetést von maga után.[725] A kötelező engedelmeskedés esetkörébe tartozhat például vallási törvénykezés bevezetése, melynek alkalmazásával az engedetleneknek számolniuk kell. Amennyiben az ilyen jogszabályok diszkriminatív anyagi jogi, vagy eljárási jogi rendelkezéseket tartalmaznak, különösen, ha eltérő nemű vagy súlyú büntetést helyeznek kilátásba azok számára, akik követik a vallást és azok számára, akik nem, az nagy valószínűséggel üldözésnek minősül. Ha a vallási jogsértés elkövetőjének aránytalan büntetéssel kell számolnia, az önmagában üldözésnek minősül. Az ilyen esetek elsősorban ott fordulnak elő, ahol az állam és vallás szétválasztása egyáltalán nem, vagy csak részlegesen történt meg.[726] Az aránytalan büntetés meghatározása problémát jelenthet, mert ehhez meg kellene határozni az arányosság mércéjét. Mindenki által elfogadott egyetemes mérce felállítása lehetetlen, mert a társadalom vallási állapotai országonként változóak. Ezért a vallási normák táradalomban betöltött szerepe és azok megsértésének társadalomra gyakorolt hatása is változóak. Az eddig elmondottak alapján az a következtetés vonható le, hogy amennyiben egy vallási norma megsértéséért alkalmazható, vagy alkalmazott

[724] UNHCR: Guidelines on international protection. Religion-Based Refugee Claims under Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees. paragraph 20
[725] UNHCR: Guidelines on international protection. Religion-Based Refugee Claims under Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees. paragraph 21
[726] Uo. 22

büntetés az egyén egzisztenciáját, életfeltételeit, esetleg életét fenyegeti, az alkalmas az üldözés megállapítására. Az UNHCR eddig tárgyalt iránymutatása példaként említi az istenkáromlás, vagy más vallás gyakorlása esetén kiszabható börtönbüntetést, illetve a házasságtörés vagy bálványimádás miatt kiszabható halálbüntetést.[727] Egy meghatározott vallási előírás, vagy kódex üldöző jellege nem csak abban nyilvánulhat meg, ha normáit a kívül álló engedetlenekkel szemben alkalmazzák, hanem abban is, ha azt az azonos hitet követők ellen, vagy a csoporton belüli másként gondolkodókkal szemben érvényesítik.

Az UNHCR-t 2011-ben az Európai Unió Bírósága az előtte konkrét ügyben folyamatban lévő előzetes döntéshozatali eljárásban kérte fel annak vizsgálatára, hogy mi tekinthető vallási üldözésnek. A bíróságnak a Német Szövetségi Közigazgatási Bíróság tett fel kérdéseket. Ezek közül a leglényegesebbek azok voltak, amelyek annak meghatározására irányultak, hogy a vallásszabadságba történő beavatkozások közül melyek minősülnek üldözésnek. A Német bíróság a beavatkozás és annak üldöztetéssé minősítése szempontjából három lehetséges szintet különböztetett meg egymástól. Az első szint szerint minden beavatkozás üldözésnek minősül, ami sérti a vallásszabadságot. A második esetben csak azok a beavatkozások merítik ki az üldözés fogalmát, amelyek a vallásszabadság belső lényegét sértik. Végül pedig felmerült, hogy csak azok a beavatkozások teszik megállapíthatóvá az üldözést, amelyek arra irányultak, hogy a vallás gyakorlása az élet, testi épség, és szabadság kockáztatásával járjon. A Német bíróság tehát azt a kérdést tette fel az Európai Unió Bíróságának, hogy az előző lehetőségek közül melyik, vagy melyek azok, amelyek tényleges módon az üldözés megállapítására szolgálnak.[728] A következőkben a jelzett jogeset bemutatására és az abból levonható következtetések ismertetésére szorítkozom. Az UNCHR két jogi dokumentum szabályaiból indul ki. Az egyik a Genfi Egyezmény, a másik pedig az olyan harmadik országbeli állampolgárok, vagy hontalanok elismerésének minimumkövetelményeiről és a menekültek, vagy más okból nemzetközi védelemre szorulók státuszáról, illetve ezen védelem tartalmáról szóló 2004/83/EC irányelv

[727] Uo.
[728] UNHCR: Statement on religious persecution and the interpretation of Article 9(1) of the EU Qualification Directive 2011. forrás: http://www.refworld.org/pdfid/4dfb7a082.pdf

(továbbiakban: elismerési irányelv) 9. cikk (1) bekezdése volt.[729] Az eljárásban kérdésként merült fel, hogy mi alapozza meg az üldözést. Két álláspont merült fel. Az egyik szerint a vallásos cselekmények végzése, a másik szerint pedig magának a vallásnak a lényegi elemei alapozzák meg az üldözést, függetlenül attól, hogy azok vallásos cselekményekben miként öltenek testet. A korábbi német gyakorlat szerint csak akkor volt megállapítható az üldözés, ha az a vallásnak olyan eleme miatt érte az illetőt, amely nélkül nem volt elvárható, hogy élni tudjon az adott helyen. Ilyen volt az imádság és a közösségi alkalmakon való részvétel. De a vallásos cselekmények miatti üldözés már nem tartozott ide. Az elismerési irányelv 9. cikk (1) bekezdése azonban kifejezetten a vallási cselekmény üldöztetéséről szól. Ezért a német álláspont felülvizsgálatra szorult. A Genfi egyezmény nem határozza meg az üldözés tartalmi jellemzőit, de arra lehet következtetni, hogy az életveszélyes, vagy a fizikai szabadság sérelmével járó hátrányokozás, illetve a súlyos emberi jogi jogértések tartoznak ide.

Az UNHCR figyelembe vette, hogy a vallásszabadság korlátozható jog, ezért is nem tekinthető mindenféle korlátozás a vallási üldözés alapjának. Tágabban értelmezve nem is minden emberi jogi jogsértés tekinthető üldözésnek. Ugyanakkor az is lehetséges, hogy több olyan jogsértés, amelyek önmagukban még nem alapozzák meg az üldözést, összeadódva már alkalmasak arra, hogy az egyén életvezetése ellehetetlenüljön (kumulatív okok). Ezért minden esetben a döntéshozó szervnek kell döntenie az üldözés megállapításáról az egyén egyedi helyzetének figyelembevételével. Ennek során figyelemmel kell lenni arra, hogy a vallásszabadság mindenfajta vallási ideológiát, belső meggyőződést véd. A vallás gyakorlása közbiztonság, közegészség, közerkölcs, vagy mások jogainak, szabadságának védelme érdekében korlátozható. A korlátozások nem lehetnek sem aránytalanok, sem diszkriminatívak. Üldözésnek azonban csak a kellően súlyos korlátozás számít. A diszkrimináció sújthatja az egyént, illetve amennyiben valamely vallási közösség az állammal erősen összekapcsolódott, abban az esetben ez oda vezethet, hogy egy teljes vallási közösséget is érinthet. A vallásos üldözés következményei lehetnek további emberi jogi sérelmek is, pl. kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmód, önkényes fogvatartás, aránytalan büntetés, kirekesztő gyakorlat. Ezek a kapcsolódó jogsértések egyben erős indikátorai is a vallási

[729] 2004/83/EC of 29 April 2004 on minimum standards for the qualification and status of third country nationals or stateless persons as refugees or as persons who otherwise need international protection and the content of the protection granted

üldözésnek, amennyiben ezek okai a kinyilvánított vallási meggyőződésben keresendőek. Az UNHCR visszautalt a korábban bemutatott iránymutatására, amely szerint vallási alapú üldözés megítélésében szerepe van annak is, hogy a vallás mennyire tölt be központi szerepet az egyén életében.[730] Ennek megfelelően nem lehet sem a társadalomban, sem az adott vallási rendszerben szokásos nézetek felől megítélni a vallásgyakorláshoz kapcsolódó magatartások szerepét, mert ami jelentéktelennek tűnik az egyénnek, a rendkívüli jelentőséggel bírhat a vallás számára. Vagy éppen fordítva: ami az egyén számára rendkívüli jelentőséggel bír a vallási identitását tekintve, az közel sem biztos, hogy magának a vallásnak, illetve az azt képviselő egyháznak is fontos elemét képezi. Mindezek alapján a vallás esetében – minthogy egyénenként változó értékrendet eredményez – nem lehet absztrakt módon meghatározni azt az érinthetetlen területet, amelynek aránytalan megsértése üldözést jelent. Annak a vallási közösség álláspontja, amelyhez az egyén tartozik csupán orientáló, de nem meggyőző erejű. A vallás annyira az emberi személyiség része, hogy egyáltalán nem várható el senkitől, hogy azt elrejtse. Ezért azt sem lehet elvárni, hogy akit vallásának megnyilvánulásai miatt üldöznek, az alkalmazza azt a kikerülő eljárást, hogy tartózkodik az üldözés alapjául szolgáló vallásos cselekményektől. Ezzel ellentétes álláspont kiüresítené a vallásszabadság jogát, amelynek részét képezi a vallásos cselekmények útján való vallásgyakorlás is. Ha az üldözés alapjául szolgáló vallásos cselekmény nem olyan, amely a nemzetközi standardok (közbiztonság, közegészség, közerkölcs, mások jogai, szabadsága) alapján korlátozás alá eshet, akkor nem várható el, hogy az egyén a jövőben tartózkodjon ezektől a cselekményektől. Amennyiben ezekkel a korlátozásokkal nem érintett vallásos cselekményei miatt érik az egyént súlyos hátrányok, abban az esetben alappal kérhet menedékjogot.[731] Az elismeréshez hasonló szempontok alapján kell megítélni, hogy fennáll-e a visszaküldés tilalma. Ez akkor állapítható meg, ha az elismerését kérő származási országában faji, illetve vallási okok, nemzeti hovatartozása, meghatározott társadalmi csoporthoz tartozása, avagy politikai meggyőződése miatt üldöztetés veszélyének vagy az a veszély fenyegeti, hogy halálra ítélik, kínozzák vagy más embertelen bánásmódnak, büntetésnek vetik alá és nincs olyan biztonságos harmadik ország, amely befogadja.[732]

---

[730] Vö. UNHCR: Guidelines on international protection. Religion-Based Refugee Claims under Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees. paragraph 21

[731] UNHCR statement on religious persecution and the interpretation of Article 9(1) of the EU Qualification Directive 2011. forrás: http://www.refworld.org/pdfid/4dfb7a082.pdf

[732] Metv. 48. § (1) bek., együtt értelmezve az Alaptörvény XIV cikk (2) bek-el

5.3.3 Vallásgyakorlás a menekültügyi őrzött befogadó központokban

A menekültügyi őrizet végrehajtásának szabályairól és a menekültügyi óvadékról szóló 29/2013 (VI. 28.) BM rendelet értelmében a menekültügyi őrzött befogadó-központ a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal által fenntartott, a menekültügyi őrizet végrehajtására szolgáló intézmény. Három befogadó-központ található az országban, Nyírbátorban, Békéscsabán, és Debrecenben. Ettől eltérni akkor lehet, ha az elismerésüket kérők kivételesen nagy száma miatt az elismerést kérők elhelyezése itt nem lehetséges. Ebben az esetben az őrizet másik erre alkalmas helyen kerül végrehajtásra. Az ilyen helyen elhelyezettek jogai és kötelezettségei megegyeznek a menekültügyi őrzött befogadó központban lévők helyzetével.[733]

5.3.3.1 A menekültügyi őrizetben lévők jogállása

A menekültügyi őrizet az Metv.-ben meghatározott esetekben rendelhető el azokkal a menekültként való elismerésüket kérő külföldiekkel szemben, akik tartózkodási jogcíme kizárólag az elismerés iránti kérelem benyújtásán alapul.[734] Az őrizet egyik célja, hogy annak ideje alatt megállapításra kerüljön, hogy fennállnak-e az elismerését kérő külföldi menekültként, oltalmazottként vagy menedékesként történő

---

[733] Vö. Metv. 31/I. §

[734] Metv. „31/A § (1) bek.: *„A menekültügyi hatóság a menekültügyi eljárás lefolytatása, illetve a dublini átadás biztosítása céljából – a 31/B. §-ban meghatározott korlátozások figyelembevétele mellett – menekültügyi őrizetbe veheti azt az elismerését kérőt, akinek tartózkodási jogcíme kizárólag az elismerés iránti kérelem benyújtásán alapul, ha*

a) az elismerését kérő személyazonossága, illetve állampolgársága nem tisztázott, ennek megállapítása érdekében,

b) az elismerését kérő kiutasítása iránt eljárás folyik és objektív kritériumok alapján bizonyítható – ide értve, hogy a kérelmezőnek ezt megelőzően lett volna lehetősége nemzetközi védelem iránti kérelmet előterjeszteni –, vagy alapos okkal feltételezhető, hogy a kérelmező kizárólag azért folyamodik nemzetközi védelemért, hogy késleltesse vagy meghiúsítsa a kiutasító határozat végrehajtását,

c) a menedékjog iránti kérelem alapjául szolgáló tények és körülmények megállapítása érdekében, ha e tények és körülmények az őrizet mellőzése esetén – különösen amennyiben az elismerést kérő szökésének veszélye fennáll – nem megállapíthatók,

d) az elismerését kérő őrizetbe vétele a nemzetbiztonság vagy a közrend védelme érdekében szükséges,

e) a kérelem előterjesztésére repülőtéri eljárásban került sor, vagy

f) dublini átadás végrehajtása érdekében szükséges és komoly veszély áll fenn a szökésre.”

Metv 31/A §(1a) és (1b) bek.: *„(1a) A dublini átadás végrehajtása érdekében a menekültügyi hatóság menekültügyi őrizetbe veheti azt a külföldit, aki Magyarországon menedékjog iránti kérelmet nem terjesztett elő, és esetében dublini átadásnak van helye.*

(1b) Az (1a) bekezdés alapján őrizetbe vett külföldire a menekültügyi őrizet időtartama alatt az elismerését kérőre vonatkozó szabályok megfelelően alkalmazandók. A menekültügyi őrizet megszüntetését, továbbá az átadás meghiúsulását követően az idegenrendészeti szabályok alkalmazásának van helye.”

elismerésének feltételei. A másik cél pedig akként határozható meg, hogy az elismerését kérő a dublini eljárásban elrendelt átadás végrehajtásáig, de legfeljebb 72 óráig a számára kijelölt tartózkodási helyet az átadás végrehajtásának biztosítása érdekében ne hagyja el. Az őrizet időtartama legfeljebb 6 hónapig terjedhet.[735] Ez alól a kiskorú gyermekkel érkező családok kivételt képeznek, mert esetükben az őrizet ideje legfeljebb 30 nap.[736] Felvethető, hogy törvényben megfogalmazott őrizetbe vételi feltételek túlságosan tág értelmezésre teret engedő pontokat tartalmaznak. Ilyen a nemzetbiztonság, a közbiztonság, illetve a közrend védelme. Érthető a jogalkotói szándék, amely a megalapozatlan kérelmek számának csökkentésére irányul.[737] Ennek ellenére ezek az őrizetbe vételi okok aggályosnak mondhatóak a roppant bizonytalan tartalmú fogalmak használata miatt. Megfontolásra érdemes szempont az is, hogy az említett őrizetbe vételi okok nem tipikusan a menekültügyi eljárás sikerét hivatottak biztosítani, hanem a személyben rejlő biztonsági kockázatokon alapulnak. Ehhez fogható intézkedésre a hazai jog alapján Magyar állampolgárokkal szemben nincs mód. Ha a jogalkotó mégis úgy gondolná, hogy a rendőrségi törvénybe illesztene a hasonló esetekre alkalmazható, személyes szabadságot korlátozó intézkedést, akkor az nem kétséges módon súlyos jogállami deficitnek lenne tekinthető. Ezért joggal tehető fel a kérdés, hogy ha saját állampolgárainkkal szemben nem alkalmazunk bizonytalan fogalmakon nyugvó személyes szabadságot korlátozó intézkedést, akkor miért tesszük ezt külföldiekkel.

5.3.3.2 Vallásgyakorlás lehetőségei a menekültügyi őrzött befogadó központokban

A jogalkotó külön szabályt alkotott a menekültügyi őrizet végrehajtására.[738] Összevetve az idegenrendészeti őrizettel, tagadhatatlanul sok hasonlóság mutatkozik az őrizet két formája között. Ezért is lehetséges, hogy az őrizet két eltérő formája végrehajtásának részletszabályait meghatározó rendőrségi belső norma *„A Rendőrség őrzött szállásainak szolgálati szabályzatáról és a menekültügyi őrzött befogadó központokban végrehajtandó rendőrségi feladatokról szóló 21/2014. (VII. 4.) ORFK utasítás”* címet viseli. A vallásgyakorlás szabályozottsága csekély eltérést mutat az

[735] Metv. 31/A § (6) bek.
[736] Uo. 31/A § (7) bek.
[737] Klenner Zoltán: A menekültügyi őrizet és bevezetésének szükségessége: Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIV. kötet (2014) 296-297
[738] Ld. A menekültügyi őrizet végrehajtásának szabályairól és a menekültügyi óvadékról szóló 29/2013. (VI. 28.) BM rend.

előzőekben bemutatott fogvatartó, illetve szálláshelyeken túlmenően. Ugyanúgy megtalálható a vallási étkezésre, valamint a kegytárgyak birtoklására vonatkozó szabályok.[739] Ugyanakkor a közösségi szálláshoz képest hiányozik a közösségi vallásgyakorlást biztosító rendelkezés. Az őrzött szállásokhoz képest pedig az elhelyezés vallási szempontjainak hiánya állapítható meg. Ugyanakkor kissé érthetetlen módon került szabályozásra az egyházi személlyel, a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagjával és az egyházi jogi személy vagy a vallási tevékenységet végző szervezet által megbízott más személlyel való ellenőrzés nélküli kapcsolattartás.[740] Ennek módja kísértetiesen – szinte szó szerint – megegyezik a rendőrségi fogdák esetében bemutatott szabályozással.[741] Ez a szabályozási megoldás több kérdést is felvet. Ezek egyike nem úgy szól, hogy miért tarthat a külföldi ellenőrzés nélkül kapcsolatot az egyházi személlyel, hanem inkább úgy, hogy miért tekintjük az ellenőrzés nélküli kapcsolatot kivétel szabálynak, mikor a menekültügyi őrzött befogadó központok esetében az lenne indokolt, hogy ez legyen a főszabály és ehhez képest kerüljön meghatározásra a kapcsolattartás jogának korlátozása. Különbséget kell tenni az ellenőrzés és a biztonsági felügyelet között. Az előbbi magában foglalja a felügyeletet és a kommunikáció tartalmának ellenőrzését. Ehhez képest a biztonsági felügyelet csupán annyit jelent, hogy a hatóság a kommunikáció tartalmának megismerése nélkül a közvetlen, vagy közvetett jelenlétével törekszik a biztonságot sértő, vagy veszélyeztető cselekmények megelőzésére, megszakítására. Ehhez bevált gyakorlat például a zárt láncú kamerarendszer, amely kizárólag képet közvetít, hangot nem. A menekültügyi őrizet esetében nem mutatható ki a fogdai fogvatartáshoz hasonló legitim indok, amely a kommunikációs jogok ilyen mértékű korlátozását szükségessé és arányossá tenné. A hazai szabályozás a fogda belső viszonyainak szabályozását analóg módon alkalmazva azt sugallja, mintha a menekültügyi őrizetben lévők ugyancsak bűncselekmény elkövetésével lennének gyanúsíthatóak. A másik felmerülő kérdés a szabályozás ésszerűségével kapcsolatban tehető fel. A menekültügyi őrizet végrehajtásáról szóló BM rendelet szabályozása szerint az elismerését kérő és hozzátartozója, valamint az ellenőrzés nélküli kapcsolattartásra jogosult személyektől különböző más személyek közötti kapcsolattartást előzetes egyeztetés szerinti időpontban kell biztosítani. Az előbb

[739] Ld. A menekültügyi őrizet végrehajtásának szabályairól és a menekültügyi óvadékról szóló 29/2013. (VI. 28.) BM rend. 9. § (2) bek., valamint 2. számú melléklet 6. pont
[740] Uo. 10. § (1) bek. g) pont
[741] Ld. Rendőrségi fogdák rendjéről szóló 56/2014. (XII. 5.) BM rendelet 20. § (2) bek.

említett személyekkel való kapcsolattartás ennek megfelelően nem engedély köteles. Az ilyen módon zajló látogatás gyakorisága nem korlátozható.[742] Az őrizet végrehajtásának részleteit szabályozó ORFK utasítás által a kapcsolattartásra előírt ellenőrzés kizárólag biztonsági szempontokat tartalmaz.[743] Ugyanakkor természetes, hogy a biztonsági előírásokat azok a személyek sem sérthetik meg, akik ellenőrzés nélküli kapcsolattartásra jogosultak. Ez alól az egyházi személyek sem képeznek kivételt.

Megjegyzést érdemel, hogy az ORFK utasítás 2. pont f) alpontja annak ellenére fogvatartási helyként határozza meg mind az őrzött szállást, mind pedig a menekültügyi őrzött befogadó központot, hogy egyetlen más norma sem szabályozza fogvatartásként a menekültügyi őrizetet. A norma később sem tesz különbséget vallásgyakorlás szempontjából a kétféle őrizet végrehajtási szabályai között. Ez pedig tovább erősíti annak érzését, hogy az állam fogvatartottnak tekinti, és ennek megfelelően kriminalizálja a menekültügyi őrizetben lévőket.

5.3.4 Vallásgyakorlás a befogadó állomásokon

5.3.4.1 Befogadó állomások szerepe és az itt elhelyezettek jogállása

Magyarország területén befogadó állomás Bicskén, valamint Debrecen és Vámosszabadi telephelyen működik. Az Metv. meghatározása *szerint „a befogadó állomás az elismerését kérő, a menekült, az oltalmazott, valamint a menedékes elhelyezését és ellátását biztosító, a menekültügyi hatóság által fenntartott létesítmény.”*[744] A fogalmi meghatározás sarkalatos tartalmi eleme az, hogy a befogadó állomás elhelyezést és ellátást biztosító létesítmény. Ennek megfelelőn a definícióban felsorolt személyek abban az esetben kerülnek ide, ha menekültügyi őrizetbe vételük nem indokolt. Az ellátás mértékének a menedékjog hatálya alatt álló személy testi és szellemi egészségének megfelelő és az alapszükségleteket kielégítő életszínvonalat

[742] Ld. A menekültügyi őrizet végrehajtásának szabályairól és a menekültügyi óvadékról szóló 29/2013. (VI. 28.) BM rend.10. § (2) bek.
[743] A Rendőrség őrzött szállásainak szolgálati szabályzatáról és a menekültügyi őrzött befogadó központokban végrehajtandó rendőrségi feladatokról szóló 21/2014. (VII. 4.) ORFK utasítás 103-105 pont
[744] Metv. 12. § (3) bek.

biztosító feltételeknek kell megfelelnie.[745] A befogadó állomásokon elhelyezett személyek jogállása e fejezet bevezető részeiben tisztázásra került.

5.3.4.2 Vallásgyakorlás lehetőségei a befogadó állomásokon

A Metv. meghatározása szerint a befogadó állomásokon lévők ellátása és jogaik védelmének biztosítása érdekében a menekültügyi hatóság együttműködési megállapodást köthet egyházi jogi személyekkel.[746] Figyelemre méltó, hogy az együttműködés rendszeréből kizárásra kerültek a vallási tevékenységet végző szervezetek. Ez egyenes következménye a bevett egyházak és a vallási tevékenységet végző szervezetek közötti különbségtételnek, mely ez utóbbiakat hátrányosan érinti.

A vallásgyakorlás egyik sajátos metszeteként kell szólni a befogadó állomásokon lévő iskolaköteles korú gyermekek helyzetéről. Esetükben az oktatáshoz való jog biztosítása elengedhetetlenül szükséges a megfelelő értelmi és érzelmi fejlődés érdekében. Ennek megfelelően az államnak gondoskodnia kell arról, hogy már az idegenrendészeti eljárásban biztosított legyen a hazai törvények szerint tanköteles kiskorú oktatása. A menekültügyi őrzött befogadó központban családjával tartózkodó kiskorú elismerését kérő számára biztosítani kell a korának és fejlettségének megfelelő oktatási és szabadidős tevékenységhez szükséges feltételeket, illetve eszközöket. A tanköteles kiskorú fejlettségi szintjének megfelelő oktatás biztosítása érdekében a menekültügyi őrzött befogadó központ vezetője köteles haladéktalanul megkeresni a Klebelsberg Intézményfenntartó Központnak a menekültügyi őrzött befogadó központ helye szerint illetékes tankerületét.[747] Hasonló tartalmú szabályozás rendelkezik a menekültügyi őrizetben lévő kiskorúak oktatásáról. E szerint, amennyiben az őrizet időtartama indokolja, a kiskorú elismerését kérő számára korának és fejlettségi szintjének megfelelő oktatást kell biztosítani a menekültügyi őrzött befogadó központban vagy más arra alkalmas intézményben.[748] Témánk szempontjából annak van jelentősége, hogy az idegenjog hatálya alatt álló külföldi tanköteles kiskorú részesülhet-e vallásának megfelelő hitoktatásban. A köznevelésről szóló 2011. évi CXC. tv.

[745] Uo.. 12. § (1) bek.
[746] Uo. 14. § (2) bek.
[747] A menekültügyi őrizet végrehajtásának szabályairól és a menekültügyi óvadékról szóló 29/2013. (VI. 28.) BM rend. 18. § (2) bek.
[748] A menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény végrehajtásáról szóló 301/2007. (XI. 9.) Korm rend. 36/F. § (1) bek.

meghatározza azt az idegenjog hatálya alatt álló személyi kört, amelyik tankötelesnek minősül. E szerint *„a nem magyar állampolgár kiskorú akkor válik óvodai ellátásra jogosulttá, továbbá akkor tanköteles Magyarországon, ha a menedékjogról szóló törvény rendelkezései szerint a magyar állampolgárokkal azonos jogok illetik meg; a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló törvény hatálya alá tartozik és bevándorolt vagy letelepedett jogállású, vagy Magyarország területén való tartózkodásra jogosító engedéllyel rendelkezik.”*[749] A megnevezett személyi kör az idézetben meghatározott feltételek fenn álltáig az óvodai nevelést, a kollégiumi ellátást, a pedagógiai szakszolgálatokat, az iskolai nevelést-oktatást a tankötelezettség fennállása, továbbá a tankötelezettség ideje alatt megkezdett és a tankötelezettség megszűnése után folytatott tanulmányok alatt a magyar állampolgárokkal azonos feltételekkel veheti igénybe.[750] Az „azonos feltétel” roppant lényeges kitétele magában foglalja a választáson alapuló iskolai „hit és erkölcstan” órák látogatásának lehetőségét is, feltéve, hogy az valamely egyház szervezésében meghirdetésre kerül.[751]

5.4 Külföldiek vallásszabadságának jellemzői

1. Pluralitás

A hazai migrációs trendet vizsgálat alá véve megállapítható, hogy az ide érkező és idegenrendészeti, illetve menekültügyi eljárás hatálya alatt állók túlnyomó része Magyarország felekezeti viszonyait tekintve vallási kisebbséghez, vagy olyan vallási közösséghez tartozik, amelyik Magyarországon egyáltalán nincs jelen. Az őket befogadó, nekik szállást biztosító, vagy fogvatartó intézmények szubkultúrájának vallási megoszlása már egészen más képet mutat. A külföldiekkel való bánásmód, a velük kapcsolatos állami eljárás nem tekinthet el a vallási és kulturális sokszínűségtől. Ez egyszerre jelent biztonsági kockázatot és kívánja meg az állam részéről az ahhoz szükséges mértékletességet, hogy az eltérő kultúrák megőrizhessék identitásukat, miközben – kivált a nyílt intézmények lakóinak – a szükséges mértékben alkalmazkodniuk kell a befogadó állam kulturális és társadalmi viszonyaihoz.

[749] Köznevelésről szóló 2011. évi CXC. tv. 92. § (1) bek. a), illetve c) pontjai
[750] Uo. 92. § (3) bek.
[751] Ld. Uo. 35. § (1) bek.

A vallásszabadság nem pusztán jog, hanem alkotmányos érték is. Ennek az értéknek a kimunkálása elválaszthatatlan az ország történelmi fejlődésétől. Valamennyi alkotmányi értékre igaz, hogy a vallási, nemzeti, etnikai, politikai és egyéb érdekközösségek, a nemzet, a társadalom, és tágabb értelemben az emberiség alapjai ezek, amelyek a világnézeti, szellemi, kulturális, politikai irányzatok és a gazdasági koncepciók többsége által elfogadható, tiszteletben tartható, közös értékminimumnak minősülnek. Ez alapján méltán tekinthetjük az alkotmányos értékeket az értékpluralitás közös nevezőjének. Ennek ellenére az alkotmányi értékek nem esnek egybe az adott ország szellemi, illetve normatív értékeinek összességével. *„Rajtuk kívül létezhetnek az általuk is lehetővé tett jogi, vallási, erkölcsi, művészeti és egyéb eszmei, valamint nem eszmei értékek."*[752] A befogadó ország értékei között számon tarthatjuk a másság elfogadását, a toleranciát, a semlegességet, az értékpluralizmust. Ezeknek az értékeknek azt is kell szolgálniuk, hogy a befogadott emberi méltósága, a közösség számára hasznos értékei sérelmet ne szenvedjenek. Az értékek rendszerében Ádám Antal nyomán megkülönböztethetünk pozitív, tehát előírt, ajánlott, védett, illetve jogilag nem tiltott eszmei értékeket, melyek összessége – beleértve az alkotmányi értékeket is – testesíti meg valamely ország folyton formálódó kultúrkincsét, vagyis a kulturális értékrendszerét.[753] Minthogy az alkotmányban meghatározott értékek a jogi normatív értékek élén helyezkednek el, ezért az ország valamennyi jogalkotó és jogalkalmazó szerve, minden állampolgára, az ország területén tartózkodó valamennyi természetes és jogi személy, emberi közösség köteles ezeket tiszteletben tartani.[754] *Meglehet, hogy a külföldiek vallásában megjelenő értékek nem esnek egybe a társadalmi többség által követett értékekkel, de amennyiben nem tartoznak a tiltott értékek közé, abban az esetben az állami védelemnek el kell érnie azt a minimum szintet, amely ahhoz szükséges, hogy az eljárás alatt álló képes legyen háborítás mentesen gyakorolni, illetve megélni vallását.*[755] Maga a vallásszabadság alkotmányos joga pozitív érték, melynél fogva az államnak nem csupán biztosítania kell a vallásgyakorláshoz való jogot, hanem meg kell teremtenie az ehhez szükséges jogi és intézményi rendszert.

---

[752] Ádám Antal: Az alkotmányi értékek értelmezéséről. i.m. 2010. 115
[753] Ádám Antal: uo.
[754] Ádám Antal: uo.
[755] Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 18. cikk 2. pont: *„Senkit sem lehet olyan kényszernek alávetni, amely csorbítaná azt a szabadságát, hogy saját vallása vagy meggyőződése legyen, vagy hogy ilyent elfogadjon."*

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a folyton változó világban az értékek és azok tartalma, értelmezése is állandó változásnak van kitéve. Az „öröknek" mondott emberi értékek is korról korra változó értelmet, illetve változó minőséget nyernek. Nem csupán az értékek, hanem az azokra kihívást jelentő körülmények is folytonos változásban vannak. Éppen ezek a kihívások azok a külső tényezők, amelyek az értékek tartalmi változásait katalizálják. Úgy is meglehetne fogalmazni, hogy *a kihívások átértékelik, vagy éppenséggel felértékelik a társadalmi értékeket, mert míg eddig ezek természetesek voltak, ezentúl már féltve őrzött kinccsé válnak.* Az európai értékekre, értékrendre nehezedő legnagyobb kihívások egyike az a tömeges méretű migráció, amely éppen e munka elkészülésének idején tapasztalható. Ennek megítélése részben racionális, de a folyamatok volumene, dinamikája és sajnos ennek politikai célokra való felhasználása révén nem nélkülözi az emocionális elemeket sem. A vallásszabadság sem mentes ezek alól a hatások alól. Nem vitathatóan a menekülők jelentős része olyan országokból érkeznek, amelyeket az iszlám vallás túlsúlya jellemez. Ezért tapasztalható a közbeszédben keresztény értékrend előtérbe kerülése. Keresztény Európáról, vagy keresztény Magyarországról illúzió volna beszélni.[756] De a kereszténységben gyökerező európai, vagy éppenséggel magyar értékek kimutathatóak. Ezeket az értékeket lehet védeni, őrizni, alkalmasint fejleszteni. Sőt a felnövekvő generációkkal szembeni felelősségünk miatt ezek kötelességként is megfogalmazhatóak. Ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni mások – így az ide érkező menekülők – emberi méltóságból fakadó jogait. A problémát saját értékeink védelme és mások jogainak tiszteletben tartása közötti helyes egyensúly megtalálása jelenti. Ehhez elengedhetetlenül szükséges lenne a politikai erőtérben a valós és reális társadalmi viták lefolytatása.

2. Egyenlőség

A semleges állam szerepe nem irányulhat arra, hogy valamely vallási, nemzeti, etnikai, vagy politikai csoport identitásának alapjait jelentő értékek között bármelyiket is hátrányos megkülönböztetésben részesítse. E törekvésnek természetes határt szab az ésszerűség, ezért elfogadható, ha egyes csoporthoz tartozó személyek eltérő kondíciókkal gyakorolhatnak valamely alapvető jogot.[757] Ennek példáit már láthattuk a

[756] Vö. Luther Márton: A világi felsőségről i.m. 371

[757] Vö. Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 18. cikk 3. pont: *„A vallás vagy meggyőződés kinyilvánításának szabadságát csak a törvényben megállapított olyan korlátozásoknak lehet*

katonák, rendőrök, fogvatartottak esetén. Nincs ez másként a külföldiek esetében sem. A hátrány nem feltétlenül azt jelenti, hogy valamely csoporthoz tartozók kevesebb jogosultsággal rendelkeznek, hanem magában foglalja annak lehetőségét, hogy a csoport tagjai a jogok gyakorlásához nehezebben férnek hozzá, mint mások. Egyes csoportok között a csoportképző tényező lehet csupán egy élethelyzet, amelyet közösen élnek meg. Ez pedig lehet olyan élethelyzet is, amely implicit módon korlátozza valamely jogok gyakorlását. Ebben az esetben az államnak egyfajta kiegyenlítő igazságosságra törekedve kell a jogok gyakorlásának olyan feltételrendszerét megteremtenie, amely az élethelyzet céljainak leginkább megfelelő joggyakorlást tesz lehetővé. *A külföldiek, különösen pedig a szabadságukban korlátozottak esetében ez annyit jelent, hogy vallásszabadság jogát nem elég csupán deklaratív módon biztosítani, hanem szükségesek a pozitív állami cselekvések, melyek lehetővé teszik e jog gyakorlását*.

3. Biztonság

A korábban hivatkozott KSH adatok alapján elmondható, hogy a migráns külföldiek túlnyomó többsége fegyveres és egyéb erőszakos konfliktusokkal terhelt országok területéről érkezik ide. E konfliktusok kiváltó okai között megtalálhatóak a vallási eredetű ellentétek is. Az államnak evidens kötelessége ezek hazai környezetben történő megelőzése. Ellenkező esetben méltán számolhatunk azzal a következménnyel, hogy egyik, vagy másik csoporthoz tartozó személyeknek nem kizárólag a vallásszabadsághoz való joga, hanem az élethez, emberi méltósághoz való joga is sérelmet szenved. Ezért a vallási konfliktusok megelőzésével az állam egyszerre tesz eleget alapjogvédelmi kötelezettségének és biztosítja azt, hogy az alapvető jogokra jellemző horizontális, harmadik személyekkel szemben érvényesülő jogi hatások és védelem is érvényre jussanak. Ezt szolgálják többek között az elkülönítés különböző szabályai, illetve a vallásszabadság házirend szerinti gyakorlása.

---

alávetni, amelyek a közbiztonság, a rend, a közegészség, az erkölcs, vagy mások alapvető jogai és szabadságai védelmének érdekében szükségesek."

5.5 Egyházak a menekültekről

Szándékosan tartózkodom attól, hogy munkám megírásának idején zajló, hatalmas volumenű migrációs jelenségre adott egyházi reflexiókat mutassam be, mert a körülöttük kialakult viták gyakran a politikai erőtérben zajlanak. A felkorbácsolt indulatok, érzelmek pedig nem teremtik meg az objektív elemzéshez szükséges közeget. A keresztény ember – és mások is – a migráció jelenségére számtalan bibliai példát talál. Ilyen a Zsidó nép Egyiptomba költözése, majd onnan való kivándorlása. De ugyancsak példaként hozható fel Józsefnek és Máriának a gyermek Jézussal való Egyiptomba menekülése. Jézustól pedig ezt halljuk: *„Mert ... jövevény voltam és befogadtatok."*[758] Ezek alapján érthető, hogy egyházi méltóságok rendre felemelik a szavukat a menekülőkkel való emberséges bánásmód érdekében.

Ferenc pápa az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsa (CCEE) és az Európai Egyházak Konferenciája (CEC) tagjaihoz intézett beszédében úgy fogalmazott, hogy a háborúktól, üldözéstől és nyomortól Európába menekülő ezrek drámai és gyakran tragikus végzetű vándorlásának fényében az európai egyházaknak kötelessége együttműködni a szolidaritás és befogadás ösztönzésében.[759] 2015. január 18-án tartotta a katolikus egyház az elvándorlók és menekültek világnapját. Ez alkalomból *Ferenc pápa* kijelentette, hogy „az egyház kitárja ölelő karjait, hogy befogadjon mindenkit, elsősorban is a migránsokat és a menekülteket, akik drámai életkörülményeket és különféle veszélyhelyzeteket akarnak maguk mögött hagyni. Az egyház hivatása az, hogy szeresse Jézust, és a szegény és elhagyatott emberben felismerje az Ő arcát. Ezzel egy időben meg kell sokszorozni az erőfeszítéseket annak érdekében, hogy megszűnjenek azok az okok, például a háborúk vagy a nélkülözés, amelyek egész népeket hazájuk elhagyására kényszerítenek. A pápa emlékeztet arra is, hogy gyakran még az egyházi közösségek is bizalmatlanok, ha nem egyenesen ellenségesek a bevándorlókkal szemben, még mielőtt megismernék az okokat, az üldözést és nyomorúságot, amely elől menekülnek. Mindez ellentétben van a bibliai paranccsal, miszerint forduljunk tisztelettel és együttérzéssel a szükségben lévő idegenek iránt."[760]

---

[758] Biblia, Máté evangéliuma 25,35

[759] Forrás:http://www.evangelikus.hu/cikk/ferenc-p%C3%A1pa-menek%C3%BCltek-befogad%C3%A1s%C3%A1ra-sz%C3%B3l%C3%ADtotta-fel-az-eur%C3%B3pai-egyh%C3%A1zakat

[760] Forrás: http://www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-uzenete-az-elvandorlok-es-menekultek-vilagnapjara

A Magyarországi Evangélikus Egyház részéről *Fabiny* Tamás a vele készült riportban fogalmazott meg éles kritikát. Ennek során abból a bibliai üzenetből indul ki, amely 2015. évben az evangélikus egyház évi igéje. Így hangzik: *„Fogadjátok be egymást, ahogy Krisztus is befogadott titeket Isten dicsőségére”*[761] Magyarázatában kifejtette, hogy amennyiben a migráció kérdését kizárólag rendészeti kérdésként kezeljük, ha összemossuk a terrorizmussal, abban az esetben a keresztény értékek kerülnek zárójelbe. A menekültek között találhatóak életveszély elől menekülők is. Megtalálhatóak azok az afrikaiak, akik az egyre sivatagosodó kontinensen nem tudnak élelemhez jutni, azok az asszonyok is, akiket otthon megaláznak, és azok a keresztyének is, akiket tömegesen mészárolnának le a hazájukban. Az ilyen emberek visszafordítását, kriminalizálását keresztényként vállalhatatlan álláspontnak tartja.[762]

Végül említést kell tenni a Református Egyházak Világközösségének (REV) álláspontjáról, amellyel más vallási és humanitárius szervezetek felhívásához csatlakozva sürgeti a megfelelő választ az európai menedékjog reményében a földközi-tengeri átkelést választó embereket sújtó, egyre gyakoribb halálesetek kapcsán. A REV legutóbbi ülésén John *Chalmers*, a Skót Egyház Zsinatának moderátora kiemelte, hogy az Afrikából és a közel-keleti térségből Európába tartó migránsok ember okozta katasztrófák; háború, kilátástalan szegénység és üldöztetés elől menekülnek, és segítséget érdemelnek. „*Ezek az ártatlan emberek menedéket keresnek. Mint emberi lények, akiket Isten a maga képére teremtett, ugyanolyan értékesek, mint te vagy én, így mindent meg kell tennünk annak érdekében, hogy szeretetet és konkrét segítséget nyújtsunk nekik*.”[763] Az egyházi méltóságok és szervezetek által tett nyilatkozatok kellően illusztrálják, hogy az egyházak a menekült-kérdést elsősorban és mindenekfelett a humánum oldaláról közelítik meg.

Az egyházak politikai felelősséggel bírnak, hiszen megnyilatkozásaik, az egyházi méltóságok által közvetített gondolatok, álláspontok alkalmasak arra, hogy a közösséghez tartozók véleményét, ezáltal pedig a közvéleményt befolyásolják. Ezért különös jelentősége van annak, hogy a menekülthelyzetben az emberséges bánásmód

[761] Biblia, Pál apostol Római levele 15,7
[762] forrás:http://kereszteny.mandiner.hu/cikk/20150508_ez_riogatas_pepitaban_fabiny_tamas_evangelikus_puspok_a_kormany_politikajarol
[763] A REV üléséről szóló beszámolót közli: http://reformatus.hu/mutat/10849/

szószólói és követendő mintái legyenek. Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy számos egyházi szervezet végez menekültmissziót. közülük is kiemelkedik a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, a Katolikus Karitász, a Református Egyház Menekült-missziója, illetve a Baptista Szeretetszolgálat. E szervezetek aktívan kiveszik a részüket abban, hogy a Magyarországra érkezett menekültek emberhez méltó körülmények között lehessenek.

Záró gondolatok

A vallásszabadság tartalmi elemei oly annyira sokfélék, hogy kimerítő felsorolásuk alig képzelhető el. Az emberi természet számtalan módon képes kifejezésre juttatni az egyén értékrendjét alapjaiban meghatározó belső meggyőződését. Némely tatalmi elem a jog számára érinthetetlen, szabályozhatatlan. Az egyén immateriális léte, amely magában foglalja a világhoz való viszonyulását és ennek visszatükröződését jelentő gondolatait, érzelmeit, a természeti valóság jog által szabályozhatatlan részét képezik. Ezért a jogalkotó arra vállalkozhat, hogy a vallásszabadság egyik elemét jelentő vallásgyakorlás eseteit, módjait igyekezzen szabályozott mederben tartani, minthogy ezek többnyire a külvilág számára érzékelhető módon megnyilvánulásra kerülnek.

A vallásgyakorlás nem tartozik a korlátozhatatlan jogok közé. A vallásszabadság általános, mindenkit megillető joga nem jelenti azt, hogy a vallás megélésére, kifejezésre juttatására mindenkinek ugyanolyan jogi lehetőségeket kell biztosítani. Az egyén életében előfordulhatnak olyan helyzetek, amelyek többlet garanciákat igényelnek, vagy épp ellenkezőleg, többlet korlátozásra adnak okot. A szabadságukban korlátozott személyek kiszolgáltatott helyzetének ellensúlyozására a jogalkotó kiépítette a vallásgyakorlás garanciális intézményrendszerét. Ezzel szemben korlátozások is megállapításra kerültek, amelyek legitim állami célok megvalósulását szolgálják. A semleges államot képviselő személyek esetében szintén megtalálhatóak a garanciális elemek és a többlet korlátok egyaránt. Ugyanakkor érzékelhetően a garanciális elemek hiánya miatt a korlátok kerültek túlsúlyba. A vallásgyakorlást biztosító garanciális elemek és a korlátozások egyensúlyi helyzetének megteremtése érdekében lényeges volna a garanciális elemek további bővítése, erősítése. Vitathatatlan, hogy az állami

szolgálatban állók a hivatásukkal járó többletterheket önként vállalják, ez azonban nem jelenti azt, hogy jogaik védelme érdekében az állam ne építhetné ki a szabadságjogok erősebb garanciális rendszerét. A vallásszabadság tipikusan olyan jog, amely a közszolgálatiságból eredő kötelezettségekkel kevés területen konkurál. E kevés konfliktus is feloldható a józan ész és természet határain belül. Ezért a vallásszabadságból eredő jogok és ezek gyakorlását elősegítő intézmények további szélesítésének közjogi akadálya nem mutatható ki. Reményemet fejezem ki, hogy e munkával hozzájárultam ahhoz, hogy a vallásgyakorlás speciális alanyainak mikrovilága feltáruljon és olyan eredmények kerültek bemutatásra, amelyek a jogterület fejlődéséhez hozzájárulnak.

Felhasznált irodalom

Hazai és külföldi szakirodalom

1. Ádám Antal: Bölcselet, vallás, állami egyházjog. Budapest-Pécs 2007
2. Ádám Antal: A középmérték és az értékpluralitás elméletének íve. Közjogi Szemle 2010.2.
3. Ádám Antal: Az állami egyházjog fogalma, jellemzői és problémái Magyarországon. Magyar Közigazgatás 2000.9.
4. Ádám Antal: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. Bp. 1999
5. Ádám Antal: Bölcseletek, vallások, jogi alapértékek. Budapest – Pécs 2015
6. Ádám Antal: Az alkotmányi értékek értelmezéséről. Jura 2010.2.
7. Ádám Antal: A rendőrség az alkotmányi érdekek között. A rendészettudomány határkövei „Tanulmányok a Pécsi Határőr Tudományos Közlemények első évtizedéből". Pécs, 2012
8. Ádám Antal: A jogi alapértékek harmóniája és versengése. Polgári Szemle 2006.7-8.
9. Harmati Béla: Az egyházi vagyon visszaadásának kérdése a nem-katolikus egyházak szempontjából. 53-54. In: partnerek vagy ellenségek. Bp. 1996
10. Scott W. Hahn and Benjamin Wiker: Politicizing the Bible: The Roots of Historical Criticism and the Secularization of Scripture 1300-1700. 2013.
11. Molnár Attila: Padovai Marsiglius - Elválasztás és /vagy alárendelés. In: Forrai Tamás (szerk.): Az állam és egyház elválasztása. Bp. 1995
12. David S. Schaff: John Huss – his life, teachings and death – after five hundred years, New York 1915
13. Tarján M. Tamás: 1415. július 6. Husz Jánost megégetik a konstanzi zsinaton forrás:http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1415_julius_6_husz_janost_megegetik_a_konstanzi_zsinaton/
14. Szávay László: Savonarola az utópista Valóság online 2013. I-VI. forrás: http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=931&lap=0
15. Donald Weinstein: Savonarola and Florence: Prophecy and Patriotism in the Renaissance. Princeton 1970

16. Patrick D. McCorkle: Fifteenth-Century Florentine Exceptionalism: Civic Humanism, the Medici, and Savonarola. University of Wisconsin Oshkosh Oshkosh Scholar – Volume IX – 2014
17. Felix Gilbert: Florentine Political Assumptions in the Period of Savonarola and Soderini. Journal of the Warburg and Courtauld Institutes 20, no. 3 & 4 1957
18. David Cawhton: Philosophical Foundations of Leadership. New Jersey 2002
19. William Ebenstein – Alan O. Ebenstein: Great Political Thinkers. Plato to the Present. Harcourt Brace College. Fort Worth (USA). 1991
20. D. Nygren Anders: Az állam és az egyház. Evangélikus Theologia 1947.6. Bp. 1947
21. Boleratzky Lóránd: A magyar evangélikus egyházjog alapjai és jogforrásai. Budapest, 1991
22. Julius Bodensieck: The Encyclopedia of The Lutheran Church. Minnesota 1965
23. Jos Colijn: Egyháztörténelem. Bp. 2001.
24. Szathmáry Béla: A református egyház és a felekezeti egyenjogúság – Az 1947. évi XXXIII. Tv. értékelése református szemmel. In.: Köbel Szilvia (szerk.): Egyházak és tolerancia Magyarországon – Tudományos konferencia az 1947. évi XXXIII. törvény megszületésének 60. évfordulója alkalmából. OKM Egyházi Kapcsolatok Titkársága, Budapest, 2008
25. Szathmáry Béla: Kálvin és a kálvinizmus aktualitása a világban és az egyházban. forrás:http://srta.tirek.hu/data/attachments/2011/05/17/K%C3%A1lvin_%C3%A9s_a_k%C3%A1lvinizmus_aktualit%C3%A1sa_a_vil%C3%A1gban_%C3%A9s_az_egyh%C3%A1zban.pdf
26. Szathmáry Béla: Az apellatio ab abusu a magyar jogrendszerben. Magyar Jog 2010.7.
27. Szathmáry Béla: Magyar egyházjog. Bp. 2004
28. Szathmáry Béla: Az állami egyházjog fogalma. Magyar Jog 2006.6
29. Szathmáry Béla: Az egyházi autonómia határai. Jogtudományi Közlöny 2007/3.
30. Szathmáry Béla: Kálvin a kortársunk. In: Kálvin időszerűsége: Tanulmánykötet Kálvin János teológiájának hatásáról Magyarországon Bp. 2009.
31. Joachim Staedtke: Kálvin János megismerés és formálódás. Vásárosnamény 2009
32. John W. Sap: Paving the Way for Revolution. Calvinism and the Struggle for a Democratic Constitutional State. University Press. Amsterdam 2001

33. Jean Bodin: Az államról. (Válogatás) (Válogatta Sz. Jónás Ilona; ford.: Máté Györgyi – Csűrös Klára) Budapest 1987
34. Thomas Hobbes: Leviatán vagy az egyházi és világi állam anyaga, formája és hatalma. (Ford. Vá- mosi Pál) Bp. 1970
35. Ludassy Márta: A Leviatántól a polgári kormányzatig. Hobbes és Locke államelmélete. Rubicon 1996.4-5
36. Bayer József: A szuverenitás politikaelmélete. Magyar Tudomány 2013.4
37. John Locke: Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról. (Ford. Endreffy Zoltán) Bp. 1986
38. Paczolay Péter: A semleges állam és kritikája. In: Forrai Tamás (szerk.) Az állam és egyház elválasztása. Bp. 1995
39. Sólyom László: Az állam és egyház elválasztása az Alkotmánybíróság alapjogi koncepciójában In: Forrai Tamás (szerk.) Az állam és egyház elválasztása. Bp. 1995
40. Dr. Rowan Williams Centrebury érsek: „Relations between the Church and state today: what is the role of the Christian citizen?" címmel Manchester Egyetemen 2011. március 01-jén tartott előadásának írott formája angol nyelven.
forrás:
http://rowanwilliams.archbishopofcanterbury.org/articles.php/2009/relations-between-the-church-and-state-today-what-is-the-role-of-the-christian-citizen
41. Eötvös József – Charles de Montalembertnek 1868. augusztus 31. In: Eötvös József levelek forrás: http://mek.oszk.hu/05400/05480/05480.htm#279
42. Kis János: Az állam semlegessége. Bp. 1997
43. Sajó András: A „kisegyház", mint alkotmányjogi képtelenség. Fudamentum 1999.2
44. Kimmo Kääriäinen: Religion and state in Finland. Nordic Journal of Religion and Society 2011.2
45. Matti Kotiranta: Religion and the Secular State in Finland. forrás: http://www.iclrs.org/content/blurb/files/Finland.pdf
46. Jussi Pajuoja: Oversight of religious associations. forrás:http://www.oikeusasiamies.fi/dman/Document.phx?documentId=co04110163106234&cmd=downloaduo. 344
47. 2013 Report on International Religious Freedom – Croatia, publisher: United States Departmen of State

48. Siniša Zrinščak: “Religion and society in tension in Croatia: social and legal status of religious communities.” In Regulating Religion: Case Studies From Around the Globe. edited by Richardson, James T. New York 2004
49. Minority Rights Group International: Minorities in Croatia – Report 2003. Forrás: http://www.minorityrights.org/download.php@id=122
50. Gordan Črpić and Željko Tanjić: Religion and Human Rights in Croatia. In.: Hans-Georg Ziebertz - Gordan Črpić: Religion and human rights – An International Perpective. published: Springfiel, e-book, 2015
51. Erdő Péter: Az egyház teológiája intézménytörténeti megközelítésben Bp. 1995
52. Erdő Péter: Kánonjog. Budapest 2003
53. Erdő Péter véleménye: Fundamentum 1997.2. Fórum 57
54. Dominique Bauer: Custom in canon law and the expansion of legal reality. forrás:http://www.academia.edu/939433/Custom_in_Canon_Law_and_the_Expansion_of_Legl_Reality
55. David Cawhton: Philosophical Foundations of Leadership. New Jersey 2002
56. Luther Márton: A Német nemzet keresztyén nemességéhez. In: Masznyik Endre: D. Luther Márton egyházszervezői iratai I. kötet. Pozsony 1905
57. Luther Márton: Lehet-e üdvösséges a katonák hivatása is? In: Masznyik Endre: D. Luther Márton egyházreformáló iratai. II. kötet. Pozsony 1906
58. Luther Márton: A világi felsőségről, hogy meddig tartozik neki az ember engedelmességgel. In: Masznyik Endre: D. Luther Márton egyházreformáló iratai. II. kötet. Pozsony 1906
59. Luther Márton: A világi felsőségről. In: Masznyik Endre: D. Luther Márton egyházszervezői iratai III. kötet. Pozsony 1906
60. Luther Márton: Hű intés a zavargásoktól és lázadásoktól való óvakodás tárgyában, Bölcs Frigyes választófejedelmhez írt levél. In: Masznyik Endre: D. Luther Márton egyházreformáló iratai. III. kötet. Pozsony 1906
61. Luther Márton: Asztali beszélgetések. Budapest 1983
62. Birkás Antal: Luther és Kálvin jogfilozófiai és politikai filozófiai nézetei. PhD értekezés Miskolci Egyetem Állam,- és Jogtudományi Kar Deák Ferenc Állam,- és Jogtudományi Doktori Iskola 2008
63. Biblia
64. Eric W Gritsch.: Isten udvari bolondja. Luther Márton korunk perspektívájából. Budapest, 2006

65. Harry Loewen: Luther and the Radicals: Another Look at Some Aspects of the Struggle Between Luther and the Radical Reformers. Ontario 1974
66. Jack Hughes Robinson: John Calvin and the Jews. New York 1992
67. Prőhle Károly: Luther Márton négy hitvallása. Bp. 1996
68. Frivaldszky János: Természetjog. Bp. 2001
69. Kálvin János: Institutio (kétféle fordításban: A keresztény vallás rendszere. Pápa 1910. illetve Tanítás a keresztény vallásra. Bp. 1991
70. Abraham Kuyper: Lectures on calvinism, Six Lectures. Delivered at Princeton University 1898
71. George Bancroftt: History of the United States of America,. Fifteenth Edition; Boston. 1853.1
72. Richard Friendenthal: Luther élete és kora. Bp. 1983
73. Charles Hodge: Discussions in Church Policy. New York 1878
74. Szuromi Szabolcs Anzelm O. Praem: Az egyházi házasságra vonatkozó kánoni előírások történetének vázlata. Iustum Aequum Salutare 2008.3.
75. André Biéler: The social Humanity of Calvin. Richmond 1964
76. Jack Hughes Robinson: John Calvin and the Jews. New York 1992
77. Boleratzky Lóránd: Az állami egyházjog alapjai. Társadalmi Szemle 1995.5.
78. Boleratzky Lóránd: Az állami egyházjog alapjai. Valóság 2000.1.
79. Boleratzky Lóránd: A magyar evangélikus egyházjog alapjai és jogforrásai, Bp.1991
80. Horváth Attila: A vallásszabadság és az egyházjog története Magyarországon az államalapítástól a II. világháborúig. Hét Hárs evangélikus folyóirat 2011.3-4
81. Barna Attila – Horváth Attila – Máthé Gábor – Tóth Zoltán József: Magyar állam- és jogtörténet. Bp. 2014
82. Schanda Balázs: Világi jog az egyházban – egyházi jog az államban. Kánonjog 1999.1-2
83. Schanda Balázs: Állami egyházjog. Bp. 2012
84. Schanda Balázs: A vallásszabadság, a lelkiismeret szabadsága. In.: Schanda Balázs – Balogh Zsolt (szerk.) Alkotmányjog – Alapjogok Bp. 2015
85. Schanda Balázs véleménye: Fundamentum 1997.2 Fórum 62
86. Schanda Balázs–Balogh Zsolt (szerk.): Alkotmányjog–Alapjogok. Bp. 2011.
87. Dezső László: Bevezetés a katonai lelkigondozásba I. könyv. Pápa 1941

88. Waldo W. Burchard: Role conflicts os military chaplains. American Sociological review Vol 19. No. 5. oct. 1954
89. Csapody Tamás: A polgári szolgálat Magyarországon. Valóság 1999.10.
90. Finszter Géza: A rendőrség joga. Bp. 2014
91. Finszter Géza: Rendészetelmélet. Bp. 2014
92. Finszter Géza: Változó rendészet és a rendészettudomány. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIV. kötet Pécs 2013
93. Finszter Géza: A rendészet társadalmi rendeltetése, rendészeti feladatok és funkciók. In: Korinek László (szerk.) Értekezések a rendészetről. Bp. 2014
94. Concha Győző: Politika II. Bp. 1905
95. Jose Casanova: Public Religions in the Modern World. Chicago–London 1994
96. Gajer László: XIII. Leó pápa megnyilatkozásainak filozófiatörténeti előzményei (Különös tekintettel a vallásszabadságra). PPKE HTK doktori disszertáció. Bp. 2013
97. Farkas Péter: A katolikus egyház társadalmi tanításának alapelvei és gyakorlati alkalmazásuk. Kötelékek 2012/2
98. Mark J. Larson: Calvin's doctrine of state. Eugene, Oregon 2009.
99. William A. Mueller: Church and State in Luther and Calvin. Nashville, Tenessee, 1954
100. Balla Zoltán: A rendészet és a közigazgatás tartalmi összehasonlítása. Magyar Rendészet 2014.4.
101. Balla Zoltán: A rendészet fogalma és rendszere, a nemzetbiztonsági rendészet. In: Korinek László (szerk.) Értekezések a rendészetről Bp. 2014
102. Balla Zoltán: A rendészet fogalmának tisztázásához. Magyar Közigazgatás 2000.1.
103. Buzás Gábor: Gondolatok a közrendről, közbiztonságról, rendészetről és rendőri intézkedésről. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XV. kötet 2014
104. Egon Bittner: The Function of the Police in Modern Society. A Review of Background Factors, Current Practices, and Possible Role Models. Cambridge, Massachusetts 1970
105. Szikinger István: A rendvédelem jogi alapkérdései. Új Rendészeti Tanulmányok, 1997.1.
106. Magyary Zoltán: Magyar közigazgatás. Bp. 1942

107. Szamel Lajos: A rendészet és a rendőrség jogi szabályozásának elméleti alapjai. Bp. 1990
108. Nicky Rogge, Marijn Verschelde: A composite index of citizen satisfaction with local police services. Hub Research Papers. Economics & Managment 2012.13
109. Robert Reiner: The Politics of The Police. London, Harvester 1992
110. Irk Ferenc: Közbiztonságtan. Bp. 2007
111. Joseph Höffner: Keresztény társadalmi tanítás. Bp. 2002
112. Patyi András – Varga Zs. András: Általános közigazgatási jog. Bp. 2012
113. Arthur Niederhoffer: Behind the Shield: The Police in Urban Society. New York 1969.
114. Daniel Patrick Barry: Handling police misconduct in an ethical way. New York 1977, Buffalo 1979
115. Sik Endre: A migráció szociológiája I. Bp. 2012
116. Nelson Mandela: Hosszú menet a szabadság terén. London, 1994
117. Peter Stalker: Workers Without Frontiers: The Impact of Globalization on International Migration. Michigan 2000
118. Timothy J. Hatton, Jeffrey G. Williamson: What fundamentals drive World migration? Cambridge 2000
119. Thomas Linde: Mixed Migration – A Humanitarian Counterpoint, Oxford Journals, Refugee Survey Quarterly 2011. Volume 30, Issue 1
120. Hautzinger Zoltán, Hegedüs Judit, Klenner Zoltán: A migráció elmélete. Bp. 2014
121. Ofra Bengio, Gabriel Ben-Dor: Minorities and the State in the Arab World. London 1999
122. Klenner Zoltán: A menekültügyi őrizet és bevezetésének szükségessége: Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIV. kötet 2014
123. Vókó György: Magyar büntetés-végrehajtási jog. Budapest–Pécs 2006
124. Vókó György: A fogvatartottakkal való bánásmód törvényességéről. Belügyi Szemle 2000.11.
125. Vókó György: Bűnelkövetők jogkorlátozása jogállamban. MTA doktori értekezés. Bp. 2010
126. Vókó György: A büntetés-végrehajtási jog szerepe a jogállamban. Börtönügyi Szemle 2014.2.

127. Herke Csongor – Péter Iván: A rendőrségi fogdákban fogva tartottak helyzete a Magyar Helsinki Bizottság tapasztalatai alapján. Belügyi Szemle 2002. 2-3.
128. Horváth Márta – Körmendy András: A fogvatartottak vallásgyakorlása – jogi szabályozás és jogalkalmazás hazánkban és külföldön. Börtönügyi Szemle 2009.3.
129. Jim Murdoch: Freedom of thought, conscience and religion. A guide to the implementation of Article 9 of the European Convention on Human Rights. Human rights handbooks. No. 9. 2007. 39 forrás:http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRHAND/DG2-EN-HRHAND-09(2007).pdf
130. Chronowski Nóra: Az alapjogvédelem globális, európai és hazai trendjei. Pázmány Law Working Papers 2011.26.
131. Csordás Sándor: A biztonság régi és új szerepe a büntetés-végrehajtásban. Börtönügyi Szemle 2008.2.
132. Fejes Imre – Csordás Sándor: Gondolatok a büntetés-végrehajtás biztonsági rendszeréről. Módszertani Füzetek 1985.1.
133. Peter R. Neumann: Joining Al-Qaeda Jihadist Recruitment in Europe. London 2009
134. Börtönügy a Magyar királyi országos fegyintézetekben – ismertetés az 1885. évi budapesti országos általános kiállítás alkalmából. Bp. 1885.
135. Antalóczy Péter: A vallás szerepe a fogvatartottak reszocializációjában. Börtönügyi Szemle 2014.4.
136. Hajdú Miklós: A börtönpasztoráció lehetőségei a büntetés-végrehajtásban. Börtönügyi Szemle 2006.1.
137. Daniel P. Mears és Jeremy Travis:The Dimensions, Pathways, and Consequences of Youth Reentry. research report. Washington DC 2004
138. Nancy G. La Vigne, Diana Brazzel, Kevonne Small: Evaluation of Florida's Faith- and Character Based Institution. Washington DC 2007
139. Gerry Rose: Kainos Community and Reconviction Rates, in Jonathan Burnside ET AL, Kainos Community in the prisons: Report of an evaluation presented to Res. Dev. & Stats. Directorate, Home Office, HM Prison Service England & Wales & Kainos Community, 2001
140. Homer Folks: The care of delinquent children. In: Proceedings of National Conference of Charities and Correction. New York 1891

141. Margaret B. Spencer and Cheryl Jones-Walker: Interventions and Services Offered to Former Juvenile Offenders Reentering Their Communities: An Analysis of Program Effectiveness. Youth Violence and Juvenile Offenders, 2.2004 fdorrás: http://yvj.sagepub.com/content/2/1/88.full.pdf
142. Kapa-Czenczer Orsolya: Fiatalkorúak reszocializációs nevelése a szabadságvesztés büntetés alatt. PhD dolgozat. Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK Doktori Iskola Bp. 2008
143. Szekendi Gyöngyvér: A hivatásos és szerződéses katonák jogállása. Bp. 2014
144. Samuel P. Huntington: A katona és az állam. Bp. 1994
145. Perjés Géza: Olyan foglalkozás, mint a többi? In: A katonai felsőoktatás korszerűsítése. Bp. 1995
146. Gwin Harries-Jenkins : The concept of military professionalism. Defence & Security Analisis 1990 issue 6
147. Borovi József: A magyar tábori lelkészet története. Bp. 1992
148. Bíró László: Papi szolgálat a hadseregben. Honvédségi Szemle 2014.3.
149. Varga A. József: Katonák – lelkészek. Tábori lelkészek. Bp. 2010
150. Sándor Gábor: A nemzetközi jog és az Apostoli Szentszék, Hitvallás 2009.7.
151. Nguyen Quoc Dinh – Patrick Daillier – Alain Pellet – Kovács Péter: Nemzetközi jog. Bp. 2005
152. Pozlovics István: A lateráni szerződés. A szentszék nemzetközi jogi helyzete. Bp. 1934
153. Ujházi Lóránd: A katolikus katonai ordinariátus struktúrája és szabályozása. Bp. 2014
154. Bouscaren Lincoln, Ellis Adam: Canon Law, A text and commentary, Milwaukee 1946
155. Kimmo Kääriäinen, Maarit Hytönen, Kati Niemelä, Kari Salonen: Church in Change. The Evangelical Lutheran Church of Finland from 2000 to 2003. Tampere 2005
156. Szabó János: Kisebbségek a haderőben. Nők, romák, vallásgyakorlók. Bp. 2002
157. Takács Péter: Valahol Európában. A jugoszláviai háborús bűnösök perei. Jogelméleti Szemle. 2000.1.
158. Siniša Zrinščak, Dinka Marinović Jerolimov, Ankica Marinović ,and Branko Ančić: Church and State in Croatia: legal framework, religious instruction, and social expectations. In. Sabrina P. Ramet: Religion and Politics in Post-Socialist

Central and Southeastern Europe. Challenges since. 1989. e-book 2014. 142 Forrás: http://www.palgrave.com/page/detail/religion-and-politics-in-post-socialist-central-and-southeastern-europe-sabrina-p-ramet/?sf1=barcode&st1=9781137330734

159. Ivan Padjen: Church and State in Croatia. In.: Silvio Ferrari, and W. Cole Durham Jr. (editors): Law and Religion in Post-Communist Europe. Leuven – Paris – Dudley, MA 2003
160. Ruff Tibor véleménye: Fundamentum 1997.2.
161. Kuminetz Géza: A klerikus életállapot. Válogatott pasztorálteológiai és kánonjogi tanulmányok. Bp. 2010
162. Ronald Schaffer: Wings of Judgment: American Bombing in World War II. New York 1985
163. Carl Schmitt: The Theory of the Partisan, A Commentary/Remark on the Concept of the Political. Berlin, 1963. angolra fordította: A. C. Goodson, Michigan State University, East Lansing, 2004. elérhető: http://obinfonet.ro/docs/tpnt/tpntrex/cschmitt-theory-of-the-partisan.pdf
164. Andrew Mack: Why Big Nations Lose Small Wars. Word Politics 27/2, Baltimore 1975
165. Ivan Arreguín-Tof: How the Weak Win Wars. A Theory of Asymmetric Conflict. International Security, Vol. 26, No. 1
166. Ruzsonyi Péter: Vallásszabadság. Konferencia Popowóban. Börtönügyi Szemle 1993.4.
167. Csohány János: A protestáns tábori lelkészet Magyarországon. (MH kiadvány a kiadási hely megjelölése nélkül) 1994.

Jogforrások

törvények

168. Magyarország Alaptörvénye
169. A Magyar Köztársaság (korábban Magyar Népköztársaság) alkotmányáról szóló 1949. évi XX. tv.
170. Az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. tv.

171. A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról szóló 2007. évi LXXXVIII. törvény indokolása
172. A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. tv.
173. a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. tv.
174. Az oktatásról szóló 1985. évi I. tv.
175. 1990. évi LXXXVIII tv. miniszteri indokolása
176. A nemzeti köznevelésről szóló 2011.évi CXC tv.
177. Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. tv.
178. A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. tv.
179. A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. tv.
180. A közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. tv.
181. A közszolgálati tisztviselőkről szóló 2011- évi CXCIX. tv
182. A központi államigazgatási szervekről, valamint a Kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2010. évi XLIII. tv
183. A fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. tv (első Hszt.)
184. A rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló 2015. évi XLII. tv. (második Hszt)
185. A Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. tv
186. Az Országgyűlésről szóló 2012. évi XXXVI. tv.
187. A honvédelemről szóló 1993. évi CX. tv (első Hvt.)
188. A Honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. tv. (második Hvt.)
189. A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. tv. (továbbiakban: Htv.)
190. A fegyveres erők és a fegyveres testületek hivatásos állományának szolgálati viszonyáról szóló 1971. évi 10. törvényerejű rendelet
191. A Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról szóló 2001. évi XCV. Tv.
192. A honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. tv.

193. A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. tv
194. Az egyes rendészeti feladatokat ellátó személyek tevékenységéről, valamint egyes törvényeknek az iskolakerülés elleni fellépést biztosító módosításáról szóló 2012. évi CXX. tv
195. A fegyveres biztonsági őrségről, a természetvédelmi és a mezei őrszolgálatról szóló 1997. évi CLIX. tv.
196. A harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. tv
197. A közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. tv.
198. A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. tv
199. A menedékjogról szóló 2007. LXXX. tv.
200. A Köznevelésről szóló 2011. évi CXC. tv
201. A büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr.
202. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv.
203. A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. tv.
204. A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról 2013. évi CCXL tv
205. A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi c. tv.
206. A katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. tv.
207. A minősített adat védelméről szóló 2009. évi CLV. tv.
208. (Luxemburgi) Zsigmond 1435. évi I. tc.
209. 1542. évi (besztercebányai) XLI. törvénycikk

Alkotmánybírósági határozatok

210. 4/1993. (II. 12.) AB határozat
211. 8/1993. (II. 27.) AB határozat
212. 38/2012. (XI. 14.) AB határozat
213. 39/2007. (VI. 20.) AB határozat

214. 13/2001. (V.14.) AB határozat
215. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat
216. 46/1994. (X. 21.) AB határozat
217. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat
218. 32/2003. (VI.4.) AB határozat
219. ABH 1993, 48, 51

Rendeletek

220. A rendőrség szolgálati szabályzatáról kiadott 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet
221. A Tábori Lelkészi Szolgálatról szóló 61/1994. (IV. 20.) Korm. rend.
222. A Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról 24/2005. (VI. 30.) HM rend.
223. A fegyveres biztonsági őrség Működési és Szolgálati Szabályzatának kiadásáról szóló 27/1998. (VI. 10.) BM rend.
224. A harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény végrehajtásáról szóló 114/2007. (V. 24.) Korm. rend.
225. A menedékjogról szóló 2007. évi LXXX. törvény végrehajtásáról szóló 301/2007. (XI. 9.) korm rend.
226. A menekültügyi őrizet végrehajtásának szabályairól és a menekültügyi óvadékról szóló 29/2013. (VI. 28.) BM rend.
227. A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rend.
228. A javítóintézetek rendtartásáról szóló 1/2015. (I. 14.) EMMI rend.
229. A rendőrségi fogdák rendjéről szóló 56/2014. (XII. 5.) BM rend.
230. A rendőrségi fogdák rendjéről korábban hatályban volt 19/1995. (XII. 13.) BM rend
231. A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló13/2000. (VII. 14.) IM rendelet
232. Az egyházi elismerésről és az egyházi jogi személyek jogállásának és működésének sajátos szabályairól szóló 295/2013. (VII. 29.) Korm. rend.

Nemzetközi egyezmények

233. A menekültek státuszáról szóló 1951. évi Genfi Egyezmény
234. Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya
235. Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény (Emberi Jogok Európai Egyezménye)
236. A háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről szóló 1989. évi 20. törvényerejű rendelet (háborúk áldozatairól szóló Genfi Egyezmény)

Egyházakkal kötött megállapodások

237. A Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia közötti megállapodásról szóló 1313/2010. Korm. hat. (XII. 27.)
238. A Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Református Egyház között 1998. december 8-án létrejött Megállapodás közzétételéről 1057/1999. (V. 26.) Korm. Hat.
239. A Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Evangélikus Egyház között 1998. december 7-én létrejött Megállapodás közzétételéről szóló 1056/1999. (V. 26.) Korm. hat.
240. A Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége között 2000. december 21-én aláírt megállapodás közzétételéről szóló 1045/2001. (IV. 20.) Korm. Hat.
241. egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentszék között a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában 1994. január 10-én aláírt megállapodás, valamint az egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentszék között a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában 1994. január 10-én aláírt megállapodás értelmezését célzó memorandum egységes szerkezetbe foglalt kihirdetéséről szóló 290/2008. (XII. 9.) Korm. rend.
242. Ugovor između Svete Stolice i Republike Hrvatske o dušobrižništvu katoličkih vjernika, pripadnika oružanih snaga i redarstvenih službi Republike Hrvatske

243. Megállapodás, amely létrejött a Magyarországi Evangélikus Egyház és a Magyar Köztársaság Kormánya között, a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában. (aláírva: Bp. 1994. január 11)
244. Megállapodás, amely létrejött a Magyarországi Református Egyház és a Magyar Köztársaság Kormánya között, a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában. (aláírva: Bp. 1994. január 11.
245. Megállapodás a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége és a Magyar Köztársaság Kormánya között a tábori rabbinátus létrehozására. (aláírva: Bp. 1994. január 11.)

A Rendőrség és a Magyar Honvédség belső normái

246. A Rendőrség Fogdaszolgálati Szabályzatáról szóló 3/2015. (II. 20.) ORFK utasítás
247. *A Rendőrség őrzött szállásainak szolgálati szabályzatáról és a menekültügyi őrzött befogadó központokban végrehajtandó rendőrségi feladatokról szóló 21/2014. (VII. 4.) ORFK utasítás*
248. Az Országos Rendőr-főkapitányság saját szervezetében létrehozott fegyveres biztonsági őrség tevékenységéről szóló 52/2010. (OT 30.) ORFK utasítás
249. A Rendőrség őrzött szállásainak szolgálati szabályzatáról és a menekültügyi őrzött befogadó központokban végrehajtandó rendőrségi feladatokról szóló 21/2014. (VII. 4.) ORFK utasítás
250. ORFK Tájékoztató 2012/7. szám
251. A porta- (kapu-) és telephely-őrszolgálatok folyamatos ellátása tárgyában létrejött megbízási szerződés egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról szóló 84/2009. (X. 30.) HM utasítás

ENSZ dokumentumok:

252. UNHCR: Guidelines on international protection. Religion-Based Refugee Claims under Article 1A(2) of the 1951 Convention and/or the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees

253. Human Rights Committee, General Comment No. 22, above note 1
254. Interim Report of the Special Rapporteur on Religious Intolerance, "Implementation of the Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination based on Religion or Belief", UN doc. A/53/279, 24 August 1998,
255. UNHCR: Protocol relating to the Status of Refugees", HCR/GIP/02/02, 7 May 2002
256. UNHCR, Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status under the 1951 Convention and the 1967 Protocol relating to the Status of Refugees. Geneva, reedited 1992
257. Special Rapporteur on freedom of religion or belief, interim report annexed to Note by the Secretary-General, "Elimination of All Forms of Religious Intolerance", UN doc. A/58/296, 19 August 2003
258. UNHCR: Statement on religious persecution and the interpretation of Article 9(1) of the EU Qualification Directive 2011.
259. ENSZ EJT 446/1991. állásfoglalás
260. Communication Nos. 1321/2004 and 1322/2004, U.N. Doc. CCPR/C/88/D/1321-1322/2004 (2006)
261. ENSZ Emberi Jogi Bizottság 1993. március 8. 49. ülésének jegyzőkönyve, E/CN.4/1993/L.107, illetve
262. ENSZ Emberi Jogi Bizottság 1993. március 8. 49. ülésének jegyzőkönyve, E/CN.4/1993/L.107,

Külföldi jogszabályok

263. The Constitution of Finland 11 June 1999.
264. forrás: ttps://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf
265. Administrative Judicial Procedure Act of Finland 586/1996; (amendments up to 435/2003 included)
266. 211/2006 Act on Military Crisis Management of Finland
267. 551/2007 Act on the Defence Forces of Finland
268. Constitution of the Republic of Croatia article 41.

269. 83, 2002 Religious Communities Act, Official Gazette of the Republic of Croatia [Narodne novine]

Emberi Jogok Európai Bíróságának határozatai

270. ECHR application 23459/03. Bayatyan v. Armenia
271. ECHR application 14017/08 Case Buldu and other v. Turkey
272. ECHR application 7291/75 X. v. United Kingdom no. számú határozat
273. ECHR application 6886/75 X. v. the United Kingdom
274. ECHR application 29/06/2004 Leyla Sahin v. Turkey.
275. ECHR application 42393/98 Dahlab v. Switzerland
276. ECHR application 30.814/06. Lautsi v. Italy
277. EJEB 2014. április 8-án közzétett ítélete a Magyar Keresztény Mennonita Egyház és mások ügyében.

Egyéb európai jogi normák

278. 2004/83/EC of 29 April 2004 on minimum standards for the qualification and status of third country nationals or stateless persons as refugees or as persons who otherwise need international protection and the content of the protection granted (olyan harmadik országbeli állampolgárok, vagy hontalanok elismerésének minimumkövetelményeiről és a menekültek, vagy más okból nemzetközi védelemre szorulók státuszáról, illetve ezen védelem tartalmáról szóló 2004/83/EC irányelv)
279. EP határozata az emberi jogok tiszteletben tartásáról az Európai Közösségben (A3-0025/92)

Egyházjogi normák, határozatok:

280. XVI. Gergely pápa „Mirari vos arbitramur” kezdetű enciklikája
281. XIII. Leó pápa „Immortale Dei” kezdetű apostoli enciklikája

282. XIII. Leó pápa „Au milieu des sollicitudes” kezdetű enciklikája
283. XXIII. János pápa „Mater et Magistra” kezdetű enciklikája
284. II. Vatikáni Zsinat „Gaudium et Spes” kezdetű apostoli konstitúciója
285. II. Vatikáni Zsinat „Pacem in Terris” kezdetű apostoli konstitúciója
286. II. Vatikáni Zsinat „Lumen Gentium” kezdetű apostoli konstitúciója
287. Codex Iuris Canonici
288. Concilium germanicum" kezdetű apostoli konstitúció
289. *Spirituali militum curae* kezdetű apostoli konstitúció.
290. A Magyarországi Református Egyházról és szolgálatáról szóló 1967. évi I. tv.
291. A Magyarországi Református Egyház alkotmányáról és kormányzatáról szóló 1994. évi II. tv.
292. Magyarországi Evangélikus Egyház zsinati hitvallása
293. A Magyarországi Evangélikus Egyháznak az egyházi szolgálat külön területeiről szóló 2005. évi V. tv.
294. A Magyarországi Református Egyház Alkotmánya
295. A Magyarországi Református Egyháznak a lelkészek szolgálatáról és jogállásáról szóló 2013. évi I. tv.
296. Magyarországi Evangélikus Egyház által kibocsátott, az egyházi szolgálat külön területeiről szóló 1997. évi V. tv.
297. Magyarországi Evangélikus Egyház által kibocsátott, a Magyar honvédségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról szóló 2007. évi I. tv.
298. A Magyarországi Református Egyház által kibocsátott, a Magyar Honvédségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról szóló 1994. évi I. tv.
299. Magyarországi Református Egyház Zsinati Bíróság 3/1996. Bír. számú határozata

Egyéb források

Egyéb internetes források

300. Forrás: http://www.evangelikus.hu/cikk/egyh%C3%A1zi-szervezetek-%C3%BCdv%C3%B6zlik-az-ukrajnai-t%C5%B1zsz%C3%BCneti-meg%C3%A1llapod%C3%A1st
301. Forrás: http://reformatus.hu/mutat/a-biztonsagos-hataratlepesert-szolalnak-fel-az-egyhazak/
302. Forrás: http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=147#JB10
303. KSH népszámlálás 2011. 10. kötet, vallás, felekezet
304. https://www.cepol.europa.eu/hu
305. www.police-chaplains.org.uk
306. Eurostat migrációs adatai 2014-évről http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics
307. KSH Statisztikai Tükör 2015/47. 2015. június 19.
308. http://www.evangelikus.hu/cikk/ferenc-p%C3%A1pa-menek%C3%BCltek-befogad%C3%A1s%C3%A1ra-sz%C3%B3l%C3%ADtotta-fel-az-eur%C3%B3pai-egyh%C3%A1zakat
309. http://www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-uzenete-az-elvandorlok-es-menekultek-vilagnapjara
310. http://kereszteny.mandiner.hu/cikk/20150508_ez_riogatas_pepitaban_fabiny_tamas_evangelikus_puspok_a_kormany_politikajarol
311. A REV üléséről szóló beszámolót közli: http://reformatus.hu/mutat/10849/
312. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által 2006. január 11-én elfogadott, a Miniszteri Bizottság Európai Börtönszabályokról szóló R/2006/2 ajánlása a tagállamok számára (Európai Börtönszabályok)
313. Európa első női APAC körletét adták át. Forrás: http://bv.gov.hu/europa-elso-noi-apac-korletet-adtak-at
314. Forrás:http://evl.fi/EVLen.nsf/Documents/21EB14B27D586BFCC2257C380043186F?openDocument&lang=EN

Egyéb közjogi források

315. Tábori Lelkészi Szolgálat alapító okirat. Nyt. szám.: 115-55/2014
316. Tábori Lelkészi Szolgálat alapító határozat (kibocsátva: 1994. május 17.)